VERHANDELINGEN

UITGEGEVEN DOOR HET

ZEEUWSCHE GENOOTSCHAP

DER

WETENSCHAPPEN

TE

VLISSINGEN

S. 657. A. 14

VERHANDELINGEN

UITGEGEVEN DOOR HET

ZEEUWSCHE

GENOOTSCHAP

DER

WETENSCHAPPEN

TE

VLISSINGE.

UITLEGGING

DER

TITELPLAAT.

De WYSHEID, fier gezeten op haar throon,
Beſchouwt men in MINERVE's *wapenrusting*;
Doch, warsch van fabeldicht en valſche goón,
Schept ze in GODS BOEK haar grootſte zielsverlusting.
Twee zuilen, die 't gewelfſel van haar kerk
Aan d'eenen kant bouwkunſtig ónderſchraagen,
Vertoonen 't ZEEUWSCH en VLISSINGS wapenmerk,
En WILLEMS *beeld*, wien 't werk wordt opgedragen,
Doorluchtig *Hoofd* van onze *Maatſchappy*;
Die, ſchoon noch in heur zwakke en *kindſche* jaaren,
Hem d'eerſteling heur's arbeids, vlug en bly,
Voor de oogen brengt, met lust om voort te vaaren.
De *tafel* met den *voorgrond*, ryk bedekt
Met *tekenſchets* van *kunst* en *wetenſchappen*,
En 't *vergezicht*, dat ginder d'aandacht wekt
Ter zyde van gordyn en tempeltrappen,
Getuigen, dat de weetzucht, vlyt, en lust,
Door de eer geſpoord, aan ZEELANDS verſte paalen,
In onze *vest*, noch niet zyn uitgeblusscht:
Men tracht door *nut* 'er mede een' *prys* te haalen.
Handhaving van den *Godsdienst*; en het *Recht*;
Geneesbehulp, tot ſteun van 't menschlyk leeven;
't *Vaderlandsboek*, door GODS hand ons voorgelegd,
't Natuurboek, door zyne ALMAGT zelf beſchreven;
De *Meetkunst*, in haar takken ruim verſpreidt;
De *Schilderkunst*, zoo fix in kleur en trekken;
De *Puikmuzyk*, die harten opwaarts leidt,
Haar *zuster*, die de dofheid zelf kan wekken;
't Vermogen om door 't helder *ſpiegelglas*
Het *Starrenheir* aan 't menschlyk oog te klemmen,
Of door behulp van *graadboog* en *kompas*,
Op verren tocht een dolle zee te temmen;
Hiſtoriekunst, die 't oude in 't nieuw herſchept,
Die *munt* en *ſteen* van vroeger eeuw doet tuigen,
Die honig zelfs uit bittren alzem lept,
En uit vergift weet artzeny te zuigen:
En wat zich meer liet ſchetzen op de print:
Zyn beeldſpraak van het doel, waar heen wy trachten!
Is 't werk gering? Wie deugd en wysheid mint,
Heeft eindelyk op zyn' arbeid vrucht te wachten.
Dus huwt m'in 't ryk van onzen Waterleeuw
De *Scheepvaardy* met de oefening der verſtanden.
Der braaven gunst zal by den noesten Zeeuw
Den yvergloed noch ſterker doen ontbranden!

J. J. BRAHÉ.

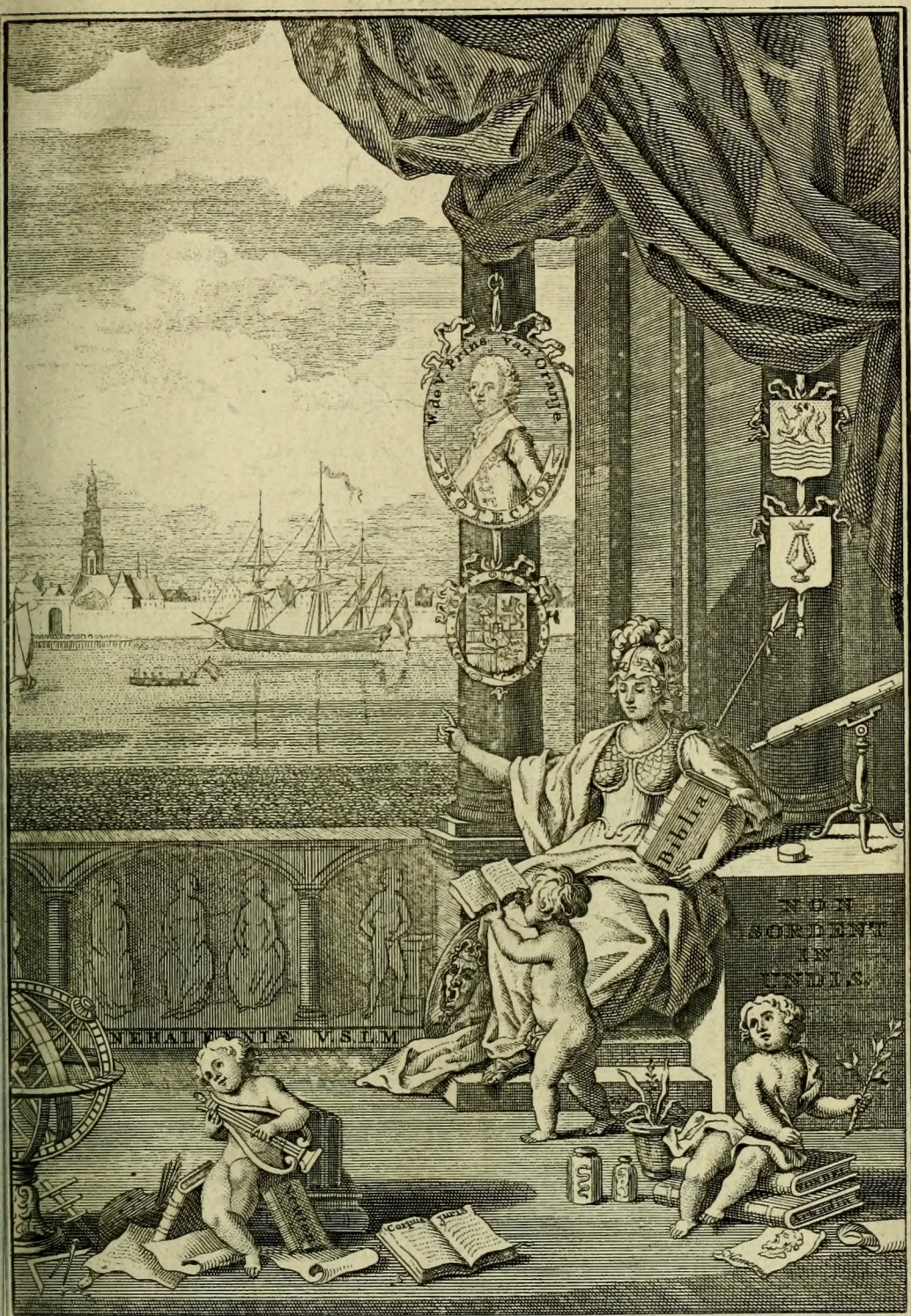

H. Nieuwenhuysen inv. P. Gillissen excud. A. Kalk Jacobsz. sculps.

VERHANDELINGEN

UITGEGEVEN DOOR HET

ZEEUWSCHE

GENOOTSCHAP

DER

WETENSCHAPPEN

TE

VLISSINGE.

VEERTIENDE DEEL.

TE MIDDELBURG:

BY PIETER GILLISSEN,

Drukker van het Zeeuwſche Genootſchap der Wetenſchappen. MDCCLXXXX.

Het GENOOTSCHAP *erkent geene* exemplaren *voor echt, dan die door éénen der* Sekretarisſen *eigenhandig* ondertekend *zyn.*

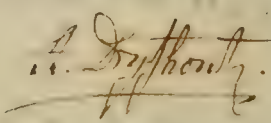

VOORBERICHT.

Misschien zal deze of gene zich verwonderen: dat, daar het GENOOTSCHAP, sedert eenigen tyd, gewoon was, bykans jaarlyks een *Deel* der ingekomene *Verhandelingen* uit te geven; nu drie jaren verloopen zyn, zonder dat Hetzelve iets met den druk heeft gemeen gemaakt.

Dan die zich de treurige tooneelen van verwoesting levendig voor den geest vertegenwoordigt, die (gelyk in verscheidene andere gedeelten van het *Vaderland*) vooral in VLISSINGE, des *Genootschaps moederstad*, in het

jaar 1787. zyn aangericht; en in aanmerking neemt het deel, dat het *Genootſchap* in meer dan ééne betrekking daarin gehad heeft; alsmede den invloed, die zulks op Deszelfs handelingen noodwendig heeft veroorzaakt: zal gemakkelyk begrypen, dat het eene en andere, merkelyke vertraging in deszelfs yver en werkſaamheid ten algemeenen nut, tot gevolg moet gehad hebben: waarby nog verſcheidene andere omſtandigheden hebben medegewerkt. Dan daar elk rechtgeaard *Nederlander* niets vuriger met ons zal wenſchen, dan dat nimmer ſoortgelyke zaken, tot ſchande onzer *natie*, waren voorgevallen; en, nu dezelven plaats hebben gehad, der vergetelheid mogen worden overgegeven: zullen wy daaromtrent niets meer byvoegen, dan het *Programma*, dat by die ge-

gelegenheid is uitgekomen, en van dezen inhoud is:

HET ZEEUWSCHE GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN TE VLISSINGE heeft, wegens de tegenwoordige tydsomſtandigheden, het houden zyner *algemeene jaarlykſche Vergadering* van tyd tot tyd uitgeſteld; en in de maandelykſche byeenkomst, op den 27. van *Slachtmaand*, beſloten, dezelve dit jaar niet uit te ſchryven, wegens het binnen de Stad VLISSINGE voorgevallene in het laatſte van *Herfſtmaand*, waarin het *Genootſchap* zelf, in meer dan éene betrekking, aanmerkelyk heeft moeten deelen. Het is, ingevolge van dit beſluit, dat de beoordeeling ook is uitgeſteld van de Prysverhandelingen, die ingekomen zyn ter beantwoording der vraag: *De Wis- Natuur- en Teekenkunde van eenen bykans algemeenen invloed op alle kunſten en handwerken zynde: word gevraagd op te geven: welk het beſte middel zy, om die kundigheden algemeener in trein te brengen; en derzelver aanleering, voor minvermogenden, gemakkelyker te maken?*

En, vermits geene antwoorden zyn ingekomen op de vraag: *Hoedanig is de ſtaat der zeden onzer natie geweest, ſedert de oprichting van ons Gemeenebest, tot op dezen tyd? — welken waren de oorzaken hunner verbetering of verergering? — en welken zyn de*

beste middelen ter meer algemeene verbetering onzer nationale zeden? zoo word deze vraag by vernieuwing voorgeſteld, om beantwoordt te worden voor den eerſten van Louwmaand des jaars 1789. — gelyk ook de vragen:

A. *Dewyl het gereede gebruik van* PENNINGEN *de ziel is van alle handelingen en bedryven: op welke wyze kunnen eerlyke en naarſtige koopheden, commisſionarisſen, of ondernemers van fabriken en trafiken, (die geene obligatien, of ſoortgelyke effecten bezitten, om tot pand ter minne te kunnen overgeven: maar voorzien zyn van vaste panden; of pakhuizen, zolders, kelders, of winkels, met genoegſamen voorraad van goederen,) in deze* Provincie *van* ZEELAND *gelegenheid bekomen, om gelden* à depoſito, *of op wisſel, voor zekeren tyd, machtig te worden, ter voortzetting hunner zaken: zoodat teffens de geldſchieters zekerheid hebben voor de veilige herkryging van hoofdſom en interesſen?*

B. *Welken zyn de ziekten en kwalen der Negers in de Nederlandſche volkplantingen in de WestIndiën? — Welken zyn de uit- en inwendige teekenen van zulken derzelven, die (zonder behulp van eenen ervaren' genees- of heelmeester) door planters, of directeuren, kunnen genezen worden: en welke middelen moeten zy daartoe gebruiken? — En welken zyn die ziekten of kwalen, wier genezing boven hun vermogen is?* — Men vordert hierop

een

een Antwoord, geſchikt naar de bevatting van zulken, die in de genees- en heelkunde geheel onbedreven zyn.

Doch, ingevalle hierop eenige antwoorden binnen den loop van dit jaar mochten inkomen, zal het Genootſchap daarvan aan het publik, door *de Boekzaal*, en *Nieuwspapieren* in welken dit *Programma* geplaatst word, nader kennis geven.

Onder deze zelfde voorwaarde, met de bygevoegde nadere bepalingen in het *Programma des Genootſchaps* van het voorleden jaar te zien; en geplaatst in *het Hiſtoriſche Voorbericht* vóór het *XII. Deels eerſte ſtuk* der Verhandelingen, word nogmaals de vraag voorgeſteld: *Welke ſchikkingen kunnen 'er, door de gezamenlyke geleerde Maatſchappyen in ons Vaderland, gemaakt worden: om, zonder elkander' eenig hinder toe te brengen; zonder de eene van de andere, of van eenig opperbewind, afhanglyk te maken; en overeenkomſtig elks oorſpronkelyke inrichting; ſaam te werken tot bereiking van haar gemeen doel: de bevordering van den bloei, en de uitbreiding der kunsten en wetenſchappen?*

Op de voorſtellen, betreffende een beknopt ſamenſtel van het *Staatsrecht der zeven Vereenigde Nederlandſche gewesten*: — een tydrekenkundig *bericht der ſchryveren* over de *Nederlandſche geſchiedenisſen* en *oudheid*: — en de *verbetering der hooge ſcholen*: — gee-

ne antwoorden ingekomen zynde: is goedgevonden, uit aanmerking van het groote gewicht, en de uitgebreide nuttigheid van die *drie* voorſtellen, dezelven hier wederom op te geven; doch zonder bepaling van tyd: en met belofte van den gouden' eerpenning aan den genen, die op het eene of andere eene voldoende beantwoording (wanneer het ook wezen zal) aan dit Genootſchap zal toegezonden hebben. De inhoud daarvan is breeder te vinden in het *Programma* voor 1785. geplaatst in het *Hiſtoriſche Voorbericht*, vóór het *XI. Deel* der *Verhandelingen* dezes *Genootſchaps*.

De antwoorden op alle de gemelde vragen en voorſtellen moeten, leesbaar geſchreven; — in de Nederduitſche, Latynſche, of Franſche taal opgeſteld; — NB met een dubbel of afſchrift voorzien; — vóór den bepaalden tyd, en vrachtvry; — toegezonden worden aan den Heere A. DRYFHOUT, *Predikant te Middelburg, en Sekretaris van het Zeeuwſche Genootſchap der Wetenſchappen te Vliſſinge:* terwyl een ieder, die iets aan 't Zeeuwſche Genootſchap te berichten of over te zenden heeft, ook verzocht word, zulks aan Zyn E. te *adreſſeren*, ter tyd toe dat daaromtrent nadere bekendmaking zal geſchieden.

De Schryvers moeten hunne namen niet by de Verhandelingen voegen; doch dezelven met eene zinſpreuk voorzien, en verzeld laten gaan

met

met een verzegeld briefjen, dezelfde zinſpreuk tot opſchrift hebbende; en waarin de naam en woonplaats der ſchryveren gemeldt ſtaan.

Het zal aan een' ieder', zonder eenige uitzondering, vryſtaan, om naar den prys op alle de voorgeſtelde Vragen te dingen; zelfs aan de *Directeuren* en *Leden* van dit *Genootſchap*: doch, ten aanzien der beide laatstgemelden, onder deze voorwaarden: *dat* zy niets op hunne verhandelingen en billetten zullen plaatſen, waaruit blyken kan, dat zy (in de eene of andere betrekking) tot dit Genootſchap behooren; en *dat* zy, om des te onbekender te kunnen blyven, hunne verhandelingen door eene andere hand moeten laten afſchryven.

Niemand, wiens Verhandeling bekroond word, zal vryheid hebben, om dezelve, 't zy in 't geheel, 't zy ten deele, in het Nederduitsch afzonderlyk te doen drukken, of in eenig ander werk uit te geven, zonder voorafgaande kennis en medebewilliging dezer Maatſchappy.

Het Genootſchap behoudt aan zich het recht, om, naar goedvinden, tot nut van het algemeen, gebruik te maken van alle de toegezondene antwoorden; en dezelven, ſchoon daaraan de prys niet toegewezen word, geheel of ten deele onder Zyne Verhandelingen te doen drukken: 't zy met byvoeging der zinſpreuken, door de ſchryvers gebruikt; 't zy met uit-

uitdrukking van hunne namen, indien zy, daartoe verzocht wordende, dezelven gelieven te openbaren.

Bedankte de Heer P. CHANGUION, omtrent het einde des jaars 1786. voor den post van *Directeur* en *Vicepraeſident*, welken ZynEd., ſedert de *oprichting* des *Genoótſchaps*, wel had willen op zich nemen: zoo werd (daar de Heer A. P. LAMBRECHTSEN *van Ritthem*, hoezeer anders ook aan de belangen des Genootſchaps verbonden, verzocht, dat op zyn' perſoon, als den oudſten *Directeur* te *Vliſſinge* woonachtig, wegens zyne klimmende jaren, geene *reflexie* mocht geſlagen worden) dezelve aan den Heer *Mr.* CORNELIS CHRISTIAAN BERTLING, *Raad en Burgemeester dezer ſtad*, met volle eenparigheid van Heeren *Directeuren* opge-

gedragen, en door zyn WelEd. Geſtr., op ſterken aandrang van Dezelven, aangenomen.

Omtrent dienzelfden tyd, den 23. van *Wintermaand* namelyk des jaars 1786. verzocht de Heer GERRARDUS KUIPERS (tot Leeraar in Hollands oudſte ſtad, *Dordrecht*, beroepen zynde, welke roeping hy zich verplicht vond op te volgen,) zyn ontſlag als *eerſte Sekretaris* van dit *Genootſchap*, behoudens zynen rang en plaats als *Lid* van 't zelve. Heeren *Directeuren* verleenden hem dit verzochte ontſlag op de vereerendſte wys; en beſchonken hem, tot een bewys Hunner goedkeuring over zyne verrichtingen, en van erkentenis wegens zynen werkſamen yver, ter bevordering van den bloei en voorſpoed des Genootſchaps, met eene gedachtenis in boeken,

ter

ter waarde van omtrent *honderd guldens.*

Naardien de *wetten* des *Genootſchaps*, by deszelfs eerſte oprichting gemaakt, en in volgende jaren nader bepaald, vorderden, dat het *eerſte Sekretariaat* altoos door eenen Heer alhier woonachtig werd waargenomen; en zulks uitdrukkelyk in de *acte* der aanſtelling van den Heer A. DRYFHOUT, Predikant der Nederduitſche *gereformeerde* gemeente te *Middelburg*, als *tweeden Sekretaris*, was uitgedrukt: werd de Heer *Directeur* Mr. ABRAHAM VAN DOORN, *Raad en adjunct Penſionaris dezer Stad*, van Heeren *Directeuren* verzocht, den post van eerſten *Sekretaris*, *ad interim*, voor den tyd van één jaar, op zich te nemen: aan welk verzoek ZynEd. wel heeft willen *defereren*. Die tyd ten einde

loo-

loopende, verkoos de Heer VAN DOORN weder van denzelven ontheven te worden; en de tweede *Sekretaris* werd verzocht zich tevens met de waarneming van het eerſte *Sekretariaat* te willen belasten, ter tyd toe dat *finaal* daarover zoude zyn *gedisponeerd*.

Inmiddels vonden Heeren *Directeuren* goed, om de wetten, bevorens omtrent den post en de waarneming van het EERSTE en TWEEDE *Sekretariaat* vastgeſteld, inzooverre te veranderen, dat Zy nu en voor het vervolg bepaalden: "dat dit onderſcheid geheel „ zoude worden weggenomen: „ dat zy *beiden* ten aanzien van „ het *honorabele* gelyken titel; „ en ten aanzien van het *profita-* „ *bele* 't zelfde *honorarium* zou- „ den hebben: zullende alleen „ de rang, ten aanzien hunner „ zitting in de Vergaderingen,

en

„ en wanneer hun *praeadvis* ge-
„ vraagd word; als ook in de
„ plaatſing hunner namen in de
„ PROGRAMMATA enz., aan den
„ oudſten in *functie* worden ge-
„ geven". Verder is beſloten:
„ dat de ſchikking van het werk
„ aan hen, ten meesten nut-
„ te des Genootſchaps, tot on-
„ derling genoegen word gela-
„ ten: dat één der *Sekretarisſen*
„ aan het *perpetuele Committé* te
„ VLISSINGE, en de ander aan
„ het *Departement* des Genoot-
„ ſchaps te MIDDELBURG, zoude
„ *geaffecteerd* zyn: dat by *vaca-*
„ *ture* de vervulling door Heeren
„ *Directeuren* zal geſchieden: en
„ wel die te VLISSINGEN, op
„ voordracht van het *perpetuele*
„ *Committé;* en die te MIDDEL-
„ BURG, op voordracht van het
„ *Departement:* terwyl de als-
„ dan nog in *functie* blyvende

Se-

„ *Sekretaris*, gedurende de *va-*
„ *cature*, alle de voorkomende
„ zaken gehouden zal zyn waar
„ te nemen: wordende intus-
„ ſchen de bewaring van het *ca-*
„ *chet*, de ſleutels, papieren,
„ enz. aan den oudſten Heer *Di-*
„ *recteur*, *in loco*, te *Vliſſinge* of
„ *Middelburg* aanbevolen, tot dat
„ een nieuwe *Sekretaris* zoude
„ zyn aangeſteld".

Overeenkomſtig met deze wet ſtelden Heeren *Directeuren*, op voordracht van het *perpetuele Committé*, in de maand *Auguſtus* 1788. den Heer HENRICUS VAN ROIJEN, *Rector der Latynſche ſcholen in deze ſtad*, tot *Sekretaris* aan: die dezen *post* volvaardig op zich nam.

Hierop maakte men, al ſpoedig, ſchikking om eene *algemeene Vergadering*, die nu in *twee* jaren niet had kunnen gehouden

worden, by een te roepen. Het voornaamſte, dat in dezelve behandeld en beſloten werd, vindt men in het volgende *programma:*

HET ZEEUWSCHE GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN TE VLISSINGE heeft, in zyne *jaarlykſche algemeene Vergadering*, den *negenen-twintigſten van Wynmaand* des jaars 1788. eenen gouden' eerprys toegewezen aan den Heer ANDREAS BONN, *anat. et chirurg. Prof.* aan het *Athenaeum illuſtre* te *Amſterdam:* nadat, by het openen van het verzegelde *billet*, gebleken was, dat hy (onder de zinſpreuk *Concordia res parvae creſcunt; discordia maximae dilabuntur*) ſchryver ware van het antwoord op de vraag: *Welke ſchikkingen kunnen 'er, door de gezamenlyke geleerde Maatſchappyen in ons Vaderland, gemaakt worden: om, zonder elkander' eenig hinder toe te brengen; zonder de eene van de andere, of van eenig opperbewind, afhanglyk te maken; en overeenkomſtig elks oorſpronkelyke inrichting; ſaam te werken tot bereiking van haar gemeen doel: de bevordering van den bloei, en de uitbreiding der kunſten en wetenſchappen?*

Ditzelfde genoegen, in het toekennen van de gouden eermunt, heeft de Vergadering gehad ten aanzien van den Heer ADRIAAN VAN SOLINGEN, *A. L. M. Phil. et Med. Doct.* te *Middelburg:* nadat, by het openen des *billets*, ge-

gebleken was, dat hy, (onder de zinſpreuk: *Quo ſemel est imbuta recens ſervabit odorem Teſta diu*) ſchryver ware van de Verhandeling ter beantwoording op de vraag: *De Wis- Natuur- en Teekenkunde, van eenen bykans algemeenen invloed op alle kunſten en handwerken zynde: word gevraagd op te geven: welke het beste middel zy, om die kundigheden algemeener in trein te brengen; en derzelver aanleering, voor minvermogenden, gemakkelyker te maken?* terwyl de *billetten* der onbekroonde antwoorden, ongeopend, gedurende de Vergadering zyn verbrandt geworden.

Gaarne had het Genootſchap zich ook in ſtaat geſteld gezien, om eene gouden *medaille* te kunnen toewyzen aan een uitgewerkt en voldoend antwoord, op de vraag: *Welken zyn de ziekten en kwalen der Negers, in de Nederlandſche volkplantingen in de WestIndiën? — Welken zyn de uit- en inwendige teekenen van zulken derzelven, die (zonder behulp van eenen ervaren' genees- of heelmeester) door planters, of directeuren, kunnen genezen worden: en welke middelen moeten zy daartoe gebruiken? — en welken zyn die ziekten of kwalen, wier genezing boven hun vermogen is?* Dan de ingekomene Verhandeling, onder de zinſpreuk: *Experientia est magiſtra rerum:* is over het geheel te oppervlakkig; en wyst niet zulke hulpmiddelen (overeenkomſtig met de hoofdbedoeling der vraag) aan, die als *producten* dier gewesten, door de *planters*, tegen de byzondere landziekten der *negers*, met nut zouden kun-

nen en behooren gebruikt te worden: maar bepaalt zich tot de zoodanigen, die uit het Vaderland en van elders naar de *colonien* moeten overgevoerd worden: — terwyl het laatſte lid der vraag geheel onbeantwoordt is gelaten. Dus deze Verhandeling niet is kunnen bekroond worden. — Men heeft daarom goedgevonden, dit voorſtel (uit aanmerking van deszelfs groot aanbelang) wederom op te geven; doch zonder eenige tydsbepaling: met belofte van den gouden' eerpenning aan den genen, die op 't zelve eene voldoende beantwoording (wanneer het ook zal zyn) aan het *Genootſchap* zal hebben toegezonden.

Onder deze zelfde voorwaarde, met de bygevoegde nadere bepalingen, in het *programma des Genootſchaps* van het jaar 1785. te zien, en geplaatst in het *Hiſtoriſche voorbericht* vóór het *XI. Deel der Verhandelingen*; worden de geletterden uitgenoodigd tot het ſchryven van *een volledig en beknopt ſamenſtel van het Staatsrecht der zeven Vereenigde Nederlanden: met aanwyzing der bronnen, waaruit men nadere en meer uitvoerige kundigheden, belangende de byzondere punten van dit regt, kan halen:* — gelyk ook van een *tydrekenkundig en naauwkeurig bericht van alle inlandſche en uitheemſche ſchryveren en ſchriften, die ter opheldering der Nederlandſche geſchiedenisſen en oudheden ſtrekken, ſedert het begin der Graafſlyke regering tot op dezen tyd.*

Terwyl men, met verlangen, meerdere Ver-

Verhandelingen te gemoet ziet, vóór den eerſten van *Louwmaand* des jaars 1789. ter beantwoording op de vragen;

A. *Dewyl het gereede gebruik van* PENNINGEN *de ziel is van alle handelingen en bedryven: op welke wyze kunnen eerlyke en naarſtige kooplieden, commisſionarisſen, of ondernemers van fabriken en trafiken, (die geene obligatien of ſoortgelyke effecten bezitten, om tot pand ter minne te kunnen overgeven; maar voorzien zyn van vaste panden: of pakhuizen, zolders, kelders, of winkels, met genoegſamen voorraad van goederen,) in deze* Provincie *van* ZEELAND *gelegenheid bekomen, om gelden* à depoſito, *of op wisſel, voor zekeren tyd, machtig te worden, ter voortzetting hunner zaken: zoodat teſſens de geldſchieters zekerheid hebben voor de veilige herkryging van hoofdſom en interesſen?*

B. *Hoedanig is de ſtaat der zeden onzer natie geweest, ſedert de oprichting van ons Gemeenebest, tot op dezen tyd? — Welken waren de oorzaken hunner verbetering of verergering? — en welken zyn de beste middelen ter meer algemeene verbetering onzer nationale zeden?*

C. *Zyn 'er geene algemeene en byzondere gebreken in de inrichting en leerwys onzer Vaderlandſche hoogeſcholen? — welken zyn de voornaamſten? — en wat kan tot verbetering daarvan in het werk geſteld worden: tot ſpoediger*

voortzetting van allerlei wetenſchappen, en ter meerdere beſchaving onzer natie?

Verder heeft het Genootſchap goedgevonden, heden: voor de eerſtemaal: *drie* Vraagſtukken op te geven, met belofte van den gewonen gouden' eerpenning, op den ſtempel van dit Genootſchap geſlagen, aan hen, die (op de *twee* eerstgenoemden derzelven) vóór den eerſten van *Louwmaand* des jaars 1790. de beste en meest voldoende antwoorden zullen ingeleverd hebben; terwyl aan den Schryver, die aan het *derde* voorſtel het beste beantwoordt, vóór den eerſten van *Louwmaand* des jaars 1791. insgelyks de gewone gouden *medaille*, en veertig gouden *dukaten* bovendien, word toegezegd. En wel word gevraagd:

A. Voor rekening der Maatſchappy: — *Hoe is de aardrykskundige geſteldheid van* ZEELAND, *(voornamelyk ook betrekkelyk tot de rivieren en ſtroomen) geweest, van de oudſte tyden dat hetzelve bekend is geraakt, tot aan het begin der Graaflyke regering? Welke veranderingen zyn in dezelven voorgevallen, ſedert dat laatſte tydperk, tot aan het einde der veertiende eeuw? Is naderhand hare geſteldheid dezelfde gebleven; of heeft zy ook merkelyke veranderingen ondergaan? Zoo ja! welken waren dezen? en van welken invloed zyn alle die veranderingen geweest: zoo op het huishoudelyke beſtaan; als op het Staatswezen van dat Landſchap?*

B. Op kosten van het BATAVIASCHE Genootſchap:

ſchap: — *Wat is de reden, dat de kinderpokjes* (variolae) *op byzondere tyden en plaatſen, ſomtyds onverwacht zich openbaren, en zeer geweldig woeden; terwyl anderen, zelfs in de nabuurſchap, daarvan op denzelfden tyd geheel bevrydt zyn? — Hangt zulks af van eene byzondere geſteldheid in den dampkring; van de hoedanigheid der ſteden en plaatſen; van het voedſel; of andere oorzaken? Zyn 'er ook voorbehoedende middelen ten dien opzichte te bedenken?*

Men wenscht, by de beantwoording dezer vraag, de redeneringen (zoo veel mogelyk) bevestigd te zien door wezenlyke gebeurtenisſen, uit de ondervinding opgemaakt.

C. Eindelyk vordert het Genootſchap, voor Zyne rekening: *De Keuren van* ZEELAND, *in eene goede Nederduitſche taal overgebracht, en met korte aanmerkingen, ter opheldering, voorzien.*

De antwoorden op alle de gemelde vragen en voorſtellen moeten, leesbaar geſchreven, — in de Nederduitſche, Latynſche, of Franſche taal opgeſteld, — met een dubbel of afſchrift voorzien, — vóór den bepaalden tyd, en vrachtvry, — toegezonden worden aan den Heer A. DRYFHOUT, *A. L. M. Phil. et Theol. Doct. en Predikant te Middelburg*; of aan den Heer H. VAN ROIJEN, *Rector der Latynſche ſcholen te Vliſſinge: — Sekretarisſen van het Zeeuwſche Genootſchap der wetenſchappen te Vliſſinge.*

"Het gewone *ſlot* is wederom volmaaktelyk
„ hetzelfde, met dat van het hiervoren opge-
„ gevene *programma* over 1787. zulks wy het
„ alhier achterlaten".

Sedert dien tyd is de lust en yver van Heeren *Directeuren*, *Leden*, en *Miniſters*, weder aangevuurd: om, in onderlinge eensgezindheid, alles aan te wenden, ter bevordering van den bloei en welvaart des Genootſchaps: de *notulen* der maandelykſche vergaderingen, zoo van het *perpetuele Committé* te VLISSINGE, als van het *Departement* te MIDDELBURG, leveren hiervan overvloedige bewyzen op: terwyl men verſcheidene verhandelingen, in die Vergaderingen voorgelezen, in dit boekdeel vindt; en een aantal anderen nog voorhanden zyn. Dat ſommigen der *buitenleden* ook, aan hunne verplichting gedachtig, ten dien einde het

het hunne hebben toegebracht, blykt onder anderen uit de voorbeelden van den *Utrechtſchen* Hoogleeraar LUCHTMANS, en den Geneesheer THOMASSEN A THUESSINK: van welke Heeren men verhandelingen in dit *Deel* ziet.

Dat wyders het Genootſchap zyn aanzien en achting by de geleerde waereld niet verloren hebbe, kan men veilig beſluiten uit het aantal ingekomene *antwoorden* op de voorgeſtelde *prysvragen*, die in de onlangs gehoudene *algemeene Vergadering* zyn beoordeeld geworden: offchoon men van de meesten derzelven wel gewenscht had, dat zy, overeenkomſtig het bedoelde oogmerk, wat beter waren uitgewerkt geweest.

Het nadere *bericht* derzelven; gelyk ook der *prysvragen:* zoo die bevorens reeds waren bekend

gemaakt; als die thans, by vernieuwing, of voor de eerſtemaal, zyn uitgeſchreven, is voorgeſteld in dit *programma:*

HET ZEEUWSCHE GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN TE VLISSINGE heeft, in zyne *jaarlykſche algemeene Vergadering*, den *zevenden van Wynmaand* des jaars 1789. den gouden' eerpenning toegewezen aan den Heer JOACHIM FREDRIK MULLER, *Lid van het Provinciale Utrechtſche Genootſchap*, woonachtig te *Amſteldam*: nadat, by het openen van het verzegelde *billet*, gebleken was, dat hy (onder de zinſpreuk:

Ligt 't ſchip van handel op de reê;
Is nutte koopzorg 't roer ter zee;
Doet Peru's goud de zeilen zwellen?
Dan zal de kiel ter koopkust ſnellen!)

ſchryver ware van het bestgekeurde antwoord op de vraag: — *Dewyl het gereede gebruik van* PENNINGEN *de ziel is van alle handelingen en bedryven: op welke wyze kunnen eerlyke en naarſtige kooplieden, commisſionarisſen, of ondernemers van fabriken en trafiken, (die geene obligatien of ſoortgelyke effecten bezitten, om tot pand ter minne te kunnen overgeven; maar voorzien zyn van vaste panden: of pakhuizen, zolders, kelders, of winkels, met genoegſamen voorraad van goederen,) in deze* Provincie *van* ZEELAND *gelegenheid bekomen, om gelden* à depoſito, *of op wisſel, voor zeke-*

keren tyd, machtig te worden, ter voortzetting hunner zaken: zoodat teffens de geldſchieters zekerheid hebben voor de veilige herkryging van hoofdſom en interesſen?

Gaarne had het Genootſchap zich ook in ſtaat gefteld gezien, om eene gouden *medaille* te kunnen toewyzen aan een uitgewerkt en voldoend antwoord op de vraag: *Welken zyn de ziekten en kwalen der Negers, in de Nederlandſche volkplantingen in de WestIndiën? — Welken zyn de uit- en inwendige teekenen van zulken derzelven, die (zonder behulp van eenen ervaren' genees- of heelmeester) door planters, of directeuren, kunnen genezen worden: en welke middelen moeten zy daartoe gebruiken? — en welken zyn die ziekten of kwalen, wier genezing boven hun vermogen is?* Dan de ingekomene Verhandeling, onder de zinſpreuk:

Tot 's Planters vaarwel,
En 's Negers herſtel!

offchoon daarin verſcheidene nuttige zaken gevonden worden; die op eene eenvoudige, en voor de directeuren of planters vatbare, wyze zyn voorgedragen: is niettemin over het geheel niet meer voldoende geoordeeld, dan eene *Franſche* verhandeling, in 't jaar 1787. ingeleverd, onder de zinſpreuk: *Experientia eſt magiſtra rerum:* over welke in de algemeene Vergadering des voorgaanden jaars uitſpraak is gedaan.

Het Genootſchap nochtans heeft goedgevon-

den;

den: (ten einde blyk te geven, hoezeer men genegen zy de ſchryveren tot het beantwoorden der voorgeſtelde vragen aan te moedigen:) om aan beide die Verhandelingen ieder eene zilveren *medaille* toe te leggen: byaldien namelyk de *Aucteuren* hunne namen, binnen den tyd van drie maanden na *dato* dezes, aan éénen der *Sekretarisſen* zullen opgeven: — terwyl men van die verhandelingen in de Werken des Genootſchaps dat gebruik zal maken, als men voor het algemeene nut meest dienſtig zal oordeelen.

De vraag echter word, by vernieuwing, uit aanmerking van derzelver groot aanbelang, voorgeſteld: zonder tydsbepaling: onder belofte van den gewonen gouden' eerprys, wanneer dezelve voldoende word beantwoordt.

Het Antwoord onder de zinſpreuk: *Ter liefde voor 't belang van 't lieve Vaderland:* op de vraag: *Hoedanig is de ſtaat der zeden onzer natie geweest, ſedert de oprichting van ons Gemeenebest, tot op dezen tyd? — Welken waren de oorzaken hunner verbetering of verergering? — en welken zyn de beste middelen ter meer algemeene verbetering onzer nationale zeden?* behelst wel eenige goede aanmerkingen: doch waarvan ſommigen te oppervlakkig, anderen te breedvoerig, behandeld worden: — de ſtaatkundige *reflexien* zyn veelal niet zeer belangryk; terwyl anderen een duidelyker voorſtel en nadere verklaring vorderen. De ſchryver, offchoon blyken van zyne kennis in de geſchiedenis en letterkunde ge-

gevende, heeft echter de *hiſtoriën* van ons Vaderland niet genoeg met een wysgeerig oog beſchouwd; om uit dezelven het zedelyke karakter onzer *natie*, in de onderſcheidene tydperken, behoorlyk op te maken: — de weelde word met recht als de zeden verbasterende door hem voorgeſteld; maar, hoe dezelve krachtdadig behoorde beſnoeid en tegengegaan te worden, niet genoegſaam aangewezen: — terwyl hy de verbetering onzer *nationale* zeden voornamelyk in de verbetering der lagere ſcholen zoekt: een middel, van hoeveel aanbelang, alleen echter op verre na niet toereikende.

Het Genootſchap heeft deze Verhandeling dus niet kunnen bekroonen; maar noodigt derzelver *aucteur*, en andere kundige ſchryveren, andermaal uit, om deze vraag vóór den eerſten van *Louwmaand* des jaars 1791. te beantwoorden: met belofte van de gouden eermunt aan den genen, die op dezelve eene voldoende Verhandeling zal inleveren.

Ditzelfde voorſtel doet het Genootſchap ook ten aanzien der vraag: *Zyn 'er geene algemeene en byzondere gebreken in de inrichting en leerwys onzer Vaderlandſche hoogeſcholen? — welken zyn de voornaamſten? — en wat kan tot verbetering daarvan in het werk geſteld worden: tot ſpoediger voortzetting van allerlei wetenſchappen, en ter meerdere beſchaving onzer natie?* naardien het Antwoord, op dezelve ingekomen, onder de zinſpreuk:

Bey alle zeiten durch, ſo lehrt dich die geſchicht /
Das nur der ignorant von kunſt ganz höniſch ſpricht:

in

in het geheel niet voldoende is. De ſchryver, ja, ſtelt verſcheidene gewichtige aanmerkingen voor; en geeft verſcheidene wezenlyke gebreken der hoogeſcholen op: dan hy telt ook zoodanigen daaronder, die twyfelachtig, ja die ongegrondt zyn; terwyl hy niet weinige voornamen geheel onaangeroerd laat. En met betrekking tot de eerſten, is het niet genoeg te kennen te geven, dat men deze of gene gebreken behoore weg te nemen; indien men niet te gelyk de middelen aan de hand geeft, hoe men die zal wegnemen? wat in derzelver plaats ſtellen, 't welke men vertrouwen mag, dat beſtendig nuttig en goed zal zyn? — Daarenboven dient aangewezen te worden: uit welke bronnen die gebreken voortvloeijen; of dezelven, als wezenlyke en beſtendige, dan ſlechts als toevallige, te beſchouwen zyn? in welk eene betrekking zy ſtaan tot den algemeenen geest der eeuw? welk verband zy hebben met byzondere *nationale* omſtandigheden: tot het karakter; de levenswys; de opvoeding; de manier van denken: enz. behoorende? Zoo deze en ſoortgelyke ſtukken in de beantwoording dier vraag niet worden onder de aandacht gehouden: zal men geene middelen ter verbetering aanwyzen, door welken de gebreken onzer hoogeſcholen grondig worden weggenomen; en het voorgeſtelde doel bereikt.

Nogmaals herinnert het Genootſchap, onder de meermalen gemelde voorwaarde, met de bygevoegde nadere bepalingen, in het *programma des Genootſchaps* van het jaar 1785. te

te zien; en geplaatst in het *Hiſtoriſche voorbericht* voor het *XI. Deel der Verhandelingen*: dat de geletterden worden uitgenoodigd, en wel zonder tydsbepaling, tot het ſchryven van *een volledig en beknopt ſamenſtel van het Staatsrecht der zeven Vereenigde Nederlanden: met aanwyzing der bronnen, waaruit men nadere en meer uitvoerige kundigheden, belangende de byzondere punten van dit recht, kan halen:* — gelyk ook van *een tydrekenkundig en naauwkeurig bericht van alle inlandſche en uitheemſche ſchryveren en ſchriften, die ter opheldering der Nederlandſche geſchiedenisſen en oudheden ſtrekken, ſedert het begin der Graaflyke regering tot op dezen tyd.*

Terwyl men, met verlangen, meerdere Verhandelingen te gemoet ziet, vóór den eerſten van *Louwmaand* des jaars 1790. ter beantwoording op de Vragen:

A. *Hoe is de aardrykskundige geſteldheid van* ZEELAND *(voornamelyk ook betrekkelyk tot de rivieren en ſtroomen) geweest, van de oudſte tyden dat hetzelve bekend is geraakt, tot aan het begin der Graaflyke regering? Welke veranderingen zyn in dezelven voorgevallen, ſedert dat laatſte tydperk, tot aan het einde der veertiende eeuw? Is naderhand hare geſteldheid dezelfde gebleven; of heeft zy ook merkelyke veranderingen ondergaan? Zoo ja! welken waren dezen? en van welken invloed zyn alle die veranderingen geweest: zoo op*

het

het huishoudelyke beſtaan; als op het Staatswezen van dat Landſchap?

B. *Wat is de reden, dat de kinderpokjes* (variolae), *op byzondere tyden en plaatſen, ſomtyds onverwacht zich openbaren, en zeer geweldig woeden; terwyl anderen, zelfs in de nabuurſchap, daarvan op denzelfden tyd geheel bevrydt zyn? Hangt zulks af van eene byzondere geſteldheid in den dampkring; van de hoedanigheid der ſteden en plaatſen; van het voedſel; of andere oorzaken? Zyn 'er ook voorbehoedende middelen ten dien opzichte te bedenken?*

Men wenscht, by de beantwoording dezer vraag, de redeneringen (zoo veel mogelyk) bevestigd te zien door wezenlyke gebeurtenisſen, uit de ondervinding opgemaakt.

C. Nog vordert het Genootſchap, vóór den eerſten van *Louwmaand* des jaars 1791. *De Keuren van* ZEELAND, *in eene goede Nederduitſche taal overgebracht, en met korte aanmerkingen, ter opheldering, voorzien:* onder belofte van de gouden *medaille*, en veertig gouden *dukaten.*

Eindelyk heeft het Genootſchap goedgevonden, heden: voor de eerſtemaal: *twee* Vraagſtukken op te geven, met belofte van den gewonen gouden' eerpenning, op den ſtempel van dit Genootſchap geſlagen, aan hen, die (op *elk* derzelven) vóór den eerſten van *Louwmaand*

maand des jaars 1791. het beste en meestvoldoende antwoord zullen ingeleverd hebben. En wel vordert het Genootschap:

A. Voor rekening der Maatschappy: *Een volledig* compendium *van de* STRAFBEPALENDE WETTEN, *die thans in de Nederlanden plaats hebben; en eene opgaaf van de wys, op welke die behooren ingericht te worden: zoodat tusschen dezelven, en de misdaden, eene gepaste evenredigheid gevonden worde; die niet te ſtreng is, en echter voldoen kan tot het oogmerk, om aan de misdadigers gevoel te doen hebben van hunne euveldaden, en ten afſchrik te ſtrekken aan anderen.*

B. Op kosten van het BATAVIASCHE Genootschap: *Welken zyn de geſchikſte middelen, om nuttige ontwerpen, door deskundigen in de verhandelingen van geleerde Genootſchappen en andere werken opgegeven, tot nut der burgerlyke maatſchappy in trein te brengen?*

"Het verdere slot, betrekkelyk tot het byvoegen van verzegelde *billetten* by de antwoorden: — de vrylating aan *Directeuren* en *Leden*, om (onder de noodige bepalingen) naar den prys te kunnen dingen: — en de verdere gewone aankondigingen: — juist overeenkomende met die in het *programma* voor 't jaar 1787. geplaatst: verwyzen wy den geëerden Lezer, kortheidshalve, naar *bladz.* X. *en* XI."

Weinige dagen na dat de inhoud van dit *programma*, door de nieuwspapieren, was bekend geworden: heeft zich, als ſchryver der Verhandeling onder de zinſpreuk: *tot 's Planters vaarwel, en 's Negers herſtel!* geopenbaard SEGER ABRAHAM VERSCHUEREN, *Chirurgyn en Vroedmeester te* VERE: aan wien, na de opening van het verzegelde billet, volgens het beſluit der *algemeene Vergadering*, de zilveren eerpenning zal ter hand geſteld worden: — gelyk ook aan den Heer PHILIPPE FERMIN, *Med. Doctor, gezworen Raad te* MAASTRICHT, en Lid des Genootſchaps; die zich, als *aucteur* van het antwoord onder de zinſpreuk: *experientia est magiſtra rerum:* heeft bekend gemaakt.

Gevoelige ſlagen hebben het Genootſchap ook in dien tusſchen-

tyd

tyd getroffen, van welken wy niet, zonder merkelyke aandoening, kunnen gewag maken: wegens het verlies, daardoor aan het Vaderland; de Kerk; de geleerde Waereld; en het Genootſchap; toegebracht.

Door den dood werden ons ontrukt de Heeren *Directeuren* Mr. S. M. SNOUCK HURGRONJE: één van des Genootſchaps eerſte oprichters; — Mr. W. VAN HOGENDORP; — Mr. R. PALUDANUS; — Mr. A. J. DE RUEVER: — en de *Leden* L. BOMME; — N. BARKEY; — R. VAN SUCHTELEN; — ADR. 'S GRAVEZANDE; — P. CAMPER; — P. CURTENIUS; — J. SPLINTER STAVORINUS; — Mr. J. JASPERSEN BRASSER; — J. DES ROCHES.

Terwyl (door vrywilligen afſtand) voor den post van *Directeuren* hebben bedankt de Heeren Mr. P. CHANGUION; — Mr. D.

RADERMACHER van *Nieuwerkerke*; — Mr. L. C. VAN SONSBEECK; — Mr. D. VAN ALPHEN; — Mr. W. THIBAUT van *Aagtekerke*; — Mr. N. C. LAMBRECHTSEN; (blyvende echter zynen rang en plaats als *Lid* behouden;) — Mr. A. VAN DOORN; — Mr. F. A. RADERMACHER; — Mr. W. J. HUYSSEN van *Kattendyke*; — Mr. J. W. SCHORER; — A. H. VAN ECK; — en Mr. P. GEVAERTS.

De Heer G. DE-HAAS, wegens zyne veelvuldige bezigheden, niet in ſtaat zynde aan zyne verplichting jegens het Genootſchap te beantwoorden, heeft verkoren liever voor deszelfs lidmaatſchap edelmoedig te bedanken; dan, zonder eenig wezenlyk nut aan 't zelve toe te brengen, met dien naam te pronken; — gelyk ook de Heer J. TH. VAN DER KEMP, van zyne betrekking op 't zelve, als *Lid*, goedgevonden heeft zich te ontdoen.

Daar

Daar tegen zyn tot *Directeuren* van het Genootſchap, ſedert de algemeene Vergadering des jaars 1788. aangeſteld, de Heeren:

PETRUS ALEXANDER BOREEL DE MAUREGNAULT: Schepen en Raad te *Goes*.

Mr. NICOLAAS JOHAN VAN HOORN VAN BURGH: Raad der ſtad *Vliſſinge*.

Mr. APOLLONIUS JAN CORNELIS LAMPSINS: Bailliu, wegens zyne *Doorlucht. Hoogheid* den Heere PRINSE van *Oranje*: te *Vliſſinge*.

JAN STAVORINUS: Schepen en Raad der ſtad *Middelburg*.

Mr. GYSBERT KAREL VAN HOGENDORP: Penſionaris der ſtad *Rotterdam*.

Mr. JOHAN ADRIAAN MOENS: Raad der ſtad *Vliſſinge*.

Mr. ADRIAAN FRANCOIS LAMMENS: Schepen en Raad te *Vliſſinge*.

JACOBUS VAN DER STEEGE: *Med. Doctor* te *Groninge*.

Mr. JOHAN ASSUERUS BEÇIUS: Schepen en Raad te *Middelburg*.

En tot *Leden* zyn, ſedert dien tyd, verkoren de Heeren:

HENRICUS VAN ROIJEN: *Rector* der *Latynſche* ſcholen te *Vliſſinge*; — en *Sekretaris* van dit Genootſchap.

Mr. . . . . Baron VAN HUPSCH: Lid van verſcheidene *Akademien* en geleerde Maatſchappyen: te *Keulen.*

SEBALDUS JUSTINUS BRUGMANS: *A. L. M. Phil. Doct. Botan. et Hiſt. nat. Profeſſor:* te *Leide.*

RUDOLPHUS FORSTEN: *Med. theor. Anat. et Chirurg. Profeſſor*: te *Harderwyk.*

FREDR. WILLEM VAN DER LEEUW: *Med. Doct. Anat. et Chirurg. Lector:* te *Dordrecht.*

E. J. THOMASSEN A THUESSINK: *A. L. M. Phil. et Med. Doctor:* in *'s Hage.*

JOHAN HENDRIK VAN DER PALM: Predikant: thans wonende te *Middelburg.*

JACOBUS DE PUYT: Stads*operateur* en Vroedmeester: te *Middelburg.*

J. DE KANTER, PHIL. Z.: *Notaris:* te *Zierikzee.*

WIL-

WILHELMUS KIST: *Eloq. et Hiſt. Prof.* en *Rector* der *Latynſche* ſcholen: te *Middelburg.*

JAN AARNOUD BENNET: *A. L. M. Phil. et Med. Doctor:* te *Amſteldam.*

J. VAN BREDA: Stads *Med. Doctor* te *Gouda.*

P. J. KASTELEIJN: *Apotheker* en *Chemist:* te *Amſteldam.*

Nog moeten wy hier, met dankbare erkentenis, melden de namen der Heeren, die des Genootſchaps boekery; of het *kabinet*, 't zy der *naturaliën*, 't zy der *medailles;* hebben vermeerderd. Tot de eerſte heeft de milddadigheid der Heeren VAN NUYS KLINKENBERG; MARTINET; VOSMAER; ERMERINS; THUNBERG; KASTELEIJN; GHESQUIERE; DRYFHOUT; BRENDER A BRANDIS; BONN; VAN MARUM; VAN ROIJEN: en der Beſtierderen der *Hollandſche Maatſchappy;* van het *Provinciale Utrechtſche* Genootſchap; van

Teylers Genootſchap; van de *Bruſſelſche Akademie;* en anderen; — niet weinig toegebracht. En het laatſte is (behalve door eenen aanmerkelyken aankoop, ten kosten des Genootſchaps, voornamelyk uit de verzameling van wylen den Heer L. BOMME,) verrykt door de geſchenken der Heeren FERLEMAN; LAMMENS; PRUIST; WINCKELMAN; en anderen. Vooral moesten wy hier niet vergeten de edelmoedigheid te roemen van den Heer MOENS, *Directeur generaal* van *Nederlandsch Indië:* die, behalve twee *rhinoceros*hoornen; en een zeer groot ſtuk *verſteend hout*, gehaald uit eene rivier in het *district* van *Cheribon* op *Java*; (een der eerſte bewyzen van verſteening, welken men op dat *eiland* ontdekt heeft:) het Genootſchap ten geſchenke heeft aangeboden

eene

eene fraaije *kas* met *laden*, gevuld met eene ſchoone verzameling van *hoornen* en *ſchulpen*. Ook mogen wy hier, met ſtilzwygen, niet voorbygaan de oplettendheid van den Heer VOSMAER op de belangen des Genootſchaps, betoond in het toezenden van twee *geſchrevene* ſtukken van eenen BILSIUS, behelzende de ontdekking zyner geheimen in het *balſemen* der lichamen, en het *disſecteren* derzelven, met of zonder bloedſtorting. In deze kunst had gemelde ontleedkundige groote vordering gemaakt: dan men meende, over het algemeen, dat dezelve weder met hem begraven was. Uit deze ſtukken nochtans, die alle kenmerken van echtheid hebben, blykt, dat de Heer L. DE BILS die geheimen eigenhandig op *pergament* heeft geſchreven; en (by wyze van

een beſloten *teſtament*) behoorlyk verzegeld, door *Notaris* en getuigen bekrachtigd, voor de nakomelingſchap heeft bewaard. Deze ſtukken evenwel, na onderzoek, van dien aard bevonden zynde, dat dezelven onder de *Verhandelingen des Genootſchaps* niet welvoeglyk konden geplaatst worden, zyn dezelven onder de zeldſaamheden, ter bewaring, weggelegd.

Wat eindelyk den inhoud van *dit* DEEL betreft: men vindt in 't zelve *drie Prysverhandelingen:* — de twee *eerſten* ter aanwyzing, „ welken de beste en minst kost- „ bare middelen zyn, om het ge- „ brek der goede *krankbezoekeren* „ in dienst der OOSTINDISCHE „ *Compagnie*, te verminderen, „ en geheel weg te nemen; en „ de *Compagnie* van den last der „ kwa-

„ kwaden te bevryden". De eerſte van den Heer L. VERWYK is met den *gouden*'; de tweede van den Heer P. HAAK met den *zilveren*' *eerpenning* in het jaar 1786. reeds bekroond. Van deze Verhandelingen zyn eenige afgedrukte *exemplaren* aan Heeren *Directeuren der O. I. C.*, in derzelver voorjaarsvergadering van Zeventienen te *Amſteldam*, aangeboden, ter bereiking van het heilryke oogmerk, door het Genootſchap, in het uitſchryven dezer vraag, bedoeld. De *derde* bekroonde *Verhandeling* is van den Hoogleeraar A. BONN: "waarin „ der geleerde Maatſchappyen in „ ons Vaderland verſcheidene „ belangryke ſchikkingen worden „ aan de hand gegeven: om, „ zonder elkander eenig hin„ der toe te brengen, ſaam te „ werken tot bereiking van haar

„ ge-

„ gemeen doel: de bevordering
„ van den bloei en de uitbreiding
„ van kunſten en wetenſchap-
„ pen". Hierby zoude de *Prys-verhandeling* van den Heer A. VAN SOLINGEN nog gevoegd zyn, aan welke (gelyktydig met de evengemelde) de *gouden medaille*, in de *algemeene Vergadering* des jaars 1788. is toegewezen: daartoe ingericht, om een middel op te geven: "hoe de aanleering der
„ Wis- Natuur- en Teekenkunde
„ voor minvermogenden gemak-
„ kelyker te maken, en algemee-
„ ner in trein te brengen": — dan deze verhandeling vry uitvoerig zynde, is (met overleg van den *Aucteur*) goedgevonden derzelver uitgave tot het volgende *vyftiende Deel* te verſchuiven: — op dat dit *Deel* niet al te zwaar en kostbaar zoude worden.

Hierop volgen nog *twaalf* ver-

han-

handelingen over zeer verſchillende onderwerpen. En wel de beſchryving van een' *fungus* aan den hiel; en een verſlag van de doodelyke gevolgen, die de afzetting van het been, toen het gelukkig genezen was, by den lyder gehad hebbe; door P. LUCHTMANS: — eene verhandeling over de leer der *vergiften*, vooral betrekkelyk tot het ryk der dieren; door G. DE WIND: — het verſlag, door *Doctor* E. J. THOMASSEN A THUESSINK gegeven, van verſcheidene proeven door hem genomen met het *cuprum ammoniacum* in zenuwziekten; waarvan hy nimmer eenig nadeel, maar wel integendeel de beste uitwerkſelen, zelfs in de hardnekkigſte gevallen, heeft ondervonden: — een bericht wegens de afzetting van beide borſten in éene vrouw; door S. DE

WIND:

WIND: — en verſcheidene proeven, door denzelfden Heer, met het *alcali volatile liquidum* van Mr. MARTINET genomen; om aan te wyzen, dat dit middel, in het tegengaan der kankerſtof, behalve de afzetting of het gebruik der bytende middelen, het beste zy: — alsmede nog het bericht van een *ſteatoma*, ter zwaarte van tien ponden, afgenomen door A. VAN SOLINGEN: — gelyk ook van een wanſchapen *kind*, medegedeeld door J. DE PUYT: — eene waarneming van J. WAS, omtrent een' *worm*, die, door een gezwel by den navel, ontlast werd: — en by dit ſoort van onderwerpen word nog gevoegd een bericht van J. WATERVLIET, aangaande de heilrykſte uitwerkingen der *electriciteit* in eene dochter, die aan de hevigſte opſtygingen onderworpen was. En,

om

om (zoo veel mogelyk is) aan den verſchillenden ſmaak der *Lezeren* te voldoen, is hierby gevoegd eene verhandeling van J. H. VAN DER PALM, over de *reuzen* der oude waereld; om eene waarſchynlyke reden op te geven, waarom GOD de eerſte waereld door de wateren heeft verdelgd: welke verhandeling binnen weinige maanden in eene *Departements*vergadering is voorgelezen: — waarby nog gevoegd is het *aanhangſel* tot de nieuwe handleiding, om den *logarithmus* voor eenig gegeven getal naaukeurig te vinden, tot veertien letteren boven den *index*, door Mr. K. K. REITZ: — terwyl dit *Deel* beſloten word met eene korte beſchryving van een min bekend *Indisch geneesmiddel*, tegen *de koorts*, en *de kock:* door J. C. METZLAR.

Mo-

Moge dit *Deel* met genoegen worden ontfangen: moge het dienen ter bevordering van nuttige kunſten en wetenſchappen, ten algemeenen nutte der *menſchelyke maatſchappy*, en vooral onzer *landsgenooten!* dan zal het GENOOTSCHAP zynen wensch bereiken, zyne werkzame pogingen aangenaam beloond rekenen.

VLISSINGE:
den 27. van Wynmaand
1789.

A. DRYFHOUT:
SEKRETARIS.

LYST DER VERHANDELINGEN

VAN HET *VEERTIENDE* DEEL.

Antwoord op de vraag: "betreffende de „ beste en minst kostbare middelen, „ om het gebrek van goede *krank-* „ *bezoekers* in dienst der *Oost Indiſche* „ *Compagnie* te verminderen; en Dezelve „ van den last der kwaden te bevryden": door LAURENS VERWYK, te *Rotterdam*. *bl.* 1.

Antwoord over *hetzelfde* onderwerp: door PETRUS HAACK, Predikant te *Amſteldam*. 76.

Antwoord op de vraag: "rakende de ſchikkin- „ gen, welken door de gezamenlyke *ge-* „ *leerde maatſchappyen* in ons Vader- „ land zouden kunnen gemaakt worden, „ om, zonder elkander eenig hinder toe „ te brengen, ſaam te werken ter be- „ reiking van derzelver gemeen doel": door ANDREAS BONN, *Med. Doct. Anat. et chirurg. Prof.*, Lid des Genootſchaps, te *Amſteldam*. - - - 133.

Beſchryving van een' *fungus* aan den hiel: door PETRUS LUCHTMANS, *Med. Doct. Anat. et chirurg. Prof.* en Lid des Genootſchaps, te *Utrecht*. - - - 213.

Verhandeling over de *vergiften*, betrekkelyk tot het ryk der dieren: door GERARD DE WIND, *Med. Doct. et Prof.* en Lid des Genootſchaps, te *Middelburg*. - - 267.

Verſlag van eenige proeven met het *cuprum ammoniacum*; door E. J. THOMASSEN A THUESSINK, *A. L. M. Phil. et med. Doct.*, Lid des Genootſchaps, in *'s Hage*. 363.

Bericht wegens de *afzetting* van beide de *borſten* eener vrouw: wegende de eene over de zes; en de andere over de twee ponden: door SAMUEL DE WIND, *Med. Doct.* 's Lands*operateur* en ſteenſnyder, Stads*operateur* en Vroedmeester, en Lid des Genootſchaps, te *Middelburg*. - *bl.* 397.

Proeven met het *alcali volatile liquidum* van Mr. MARTINET: door denzelfden Heer. 418.

Bericht van een *ſteatoma*, wegende tien ponden: door ADRIAAN VAN SOLINGEN, *Med. Doct.* Lid des Genootſchaps, te *Middelburg*. - - - 443.

Bericht van een *wanſchapen kind*: door JACOBUS DE PUYT *J. Z.* Stads*operateur* en Vroedmeester, Lid des Genootſchaps, te *Middelburg*. - - - 461.

Waarneming omtrent eenen *worm*, door een gezwel by den navel ontlast: door JOHANNES WAS, *Chirurgyn* op *St. Maartensdyk*. - - - - 473.

Bericht aangaande de heilryke uitwerking der *electriciteit*: door JACOBUS WATERVLIET, Lid des Genootſchaps, en *correſponderend* Lid van Neerlands maatſchappy *Tot nut van het algemeen* in *Amſteldam*: te *Middelburg*. - - - - - - 485.

Letterkundig onderzoek aangaande de *reuzen* der oude waereld: door JOH. HENDR. VAN DER PALM, Predikant, Lid des Genootſchaps, thans wonende te *Middelburg*. - - - - 502.

Aan-

Aanhangſel tot de nieuwe handleiding om den *logarithmus* voor eenig gegeven getal naaukeurig te vinden tot veertien letteren boven den *index:* door Mr. KAREL KOENRAAD REITZ, Griffier in den Ed. Hove van *Vlaanderen*, Lid des Genootſchaps. *bl.* 535.

Bericht wegens een min bekend *Indisch* geneesmiddel tegen de *koorts* en de *koek:* door JACOB CASPER METZLAR, Predikant in *de Klundert*, Lid van de Hollandſche, Zeeuwſche, en Utrechtſche Maatſchappyen. - - - 577.

ANTWOORD

OP DE

VRAAG;

VOOR HET JAAR

MDCCLXXXV.

OPGEGEVEN:

Naardien goede Krankbezoekers, in dienst der Oostindiſche Compagnie dezer Landen, van veel nut kunnen zyn; en zulken op de meeste Oostindiſche Comptoiren ontbreken: welken zouden de beste en minst kostbare middelen zyn, om het gebrek van goeden te verminderen en geheel weg te nemen; en de Compagnie van den last der kwade Krankbezoekeren te bevryden?

aan het welk de gouden eerprys, door het Zeeuwſche Genootſchap der Wetenſchappen, den zevenden van Wynmaand des jaars 1786. is toegewezen.

ANTWOORD

OP DE

VRAAG:

Naardien goede Krankbezoekers, in dienst der Oostindiſche Compagnie dezer Landen, van veel nut kunnen zyn; en zulken op de meeste Oostindiſche Comptoiren ontbreken: welken zouden de beste en minst kostbare middelen zyn, om het gebrek van goeden te verminderen en geheel weg te nemen; en de Compagnie van den last der kwade Krankbezoekeren te bevryden?

DOOR

LAURENTZ VERWYK,

Onder de Zinſpreuk: TOT NUT VAN VEELEN.

Deze voorgeſtelde Vraag komt my voor van zoo veel gewichts te zyn, dat zy de aandacht en oplettendheid van elken Christen moest naar zich trekken: dat elk weldenkend mensch, die maar eenige achting of eerbied voor den

Godsdienst heeft, zeer veel belang in de beantwoording van deze Vraag moet ſtellen; en dat elk, die maar eenige kennis heeft van de geſteldheid der Oostindiſche Schepen en Comptoiren, en van de hoedanigheden der meeste Krankbezoekeren, die in dienst van dezelve gebruikt worden, zich opgewekt en gedrongen moet vinden, om, door eene behoorlyke beantwoording van die Vraag, onder Gods zegen, aan de belangens van den Godsdienst, aan het welzyn van de Oostindiſche Maatſchappy, van hare Schepen en Comptoiren, en aan de welmeenende en Godvruchtige pogingen van het Zeeuwſche Genootſchap, eenigszins dienstbaar en bevorderlyk te zyn.

Welk Godsdienſtig hart, dat eenige kundigheid heeft van de geſteldheid dezer zaak, gevoelt zich niet met een teeder medelyden aangedaan over den treurigen toeſtand, waarin de Godsdienstoefeningen, op zulk een aantal Schepen, met zoo vele onſterfelyke Zielen opgevuld; op zoo vele Indiſche Comptoiren, door zoo vele Heidenſche Volkeren bewoond

en

en omringd, thans gedompeld liggen: en ('t gene in dezen vooral te betreuren is) dat dit jammerlyk verval meestal veroorzaakt word door het ſchandelyke gedrag, en de ergerlyke levenswys, van verre het grootſte aantal van Krankbezoekers, die zich ſedert vele jaren herwaards in den dienst der Oostindiſche Maatſchappy bevonden hebben?

Ja wie, die eene oprechte liefde voor den Godsdienst heeft, zal niet van harte wenſchen, en het zyne gaarne willen toebrengen, om de Edele Maatſchappy van die onnutte ballasten niet alleen te helpen zuiveren; maar ook de beste middelen te beramen, om een genoegſaam getal nuttige en bekwame, en ter opluistering van de vervallende Godsdienstoefeningen, zoo op de O. I. Comp. Schepen, als Comptoiren in de Indiën, zoo noodzakelyke voorwerpen te verkrygen?

Ik twyfel dan geen oogenblik, of deze Vraag zal door vele beminnaars van onzen dierbaren Godsdienst op eene genoegſame wyze beantwoordt worden: dan, des niet tegenſtaande, daar ik zelf, voor eenige

jaren, een' zeer geruimen tyd op onderſcheide Comptoiren in de Indiën, oog- en oorgetuige van het ſlechte en ergerlyke gedrag, en van de ſchandelyke God- en Godsdienst-onteerende levenswys, van vele ja zeer vele Krankbezoekers geweest ben (a): zoo konde ik, zoo dra my deze Vraag onder het oog kwam, 'er niet van tusſchen; maar hebbe het van myn' plicht geacht, om ook in dezen myne bedenkingen, van welke geringe en misſchien niet noemenswaardige waardy die ook mogen bevonden worden, vrywillig mede te deelen.

Het zal my genoeg zyn, en ik zal myne moeite rykelyk betaald rekenen, als ik maar het allerminſte heb kunnen aanwyzen, of toebrengen, om aan dit allerheilzaamst oogmerk te beantwoorden: en niets zal my aangenamer zyn, dan dat 'er, door anderen, zulke middelen zullen aan de hand

(a) Men gelieve hier eens vooral op te merken, dat wy hier, en op andere plaatſen, den grooten hoop bedoelen; zonder dat wy aan eenige byzondere perſoonen het recht willen weigeren, dat zy zich beter en edeler in dien post gekweten, en door hun betamelyk gedrag aan de Godsdienstoefeningen luister bygezet hebben.

hand gegeven worden, waardoor de Oostindiſche Maatſchappy, zoo voor hare Indiſche Comptoiren, als voor hare uit- en t'huis varende Schepen, een genoegſaam getal bekwame, en zoo in leer als in leven voorbeeldige Krankbezoekers, op den duur zal kunnen bekomen.

En, terwyl het Genootſchap in de uitgeloofde Prysvraag zelf vooronderſtelt, dat goede Krankbezoekers in dienst der Oostindiſche Maatſchappy van veel nut kunnen zyn; en dat de meeste Comptoiren in de Indiën daaraan gebrek hebben; vereiscbt zulks van ons geen nader betoog: 't zal 'er dan maar op aan komen: welken de beste en minst kostbare middelen zyn, waardoor het gebrek aan goeden kan verminderd of geheel weggenomen; en de Oostindiſche Compagnie van de kwaden bevrydt worden?

Wel aan! laat my eens beproeven, of 'er zulke middelen naar te ſporen zyn, waardoor aan het heilzame en pryswaardige oogmerk des Genootſchaps in dezen zoude voldaan worden.

Het ſpreekt van zelve, dat de op-

gegevene Vraag eigenlyk tweeledig zy: en een onderzoek behelze naar de bekwaamſte en minst kostbare middelen; zoo om het gebrek van goede Krankbezoekers te verminderen, en geheel weg te nemen; als ook om de Nederlandſche Maatſchappy van de kwaden te bevryden.

Dan, eer ik ter beantwoording van de vraag zelve overga, en my in het onderzoek van de gemelde middelen kan inlaten, moet ik vooraf iets aanmerken over den geſchiktſten ouderdom; en andere vereischte hoedanigheden, van zoodanige perſoonen, welken (naar myn inzien) ten meesten nutte van den Godsdienst, en van de O. I. Comp., als Krankbezoekers op de Schepen en Comptoiren zouden kunnen ja behoorden gebruikt te worden.

In de eerſte plaats komt het my voor: dat de ouderdom van die perſoonen, die tot dienst van de O. I. Comp. als Krankbezoekers verkoren worden, behoorde bepaald te wezen van 20. tot 30. jaren; dat het behoorden te zyn jongelingen, of ongehuwde perſoonen zonder kinderen,

ren; van eene gezonde lichaamsgeſteldheid; en die geene merkelyke uit- of inwendige gebreken hebben: op dat ze niet, gelyk helaas! maar al te dikwyls gebeurt, tot voorwerpen van beſpotting geſteld worden.

Daar zyn verſcheidene redenen te geven, waarom zulke perſoonen, en van geene hoogere jaren, tot dien post meest geſchikt zyn: dan laat my nu alleen twee, die ik vertrouwe voldoende genoeg te zullen zyn, daarvoor opgeven.

Vooreerst, de ondervinding heeft doorgaans geleerd, dat deze jaren de geſchikſten zyn, om niet alleen, door zoo vele klimaten heen, naar de Oosterſche gewesten gevoerd te worden; maar vooral ook, om op de buitencomptoiren, die veelal zeer ongezond zyn, aan de Oosterſche levenswys zich beter en ſpoediger te gewennen: 't gene zelden gelukt aan menſchen, die vóór hun engagement by de Compagnie den ouderdom van 40. 50. en 60. jaren bereikt hebben.

De tweede reden, waarom het altyd jongelingen, of ongehuwde perſoonen en zonder kinderen, behoor-

den te zyn, is van zeer veel belang, en vordert hier de uiterſte aandacht. Men gelieve maar in aanmerking te nemen, dat gehuwde perſoonen, die zich als Krankbezoekers in dienst der Oostindiſche Maatſchappy begeven, zich naar de wet moeten verbinden, om den tyd van 5. jaren in het land, zonder de uit- of t'huis-reize daaronder te rekenen, te zullen uitdienen: maar zoo niet allen, ten minſten de meeste Krankbezoekers, hebben genoegſaam geen' voet in de Indiën aan den wal gezet, of zy ſtellen alle hunne vermogens in 't werk, om zoo ſpoedig doenlyk, 't zy over Bengalen of Ceilon, 't zy direct van Batavia, te repatriëren: en de reden, die gehuwde Krankbezoekers hiertoe aanſpoort, is voornamelyk daarin gelegen, dat zy by hun vertrek uit Europa gemeenlyk vrouwen en kinderen, zonder middelen van beſtaan, hebben achter gelaten; en daardoor, niet tegenſtaande hun gemaakt verband by de Compagnie, genoegſaam verplicht worden, willen zy dezelven niet van gebrek laten vergaan, zoo ſpoedig maar eenigszins mogelyk is, weder t'huis te varen;

te

te meer, daar zy by hunne t'huisreize, boven hunne verdiende gagie, nog eene praemie van driehonderd guldens genieten, die de Edele Heeren Bewindhebberen betalen, t'elken reize als een Krankbezoeker wederom in 't Vaderland retourneert: want, 't zy de reize twee of tien jaren geduurd heeft, zoo is en blyft de praemie maar driehonderd guldens.

Daarenboven, het is den Krankbezoekeren, die vrouw en kinderen in 't Vaderland hebben, niet te vergen, den tyd van hun verband by de Compagnie op een buiten-comptoir uit te dienen: daar zy volſtrekt buiten ſtaat zyn, om van hunne gagie, die 24. guldens per maand bedraagt, als ordenlyke lieden, behoudens hun karakter, te kunnen leven; ik laat ſtaan, om daarvan nog vrouwen en kinderen in het Vaderland het noodige onderhoud te bezorgen (b).

En

(b) Wel is waar, het word den Krankbezoekeren by de Oostindiſche Compagnie gepermitteerd, hunne Vrouwen mede over te voeren; maar dit heeft ook, ter vervulling van de buiten-comptoiren, weinig of geen effect gehad: want meer dan eenen Krankbezoeker hebbe ik gekend, die met hunne Vrouwen naar de

In-

En deze omſtandigheid verdient te meer onze opmerking, daar ook dit eene van de voornaamſte redenen is, waarom de Comptoiren in de Indiën van bekwame, onergerlyke, en nuttige Krankbezoekers, ontbloot en beroofd blyven: want Krankbezoekers, die eenige bekwaamheid hebben, en van een ſtichtelyk gedrag zyn, weten zich, zoodra zy in Indië komen, bemind te maken, en by elk te veraangenamen: waardoor dezen niet zelden, door eenige goede vrienden krachtdadig ondersteund, hunne oogmerken bereiken, om, zoo ſpoedig mogelyk, weder van Batavia op den eenen of anderen goeden tocht in het Land gebruikt te worden; of wel met de eerst retournerende ſchepen over Bengalen, Ceilon, of direct van Batavia, te repatriëren: en dus blyft 'er dan voor de Comptoiren in de Indiën niets anders over, dan het ſlechte overſchot van Krankbezoekers, die dan ook veeltyds om hunne ſlechte gedragingen,

Indiën vertrokken; maar ik weet 'er geenen gekend te hebben, die, zoo zy al de Caab paſſeerden, zonder daar te blyven, verder dan op Batavia gekomen zyn: ten minſten als het lieden van maar een tamelyk goed gedrag waren.

gen, genoegſaam tot hun ſtraf, naar de buiten-comptoiren gezonden worden, het gene ook den meesten tyd ten gevolge heeft, dat zy daar ter plaatſe binnen korten tyd van hartzeer overlyden.

En, om hierin niet verder uit te weiden, de gegevene redenen zyn zoo 't my voorkomt, genoegſaam, om elk, die onbevooroordeeld dezelven overweegt, te overtuigen, dat jongelingen en ongehuwde perſoonen, de beste en geſchiktſte voorwerpen tot dien post zyn; en dat ook daarom, zoo veel mogelyk, dezen en geene anderen, by de Oostindiſche Maatſchappy in dienst behoorden geſteld te worden.

Wat verder het zedelyke karakter betreft van hun, die met het meeste nut by de Compagnie als Krankbezoekers zouden kunnen gebruikt worden: men behoorde vooral uit te zien, naar zoodanige perſoonen, die niet alleen de vereischte bekwaamheid bezitten; maar die ook daarby van een zedig, onergerlyk, en onbeſproken gedrag zyn: — het behoorden te zyn jongelingen, die genoegſaam, zoo veel 't ge-

gewicht van dien post vordert, onderwezen zyn in de zuivere leer der waarheid die naar de Godzaligheid is; die, vry van alle waanwysheid en pedanterie, en zonder zich een meesterlyk gezag over anderen te willen aanmatigen, eene zedige en gepaste vrymoedigheid bezitten, om hunne vermogens en kundigheden, onder den Goddelyken zegen, ten nutte van den veelszins ruwen en onbeschaafden zeeman, of van den verblinden en woesten Heiden, op woeker aan te leggen: die niet alleen bekwaam zyn, om by alle gelegenheden anderen, aan hunne zorg toebetrouwd, te onderwyzen, te bestieren en te vermanen; maar die ook door hun eigen voorbeeld kunnen stichten, en in hun gedrag overtuigende blyken geven, dat zy zelve bezield zyn met eerbied voor, met beginselen van den Godsdienst (c): en

(c) Er is van die genen, die veel onder de Oostindische zeelieden, en op deze en gene Comptoiren van de Compagnie plegen te verkeeren, voorlang opgemerkt, dat onder die menschen niets den Godsdienst meer na- of voordeel kan toebrengen, dan het kwade of goede gedrag der Krankbezoekeren: 't welk van alle kanten begluurd en opgemerkt word, zoo door de ruwste zeelieden, als door de domste Hei-

en in de daad men behoorde vooral zorgvuldig uit den dienst van de Maatschappy te weren, zulke menschen, als 'er helaas! maar al te veel, sedert vele jaren, zich in den dienst der Compagnie in dien post bevonden hebben: die voorheen, dees, door het gene zyne brave Ouders hem achterlieten, en gene door zyn eigen handen werk, of neringdoend bedryf, in eenen goeden burgerstaat gezeten waren; maar die, door eigen schuld, door verzuim, verwaarloozing en verkwisting, of andere zedenverwoestende en alle inkomsten verslindende dingen, het zooverre gebracht hebben, dat zy zich met hunne vrouwen en kinderen in de diepste armoede gedompeld vinden, en daardoor by elk in verachting geraakt zyn. Dezen, nergens anders eenig middel van

Heidensche volkeren: en van daar, dat Krankbezoekers in dienst der Edele Maatschappy, die zich zoo gedroegen, onder de genen waaronder zy als voorgangers in den Godsdienst moesten verkeeren, en door hunne geschikte en betamelyke levenswys als 't ware zeiden: *ziet op my, en doet alzoo!* ten allen tyde van de geschiktsten onder die menschen geacht, geëerd, geliefd, ja hooggeacht; en van de ruwsten, domsten en onbeschaafdsten, gevierd, gevreesd en geëerbiedigd zyn geworden.

van beſtaan voor zich of de hunnen wetende te vinden, verbeelden zich, dat 'er niets voor hen overblyft, dan om voor Krankbezoeker naar Indiën te varen; dat zy daartoe ten minſten nog geſchikt en bevoegd zyn: — zonder het gewicht van dien post in aanmerking te nemen: even of dit eene bediening ware, daar leuiaarts, verwaarloozers, verkwisters, dronkaarts, en diergelyken, eene zekere aanſpraak op, of betrekking toe hadden. Zoodra men zich dit oogmerk heeft voorgeſteld, zoekt men deze en gene goede vrienden op, die door een innig medelyden met de arme vrouw en kinderen aangedaan, het zooverre weten te brengen, dat zy, door hunne pogingen by de Edele Heeren Bewindhebberen aan te wenden, voor hen dien post verkrygen: maar, dit kan dan ook geen ander gevolg hebben, dan dat deze, veeltyds in allerlei opzichten onbekwame en in hun levensgedrag ergerlyke perſoonen, in een' post van dat gewicht geſteld zynde, de oorzaken zyn, dat de Godsdienſtoefeningen, zoo op de ſchepen, als op de comptoiren der Com-

pa-

pagnie, in zulk een betreurenswaardig verval; en de Krankbezoekers, in 't gemeen, in zulk eene verachting en verguizing geraakt zyn, dat tegenwoordig een geschikt ordenlyk burgerjongeling zich byna schamen zoude, om den post van Krankbezoeker te verlangen of te begeren.

Na deze aanmerkingen vooraf gemaakt te hebben, kan ik nu gevoeglyk ter beantwoording van de voorgestelde Vraag zelve overgaan. Doch om deze, zoo veel mogelyk, in haar geheel te beantwoorden, zal het vooral noodig zyn te onderzoeken: *voor-eerst:* welken de ware redenen en voorname oorzaken zyn, waardoor de Compagnie op den duur van goede en nuttige Krankbezoekeren beroofd blyft; en dan *ten tweeden:* welken, mynes inziens, de beste middelen zyn, om deze oorzaken uit den weg te ruimen, en daardoor het gebrek der goede en nuttige Krankbezoekeren te verminderen, ja geheel weg te nemen.

Wat dan de redenen en oorzaken betreft, waardoor de Compagnie gebrek aan goede Krankbezoekers heeft:

dezen mogen in de grootheid en gevaarlykheid der reize; in de ongezondheid der Oosterſche gewesten; of iets dergelyks; gezocht worden, waardoor misſchien vele nuttige jongelingen zouden kunnen afgeſchrikt worden, om dien post te begeren: — maar als ik hier onbewimpeld myne gedachten mag zeggen, dan behoeft men de ware redenen nergens anders te zoeken, en men zal dezelven nergens zichtbaarder kunnen ontdekken,

dan, ten *eerſten:* in de geringe en niet toereikende maandgelden, die de Krankbezoekers by de Compagnie winnen;

ten *tweeden:* in de groote onkosten, die zy voor de reize genoodzaakt worden te maken;

ten *derden:* in de met hun karakter niet overeenſtemmende logering der Krankbezoekers op de ſchepen der Compagnie, waarmede zy overgevoerd worden;

ten *vierden:* in de armoedige en ellendige levenswys, waaronder de Krankbezoekers op de buiten-comptoiren moeten bezwyken.

Het

Het is myn oogmerk in 't geheel niet, om over de opgegevene redenen breedvoerig uit te weiden. Laat my alleen zooveel zeggen, als ik noodig en genoegſaam keure, om elk, die dit leest, het gewicht van de opgegevene redenen te doen gevoelen.

Dat de maandgelden, de geringe maandgelden, eene reden zyn, waarom bekwame jongelingen niet kunnen aangemoedigd worden, om zich by de Compagnie in dienst te begeven voor den post van Krankbezoeker, ſpreekt genoegſaam van zelve: want wat zal geſchikte en bekwame jongelingen, die op velerlei wyzen hier in 't Vaderland aan een eerlyk beſtaan kunnen geraken, aanmoedigen, om zich in dienst der Maatſchappy te begeven; daar zy hun beſtaan moeten vinden, uit de geringe ſoldy van 24. guldens ter maand. Dit bedraagt, zoo men elke maand ſlechts op 30. dagen berekent, niet meer dan 16. ſtuivers 's daags. En dit word nog merkelyk verminderd, als de Krankbezoekers, door gebrek, in de Indiën genoodzaakt worden hunne maandgelden op te nemen: dan word het hun

betaald tegen 15. ſtuivers de gulden (d). En, maken zy hunne verdiende ſoldyrekeningen over naar 't Vaderland, dan is het niet veel beter: want, ongerekend de onkosten van procuratien en licenten, moet men nog daarenboven vyf en een half procento misſen voor kamerrecht en borgtocht. Waar zal men dus ergens een' geſchikten jongeling vinden, die (met geen ander middel van beſtaan gemuniëerd, en met geen vooruitzicht, om in dien post immer een beter beſtaan te krygen,) lust zal hebben, om zyne vrienden en magen te verlaten, en met onderwerping aan alle de gevaren en rampſpoeden van eene zoo groote, gevaarlyke, en langdurige reize, zich naar een vreemd Land te begeven, verwyderd van alle vrienden en bekenden?

Zoolang dierhalven de Edele Heeren Bewindhebberen niet kunnen goedvinden, om het middel van onder-

houd

(d) Ik ſpreke hier, bepaaldelyk, van het hoofd-comptoir te Batavia: want op de buiten-comptoiren van de Compagnie is het nog veel erger: 't zoude my geen oogenblik verwonderen, dat de Compagnies-dienaren, als zy daar geld opnemen, geen 13. ſtuivers voor den gulden ontfangen.

houd voor hunne Krankbezoekers zoodanig te verbeteren, dat zy daarin hun behoorlyk beſtaan, overeenkomſtig den post dien zy bekleeden, kunnen vinden; zoolang zal het gebrek aan goede Krankbezoekeren niet verminderd, veelmin geheel weggenomen kunnen worden.

Maar ten *tweeden:* de reden, dat geſchikte jongelingen, die, met geene ſchulden beladen, de reize naar de Indiën gaarne zouden aannemen, van den dienst der Maatſchappy, ten minſten voor den post van Krankbezoeker, moeten worden afgeſchrikt: is ook daarin gelegen, dat zy, willens of onwillens, gedrongen worden, zulke groote kosten voor hunne reize te moeten maken: — want, behalven de kleederen, het linnen, en de conſumtie, die zulke perſoonen, zoo op de reize als in de Indiën, noodig hebben, en die al een merkelyke ſom gelds bedragen; zoo worden zy ook, op eene zeer willekeurige wyze, door de ſcheepskapiteinen op zeer groote en onnoodige kosten gejaagd.

De Krankbezoekers, in dienst der Oostindiſche Maatſchappy, worden

door de Edele Heeren Bewindhebberen, by alle de reſpective Kameren, aan de tafels der Opperofficieren geplaatst; om met dezelven dagelyks te ſpyzigen, aan die tafel, waarvoor de Compagnie dubbele ranſoenen, en nog het een en ander voor *extra* verſtrekt: maar de Kapiteins hebben ſedert een' geruimen tyd kunnen goedvinden, zonder met hunne Officieren in 't gemeen daarover te conſuleren, zich voor deze tafel nog met eene aanmerkelyke proviſie, zelden minder dan voor twaalf- veertien- à zestien-honderd guldens, van hier tot aan Cabo, te provianderen (c): waaraan de

(c) Het is in de daad te bejammeren, dat in een' tyd als deze, waarin de winſten en voordeelen voor de Officieren by de Oostindiſche Compagnie zoo gering zyn, de ſcheepsbevelhebbers in 't gemeen, op zoo eene willekeurige wyze, zulke groote ſommen aan hunne tafelproviſie ten koste leggen. Het ware daarom te wenſchen, dat de Edele Heeren Bewindhebberen, by alle de reſpective Kameren, hieromtrent eens eene bepaling gelieſden te maken: waardoor aan alle Officieren, die tot deze tafel behooren, en die het nu, om dat zy van de Kapiteins afhangelyk zyn, niet durven tegenſpreken, eene groote gunst zal geſchieden: want, als deze arme menſchen, na 6. à 7. maanden op zee te hebben gezworven, behouden in de Indiën aankomen, dan heeft gemeenlyk hun aandeel aan de tafel hunne maandgelden, tot aan dien tyd

de Krankbezoekers, voor hun aandeel, honderd en tien, twintig, of meer guldens, tot aan gemelden uithoek moeten betalen; en van daar, tot naar Batavia, Ceilon, of Bengalen, wederom 20. 30. of 40. ryksdaalders.

Men kan hiertegen niet inbrengen, dat de Krankbezoekers niet genoodzaakt kunnen worden, om in deze meerdere proviſie eenig aandeel te moeten nemen: dit zy eens zoo! een Krankbezoeker weigert eens hierin zyn aandeel te nemen, dan kan hy

tyd toe verdiend, geheel verſlonden. Het is waar, de Kapiteins zullen, hier en daar uit, nog wel 't een of ander vinden, om hunne kosten goed te maken: doch hiervan zyn meenigmaal vele ſcheepsofficieren verſtoken; maar vooral, en altyd, de arme Krankbezoekers. Wel is waar, dat by de Kamer Middelburg in Zeeland, door de Edele Heeren Bewindhebberen aldaar, ſedert eenige jaren, by eene Reſolutie bepaald is, dat niemand der Opperoſficieren konde nog mochte verplicht of genoodzaakt worden, om meer dan tweemaanden gage aan de tafel te betalen. Dan, zoolang niet deze Reſolutie, door de Vergadering van Zeventienen, tot eene Reſolutie voor alle de Kamers gemaakt, en door dezelven ten ſterkſte onderhouden word; zoolang zullen de Krankbezoekers aan de willekeur der ſcheepsbevelhebberen geſubordineerd blyven. Want, zoo ik wel geïnformeerd ben, is opgemelde Reſolutie in Middelburg alwederom in zulk een onbruik geraakt, dat men daar, even gelyk by de andere Kamers, gelyke ſommen aan de tafels beſteedt.

ook ten vollen verzekerd zyn, dat hy, gedurende de gantsche reize, niet alleen als een verschoveling zal moeten omzwerven; maar daarenboven ondervinden, dat, door duizende onaangenaamheden, hem het leven op allerlei wyze zal worden bitter gemaakt: en dus is een Krankbezoeker verplicht, wil hy niet veracht, versmaadt, en van een' ieder der Officieren over den schouder aangezien worden, zich dezer willekeurige bestelling te onderwerpen, en zoo gewillig zyn aandeel (hoe veel dat ook zyn moge) te betalen.

En, behalven de reeds gemelde kosten voor de reis en tafel, is een Krankbezoeker by de Compagnie, met zyn schip aan Cabo komende, genoegsaam verplicht, om, nevens de andere Opperofficieren, die op de rheede geene bezigheid aan boord hebben, zich naar den wal te begeven, en daar elken dag een' ryksdaalder in een logement te verteren: wel is waar, 'er zyn aan Cabo ook logementen, daar men slechts de helft, en nog minder, 's daags behoeft te verteren; maar dit is ook waar, dat in de laatstgemelde logemen-

menten de ſcheeps-dekofficieren en matroozen logeren. Daar nu de Edele Heeren Bewindhebberen, op hunne ſchepen, zulk een zichtbaar onderſcheid tusſchen de opper- en onderofficieren ſtellen; en de Krankbezoekers in den rang der opperofficieren plaatſen: zoo worden zy verplicht, willen zy hunne achting, zoo by 't volk als by de officieren, bewaren, om zich in zulk een logement te begeven, daar de opperofficieren gewoonlyk logeren: ongerekend nog het gene zy noodig hebben tot hunne verdere reize.

Daar dan zulke zware onkosten aan dien post, gelyk wy getoond hebben, verbonden zyn: wie zal, wie durft brave jongelingen, die wel daartoe geſchikt, maar niet van middelen, om de onkosten der reize goed te maken, voorzien zyn, tot dien post aanmoedigen? Moet niet het reeds aangemerkte een middel zyn, om hen daarvan af te ſchrikken?

Dus blyven'er geene andere perſoonen voor die bediening by de Compagnie over, dan die wy te voren aantoonden, dat voor altoos, als onnutte ballasten, uit den dienst der Maat-

ſchappy; ten minſten uit dat emploi; behoorden geweerd te worden: want deze menſchen maken geene de minſte zwarigheid, dewyl zy door de ſchaamte heen zyn, zich zoo diep in ſchulden te ſteken, als maar by mogelykheid geſchieden kan: zy maken behalven de 48. guldens, die zy op hand ontfangen, by de Compagnie nog een transport van 300. guldens, 't gene zy dan wederom verkoopen, maar zelden voor eenen hoogeren prys dan 150. guldens: en dus zyn ze zoo belast, dat zy, ſchoon meer dan een jaar in dienst der Ed. Compagnie geweest zynde, nog geen' deuit op hunne rekening by de Compagnie te goed hebben. Het is wel waar, dat (om deze kosten eenigszins dragelyk te maken) de Edele Heeren Bewindhebberen, behalven de bagagie en gepermitteerde goederen, ook aan de Krankbezoekeren hebben toegeſtaan vyf kasſen en vyf pypen op recognitie mede te mogen overvoeren: maar, om deze kasſen en vaten behoorlyk met wyn en bier te vullen, moet 'er ook geld zyn; en dit hebben zy noodig gehad, om zich behoorlyk uit te rusten, zonder iets over te houden:

den: hoe zullen zy dan hiervan profiteren (f)?

Zoo-

(f) Voor eenige jaren, toen Batavia, wegens den bloeijenden koophandel in alle de comptoiren van de Compagnie, van een aanmerkelyk getal gegoede burgers, en Europiſche inwoneren, als overladen was, zoo dat de ſcheepsofficieren, in dien tyd, in kleine en geringe huizen hunnen intrek, voor den tyd van hun verblyf aldaar, moesten nemen; toen ter tyd konden de Krankbezoekers, zoo wel hunne gepermitteerde als recognitie-goederen, hier te lande voor 4. 5. tot zelfs 7. à 800. guldens verkoopen, aan zulke lieden, die het dan op naam der Krankbezoekers lieten overvoeren, en 'er nog een' goeden ſtuiver op overhielden: 't gene men licht begrypen kan, als men maar onder 't oog gelieft te houden, dat toen op Batavia een vat of pyp bier, van 70. tot 100. ryksdaalders, en een boddel wyn van 24. tot 30. ſtuivers verkocht werd: dan, ſedert den particulieren handel in de Indiën de bodem is ingeſlagen, ſedert zyn de gegoede lieden van daar vertrokken; en Batavia inzonderheid is zoo ontvolkt geworden, dat geheele, in dien tyd zeer naauw bevolkte grachten, thans van geene menſchen bewoond, de huizen vervallen, en tot puinhoopen geworden zyn: het gene dan ook de reden is, dat de Officieren, en dus ook de Krankbezoekers by de Compagnie, byna niets van hunne gepermitteerde of recognitie-goederen hier te lande kunnen verkoopen, tot welk een' geringen prys zy dit meermalen aanboden: zoo dat 'er zelfs al Krankbezoekers naar de Indiën zyn, die vóór hun vertrek by Heeren Bewindhebberen verzocht hebben, om eene geringe praemie te mogen verwerven, dewyl zy buiten ſtaat waren, door gebrek aan geld, hunne gepermitteerde goederen mede te nemen; dan, dit niet kunnende verwerven, genoodzaakt zyn geweest, met achterlating van die goederen, die reis te ondernemen.

Zoolang dus de Edele Heeren Bewindhebberen geene voorziening doen in de verbazende onkosten, die de ſcheepsbevelhebberen voor hunne tafels maken; of ten minſten, zoolang de Krankbezoekers verplicht worden daaraan te contribuëren: even zoolang zal 't gebrek aan goede Krankbezoekeren niet verminderd, veelmin geheel weggenomen worden.

Dan ten *derden:* met geene minderé reden worden brave, geſchikte, en bekwame jongelingen afgeſchrikt van den post van Krankbezoeker by de Compagnie, door de plaats, daar zy, volgens ordre van Heeren Bewindhebberen, gedurende de geheele reize moeten logeren; namelyk in de konſtabelskamer. Het is voor de genen, die weten welk eene plaats de konſtabelskamer op een Compagnies-ſchip is, niet wel te begrypen, dat Heeren Bewindhebberen kunnen goedvinden, deze tot eene logeerplaats voor Krankbezoekeren te ordineren: 't is ook niet wel overeen te brengen, hoe de Edele Heeren Bewindhebberen, die eene goede quantiteit boeken voor de Krankbezoekers tot hunne ſtudie en

me-

meditatie medegeven, te gelyk kunnen gelasten, dat zy op zulk eene plaats in 't ſchip logeren, daar zy ſomtyds, vóór dat zy aan Cabo komen; of, van daar vertrekkende, vóór dat zy in Indiën komen; niet in ſtaat zyn, zonder behulp van kaars of lamp, (die zy daar niet gebruiken mogen,) een hand voor de oogen te zien.

Het is waar, de Krankbezoekers hebben vryheid, om, ter verluchting en ter vertreding, gebruik van 't halfdek te mogen maken: dan geen ſtorm of onweder alleen; neen ſlechts een geringe regenbeui is genoeg, om hen naar hunne donkere logeerplaats te doen verhuizen: en hoe is het te verſtaan of te vereffenen, dat de Krankbezoekers op de ſchepen der Maatſchappy, in zulk een' rang aan der opperofficieren tafel geplaatst worden; en dat zy, voor 't overige, onder de dekofficieren en matroozen verplicht worden te logeren? — want in deze kamer hebben, behalven den Konſtabel en zyne maats, de Krankbezoeker, de tweede Meester, en twee matroozen, onder den naam van buſſchieters, hun logement.

En

En dit moge gering voorkomen aan zulken, die niet weten, wat het zy op een Compagnies ſchip in zekere qualiteit te verkeeren: maar zy, wier zaak het is met ſchepen naar Indiën te varen, weten best, welke onaangename, en veeltyds de goede harmonie onder de Officieren verbrekende gevolgen, diergelyke ſchikkingen op hunne ſchepen veroorzaken zouden, zoo 'er niet tydig in voorzien werd: behalven, dat het logeren onder dekofficieren en matroozen, van die genen die dagelyks achterop verkeeren, te veel gelegenheid geeft, om met die lieden over zulke ſcheepsomſtandigheden te ſpreken, die de voorzichtigheid vorderde, dat van niemand dan van opperofficieren geweten en beſproken werden.

En dus kan een ieder uit het reeds aangevoerde ten duidelykſten bemerken, dat het logeren van Krankbezoekers in de konſtabelskamer, even zoo gevaarlyk voor de goede harmonie en andere ſcheepsomſtandigheden zy, als hetzelve voor zulke perſoonen, die gaarne hunnen post ge-

getrouw behartigen, geheel ongeſchikt is (g).

En dit zoo zynde: gelyk het waarlyk is: wie kan dan bekwame jongelingen aanmoedigen, om zich tot eenen post te begeven, die, zoo dezelve uit het rechte oogpunt beſchouwd, en op de rechte wyze behartigd zal worden, al veelmalen eene afgezonderde plaats vordert? daar men te voren weet, dat geene andere, dan de daartoe allerongeſchiktſte, gedurende de reize, voor zulke perſoonen beſtemd is: zoo lang derhalven als de Edele Heeren Bewindhebberen niet kunnen goedvinden, om afgezonderde apartementen voor hunne Krankbe-

(g) Ik ben geïnformeerd, dat, ja, by de Kamer Middelburg, en mogelyk nog by eene of andere Kamer, daar men ſchepen van 150. voeten bouwt, en dus meerder hutten dan op andere kleinere ſchepen heeft, de Krankbezoekers op die ſchepen veeltyds in eene hut, of wel in de kajuit gelogeerd worden.

Hierop behoef ik geenszins aan te merken, dat die plaatſen tot logies voor de Krankbezoekers noch nuttig, noch noodig zyn: maar wel, dat zoolang de Vergadering van Zeventienen, ook hieromtrent, geene vaste bepaling maakt voor alle de reſpective Kameren, om op alle hare ſchepen eene behoorlyke plaats voor de Krankbezoekers te laten afzonderen, zoolang ook de Krankbezoekers als ballingen op de ſchepen zullen moeten omzwerven.

bezoekers op de ſchepen te bezorgen, even zoolang zal 't gebrek aan goede Krankbezoekers niet verminderd, veelmin geheel weggenomen worden.

Maar eindelyk ten *vierden:* eene der gewichtigſte redenen, waarom goede, geſchikte, en bekwame burger-jongelingen tot den Krankbezoekers-post by de Oostindiſche Maatſchappy niet kunnen aangemoedigd noch uitgelokt, maar integendeel daarvan afgeſchrikt moeten worden: is de ellendige en armoedige levenswyze, waaronder zy, op de buiten-comptoiren der Compagnie, noodzakelyk moeten bezwyken: want al waren deze landſtreken (dat zy gants niet zyn) de gezondſten, en aangenaamſten der gantſche waereld, daar men, op de minſtkostbaarſte wyze, zyn beſtaan of levens-onderhoud gemakkelyk konde vinden; dan nog zouden deze menſchen van gebrek moeten omkomen. En dit is zeer gemakkelyk te bewyzen: als men maar onder het oog gelieft te houden, 't gene wy te voren aanmerkten, hoe de Krankbezoekers verplicht worden, om niet alleen

leen hunne twee op hand ontfangene maanden gagie; maar ook hun gemaakt transport van 300. guldens aan hunne conſumtie en tafel ten koste te leggen voor hunne uitreize: want dan ſpreekt het van zelve, wanneer deze menſchen op Batavia aankomen, dat zy, hunnen geheelen leeftocht op de reize geconſumeerd hebbende, zich arm, en van alle middelen, om een gering beſtaan te hebben, ontbloot vinden; en zich dus, in dezen jammerlyken toeſtand, veeltyds zonder meer te bezitten, dan een weinig kleederen, vandaar naar de buiten-comptoiren moeten begeven.

Wel is waar, dat den Krankbezoekeren, gelyk allen anderen, offchoon nog zoo vele maanden by de Compagnie te kwaad zynde, echter by hunne komst op Batavia twee zoogenaamde goede maanden verſtrekt worden: maar hoe gering is deze ſomme? daar zy voor de 48. guldens, waarmede hunne rekening belast word, niet meer dan 36. guldens, of 15. ſtuivers voor den gulden ontfangen. Of zullen zy hieraan genoeg hebben, om zich van het noodige voor de reis

naar de plaats hunner deſtinatie te kunnen voorzien? En dit ware al eens genoeg voor die reize: in welk een' armoedigen toeſtand bevinden zy zich dan by hunne aankomst daar ter plaats? alwaar zy, buiten eene geringe woning, en eenige niet noemenswaardige emolumenten, geen ander onderhoud genieten, dan twee dukatons kostgeld ter maand: waarlyk eene ſomme, die niet toereikende is, om een' ſlaaf zyn behoorlyk onderhoud te kunnen geven: want, al berekent men den dukaton op vier guldens het ſtuk, dan bedraagt het nog geen 5½ ſtuiver 's daags, voor het gene een Krankbezoeker te verteren heeft: en daarvan moet de arme mensch niet alleen eten en drinken; maar ook zich kleeden; en by zyne aankomst van de noodige huismeubelen zich voorzien. Wie ziet dan uit dit alles niet, dat 'er voor een' Krankbezoeker, op de buiten-comptoiren der Maatſchappy, niets anders overblyft, dan door naberouw over zyne deerniswaardige omſtandigheden, zoo niet tot de uiterſte wanhoop te vervallen; ten minſten, in eenen zeer kwynenden ſtaat, door de armoede zoodanig

nig verteerd te worden, dat de dood, binnen korte, een einde van zyn ellendig leven maakt (h)?

Maar hierdoor moeten dan ook de buiten-comptoiren genoegſaam altyd gebrek aan Krankbezoekers hebben: en hoe zullen zy die van Batavia genoeg kunnen aanvoeren? daar 'er zulk een ſchrik en vrees onder de Krankbezoekers, daar ter plaatſe, voor de buiten-comptoiren, vooral die om de Oost liggen, heerscht; dat het weinig moeite zoude kosten, om bewyzen te produceren, dat 'er Krankbezoekers uit het Vaderland op Batavia zyn gekomen, die aldaar geene vrienden vindende, om hen weder te doen repatrieren, zoo dat zy naar de Oosterſche comptoiren geordineerd werden, alleen van ſchrik en vreeze voor die plaats, zelfs nog vóór het vertrek hunner ſchepen derwaards, op Batavia overleden: terwyl anderen wel diergelyke reize aanvingen,

(h) Mogelyk zal 'er geen enkel voorbeeld te vinden zyn, van dien tyd af, dat de Compagnie een aanvang nam, tot dato dezes, dat een Krankbezoeker, maar weinige jaren op een buiten-comptoir geweest zynde, aldaar overleedt, die niet, met zware ſchulden beladen, is ten grave gedaald.

maar eer hun leven, dan de reis geeindigd hadden; of anderen, ja, de comptoiren bereikten, maar naauwlyks voet aan land gezet hadden, of zy gaven den geest.

Zie daar dan zoo vele ſprekende bewyzen, dat de buiten-comptoiren gebrek aan nuttige Krankbezoekeren hebben: maar zie daar dan ook zoo vele redenen, waardoor zulk'een gebrek veroorzaakt word; 't gene niet weinig vermeerderd is, ſedert men heeft kunnen goedvinden ſtraffchuldige Krankbezoekeren, (en dit getal was velen) als in bannisſement naar de Oosterſche comptoiren te zenden.

En hiermede meene ik genoegſame redenen opgegeven, en de ware oorzaken aangetoond te hebben, waardoor goede, nuttige, en in alle opzichten bekwame perſoonen, van de Krankbezoekers- bediening moeten worden afgeſchrikt. Wat mensch, die eenige liefde tot zyn' evenmensch heeft, zal eenen bekwamen en voorbeeldigen jongeling durven raden, om zich by de Compagnie aan te melden, tot het verkrygen van eenen post, in welken hy zich verplicht vindt, zyn volk

volk en vadershuis, zoo niet voor eeuwig, ten minſten voor vele jaren, vaarwél te zeggen; en dat met geen ander vooruitzicht, dan dat hy, na het volbrengen van eene groote en gevaarlyke reize, zich eindelyk in de uiterſte armoede gedompeld ziet? Het ſpreekt dierhalven van zelve, zal de Oostindiſche Maatſchappy, op den duur, van een genoegſaam getal goede en nuttige Krankbezoekers voorzien worden: daar moet eene vermeerdering van maandgelden; daar moet eene vermindering van onkosten plaats hebben: en behalven de betere logering op de ſchepen, moet 'er ook een behoorlyk beſtaan, en genoegſaam onderhoud aan de Krankbezoekeren op de comptoiren der Compagnie, overeenkomſtig hunne bediening, bezorgd worden.

Dan laat my nu beproeven, of ik ook de geſchiktſte, en genoegſame, middelen tot herſtel in dezen, zoude kunnen aan de hand geven.

Wat dan, *in de eerſte plaats:* de maandgelden betreft, die de Krankbezoekers in den dienst der Maatſchappy winnen: dezen moeten merkelyk

lyk verhoogd, en, zullen zy maar even een beſtaan opleveren, ten minſten tot 50. guldens (i) ter maand vermeerderd worden; zonder deze vermeerdering kan geen Krankbezoeker, hoe ſpaarzaam hy ook leven moge, beſtaan. Men zegge niet, dat deze vermeerderde maandgelden een aanmerkelyk bezwaar voor de Compagnie zouden zyn! want, als men dit eens wat meer van naarby beſchouwt, zal men bevinden, dat dit veel minder is, dan het zich in den eerſten opſlag wel laat aanzien. Zoodra toch de Compagnie zal kunnen goedvinden, om aan de Krankbezoekers, die zich in haren dienst begeven, een noodig beſtaan te bezorgen; dan blyft 'er geene zwarigheid over, of zy zullen ook zeer gaarne hun gemaakt verband van vyf jaren, behalven hunne uit- en t'huisreize te rekenen, by de Compagnie uitdienen: en dus, in de zeven jaren, maar éénſ eene praemie van 300. guldens genieten: daar 'er nu voorbeel-

den

(i) Zoo dit iemand wat veel mochte voorkomen, die conſiderere, dat het naar en in Oostindiën is, daar de broederen Lutheranen, aan hunne voorzangers, behalven de emolumenten, niet minder dan honderd guldens 's maands geven.

den voor handen zyn, dat Krankbezoekers, binnen den tyd van 8. jaren, vier reizen heen en weder hebben gedaan, en dus viermaal driehonderd guldens, dat is 1200. guldens, praemie in dien tyd by de Compagnie genoten hebben. Wanneer nu een Krankbezoeker, door gebrek aan 't noodige, niet gedrongen word, om zoo ſpoedig te repatrieren, maar zyn' tyd behoorlyk uitdient; dan ſpreekt het van zelve, dat de Compagnie hierby 900. guldens aan praemie uitwint. Deze ſomme nu eens over de maandgelden verdeeld, zal al een fraaije verhooging geven; zonder dat de Compagnie een' deuit meer betaalt, dan zy nu doet. En zullen Heeren Bewindhebberen het zich niet tot een voorrecht mogen rekenen, het nog aan de maandgelden ontbrekende te mogen ſuppleren, om ook daardoor zulke menſchen, tot den dienst van hunne ſchepen en comptoiren, uit te lokken, die in Gods hand gezegende werktuigen kunnen zyn, om de zoo jammerlyk vervallene Godsdienst-oefeningen, zoo op de ſchepen als Comptoiren, wederom te doen ontluiken;

en tot eer van God, en ten nutte van hunnen evenmensch, te doen herleven? Ja! zal niet dat geld, hoe veel het ook zyn mochte, op zulk een' woeker aangelegd, oorzaak zyn: dat Hun Edel Achtbaren; dat de Hooge Indiaſche Regering; dat de Bataviaſche Kerkenraden, niet meer zullen behoeven te klagen, over de ſlechte, onbekwame, en ergerlyke Krankbezoekers, die van tyd tot tyd zich in den dienst der Maatſchappy begeven, en aan welken, jaarlyks, aanmerkelyke ſommen onnut zyn verſpild geworden?

Maar, *ten anderen:* en dit zal geen gering middel, onder Gods zegen, ter aanmoediging voor bekwame en wakkere jongelingen zyn, om den post van Krankbezoeker by de Compagnie te begeren: als de Edele Heeren Bewindhebberen ter Vergadering van Zeventienen konden goedvinden te reſolveren, dat voortaan den Krankbezoekeren in hunnen dienst niet meer gepermitteerd zal zyn, eenige goederen op recognitie mede te voeren; maar hen, in plaats daar van, met eene praemie van vier- of vyfhonderd guldens by hun engagement aan de Com-

pa-

pagnie te begunſtigen. Het is waar, dit ſchynt althans een groot bezwaar voor de Maatſchappy te zyn: dan, als wy ook dit eens op de keper bezien, dan zal het mede niets anders zyn of blyven dan enkel ſchyn. Want, als de Compagnie de recognitiegoederen, die zy den Krankbezoekeren naar Indien gaande anderszins permitteert mede te nemen, eens voor rekening der Maatſchappy naar de Indiën zond, en aldaar voor den gemeenſten marktprys liet debiteren, dan blyft 'er geen twyfel over, (ten minſten by die genen, die geene vreemdelingen in de bier- en wynnegotie naar Indiën zyn,) of 'er zal meer dan vier- à vyfhonderd guldens overſchieten; en dus is dit ook geen bezwaar voor de Maatſchappy, maar ſlechts een uitſchot van penningen, die Hun Edel Achtb. binnen 7. à 8. maanden, met een' goeden interest in hunne Indiſche kaſſe weder te rug ontfangen: en, genomen dit ware al eens zoo niet, zullen niet Heeren Bewindhebberen der Oostindiſche Maatſchappy, die buiten allen twyfel het grootſte belang daarby hebben, dat hunne ſchepen en comptoiren met nuttige

en bekwame Krankbezoekers voorzien worden, daaraan gaarne wat opofferen? Men zoude waarlyk de kundigheid, en edelmoedigheid van Hun Edel Achtb. te kort doen, met hieraan een oogenblik te twyfelen. Zie daar dan, myn's bedunkens, een der beste en noodzakelykſte middelen, waardoor bekwame en wakkere jongelingen kunnen aangeſpoord worden, en daardoor ook uitgelokt, om de Compagnie in die qualiteit te komen dienen; en dus een der middelen, waardoor 't gebrek aan goede voorwerpen niet alleen verminderd, maar geheel weggenomen kan worden: het welk dan ook geen ander gevolg voor de Compagnie kan hebben, dan haar beſtendig van kwade Krankbezoekers te bevryden.

Edoch, zal het reeds voorgeſtelde middel van een gelukkig gevolg zyn, om jongelingen tot dien post aan te moedigen: 'er behoort dan, *in de tweede plaats:* geene mindere aandacht geſlagen te worden, op de onvermydelyke onkosten, die de Krankbezoekers in dienst der Compagnie, door de willekeurige ſchikkingen der ſcheepskapiteins, ten opzichte van hunne tafel-

pro-

proviſie verplicht worden te maken; gelyk wy reeds tevoren hebben aangemerkt: 't is waar, men dient met eenige tafelproviſie voor zulk eene groote reize voorzien te zyn; dan 'er behoorde wel degelyk zorge gedragen te worden, dat daaraan zulke groote ſommen niet verſpild werden, als tegenwoordig maar alteveel plaats heeft.

In vorige jaren heeft men diergelyke reizen ook niet zonder tafelproviſie gedaan: maar toen ter tyd betaalde een Krankbezoeker voor zyn aandeel tot aan Cabo niet meer dan 36. guldens; en vandaar naar Indiën nog eens tien ryksdaalders of 24. guldens; en dus tot in de Indiën toe niet meer dan 60. guldens: daar men nu circa tweehonderd guldens noodig heeft.

Het ſpreekt dan wederom van zelve, 'er moet eene merkelyke vermindering in de onkosten gemaakt worden: en dit konde, naar myn inzien, zeer gemakkelyk gevonden worden, als de Edele Heeren Bewindhebberen ter Vergadering van Zeventienen maar gelieſden goed te vinden, om by alle de reſpective Kameren te ordineren, dat de proviſie voor de opperofficiers-

tafel niet meerder zoude mogen rendeeren, dan twee maanden gagie voor een' ieder der officieren (k), die daaraan geplaatst was; hierdoor wierd de willekeur der

(k) Twee maanden gagie van een' ieder der officieren, die aan die tafel geplaatst is, zal eene somme van ruim 700. guldens uitmaken; ongerekend dat gene, dat zulken besteden moeten, die hunnen kost, gelyk meermalen gebeurt, aan die tafel koopen: als men nu eens twee derde van die som hier, en een derde aan Cabo, voor de tafelprovisie aanlegt, dan zal men al eene goede kwantiteit provisie daarvoor kunnen inzamelen. Het is waar, men zal dan moeten afzien van zulke provisien, die veel beter voegen op de tafels van de Betaalsheeren, of Indiasche grooten, dan op die der veeltyds arme schepelingen; ja men zal dan ook minder vee, vooral varkens, (die de Compagnie genoeg mede geeft,) voor de tafel moeten inkoopen: hierdoor loopen wel de scheepskapiteinen gevaar, dat 'er, na 't volbrengen van hunne uitreizen, weinig van dat vee zal overblyven, om op Batavia en elders hunnen vrienden present te doen: dan de billykheid heeft reeds voorlange gevorderd, dat zoo de scheepsbevelhebbers vee, of varkens, voor presenten naar Indiën willen overvoeren, dan niet hunne scheepsofficieren, maar zy zelven, dat vee koopen, en uit hunne privébeurs betalen. Het is bovendien ongeoorloofd, dat menschen, die om hun brood te winnen zulke groote en gevaarlyke reizen ondernemen, door hunne kapiteins genoegsaam gedwongen worden, al hunne winst op zulk eene reize voor hun aandeel aan de tafel te verspillen; en dat enkel, om dat die Heeren kunnen goedvinden, zoo veel geld te besteden aan zulke dingen, die men geheel zoude kunnen ontberen: iets 't gene door meenigen zeeman, die eenig nadenken heeft, en vrouw en kinderen agterlaat, met tranen in de oogen beschouwd word, als hy zich herinnert de omstandigheden, waarin hy die verleit.

der kapiteins by de Compagnie niet alleen bepaald, gelyk hoognoodig is; maar byzonder zouden hierdoor de Krankbezoekers in ſtaat geſteld worden, om met hunne twee op hand ontfangene maanden gagie, hun aandeel aan de tafel te betalen, en met hun ontfangene praemie zich behoorlyk uit te rusten, en dus bevrydt te blyven om een transport te maken: zoo dat dan een Krankbezoeker, na eene uitreize van zeven en een halve maand gemaakt te hebben, en in Indiën aanlandende, vyf maanden op zyne rekening te goed zoude hebben; waarvoor hy in ſtaat is, (mits hy dat geld op eene behoorlyke quitantie, en dan niet, gelyk nu geſchiedt, 15. maar 20. ſtuivers voor een' gulden ontfange,) zich behoorlyk uit te rusten voor zyne reis naar 't een of ander buitencomptoir, en zyne onkosten gedurende zyn verblyf te Batavia daaruit goed te maken; terwyl hy dan, by zyne aankomst op zulk een comptoir, alwederom eenige maanden op zyne rekening te goed heeft, 't gene hem niet weinig daar te ſtade komt. Dan hiervan nader, als ik myne gedachten

over

over het beſtaan en onderhoud der Krankbezoekeren op de buiten-comptoiren zal opgeven.

Intuſſchen ziet men uit het reeds aangevoerde, met welk eene geringe moeite het bezwaar van de opgegevene, anderszins ondragelyke, onkosten voor de Krankbezoekers uit den weg geruimd kunne worden, waardoor bekwame en ſchrandere jongelingen anders zouden kunnen afgeſchrikt worden.

Zal dus de Compagnie, voortaan, van een genoegſaam getal bekwame Krankbezoekers voorzien, en van de kwaden ontheven worden: 'er moeten middelen tot vermindering der onkosten in het werk geſteld worden. En dit niet alleen, maar dan zal het, *in de derde plaats*: hoognoodig zyn, dat de Edele Heeren Bewindhebberen by de reſpective Kameren gelieven te ordineren, dat de Krankbezoekers op de ſchepen, waarmede zy overgevoerd worden, van eene met hun karakter overeenſtemmende logeerplaats voorzien worden; en naar zulk eene plaats behoeft men, zoo 't my voorkomt, niet angſtvallig te zoeken.

Neen!

Neen! een ieder dien de ſituatie van een Compagnies-ſchip maar eenigszins bekend is, zal my gereedelyk toeſtemmen, dat men tot zulk eene plaats, zoomin de zoogenaamde hutten op het halfdek, die voor de zeevarende officieren geſchikt zyn; als de kajuit, die voor de onderkooplieden, boekhouders, adſiſtenten, of pasſagiers afgezonderd word, noodig heeft: maar (onder verbetering) komt het my voor, dat de ſtuurboordszyde van de zoogenaamde voorkajuit, daartoe eene allergeſchiktſte plaats zoude zyn, om daarvan, met geene noemenswaardige kosten, eene bekwame en voegzame logeerplaats voor Krankbezoekeren te maken: men moge in 't gantſche ſchip eene geſchikter en beter logeerplaats voor de Krankbezoekers opſpeuren, ik houde my verzekerd, dat men die niet zal vinden. Dit was dan eene plaats, geheel afgezonderd van 't gantſche ſcheepsvolk: daarin zoude de Krankbezoeker gelegenheid vinden, om niet alleen een nuttig gebruik van zyne boeken te maken; maar byzonder ook, om zich, by alle Godsdienſtige verrichtingen, voor zich zelve be-

hoor-

hoorlyk te kunnen afzonderen: want die groote les: *maar gy, wanneer gy bidt, gaat in uwe binnenkameren, uwe deuren geſloten hebbende*: behoorden de Krankbezoekers nimmer uit het oog te verliezen; vooral op de ſchepen, daar het zelden ontbreekt aan menſchen, die het zich een vermaak rekenen, wanneer zy gelegenheid vinden, om met al wat naar God en Godsdienst gelykt, zoo al niet openlyk te ſpotten, ten minſten zulks voor geveinsde ſchynheiligheid uit te kryten: en derhalven, zal de Krankbezoeker in ſtaat geſteld worden, om den Godsdienst op eene geſchikte en betamelyke wyze binnen ſcheepsboord, ten nutte van anderen, behoorlyk te verrichten; hy zal al meenigmaal noodig hebben zich zelve af te zonderen: zoo dat niemand op een ſchip minder eene afgezonderde plaats ontberen kan, dan hy, die den post van Krankbezoeker bekleeden moet.

En dit, meen ik, zal genoeg zyn, om een' ieder te overtuigen, dat de Krankbezoekers op de ſchepen der Maatſchappy behoorden, en zeer gemakkelyk konden, voorzien worden

van

van eene afgezonderde logeerplaats, gedurende hunne reize, zoo naar Indiën, als weder herwaards; op dat niemand, die anders lust en bekwaamheid tot dien post hadde, door eene allerongeschiktste logeerplaats wierde afgeschrikt, om die reize te ondernemen.

Dan, om het gebrek van goede Krankbezoekers by de Oostindische Maatschappy te verminderen, of geheel weg te nemen; zal het, *ten vierden*: allernoodzakelykst zyn, dat zy, op der Edele Compagnies buiten-comptoiren geplaatst wordende, ook van een beter onderhoud en bestaan, overeenkomstig hunne bedieningen, voorzien worden; om daarin, zonder eenige belemmering, getrouw en voorbeeldig te kunnen verkeeren: en dus, uit gebrek aan noodig onderhoud, in geen gevaar te komen, om zich zelven over te geven tot de uitoefening van zulke dingen, die gants niet met den post van Krankbezoeker strooken, en waardoor die bediening genoegsaam buiten effect gesteld word; of, door nypende armoede gedrongen, zich tot zaken te laten gebruiken, die

een weldenkend ſlaaf zich ſchamen zoude; gelyk helaas! thans ter tyd maar al te veel geſchiedt, op zulke buiten-comptoiren, die nog van Krankbezoekers voorzien zyn.

Het is dan ontegenſprekelyk, dat de Krankbezoekers, op de comptoiren der Compagnie, met een behoorlyk onderhoud tot hun beſtaan moeten voorzien worden. Dan, hier doet zich van zelve natuurlyk eene vraag op; en wel deze: van waar, of door wien, zal zulk een genoegſaam onderhoud, tot een behoorlyk beſtaan der Krankbezoekeren, bezorgd worden?

Deze vraag ſchynt in den eerſten opſlag gants niet gemakkelyk te beantwoorden: het komt my echter (onder verbetering) voor, dat dit onderhoud niet moeilyk zal te vinden zyn, als men hier maar in aanmerking gelieft te nemen, gelyk wy reeds te voren ſtelden, dat de maandgelden nu niet meer 24. maar 50. guldens ter maand zyn. Dan behoeft de Hooge Indiaſche Regering ſlechts te bepalen, dat, zoo door Hun Hoog Edelen op Batavia, als door alle de Opperhoofden der Indiſche comptoiren, daar Krankbezoekers

ge-

geplaatst zyn, gezorgd worde: dat dezen hunne te goed gemaakt hebbende gagie, alle drie maanden, op eene behoorlyke quitancie, zonder eenige korting hoegenaamd, en dus de volle honderd en vyftig guldens, des begerende kunnen ontfangen; gelyk mede het zoogenaamde kostgeld, dat een' Krankbezoeker word toegelegd. Daarenboven, hoe gemakkelyk zoude het beſtaan der Krankbezoekeren merkelyk te verbeteren zyn, en welke geringe kosten zoude dit over het geheele lichaam der Compagnie uitmaken? als men konde goedvinden, om alle de Krankbezoekers op de comptoiren van de Compagnie, 's maandelyks, te begunſtigen met een genoegſaam ranſoen van ryst, olie, boter, bier, wyn, brandhout, enz.; even gelyk aan de Heeren Predikanten op Batavia, Ceilon, en elders op de comptoiren, maandelyks verſtrekt word. Het is waar, dit alles by elkander genomen zoude nog maar een matig, en zeer gering beſtaan, voor de Krankbezoekers op de buiten-comptoiren uitleveren. Maar, mag ik hier vragen: zoude het dan niet mogelyk zyn, om op Batavia,

Ceilon, de kust van Koromandel, Bengalen: wat vraag ik, op dezen? neen! zelfs op de minſten der Oosterſche comptoiren, daar immer Krankbezoekers geplaatst zyn: een fonds, een aanzienlyk fonds, uit te vinden, om uit deszelfs inkomen, door meerdere of mindere praemiën, onbeſprokene en bekwame Krankbezoekers tot zich te lokken; en, door hun een ruimer en aangenamer beſtaan te bezorgen, aan zich te verbinden?

Hieraan is zelfs geen oogenblik te twyfelen: want, hoe vervallen het ook op de Indiſche comptoiren moge uitzien, het ontbreekt daar nu, zoo min als ooit te voren, aan weldadige lieden: die niet alleen noodlydenden van het noodige levensonderhoud rykelyk voorzien; maar die het zich een voorrecht rekenen zouden, om ook met al hun vermogen mede te werken, om den zoo diep vervallen' Godsdienst wederom te doen herleven; en dus ook zich niet onttrekken zouden, om een fonds te helpen oprichten, tot een onbekrompen beſtaan voor brave Krankbezoekers.

En wat heeft men niet, hieromtrent, eene

eene hulp en krachtdadige ondersteuning te wachten, van de Bataviasche en Ceilonsche kerkenraden? Immers dezen zyn het, die het meeste belang daarby hebben, en reeds jaren lang over het gebrek aan goede en bekwame Krankbezoekers hebben geklaagd: en is het wel eenigszins te vermoeden, dat de Hooge Indiasche Regering zich deze zaak niet zoude aantrekken? Zoude men niet het tegendeel mogen veronderstellen; ja zelfs stellig verzekeren, dat niet alleen Hun Hoog Edelheden, maar zelfs alle de Opperhoofden der buiten-comptoiren, de handen in een zullen slaan, om dit heilzaam oogmerk te helpen bevorderen?

Om nu niet te spreken van het Genootschap te Batavia, dat zyne handen ook niet te rug zal houden: daar het, reeds met het opgeven dezer prysvraag, ten duidelykſten getoond heeft zulk een groot belang daarin te stellen, dat de comptoiren van de Compagnie, voortaan, van bekwame en goede Krankbezoekeren voorzien, en van de nutteloozen verlost worden.

Als men nu het reeds aangemerkte eens in ernstige overweging neemt,

zal het dan wel zoo moeilyk zyn, om, zoo niet op alle de comptoiren van de Compagnie, ten minſten op Batavia, Ceilon, de kuſt van Koromandel, en Bengalen, een fonds van beſtaan voor de Krankbezoekers te vinden? Of zoude Indië, in dezen tegenwoordigen tyd, geheel beroofd zyn van Directeuren, die edelmoedig genoeg waren, gelyk weleer, om, wanneer zy op hunne comptoiren eenen Krankbezoeker aantroffen, die zyne zaak behoorlyk waarnam, denzelven daar te verbinden, door hem uit eigene beweging, voor eene nieuwjaarsgift, elk jaar dat hy daar bleef, eene ſomme van duizend ropyen of vyftienhonderd guldens, uit zyn Ed. privébeurs, te ſchenken; of, die een' Krankbezoeker, die zich onbeſproken gedroeg, tot zyn verblyf op dat comptoir wist uit te lokken, door hem, gedurende dit verblyf, jaarlyks eene ſomme toe te leggen, zoo groot hy zelf begeerde, en die hy genoeg rekende voor zyne vrouw en kinderen, om in Amſterdam daarvan te beſtaan. Zoude, zeg ik, Indië thans van alle zulke weldadige lieden ten eenenmale beroofd zyn?

Men

Men zoude, in de daad, de edelmoedige en cordate inwoneren der Oosterſche Colonien benadeelen, als men dit, zelfs voor een' oogenblik, wilde vooronderſtellen. Of zoude men, daar ik zulke notabele voorbeelden van eene meer dan gemeene liefdadigheid heb aangetoond, daar ter plaatſe eene mindere mededeelzaamheid durven verwachten, dan men in eene enkele ſtad binnen onze Republik zoo zichtbaar heeft ondervonden? in welke ſtad men, tot het oprichten van eenige Diakenie-ſcholen, en tot een beſtendig fonds, om dezelven ten allen tyde te kunnen onderhouden, alleen door tweemaal 's jaars, in de Nederduitſche gereformeerde kerken, eene collecte te doen, in tien jaren tyds, eene ſomme van circa honderdduizend guldens byeenverzameld heeft; behalven dat ook nog misſchien eene byna gelyke ſomme, door liefderyke geſchenken en legaten, daarby gekomen is.

Daar blyft dan by my geen twyfel over; zoo men op Batavia, Ceilon, de kust van Koromandel, en Bengalen, zich ernſtig op fondſen wilde toeleggen;

of 'er zou zulk een ruime oogst in die Oosterſche gewesten kunnen worden ingezameld, dat zelfs geen tien jaren tyds zoude noodig zyn, om 'er zulk een aanmerkelyk fonds te vinden: uit welks intereſſen men, niet alleen een ruimer beſtaan aan bekwame, en in alle opzichten den Godsdienst eer aandoende Krankbezoekeren, zoude kunnen bezorgen; maar waaruit zy, door den tyd, geheel zouden kunnen onderhouden worden.

En, gelyk dit wederom geſchikt zoude zyn, om voortaan brave, bekwame, en in leer en leven voorbeeldige jongelingen, tot den Krankbezoekers-post uit te lokken en aan te moedigen: zoo vertrouwe ik ook, dat dit middel, met de anderen ſamengevoegd, en wel beſtierd zynde, by vervolg genoegſaam zoude bevonden worden, om de Compagnie op den duur goede Krankbezoekers te bezorgen; en haar van de kwaden, als onnutte ballasten, te ontheffen.

Maar dit brengt my van zelve tot een nader onderzoek: van waar men best een genoegſaam getal geſchikte jongelingen zal bekomen, om tot den post

post van Krankbezoeker te worden aangekweekt en opgeleidt? Ik voor my zoude van oordeel zyn, dat men nergens een betere voorraad van zulke jongelingen zal kunnen vinden, dan in de fundatie- wees- en armhuizen, welken in de gantſche Republik, en inzonderheid in die ſteden, daar de Compagnie hare reſpective Kameren heeft, voor handen zyn. Onder deze jongelingen zyn 'er altyd eenigen, van eenen uitmuntenden geest, ſchranderheid, en leergierigheid; en uit het aanzienelyk getal derzelven zoude men, in overvloed, de geſchiktſte voorwerpen kunnen vinden: ja! hoe velen zullen 'er niet onder dezen gevonden worden, die door de goede Voorzienigheid mildelyk met de vereischte ziels ermogens beſchonken zyn; en die geene geringe blyken van bekwaamheid vertoonen zouden, wanneer zy maar door een goed onderwys, van hun 14e. of 15e jaar, en dus van jongs af, behoorlyk ontwikkeld werden: ja, ik twyfel niet, als zulke kinderen in die huizen daartoe behoorlyk aangelegd en opgekweekt werden; of men zoude, binnen weinige jaren, de

gezegendſte vruchten plukken, en een aanzienelyk getal jongelingen gereed zien ſtaan, om der Maatſchappy in die bedieningen van wezenlyk nut te zyn.

Maar, zullen die jongelingen, in deze huizen opgevoedt wordende, wel lust en genegenheid hebben, om zich tot dien post te laten ſchikken, en bekwaam te maken?

Ik twyfel geen oogenblik, zoodra maar Heeren Bewindhebberen de voorgeſtelde of andere genoegſame middelen in 't werk gelieven te ſtellen, om den Krankbezoekeren een behoorlyk beſtaan, overeenkomſtig met hunne bedieningen, te beſchikken; of 'er zal een overvloedig getal jongelingen in die huizen zich opdoen, om tot dien post aangekweekt en bekwaam gemaakt te worden.

En zoude ik my wel bedriegen, als ik vooronderſtelde, dat Heeren Regenten van die Godshuizen, aan wien de bezorging en opkweeking van dit ouderlooze kroost is toevertrouwd, (zoodra zy overreedt waren, dat deze bediening een burgerlyk beſtaan voor hunne opkweekelingen konde opleveren,) zich om ſtryd bevlytigen zouden,

om

om de ſchranderſte en meest oppaſſende jongelingen op alle mogelyke wyzen aan te moedigen, om zich toe te leggen op die bekwaamheden, waardoor zy, tot jaren komende, in ſtaat zouden zyn, om aan de moeite en kosten, welken men aan hunne opvoeding beſteedt heeft, te beantwoorden, door zich, ten nutte van den Godsdienst en het Vaderland, by de Oostindiſche Maatſchappy in dezen post te laten gebruiken.

Vraagt men: wie zal zich met de onderwyzing van deze jongelingen laten belasten, om dezelven tot het werk dier bedieningen in tyds geſchikt en bekwaam te maken? ook deze vraag is, mynes bedunkens, zeer gemakkelyk te beantwoorden: daar 'er zoo vele Leeraars zyn, die al jaren lang zich beklaagden over de onkunde, en het ergerlyk gedrag, van zulke perſoonen, als 'er nu, van tyd tot tyd, in die bediening by de Oostindiſche Compagnie zyn gebruikt geworden.

My dunkt, ik zie reeds vele Leeraars zich vrywillig aanbieden, om zulken jongelingen het noodige onderwys tot dezen post toe te dienen. Wie der Leeraars

raren in ons Vaderland zoude niet zich tot eene eer rekenen, door de goede Voorzienigheid in de gelegenheid geſteld te worden, om deze jonge lieden tot zulk een nuttig einde te helpen opvoeden en aankweeken, en aan zulk een heilzaam werk de hand te leenen? Om nu niet te zeggen, dat het wederom, in ons lieve Vaderland, niet ontbreken zoude aan milddadige lieden, die, wanneer deze zaak tot ſtand gebracht werd, het hunne zouden willen toebrengen, om de noodige kweekſcholen daartoe op te richten, en den arbeid, die daaraan beſteedt werd, te vergelden.

Niemand werpe ons hier tegen, dat de geringe afkomst van diergelyke jongelingen hen tot het werk dezer bedieningen ongeſchikt zoude maken: want, om de ongerymdheid dezer tegenwerping duidelyk te bemerken, behoeft men zich ſlechts te herinneren, dat zelfs de eerſte bedienaars van het zalige Euangelium, (en wat was deze bediening niet verheven boven die der Krankbezoekeren by de Oostindiſche Compagnie!) niet geweest zyn vele ryken, vele edelen, vele wyzen; maar-

arme, onedele, en eenvoudige visschers: dezen, en geene anderen, behaagde het der Goddelyke wysheid, daartoe te gebruiken, om dus, door de geringste en onaanzienlykste voorwerpen, de grootste zaken ter uitvoer te brengen: en zoude men dan, van jongelingen uit dergelyke Godshuizen, geene nuttige Krankbezoekers kunnen aankweeken? of zoude het moeilyk te bewyzen vallen: dat, als de Nederlandsche Maatschappy bekwame en voorbeeldige Krankbezoekers in haren dienst gehad heeft, dezen meestentyds geene anderen geweest zyn, dan jongelingen, die te Amsterdam en elders in dergelyke Godshuizen zyn opgevoedt? en van welker bekwaamheid, en voorbeeldige levenswys, Batavia, Onrust, en Bengalen, zouden kunnen getuigen: alwaar de namen van eenen *Eeling*, *Woudman*, *Servaas*, *Nederbos*, en meer anderen, nog in gezegende nagedachtenis zyn, offchoon zy lange gestorven zyn (l).

Edoch,

(l) Nooit zyn de posten der Krankbezoekeren op Batavia met meer kundige, nuttige, en bekwame voorwerpen voorzien geweest, dan over byna 30. jaren: toen werden alle de daar zynde Krankbezoekers-posten,

Edoch, zullen jongelingen in gemelde huizen, byzonder in die ſteden daar de Compagnie hare Kamers heeft, door de Regenten tot dien post opgekweekt, en door de Leeraars van die plaatſen, door het noodige onderwys, tot dien post bekwaam gemaakt worden: dan zal 't vooral noodzakelyk zyn, dat de Edele Heeren Bewindhebberen, eens vooral, reſolveren, om geene andere perſoonen, hoegenaamd, tot de Krankbezoekers-bediening aan te nemen, dan diergelyke daartoe te voren opgelegde en bekwaam gemaakte jongelingen. Want, als Heeren Regenten, die zulke kinderen daartoe aanſporen en opkweeken; als de Leeraars, die gaarne de moeite van het onderwys dezer kinderen op zich nemen; en als jongelingen, die zich op dit onderwys naarſtig toeleggen, geene andere uitzich-

ten, op één' of twee na, bediend door jongelingen, die in de Godshuizen waren opgekweekt: 't is maar te bejammeren, dat het gebrek aan het noodige beſtaan, velen van die nuttige lieden heeft genoodzaakt, om den dienst der Compagnie te verlaten, en in 't Vaderland een beter beſtaan te zoeken; waarvan Amſterdam, en meer andere ſteden, tegenwoordig nog levende bewyzen zouden kunnen opleveren.

zichten op die bediening hebben, dan dat zy, misschien, daartoe bekwaam geworden zynde, nu of dan, door de gunst van dezen of genen Bewindhebber, eens in dien post gesteld zullen worden: dan moet noodzakelyk alle aanmoediging tot dit werk vervallen; en het is niet mogelyk, dat men ooit eene gewenschte uitkomst verkryge.

Dan, eer ik hiervan afstappe, moet ik 'er nog byvoegen, dat het my voorkomt, ter bereiking van het bedoelde einde, zeer noodig en nuttig te zyn, dat de Achtbare Heeren Bewindhebberen, voortaan, de bezorging van zulke daartoe bekwaam gemaakte jongelingen, zoo voor hunne schepen als comptoiren, opdragen en toevertrouwen aan de Eerwaarde Kerkenraden in die steden van onze Republik, daar hare respective Kameren zyn; en wel zoo, dat de Edele Heeren Bewindhebberen, by 't aanleggen van hunne schepen, aan de respective Kerkenraden gelasten, om tegen zulk of zulk een' tyd, voor die of voor die schepen, de noodige Krankbezoekers te bezorgen. Hierdoor zullen Hun Edele Achtb. zich niet alleen ontslaan van ve-

le

le lastige verzoeken; maar hierdoor zal ook de Maatschappy beveiligd worden voor onbekwame en ergerlyke personen. In dit geval moeten dan de Kerkenraden alle mogelyke voorzichtigheid en oplettendheid gebruiken, om zich op het zedelyke gedrag der aankweekelingen naauwkeurig te informeren; en niemand, volstrekt niemand, hoe bekwaam hy anders wezen moge, daartoe aan te stellen, dan die zich, door een stichtelyk en onbesproken gedrag, dezen post heeft waardig gemaakt (m).

En dan zal het vooral ook noodig zyn,

(m) Zoo ik wel geïnformeerd ben, geschieden (by de kleine Kamers) door de Kerkenraden in 't geheel geene particuliere informatien naar het zedelyke gedrag van lieden, die zich tot den Krankbezoekers-post by de Compagnie aangeven. Alleen in Amsterdam heeft men nog die gewoonte, dat een Ouderling uit de wyk, by twee à drie van de naaste buren, zich eens informeert naar het zedelyke gedrag van zulke personen, als zich by de Compagnie tot dien post hebben aangeboden: en deze geburen, die hunne geburen somtyds alleen van aanzien kennen, geven gemeenlyk geen ander getuigenis van hen, dan dat zy 'er niets kwaads van weten; en daarmede is alles wél! en dus, al is zulk een persoon nog zoo ergerlyk van gedrag, als het zynen naasten geburen maar niet in 't oog steekt, of hy kan die te vriend houden, dan is hy klaar: en hy gaat voor een' braven Krankbezoeker (ten minsten uit zyne buurt) naar boord.

zyn, dat 'er by de Kerkenraden nimmer eenig aanzien van perſoonen, omtrent deze jongelingen, plaats hebbe. Niemand moet onder hen den voorrang kunnen verwerven, dan die in kundigheid en bekwaamheid, en in een voorbeeldig gedrag, boven anderen uitmunt; dezen moeten den voorrang genieten, om de eersten, na dat zy twintig jaren bereikt hebben, in deze bediening geſteld te worden. En dit zal gewisſelyk, onder den Goddelyken zegen, zulk eenen naaryver onder hunne medeaankweekelingen verwekken, dat elk zich om ſtryd zal aangorden, om in kundigheid en gehoorzaamheid anderen voorby te ſtreven.

Vraagt iemand wederom: of 'er, uit de daartoe opgegevene huizen, wel een genoegſaam getal aankweekelingen, op den duur, zoude kunnen toegebracht worden?

My dunkt, als men het aanzienelyke getal van inwoners in deze huizen gadeſlaat, kan 'er geene reden zyn, om daaraan eenigszins te twyfelen: zoude niet Amſterdam, uit zyne wees- diakenie- kinder- en aalmoeſeniers-huizen, een getal van twaalf of veertien; Mid-

delburg, Vlisſingen, en Vere, geene vier of zes; en de overige kleine Kameren, ieder, geene twee bekwame jongelingen, jaarlyks, uit hunne ſundatie-wees- en armhuizen, kunnen opleveren?

Doch, zullen de aangewezene middelen behoorlyk werken, en zal de Compagnie de heilzaamſte vruchten daarvan plukken; dan zal men ook nimmer uit het oog moeten verliezen: dat de Krankbezoekers, in Indiën aankomende, onder de veelvermogende protectie van de Hooge Indiaſche Regering, en onder het naauwkeurigſte opzicht der Bataviaſche en Ceilonſche Kerkenraden, zoodanig op- en aangenomen moeten worden, dat niemand zich ooit verſtouten kan, om hen in hunne perſoonen, veel min in het werk hunner bediening, eenigszins te benadeelen, te beledigen, of hinderlyk te zyn: en zoo dit onverhoopt mochte gebeuren, dan behoorden hunne billyke klachten gehoord, onderzocht, en (wel bevonden zynde) voor hen op de honorabelſte wyze, zoo ſpoedig mogelyk, afgedaan te worden: op dat zy hunnen arbeid, niet al zuchtende, maar

maar met blydſchap en genoegen, verrichten mogen.

Ja maar, zullen bekwame en brave Krankbezoekers, in Indiën komende, hunnen dienst, met lust en yver, zoo als het betaamt, verrichten: men zal het hun op de comptoiren der Compagnie, boven het genoegſaam beſtaan, dat hun daar bezorgd word, zoo aangenaam moeten maken als mogelyk is; en daarby ook wel degelyk zorgdragen, dat de Krankbezoekers niet meer gedwongen worden, om het grootſte gedeelte van hunnen leeftyd op de ongezondſte comptoiren te moeten ſlyten: men zal hen, niet langer dan twee jaren, vooral op de comptoiren die om de oost liggen, moeten laten verblyven, ten ware zy zelven zulks verkoren: maar anders behoorde men hun, die twee jaren hunnen dienst, op een der comptoiren om de oost, getrouwelyk hebben waargenomen, en by afwisſeling weder op Batavia komen, altyd de voorkeur te geven: of zy op een der comptoiren, om de west liggende, hunnen tyd wilden uitdienen; dan of zy liever hen,

die twee jaren in de posten op Batavia geweest zyn, wilden vervangen.

Het is waar, men zoude hier in bedenking kunnen nemen, of het welvoeglyk en billyk zy, dat Krankbezoekers, op het hoofd-comptoir te Batavia geplaatst zynde, binnen twee jaren dien post zouden moeten verlaten, en zich door anderen daarin laten vervangen.

Dan, laat my eeniglyk hierop antwoorden, dat zy die posten niet langer behooren te bekleeden, om alle onvoegelykheid en onbillykheid voor te komen: want dat men in dezen tyd, waarin 'er zulk een gebrek aan bekwame en goede Krankbezoekers is, zich op het hoofd-comptoir te Batavia voorzie van de bekwaamſten, en de besten, die 'er maar aanlanden (n), en die ook

(n) Zoo men op de Indiſche berichten ſtaat kan maken, dan zyn de beste en bekwaamſte Krankbezoekers, die tegenwoordig daar aanlanden, zoo onbekwaam, dat de Predikanten op Batavia moeten klagen, dat zy niet in ſtaat zyn op hunne wekelykſche oefening te kunnen antwoorden: waarom al voor eenigen tyd die Heeren (zoo ik wel geïnformeerd ben) aan de Nederlandſche Kerkenraden hebben geſchreven, dat zy de uitkomende Krankbezoekers op Ba-

ook zoo lang mogelyk daar houde, is geenszins af te keuren.

En hier in ligt niet de minſte onbillykheid: maar het zoude de onvoeglykheid en onbillykheid zelve worden; zoo alle de uitkomende Krankbezoekers van dat ſoort waren, gelyk wy te voren aangewezen hebben, dat zy kunnen en moeten zyn: dat dan de Krankbezoekers, die op Batavia geplaatst werden, en niet bekwamer of beter waren dan anderen, daar hunnen tyd zouden uitdienen; terwyl anderen, hier en daar, op afgelegene comptoiren hunnen tyd verſlyten moesten.

Evenwel de Krankbezoekers, die op Batavia, in de drie kerken, als voorzangers geplaatst zyn, behoorden voor dit tweejarig ontſlag bevrydt te zyn: als men, by verſterf van dezen, maar nimmer uit het oog verliest, om dan die posten met zulke perſoonen te voorzien, die reeds twee jaren, op een der ſlechtſte comptoiren, getrouwelyk en met lof gediend hadden: ook in deze moet alle aanneming des perſoons,

Batavia wederom zouden examineren; en hen niet bekwaam vindende, voor onbekwaam weder te rug zouden zenden.

geheel en voor altyd, worden uitgesloten: en dus de posten, die om de twee jaren van Krankbezoeker moeten vervisseld worden, op Batavia zyn, de binnen- en buiten-hospitalen; het ambachtsquartier; en de equipagiewerf; gelyk mede die genen, die op de meer gezonde comptoiren, en de west liggende, geplaatst zyn; als daar is de Malabaar, Malakka, Suratte, Ceilon, de kust van Koromandel, Bengalen, en meer anderen.

Maar veellicht zoude iemand hier kunnen vragen: als nu, door het continueel aanvoeren van zoo vele jonge en bekwame Krankbezoekers, eens eindelyk alle comptoiren der Compagnie daarvan voorzien waren: wat men dan met die genen, die gedurig uit het Vaderland aangevoerd worden, doen zal; en waar dezen te plaatsen? terwyl zy, gelyk wy te voren toonden, hun verband in het land verplicht zyn uit te dienen.

Dan, om deze vraag volledig beantwoordt te zien, heeft men alleen op te merken: dat, behalven dat jonge en bekwame Krankbezoekers; hoe jong, hoe bekwaam ook; sterfelyke menschen

ſchen zyn: dat behalven dit, zeg ik, 'er altyd een aanmerkelyk getal ſchepen, op deze en gene tochten, in 't land varen: die nu, door gebrek, zoo lange zy niet eenen besten tocht naar Suratte, Koromandel, of Bengalen hebben, verplicht worden zonder Krankbezoeker te varen. Als dus ieder ſchip, dat in 't land vaart, van eenen Krankbezoeker voorzien werd; zoude men nimmer behoeven te vragen, waar men met de overigen blyven zoude? want ik houde my verzekerd, dat het getal, 't gene op die ſchepen gebruikt kan worden, grooter zal zyn, dan 'er jaarlyks worden aangevoerd.

Maar hieruit vloeit eene andere vraag, en wel deze: als alle de uitkomende Krankbezoekers hun verband in 't land moeten uitdienen; moeten dan, in de vyf eerſte jaren, de repatriërende ſchepen geheel zonder Krankbezoekers t'huisvaren?

Ik antwoorde: dat het wel waar is, zoo de Krankbezoekers in het land hun verband moeten uitdienen, dat het in den beginne zeer moeilyk zal zyn, om alle de t'huisvarende ſchepen van Krankbezoekeren te voorzien;

maar dit is ook waar: dat, offchoon 'er gebrek aan een genoegſaam getal bekwame Krankbezoekeren in Indiën zy, men evenwel niet van dezelven geheel ontbloot is. Deze allen, zoo velen 'er dan ook zyn mogen, kan men eerst laten repatriëren: en wat zwarigheid dan, om de uitkomende of op tochten reeds gezworven hebbende Krankbezoekers, te laten repatriëren? als men hen maar, by hunne komst in 't Vaderland, niet uit den dienst ontſlaat, noch ook eene praemie toelegt; maar hen verplicht, om met de eerst vertrekkende ſchepen, wederom de reize naar Indiën te moeten ondernemen, tot zoo lang hun gemaakt verband ten einde is. Het is wel waar, dat de reizen, heen en weder, zeer groot en gevaarlyk zyn: dan dit is ook waar, dat dit wederom vergoedt word, door andermaal eene uitgaande praemie te ontfangen, die zulke Krankbezoekers dan ten tweedenmale genieten; en dat wel gedurende den tyd van hun eerſte verband, dat van ieder, zonder de minſte vermindering van tyd, zal moeten worden uitgediend.

Dan, ook dit zal zonder eenige aan-

ne-

neming des perſoons, omtrent alle de Krankbezoekers, die zich in dienst der Maatſchappy begeven, moeten plaats hebben: en dus behoort 't er by de Compagnie de noodige zorg gedragen te worden, dat de Krankbezoekers, die de Compagnie nimmer te voren gediend hebbende, met de Chinaſche ſchepen, direct naar China, en van daar binnen twee jaren wederom in 't Vaderland aanlanden, niet alleen uit den dienst niet ontſlagen worden, noch eenige repatriërende praemie genieten; maar vooral ook, dat deze zelfde perſoonen, op de eerst vertrekkende ſchepen naar Batavia, geplaatst worden, om dus doende hunnen overigen tyd in 't land uit te dienen: op dat anderen, ook eens, met zulke Chinaſche reizen begunſtigd worden.

Nu zoude ik moeten overgaan ter beantwoording van het tweede lid dezer Vrage: hoe de Compagnie in 't vervolg tegen de kwade Krankbezoekeren zal beveiligd worden? Dan, ik houde my verzekerd: dat, wanneer de door my opgegevene redres-middelen, om de Compagnie van een genoegſaam getal nuttige Krankbezoekers te

voorzien, behoorlyk worden in 't werk geſteld, 'er niets meer noodig zal zyn, dan even die middelen, om haar ook, en voor altyd, van kwade Krankbezoekeren te bevryden: want, als 'er niet dan brave jongelingen, van wier goed gedrag men ten volen verzekerd is, in den dienst der Maatſchappy zyn, of zich begeven kunnen; dan blyft 'er zelfs geen de minſte vrees voor kwade en onbekwame ſubjecten meer over. En zoo het al, nu of dan, eens onverhoopt mochte gebeuren, dat deze of gene, door verleiding of anders, zyner brave en eerlyke ſentimenten vaarwel mochte zeggen, en zich tot eene ergerlyke, ongelukkige, levenswys overgevende, door vriendelyke vermaningen niet ware te overreden, om die ſlechtigheden te verlaten, en tot zyne vorige levenswys weder te keeren, of door betere gedragingen de door hem gegevene ergernis weg te nemen: dan behoorde men ook, zonder oogluiking, of de minſte verſchooning, (ten affchrik van anderen,) hem van zynen Krankbezoekers-post te ontſlaan; en hem zynen tyd, als matroos of ſoldaat, met de gagie van die perſoonen,

te

te laten uitdienen; en na dat hy dien geheel heeft uitgediend, hem weder naar 't Vaderland te doen overgaan, met aanschryving, zoo aan Heeren Bewindhebberen, als aan de Eerwaarde Kerkenraden daar zulke persoonen zyn aangesteld, om dezelven nimmer in dien post te herstellen, of in den dienst der Oostindische Maatschappy aan te nemen.

Zie daar myne bedenkingen over de opgegevene Vraag medegedeeld! Voldoen dezelven over het geheel niet: het zal my genoeg zyn, als maar deze of gene stukken daarin gevonden worden, die met anderen en beteren vereenigd te samen zulke middelen zullen opleveren, waardoor de Oostersche Maatschappy bestendig van een genoegsaam getal brave, nuttige, en bekwame Krankbezoekers kan voorzien worden! En gelukt dit eenmaal: dan zal het my byzonder vergenoegen, in de gelegenheid geweest te zyn, van eenigszins te kunnen medewerken

TOT NUT VAN VEELEN!

ANTWOORD

OP DE

VRAAG:

Naardien goede Krankbezoekers, in dienst der Oostindiſche Compagnie dezer Landen, van veel nut kunnen zyn; en zulken op de meeste Oostindiſche Comptoiren ontbreken: welken zouden de beste en minst kostbare middelen zyn, om het gebrek van goeden te vermiuderen en geheel weg te nemen; en de Compagnie van den last der kwade Krankbezoekeren te bevryden?

DOOR

PETRUS HAACK.

Onder de Zinſpreuk: DEO ET PATRIÆ.

§ 1.

Daar de voortplanting van den Christelyken Godsdienst aan niemand onverſchillig zyn kan, die, by het licht der Goddelyke openbaring, de verhevene nuttigheden daarvan heeft leeren kennen; moet elk Vaderlander, elk

elk Christen, met hartelyke blydſchap aangedaan worden: wanneer hy ziet, dat de Zeeuwſche Maatſchappy der Wetenſchappen derzelver loffelyke en beroemde pogingen aanwendt, om den Christelyken Godsdienst, in het verre Oosten, alleszins te bevorderen en uit te breiden; en den God der wysheid danken, dat eene Maatſchappy, die zoo veel voordeels aan de onderſcheidene takken der wetenſchappen reeds heeft toegebracht, thans hare pogingen bepaalt, tot de verlichting van het verſtand, en de verbetering van het hart, van zoo vele duizenden in het Oosten, die de voortreffelyke zedenleer van den Goddelyken JESUS, of ſlechts voor een gedeelte, of in 't geheel niet, kennen: beide de uitgeſchrevene prysvragen, in dezen jare opgegeven, komen in dat derde overeen.

Om, zooveel wy kunnen, deze edele pogingen der Zeeuwſche Maatſchappy te helpen bevorderen, gaan wy terſtond (ter beantwoording der bovengemelde vraag) over, om derzelver byzondere deelen te beſchouwen; ten einde ons antwoord naar dezelven te kunnen voordragen.

§ 2.

De grond der vraag, waaruit zy geboren word, is *het veelvuldige nut der goede Krankbezoekers, in dienst der Oostindiſche Compagnie dezer Landen*; en de reden, of aanleiding der opgave, *dat zulken op de meeste Oostindiſche comptoiren ontbreken.*

Hieruit ontſtaat deze tweeledige vraag: *welken zyn de beste en minst kostbare middelen, om het gebrek der goeden te verminderen en geheel weg te nemen?* en *welk is teffens het beste en minst kostbare middel, om de Compagnie van den last der kwaden te bevryden?*

Wat aanbelangt den gewichtigen grond dezer vraag: *het veelvuldige nut der goede Krankbezoekeren, in dienst der Oostindiſche Compagnie:* dit word in deze vraag, als eene door de ondervinding geſtaafde waarheid, vooronderſteld: en het is, zoo door verſcheidene brieven van de Oostindiſche comptoiren, op onderſcheidene tyden ingekomen; als uit de jaarlykſche berichten van den ſtaat der Oostindiſche kerken af te nemen, van hoeveel nut, ter voortplanting en uitbreiding van den Christelyken Godsdienst,

dienst, de pogingen van *goede* Krankbezoekers geweest zyn en nog zyn: trouwens zulke lieden, die met behoorlyke kundigheden voorzien zyn, en daarvan het noodwendige gebruik weten te maken; en by die kundigheden een karakter en gedrag doen uitblinken, overeenkomstig hunne bediening; moeten van zeer veel nut zyn, en zullen altyd (onder Gods zegen) veel toebrengen, om het verstand en het hart van menschen, onkundig in den Christelyken Godsdienst, te verlichten en te verbeteren. Dit tegenwoordig verder te bewyzen, of uit te breiden, achten wy onnoodig: om dat wy in het vervolg, by het opgeven, wat 'er tot een' goeden Krankbezoeker vereischt word; en op welk eene wyze hy aan het heilzaam oogmerk van deze gewichtige vrage door de Zeeuwsche Maatschappy der Wetenschappen voorgesteld; en van de Oostindische Compagnie, die hem derwaards zendt; zoo wel als aan het einde en oogmerk zyner bediening, beantwoorden en voldoen moete: dit dan nader zullen onderzoeken en opgeven.

§ 3.

§ 3.

Wy moeten vooraf, met een enkel woord, ons bepalen by de aanleidende reden der opgave van deze gewichtige vrage, namenlyk: *dat zulke goede Krankbezoekers op de meeste Oostindiſche comptoiren ontbreken:* waarom zyn 'er weinigen, en onder die weinigen nog weinig goeden?

Belangende het eerſte, waarom 'er weinige Krankbezoekers op de Oostindiſche comptoiren zyn? de reden daarvan is, eensdeels, te zoeken in het *kleine getal* der jaarlyks *uitgaanden*, doorgaans geëvenredigd naar het getal van de uitgaande ſchepen: de vele en onderſcheidene comptoiren daar dezelven vereischt worden: het *ſterven*, 't gene dit kleine getal (waaronder 'er niet zelden zyn die reeds bejaard zyn) jaarlyks onderworpen is, en op de reis of in Indië ondergaat; zoo wel als andere perſoonen die naar de Oost vertrekken: het *repatriëren* van dezulken, die in de Oost dikwerf kort geweest zyn, en die met de retourſchepen wederom naar het Vaderland komen: om nu niet te ſpreken van zulken, die hunne *bediening ver-*

verlaten, of van dezelve om wangedrag *afgezet* worden. Als men dit alles eens eenige jaren naarrekende; het uitgaande getal optelde; daarvan aftrok de gerepatriëerden, geſtorvenen, of die hunne bediening hebben verlaten, of moeten verlaten: dan zoude men bevinden, dat 'er weinige Krankbezoekers in Indië zyn: zoo lang 'er derhalve met de uitgaande ſchepen niet een grooter aantal vertrekt, zullen 'er altoos weinige Krankbezoekers in de Indiën zyn.

§ 4.

Eene tweede reden, waarom 'er weinige Krankbezoekers naar het Oosten vertrekken, en in hetzelve zyn; meenen wy dat te vinden zy, in de geringe bezolding aan die bediening vastgehecht, en den daaraan al te veel geannexeerden geringen rang en achting, die dezelven, zoo al niet op de ſchepen, altans in de Indiën hebben: het gene wy onderſcheiden en breeder in 't vervolg zullen behandelen: zonder dat wy thans overwegen, in hoeverre de oorzaken van minachting dikwerf in

de perſoonen der Krankbezoekeren zelve, en hun gedrag te zoeken zy.

En dit leidt ons, om het tweede lid der vooronderſtelling kortelyk te beſchouwen; dat 'er onder die weinigen zeer weinigen zyn, die men in de daad, overeenkomſtig met den aart en het oogmerk hunner bediening, goede Krankbezoekers noemen kan. Ik zondere hier gaarne en met blydſchap uit ſommige Krankbezoekers, die hunner bediening eer, ja den Christelyken Godsdienst, en deszelfs uitbreiding en voortplanting, voordeel aanbrengen; en die waarlyk aanmoediging en ruimer bezolding verdienen: maar beſchouwen wy anderen, wat zyn zy? doorgaans menſchen, die of het eene of andere ambacht of beroep geoefend hebbende, het werken moede zyn; of hunne middelen verteerd, of hunne achting by hunne medeburgeren verloren hebben, of uit andere verkeerde beginſelen, en met verkeerde oogmerken, beſluiten Krankbezoekers te worden; die alsdan de weinige kundigheden van de waarheid van den Christelyken Godsdienst, die zy bezitten, ter

loops

loops naarziende, of zoo veel slechts vermeerderende, als zy oordeelen noodig te hebben, om hun examen te kunnen doen, daarop by Bewindhebberen of zelve solliciteren; of door anderen, die Heeren Bewindhebberen, dikwerf uit gunst voor den sollicitant, misleiden, met een voordeelig doch niet onderzocht getuigenis voorzien, laten solliciteren; en die vervolgens, om dat men somtyds geen voordeeliger baantje bekomen kan, naar de Oost vertrekken als Krankbezoeker!

De reden hiervan is te vinden, zoo in het te weinig onderzoek naar het gedrag en karakter van zulke sollicitanten; als in de al te groote en verkeerde barmhartigheid van hem, aan wien het onderzoek van hunne kundigheden is toevertrouwd: zoo dat het ten dezen opzichte wel eens gaat, gelyk omtrent het examen van zekeren Krankbezoeker verhaald word: die, niet genoeg bekwaam bevonden wordende, op de bekommering, die zyn examinator hem te kennen gaf, over zyne onkunde, daar 'er zoo vele zielen aan hem zouden worden toevertrouwd,

vry luchtig antwoordde: ja, myn Heer, maar het zyn 'er ook zielen naar!

Hieruit ſpruit het ſlordige gedrag derzulken, op de ſchepen en comptoiren der Compagnie; en de verachting, waarmede zy, en (dat het meest te bejammeren is) de Christelyke Godsdienst behandeld word; ja een reeks van nadeelen, die van de rampzaligſte gevolgen dikwerf voor zeer velen zyn.

§ 5.

Daar 'er dus weinige, en vooral weinig goede, Krankbezoekers in dienst der Oostindiſche Compagnie zyn; en de goeden van veel nut kunnen wezen: moeten wy eerst onze aandacht bepalen op dit zoo nuttig als gewichtig voorſtel: *welk de beste en minst kostbare middelen zyn, om het gebrek der goede Krankbezoekers te verminderen en geheel weg te nemen?* dat is: *het beste en minst kostbare middel trachten op te geven, om een genoegſaam getal van goede Krankbezoekers, voor de Oostindiſche Compagnie dezer Landen, te bekomen.*

Voor-

Vooraf echter vereischt de aard der zaak, dat wy te voren bepalen, hoedanig een Krankbezoeker behoort te zyn, om in de daad goed te kunnen genaamd worden; om (met grond) van denzelven eene goede waarneming zyner bediening te kunnen verwachten.

Voor eerst: hy dient een mensch te zyn van eene gezonde conſtitutie, en van geene hooge jaren: van zulken, die de zwakheid op het aangezicht, en de afnemende krachten op het gelaat vertoonen, kan weinig verwachting zyn voor de Indiën; welke goede hoedanigheden hun anderszins van den Hemel mogen geſchonken zyn: waarlyk de beste leeftyd, en de kracht der jaren, geeft de meeste verwachting, om de verandering van het klimaat, en de fatigues van de reis, zonder hinder te kunnen doorſtaan; en met nut en vrucht, op de comptoiren in het Oosten, aan het oogmerk hunner bediening te kunnen voldoen.

Ten tweeden: het moeten menſchen zyn, niet alleen van een goed natuurlyk oordeel; maar ook van eenen vredelievenden imborst: een mensch toch, die

weinig verſtand bezit, en driftig of gemelyk van hoofd en hart is, kan van weinig nut zyn, om onkundige en eenvoudige menſchen te onderrichten in waarheden, waarvan zy zelven geene of weinige bevatting hebben: en hoe meer liefde tot den Christelyken Godsdienst en deszelfs voortplanting, en het heil zyner medemenſchen, in hem gevonden word; hoe meer gegronde hoop 'er tot eene goede en heilzame verwachting van hem kan gemaakt worden.

Ten derden: hy moet kundig zyn in de waarheden van den Christelyken Godsdienst; in de bronnen; en de wyze waaruit, en hoe dezelve daar uit word afgeleidt: hy moet de bedenkingen kennen, die daartegen gemaakt worden; en de bewyzen weten, die om die bedenkingen met vrucht te keer te kunnen gaan, dienen aangevoerd te worden. Hy moet onderwezen zyn in de beste en eenvoudigſte wyze, om die waarheden; eerst in hunne beginſelen; en daarna, aan meer gevorderden, met meerder kracht van redenen te kunnen onderwyzen: en hoe meer hy in het een en ander hier

op-

opgenoemde ervaren is; hoe meerder vrucht 'er van de yverige waarneming zyner bediening, onder Gods zegen, te wachten zy.

Ten vierden: hy moet een mensch zyn van een goed en onberispelyk gedrag. Nimmer toch heeft de voortplanting en uitbreiding van den Christelyken Godsdienst, en het onderwys daartoe dienstig, meerdere en grootere hinderpalen en beletselen gevonden, dan in een slordig, der heilige waarheid en derzelver heerlyke belydenis onteerend gedrag. — Waarom zulken, die de kracht der heilige waarheid, in hunnen wandel betoonen te kennen, niet hoog genoeg kunnen gewaardeerd, en met de gedistingueerdste hoogachting dienen behandeld te worden.

Dat Nederlands God geve, dat velen in het verre Oosten en op 's Lands kostbare bodems alzoo mogen zyn! dan zal Zyne eer verhoogd worden; de roem der Edele Compagnie vermeerderd; en de blydschap van de Zeeuwsche Maatschappy der Wetenschappen; ja van het geheele Vaderland, en van allen, die den Christelyken Godsdienst leeren en belyden, vergroot worden.

§ 6.

Overwegen wy nu daartoe de beste en minst kostbare middelen. Wy zullen 'er twee opgeven: en onderzoeken: welke het beste en minst kostbare zy; en dus de meeste aanpryzing verdiene.

Het eene zoude hierin beſtaan: dat de geheele Oostindiſche Maatſchappy, in eene der ſteden daar Kamers zyn, een etablisſement oprichtte, om jonge lieden (boven de 14. of 16. jaren) 3. of 4. jaren lang door daartoe geſtelde meesters te laten onderwyzen, niet alleen in de waarheden van den Christelyken Godsdienst in 't gemeen, en van den hervormden in 't byzonder; maar ook in de wyze, waarop zy die onderwyzen moesten, en hun werk op de ſchepen en comptoiren der Compagnie hadden te verrichten. Zulk eene oprichting zoude niet alleen geſchikt zyn, om jonge lieden van een goed oordeel daarin te onderwyzen; maar teffens om hun verſtand, hun hart, en hunne zeden, te vormen tot het einde, waartoe zy geſchikt werden. Dan hiertoe moeten wy deze twee

twee ſtukken onderzoeken. *Voor eerst:* hoe krygt men hierin geſchikte jongelingen? *ten tweeden:* zullen niet de kosten van zulk eene oprichting te zwaar vallen voor de Compagnie? Ten aanzien van het eerste: het ontbreekt in ons Vaderland niet aan jonge lieden van een goed oordeel: die, of door het verlies van hunne ouders, en teffens van hun onderhoud, buiten ſtaat geſteld worden, om eenig middel van beſtaan op die jaren te kunnen vinden: bovendien zyn 'er vele ouders, die door hun armoedig beſtaan, en de veelheid hunner kinderen, buiten ſtaat zyn, om dezelven eene behoorlyke opvoeding te kunnen geven: wanneer dezen uit geheel Nederland gelegenheid hadden, om hunne zonen, 14. 15. of 16. jaren oud, tot zulk een nuttig einde, en buiten hunne kosten, te kunnen overgeven in zulk een nuttig etablisſement; en met zulk een vooruitzicht, dat zy eene goede opvoeding bekomen zouden, en (zich wel gedragende) voor altoos een goed, eerlyk, aangenaam, en voordeelig beſtaan verkrygen: wy twyfelen geenszins, of uit de Verëenigde Nederlan-

den zoude zich een overvloedig en meer dan genoegſaam aantal jonge lieden daartoe aanbieden, en altoos voorhanden zyn.

Ja maar, zouden de kosten van zulk een etablisſement, hoe goed en nuttig, niet te bezwarend vallen voor de Compagnie? laat ons dit wat nader onderzoeken.

§ 7.

Laat ons eerst de kosten bepalen: — en dan de ſources, waaruit die zouden voorkomen, naargaan.

Men ſtelle eens een getal van 80. jonge lieden, die daarin zouden onderwezen worden: wil men het getal grooter of kleiner nemen, men heeft de onkosten, naar de proportie waarop het getal vermeerderd of verminderd word, ook ſlechts te vermeerderen of te verminderen: — men rekene voor elk derzelven, aan onderhoud van ſpys en kleeding, éénhonderd guldens in 't jaar, dat te ſamen achtduizend guldens bedragen zal: voor welke ſomme, in meer dan éene ſtad van ons Vaderland, meer dan 80. jongelingen in wees- en arm-

armhuizen worden opgevoedt en gekleedt: — men voege hierby voor traktementen aan vier meesters, dien teffens het opzicht en onderwys is toevertrouwd, te ſamen tweeduizend guldens: zal zulk eene nuttige inrichting dan wel meer dan tienduizend guldens bedragen? Kunnen daaruit niet t'elken jare 20. of 25. perſoonen naar de Indiën vertrekken, na 3. of 4. jaren onderwys genoten te hebben: en even zooveel jaarlyks, in derzelver plaats, in het zelfde huis aangenomen worden? Is deze ſom wel bezwarend voor de Compagnie? daar een gelyk getal van 80. matroozen of ſoldaten in hunnen dienst, veel meer kost; dewyl een ſoldaat 9, en een matroos van 9. tot 16. guldens ter maand trekt: en welk uitgebreid nut zoude hieruit niet te betogen zyn? — Daar en boven, daar het edelmoedige en weldadige Nederland, zoo gaarne, alle inrichtingen *ad pios uſus* met de daad betoont te ondersteunen, gelyk de voorbeelden daarvan (Gode zy dank) meenigvuldig zyn: zoude ook hiertoe geene hoop, ja meer dan waarſchynelyke verwachting zyn?

§ 8.

§ 8.

Of oordeelt men, dat de Compagnie in deze tydsomſtandigheden, na den alleszins nadeeligen oorlog met Engeland, te veel geleden hebbe, om zulk eene ſom, hoe gering ook voor die machtige Maatſchappy, daartoe te ſchikken: zouden dan die kosten op geene andere wyze kunnen gevonden worden? Het is bekend, dat in vele ſteden van ons gezegend Vaderland, aanmerkelyke traktementen uit 's Lands kas gegeven worden, tot het beſtaan der Franſche kostſcholen en derzelver meesters: uit welke beginſels geſchiedt dit? uit deze twee: eensdeels, om de opvoeding der jeugd te bevorderen, en door den toevloed daarvan in eene ſtad of plaats, de conſumtie te vermeerderen. Wy kennen, en velen met ons, zulke plaatſen, daar een bloeijend ſchool van 30. 40. of 50. jongelingen zeer veel voordeel aanbrengt, en kleine plaatſen zelfs doet bloeijen. Dan in zulk eene oprichting zouden beide die eindens veel beter bereikt worden: het eerſte, om de opvoeding der jeugd te bevorderen, zoude langs dezen weg

niet

niet alleen bereikt worden; maar teffens de uitbreiding van Gods eer en kerk, en van de heilzame leer der verzoening, en de zaligheid van zoo vele duizenden zielen, onder de Heidenen in het verre Oosten, die buiten dit onderwys, in eene eeuwige onkunde blyven, edelmoedig en christelyk bevorderd worden: teffens begrypt men, dat het tweede einde te gelyk zoude bereikt worden; want hoeveel 'er ook, uit eene ſtads kas, tot zulk een etablisſement gegeven werd, bleef het, door de conſumtie van hetzelve, immers in dezelfde ſtad!

§ 9.

Ja maar, zal men vragen, welke ſtad is daartoe geſchikt? zal ééne ſtad alle die kosten dragen? kan dit met billykheid van ééne ſtad gevorderd worden? en zoo neen! waar vindt men dan de kosten? Zie hier myn antwoord. Welke ſtad is hier toe geſchikt? meer dan ééne in ons Vaderland: ik zoude de Zeeuwſche ſteden de voorkeur geven, om reden, dat de jongelingen, tot de zee geſchikt, langſamerhand aan die lucht-

luchtſtreek gewennende, beter tegen de zeelucht gehardt worden: de Zeeuwſche lucht moge, uit al te veel vooroordeelen, by velen vermydt worden; maar de ondervinding van alle eeuwen heeft geleerd, dat de Zeeuwen, uit hoofde hunner conſtitutie, voor de zeevaart zeer geſchikt zyn: en zal die conſtitutie, door een drie- of vierjarig verblyf, aan zulke jongelingen niet eigen worden? zal dit niet op zee hun zeer voordeelig zyn? Bovendien, in de Zeeuwſche ſteden zyn de onderwerpen en geſprekken, in alle ſtanden, meer de zeevaart betreffende dan in de landſteden: kan dit niet dienen, om meer en meer, de by velen al te groote vrees voor de zee weg te nemen, en lust en begeerte daartoe in te boezemen? te meer, daar de voorwerpen der zeeſchepen, zoo vroolyk aanbruiſchende uit het ſchuimende zout, de begeerte naar de zeevaart toch aanprikkelen?

§ 10.

Onder de Zeeuwſche ſteden zoude ik Zierikzee voorſlaan, om deze redenen.

nen. Een van deszelfs voormalige Regenten, de beroemde MOGGE van RENESSE heeft een zeer aanzienlyk legaat gemaakt, om in die ſtad eene hooge ſchool op te richten: dit heeft tegenſtand gevonden tot op dezen dag; en (zoo ver wy weten) is 'er geene hoop, dat immer aan den letterlyken inhoud van dat gedeelte van dien uiterſten wil, en de beſtemming van dat aanmerkelyk legaat, zal kunnen voldaan worden. Wat hiervan ook de reden zy, het is zeker deze niet, dat het haperen zoude aan de pogingen van de Heeren beſtierderen van dat legaat: dit is bekend, en ontwyfelbaar zeker

Het is buiten hun vermogen aan den letterlyken inhoud, en het godvruchtige oogmerk, van het by teſtamente bepaalde legaat, te kunnen voldoen: dan 't zy my geoorloofd te vragen: of niet de edelmoedige en weldenkende Regering van Zierikzee, die aan gecommitteerden uit Hunne Edele Achtb. de beſturing van dat legaat opdraagt, den uiterſten en door den dood des teſtateurs bekrachtigden wil naar de letter niet kunnende volbrengen; aan het oogmerk van den zakelyken inhoud

daar-

daarvan zoude mogen voldoen, door een gedeelte der revenues van dat aanzienlyke legaat, edelmoedig en godvruchtig, aan dit heilzame etablissement of kweekschool der Godgeleerdheid, ten nutte der Oosterſche Kerken, te contribueren (a)? Zoude het

(a) In het XVII. Deel der Verhandelingen van de Hollandſche Maatſchappy der Weetenſchappen word, in het met den gouden eerprys bekroonde antwoord, op de Vraag: welke zyn de beste middelen, om de ware en zuivere leer van het Euangelie onder de bewoners der Colonien van den Staat meer te bevestigen, en in die landſtreken voort te planten: door den ſchryver dier Verhandeling, den Heer *P. Hoffede*, *Prof.* en *Predikant* te Rotterdam, opgegeven het oprichten van een Indisch ſeminarium, om daaruit bekwame Proponenten en Predikanten te doen voortkomen; en daartoe ook eerst Zierikzee en 't legaat van den Heer MOGGE voorgeſlagen: doch naderhand by voorkeur eene andere ſtad, en wel bepaaldelyk Leiden, daartoe aangeprezen: oordeelende, behalven andere redenen, die ſtad ook veel beter met de lichaamsconſtitutie der meeste menſchen over een te ſtemmen, dan Zierikzee. Doch hierin zouden wy van zyn Hoog-Eerw. ten aanzien van dit kweekſchool der Godgeleerdheid ten nutte der Oosterſche Kerken verſchillen, ook om dat jonge lieden, die ter zee naar de Indiën vertrekken moeten, aan de zeelucht dus meer gewoon worden, en om andere redenen, gelyk wy breeder reeds gezegd hebben. Hartelyk wenſchen wy intusſchen, met velen, die het verval van 't Oosterſche Sion met treurige oogen beſchouwen, dat eens zulk een ſeminarium wierd opgericht, om het gebrek van Predikanten in het Oosten, waarover jaarlyks de klach-

het niet, in 't zakelyke, aan het oogmerk van den grooten en edelmoedigen MOGGE voor een gedeelte voldoen? Het nut der jeugd, ook dat van land en kerk, was zyne bedoeling: zal nu, door zulk eene kweekſchool, het nut der jeugd en der kerk niet aanmerkelyk bevorderd worden? en zal niet de ſtad Zierikzee, door die oprichting binnen hare muren, naar het oogmerk van den Teſtateur, ten nutte van het gantſche Vaderland in 't gemeen, en der Oostindiſche Compagnie in 't byzonder, de eer en het voordeel genieten? Het is immers eene bekende waarheid, dat de bloei der Oosterſche Maatſchappy, en de uitbreiding van den waren Gods-

klachten vermeerderen, te vervullen: en waaruit zeker dan ook zoude voortvloeijen, dat het gebrek der goede Krankbezoekers verminderd, ja geheel weggenomen wierd: dewyl wy daarin volkomen met den geleerden Schryver inſtemmen, dat zoo 'er ten eenigen dage gebrek aan Krankbezoekers voor de ſchepen mocht ontſtaan, dezelven altyd uit het kweekſchool konden genomen worden, ſchoon zy aldaar niet onder dien tytel opgebracht werden: dan, daar alsnog zulk een allergewenscht Indisch ſeminarium ontbreekt, en daaruit dus het gebrek der goede Krankbezoekeren niet kan aangevuld worden, bepalen wy ons, by de opgegevene inrichting tot het verkrygen van een genoegſaam getal goede Krankbezoekers, en nog eenige oogenblikken by dat aanzienlyke Zeeuwſche legaat.

dienst, hand aan hand gepaard gaan: van daar, dat de Maatschappy altyd zorgde, dat by het stabileren van comptoiren, ook teffens scholen werden opgericht, om de Heidenen en hunne kinderen in den Godsdienst te onderwyzen; als het beste middel, om den welvaart der Compagnie in het Oosten te doen bloeijen. Ik zoude dit met vele bewyzen, uit brieven der Gouverneurs van Neerlands Indië, van aanzienelyke Opperhoofden van onderscheidene comptoiren, en van uitmuntende Leeraars der Indische kerk, zoo het noodig ware, kunnen staven.

§ 11.

Ja maar, zal men mogelyk vragen: zullen de Edele Achtb. Heeren uitvoerders van dit legaat, tot zulk een etablisement, uit deszelfs revenuës, kunnen en willen medewerken?

Ten aanzien van het eerste, zouden hier verscheidene rechtsgeleerde decisien kunnen bygebracht worden, om te bewyzen, dat aan den letterlyken inhoud van een legaat niet kunnende voldaan worden; de voldoening daarvan, zoo na mogelyk, en met deszelfs

za-

zakelyken inhoud overeenkomstig, mag en moet geschieden. Eene merkwaardige plaats van den zeer beroemden Frieschen Rechtsgeleerden HUBER, uit zyne *Praelectiones* (b), zal hier genoeg zyn: "*Debet autem* (zegt hy) *modus* „ *praecise impleri, modo per testatoris* „ *verba possit. — Sic etiam, si modus* „ *per legem civitatis non sit licitus, in ali-* „ *um usum, quam proxime ad voluntatem* „ *testatoris accedentem, pecunia destinata* „ *converti debet*". — Dit beduidt zakelyk: dat als een legaat, naar de letter van het testament, niet uitvoerlyk is, om dat het tegen de burgerlyke wet strydt; in zulk een geval die gelden aangelegd moeten worden, *tot zoo iets 't welk het naast met den wil van den testateur overeenstemt:* en in 't vervolg leert hy nog, dat legaten aan eene kerk, of in *usus pios* gemaakt, en niet naar de letter kunnende uitgevoerd worden, tot geene andere dan godvruchtige einden, en dus *ad usus pios*, mogen gebruikt worden.

Op de tweede vraag: of nu de Edele Achtbare Heeren uitvoerders van dat

(b) *ad Tit. Dig. de Condit. et demonstrat.* (*Lib. XXXV. tit.* 1.) *n.* 10.

legaat, tot dit heilzame en godvruchtige oogmerk, uit de revenues daarvan, zouden willen medewerken? daarop antwoorden wy, dat het nuttige en godvruchtige gebruik, 't gene die edelmoedige beſtuurders daarvan wel gemaakt hebben, zoo zy op de rechte wyze daartoe werden aangezocht, ons hieraan geenszins doet twyfelen.

§ 12.

Te minder, als 'er van andere zyden daartoe edelmoedig de behulpſame hand geboden werd: en zoude men dan niet eene aanmerkelyke onderſteuning van de Oostindiſche Compagnie zelve; van het Bataviaſche Genootſchap der Wetenſchappen, dat zoo veel met de daad toont over te hebben voor het welzyn van land en kerk in het Oosten; van edelmoedige ambtenaaren der Compagnie, waaronder 'er zyn, die wy weten naar gelegenheid te verlangen, om hunne zegeningen mede te deelen ter bevordering van den Godsdienst in het Oosten: en wat zoude 'er niet te wachten zyn van zoo vele weldadige Nederlanders, die gaarne met daden toonen, dat wél te

doen

doen aan allen, en byzonder aan de huisgenooten des geloofs, hun lust en begeerte is.

Eene inſchryving ten dien einde te openen in ons gezegend Vaderland, en in de Oostindiën; benevens het noodige adres aan de Edele Achtbare Regering van Zierikzee; zoude in deze (zoo wy ons vleijen) onze gedachten overvloedig bevestigen.

Bovendien zouden de Edele Achtbare Heeren Regeerders van Zierikzee, daartoe verzocht, wel een of twee Leden uit den hunnen mogelyk voegen met de andere Regenten, door de Compagnie daartoe dan aan te ſtellen, om het opzicht over dit kweekſchool te houden, om naar vier bekwame meesters om te zien, en het onderwys in de Godgeleerde waarheden, en 't gene wy verder opgaven dat in hen vereischt word, te regelen en te beſtieren.

Zulk een kweekſchool, waarin één der leermeesteren binnen-regent of binnen-vader zoude kunnen zyn, en dus met eene der huishouding kundige echtgenoote alles zoude kunnen bezorgen, wat tot ſpys en kleeding der *alumni* of

kweekelingen vereischt werd: (welk laatste eenparig en burgerlyk zoude dienen te zyn; niet geheel ongelyk, ſchoon 't minder in ſoort zoude kunnen wezen, dan in de huizen der Vrouwe van *Renswoude*; en waarin ook de drie andere meesters, zoo men, om de zuinigheid te behartigen, hen niet liet buiten wonen, om op geſtelde uren een bepaald getal leſſen te komen geven, ook hun verblyf zouden kunnen hebben, om op de zeden en opvoeding zoo veel meer te kunnen letten:) zulk een kweekſchool zoude in 't vervolg nog van dubbel nut kunnen zyn, indien de Compagnie uit de Indiën eenen of twee bekwame en verdienſtelyke Krankbezoekers liet komen, die de Maleitſche taal, welke byna overal op de comptoiren der Compagnie geſproken word, den jongelingen onderwezen: dan zouden dezelven op de comptoiren in de Indien geen' tyd onnut behoeven te ſlyten, om die taal, hun zoo nuttig in het onderwys, in 't Oosten aan te leeren. Zulke kundige en brave Krankbezoekers het Maleitsch machtig; en al ware 'er een by, die het Mallabaarsch, dat op

andere comptoiren van veel nut is, onderwyzen konde; zouden in 't vervolg het beste onderricht, ook in de form van onderwyzen, en den geſchiktſten omgang met de heidenen, aan de *alumni* kunnen geven: en echter de kosten van het kweekſchool, daar zy de plaats van een' of twee andere meesters vervangen, niet merkelyk bezwaren.

Ik eindige deze opgave, met alleen te zeggen, dat zulk een kweekſchool, buiten het uitgebreide reeds beredeneerde nut, ook onzer natie, leer, en kerk, tot zeer veel eer zoude zyn: dewyl alle beſchaafde natien, in ſoortgelyke kostbare en omſlachtiger inrichtingen ons zyn voorgegaan, ter uitbreiding van den Godsdienst: gelyk uit het voortreffelyke werk van *Miller*, over de voortplanting van den Christelyken Godsdienst, kan gezien worden.

Zie daar een der beste; en, gerekend naar het uitgebreide nut, en de veelheid der goede Krankbezoekers, die voor de comptoiren der Compagnie vereischt worden; der minst kostbare middelen, om (onder Gods ze-

gen) het gebrek der goeden te verminderen, ja geheel weg te nemen.

§ 13.

Het tweede middel, dat wy beloofden op te geven, is van een geheel anderen aard. Wy gaan over om hetzelve voor te ſtellen en te beredeneren: zeker minder kostbaar: en of het best geſchikt zy, om het gebrek der goede Krankbezoekers te verminderen en geheel weg te nemen? laten wy aan het doordenkend oordeel van de Zeeuwſche Maatſchappy der Wetenſchappen over. —

Men heeft thans in ons gezegend Vaderland geene ſtad, vlek, of aanzienlyk dorp; of men heeft daarin een huis, waarin de ouderlooze jeugd opgevoedt, en in den Godsdienst inzoover onderwezen word, dat zy daarvan belydenis kunnen of moeten doen, eer zy meerderjarig, en in eenig ambacht kundig geworden, uit hetzelve gaan; onder den naam van diakenie- arm- kinder- of weeshuis, en in ſommige ſteden dat alles te gelyk. Op deze huizen hebbe ik thans bepaaldelyk myn oog ge-

ves-

vestigd. Dezen, uit edelmoedige giften en godvruchtige gaven oorspronkelyk, en uit de revenues en inkomsten daarvan onderhouden, voldoen inzooverre aan dat heilzaam oogmerk, dat de schamele jeugd en ouderlooze wees, daarin, door Gods goede Voorzienigheid, milddadige liefde van weldenkenden, en de arbeidzame zorg van kundige Regenten en binnenvaders en onderwyzers, tot werkende en nuttige burgeren van ons gemeenebest gevormd worden: dan zouden deze huizen ook niet aan het heilzame oogmerk van deze uitgeschreve ne prysvraag kunnen voldoen? wy oordeelen ja! en wel op deze wyze.

In alle die wees- diakenie- aalmoesseniers- en armkinderhuizen van den publiken Godsdienst, word de leer der waarheid, die naar de Godzaligheid is, benevens het lezen, schryven, cyferen, en wat tot eene goede, burgerlyke, en Christelyke opvoeding behoort, aan de jeugd onderwezen; in sommige steden word zelfs wekelyks, door een' Leeraar der publike Kerk, de belydenis des geloofs in eene daartoe geschikte katechesatie onder-

wezen; op andere plaatſen door daartoe byzonder geſchikte meesters: uit zulke huizen komen zeer veel jonge lieden voort, die aan het voorgeſtelde heilzame oogmerk zouden kunnen voldoen (c). Maar, hoe die jonge lieden

(c) Vooral wanneer de Heeren Bewindhebberen der O. I. C. ter Kameren Amſterdam, Middelburg, Delft, Rotterdam, Hoorn, en Enkhuizen, (volgens opgave van den onbekenden Schryver eener Verhandeling, onder de zinſpreuk: *Een Krankbezoeker, zal hy menſchen ſtichten*, enz.) éénen der ſtads Predikanten verzochten, om, voor een convenabel douceur, zich te willen verledigen en verbinden, om ten minſten tweemalen ter week, naar eisch van zaken, eenige uren af te zonderen, om de aangemelde perſoonen, zonder aanzien of onderſcheid, even als in een kweekſchool, zoo over de Goddelyke waarheden, als andere hoognoodige kundigheden, te onderzoeken, te beſchaven, en te onderwyzen, als 'er tot de gewichtige bediening van een' goeden Krankbezoeker vereischt worden.

Maar om nu zoo een oefen- of kweekſchool luister by te zetten, was het noodig, dat de een of ander der Edele Heeren Bewindhebberen, nu en dan, hetzelve met hunne tegenwoordigheid vereerde: zulks zoude een' byzonderen naaryver onder deze diſcipelen verwekken. Wy hebben dus doende gegronde hoop, dat (onder Gods zegen) de lust zal opgewekt, en de kennis der Goddelyke waarheden worden voortgeplant, zoo dat velen zich tot eere zullen rekenen, een lid van zoo eene oefenſchool te zyn.

Intuſſchen is het verre van my, aan deze aangeſtelde Heeren onderwyzers een' regel of eene wet te willen voorſchryven, volgens welke zoodanig een onderwys diende ingericht. — Het is op de keper beſchoud

ook

den daartoe vrywillig verkregen? Zie hier de middelen, die ons daartoe dienstig voorkomen.

§ 14.

ook om 't even, doordien men overtuigd is, dat by een' iegelyk, daar de zuivere Goddelyke waarheden, vermaningen, en heillessen van onzen gezegenden HEILAND, wél zyn ingeplant, ten allen tyde de deugdelyke bewyzen en vruchten daarvan aan den dag zullen gelegd worden.

Vergun my echter het eene en andere onder de aandacht te schuiven. Men dient te letten, of deze menschen begaafd zyn met een goed, gezond, en vlug verstand, om 't gene 'er noodig is te kunnen uitoefenen?

Men dient te onderzoeken, of zy wel bedaard hebben ingedacht het gewicht der bediening? — of het in de daad de welmeenende keur van hun hart en zielenlust is, om, als middelen in Gods hand, tot nut en heil van arme zondaren dienstbaar te mogen bevonden worden? — dan of zulks maar alleen uit verkeerde ambitie, oogmerken, byeinden, en wat niet al, zyn' oorsprong nam?

Men dient wel degelyk acht te nemen, 't zy dat men den leiddraad van den *Heidelbergschen onderwyzer*, of dien van *Hellenbroek*, *Mark*, of anderen, ter behandeling der Goddelyke waarheden ten grondslage legt: dat men zich maar niet moet vergenoegen, met een van buiten geleerd lesje, en dat maar op te zeggen: — neen vrienden! gy zoudt u bedriegen: de waarheden moeten zoo gekend en verstaan worden, dat men de zuivere *Bybelleer* van de valsche kan onderscheiden, verdedigen, wederleggen, en den tegenstreveren den mond stoppen: en hiertoe is meer dan eene gewone kundigheid noodig! — te meer, om dat men onder de *Heidenen* en *Mahomedanen*, niet zelden, geoefende vernuften en fyn geslepene Deïsten aantreft, die (op hunne wyze) voor derzelver gevoelens,

al

§ 14.

Vooreerst, in alle plaatſen van ons Vaderland, daar zulke huizen zyn; voor-

al vry wat weten te zeggen, en wonderlyke vragen en zonderlinge uitvluchten voor den dag brengen.

Daarenboven zullen uw kundigen onzer natuurgenooten daardoor overreedt, geleerd, beſtuurd, en bevestigd kunnen worden.

Men dient ook niet te vergeten, dat vooral tot een' goeden Krankbezoeker behoort, om zich nuchter, eerlyk, en onaantooteliyk te gedragen; — om niet alleen by de Christenen, maar vooral by de *Heidenen*, *Mahomedanen*, en Onchristenen, gunst, lof, en achting te verwerven; — om inzonderheid de zieken in hunne nooden, met zachtmoedig- en vriendelykheid, alleszins by te ſtaan; — om de dagelyks voorkomende zonden en wanbedryven met wys- en voorzichtigheid te vermanen en te beſtraffen; — om in alle voorkomende gelegenheden, onzen zondigen evenmensch het gewicht der zonden, des doods, en der eeuwige verdoemenis, in beſchaidene, vriendelyke, en Christelyke bewoordingen op het hart te drukken.

Daarentegen, tot opbeuring, te onderrichten, dat God enkele liefde is; — dat hy geen' lust heeft aan den dood van zondaren, maar dat zy zich bekeeren; — dat Gods eeuwige ongekende zondaarsliefde zoo groot was, dat hy Zyn' geliefden Zoon op de waereld heeft gezonden, om mensch te worden; — om allerlei ſmerten te ondergaan in den kring zyn's levens; — en om eindelyk dien bitteren kruisdood te ſterven: en die, door zyn lyden, de *Zaligmaker*, de *Schuldverdelger*, de *Heilverwerver* der grootſte zondaren heeft willen worden, voor allen die hem, door een oprecht en waar geloof, als zoodanigen erkennen en aannemen zouden.

Allen, die men hiertoe ongenegen, onbekwaam, of ongeſchikt vond, wilde ik liever deze bediening af-

vooral waarin een aanmerkelyk aantal jongelingen zich bevindt: zouden de Heę-

afraden, en in 't geheel niet toelaten: *waardoor 't gebrek van de goeden niet alleen zal verminderen, maar geheel worden weggenomen:* en dus langſamerhand de O. I. C. van den last der kwaden bevrydt worden.

Wanneer nu de Edele Heeren Bewindhebberen een' of meer Krankbezoekers noodig hadden, was hiervan maar melding te doen aan den Predikant of onderwyzer der kweekſchool, om zoo vele bekwame perſoonen op te geven, of door 't lot te beſliſſen, als 'er gerequireerd werden; om verder, als naar gewoonte, door de Kerkenraden te worden geëxamineerd: niet twyfelende, of hun Eerwaardens zullen dan niet al zuchtende, gelyk eertyds, maar met volle ruimte, blydſchap, en zegenbede, de getuigſchriften dezer Krankbezoekeren kunnen teekenen.

Dan, behalven dit alles, dunkt my, dat geene geringe achting en nuttigheid dezer bedieninge zoude byzetten, indien de Edele Heeren Bewindhebberen konden beſluiten, eenigszins af te zien van die oude gewoonte, om den ſcheeps-godsdienst te doen verrichten: met uit de Christelyke zeevaart; of wel eenige kapittelen uit den bybel; of formuliergebeden; door goede Krankbezoekers te laten lezen; met een voor- en nagezang: om dat men, door deze voorgeſtelde middelen, en door geene anderen, wiskunſtig geoefende en bekwame menſchen zal bekomen: zoude het dan niet veel te laag zyn, voor de zoodanigen, zich hieraan te moeten gedragen?

Dit moet kundige lieden geweldig hinderen! Ware het dus niet beter, dat zulks veranderd en verwisſeld werd, in een vriendelyk bevél, om ten minſten eenmaal ter weęk, eene godsdienſtige oefening te doen, met een' gepasten vryen text uit het oude of nieuwe Teſtament, of den katechismus, te verklaren, met klem van redenen op de gemoederen toe te paſſen,

en

Heeren Bewindhebberen der Oostindi-
sche Maatschappy, aan de Regenten
der-

en met een geschikt voor- en nagebed, als ook psalmgezang, te beginnen en te eindigen?

Zulks zou hun een' byzonderen lof doen verwerven: niet alleen binnen scheepsboord; maar dus doende werden zy als kweekelingen tot den predikdienst opgeleidt, om in Indië, by gebrek van Predikanten, met des te meer vrymoedigheid, door 't zaligmakende Euangelium vrede te verkondigen aan hun die verre zyn, en dien die naby zyn.

Niemand verbeelde zich, dat deze taak voor hun te zwaar zoude zyn: een gering katechizeermeester aan den wal behoorde zulks te kunnen doen: — en daar ons oogmerk is, om door goede Krankbezoekers de zoodanigen te verstaan, die genoegsaam een' bekwamen katechizeermeester evenaren, of hen anders tot deze gewichtige bediening niet toe te laten; is het dan wel te veel gevergd? En zoo 't gebeurde, dat 'er iemand, buiten dit kweekschool, zich als Krankbezoeker aandiende; dan moeten, volgens 't aloude gebruik, de Kerkenraden maar beslisten, wie de bekwaamste zy.

Men behoeft ook niet beschroomd te zyn, dat door bekwame Krankbezoekers heterodoxe stellingen zullen worden voortgeplant: zy zullen werk genoeg hebben, om onkundige menschen en onchristenen, zoodanige denkbeelden van de onnaarspeurlyke goedheid GODS; — van onzen volzaligen Heere JESUS; — dat ééne noodige; — dat alles in allen; — dat beste deel; — en hoe daaraan, door 't geloof en invloed van Gods geest, deel word gekregen, op de verstaanbaarste wyze mede te deelen en in te scherpen; en juist in een' toon, die noch te hard, noch te zacht, maar alleen geschikt is, om dezelfde begrippen in hunne zielen vat- en verstaanbaar te maken.

Daarenboven, om alle zwarigheden te verhoeden,

wil-

derzelve huizen, derzelver heilzaam oogmerk, en de middelen om bekwame en geſchikte jongelingen daartoe te animeren, en het uitgebreide nut, daaruit (onder Gods zegen) te verwachten, tot uitbreiding der leere der waarheid, die naar de Godzaligheid is, in de Oosterſche gewesten, onder zoo veele heidenen, die nog, of geheel of gedeeltelyk, onkundig zyn van den waren Godsdienst, en de bevordering van hun eeuwig heil, kunnen en dienen voor te dragen: ten einde de Regenten van die Godshuizen te bewegen, om hunne pogingen met die der Edele Oostindiſche Compagnie, tot dat bovengemelde heilzame einde, ſaam te paren: om alzoo jonge lieden, die in inborst en oordeel goede hoop en verwachting geven, daartoe op de best geſchikſte wyze aan te ſporen; en dus uit hunnen ſchoot mannen te zien

wilde ik dezen Krankbezoekeren de formulieren van eenigheid doen teekenen; en hierdoor als plechtig beloven, om zich ſtiptelyk aan die Gereformeerde Religie te willen houden, *welke in de publike Kerken der Vereenigde Nederlanden geleerd word:* welk formulier te vinden is by *N. Wiltens* Kerkelyk Placaatboek, IIde deel, bladz. 131.

zien voortkomen, die de eer van den hoogen en dienenswaardigen GOD, de uitbreiding van den waren Godsdienst, den roem der Compagnie, en van het lieve Vaderland, bevorderen. Edele belooning! welk braaf Regent zal niet, als een rechtgeaard Christen, gaarne hiertoe medewerken? Kan hy niet verwachten, dat God dit goede, aan Kerk en Vaderland door dezen te verrichten, genadig en mild beloonen zal?

§ 15.

Dan, hoe worden jongelingen, van eenen veelbelovenden aard en zeden, hiertoe aangemoedigd en verkregen? Aldus, zoo het my gepast schynt.

Dat Heeren Regenten aan alle jongelingen, die hun daartoe geschikt voorkomen, vryheid geven, om 20. of 22. jaren oud zynde, naar hunne bekwaamheid in die qualiteit, als Krankbezoeker naar de Oost te mogen vertrekken, zonder gehouden te zyn (tot hun 25e. jaar toe) in het huis te moeten blyven, en ten voordeele daarvan te moeten werken in het ambacht of beroep, waarop zy besteld zyn; integendeel

dat

dat zulke jongelingen, die daartoe genegenheid betoonen, 16. 17. of 18. jaren oud zynde, en zulks van Heeren Regenten verzoeken, vryheid zullen hebben, om zich met opzet in de leer der waarheid te mogen oefenen; en hun daartoe het noodige onderwys gegeven worde, boven anderen. Heeft het huis hierdoor eenig nadeel? zoo ſchynt het, dewyl het huis in de laatſte jaren dat gene mist, 't welke daarin ten voordeele van zulk een huis verdiend word: doch dit is van weinig aanbelang, als men overweegt het groote nut en voordeel, dat de Godsdienst en het Vaderland door deze heilzame ſchikking bekomt; en het eeuwige heil van velen bevorderd word. Zulke huizen toch zyn tot Godvruchtige oogmerken geſchikt. Hoe kan dit immer beter dan op deze wyze bevorderd worden? een gering rembourſement, door de Compagnie voor elken bekwamen Krankbezoeker, uit zulk een huis voortkomende, (indien Regenten dat mochten vorderen,) zoude anders zoo veel zwarigheid niet in zich behelzen, alware het, dat het door de Compagnie, als eene praemie voor elk bekwaam ſubject, aan

zulk een huis, waaruit hetzelve voortkwam, geſchonken werd.

Het tweede middel, om jonge lieden daartoe te animeren, komt my voor te zyn, eene ſchikking der Compagnie, omtrent zulke bekwame jongelingen, wanneer zy Krankbezoekers worden.

Wy laten aan de Oostindiſche Compagnie gaarne over te beoordeelen, of het tractement van Krankbezoekeren, vooral van zulken, die zich met yver van hunne plichten kwyten, zoo op 's lands bodems als op de comptoiren, met de verdienſten geëvenredigd zy; en of vooral in een' tyd, dat de Compagnie ſlechts zulk een klein getal van Predikanten in de Indiën betaalt, dat nog geen 25. halen kan, en voor welks vermeerdering zich weinige hoop opdoet; zulks 'er voor yverige en kundige Krankbezoekeren zoo veel te meer werk is: niet eene vermeerdering van tractement, zoo op de ſchepen als in Oostindiën, gevonden konde worden? dat zekerlyk jonge en deugdſame lieden zoude kunnen en moeten animeren.

§ 16.

Maar, bovendien, elk mensch heeft in alle zyne daden zekere bedoelingen: dit is byzonder waar in hen, die naar de Oost vertrekken: behalven andere einden bedoelen zy ook dit, om (zoo God hen in 't leven ſpaart) in later jaren een ruimer beſtaan te hebben, of altans met minder moeite en kommer te kunnen leven! wy zien niet, dat dit einde, word het ſlechts op de rechte wyze bedoeld, berispelyk zy. Men mag dit ook billyk vooronderſtellen in zulke jongelingen, die derwaards gaan als Krankbezoekers: zy kunnen door den tyd een huisgezin krygen, het huwelyk is hun in de Oost zoo min als in het Vaderland verboden: zy mogen aan de les van den grooten Apoſtel denken: die niet voor zyne huishouding zorgt, is erger dan een ongeloovige: dit alles kan geſchieden op eene eerlyke en onberispelyke wys. Wy zyn verzekerd, dat goede Krankbezoekers in de Oost, al doen zy geene ongepermitteerde negotie, vooral indien hun inkomen eenigszins vergroot werd, dat, wegens

het kleine getal der Predikanten in de Indiën, thans te lichter kan geſchieden, voor een' lateren leeftyd nog al wat zouden kunnen overleggen: het is niet zeldzaam op de comptoiren, dat het onderwys in den Godsdienst en de gelukzaligheden van den Hemel, met aardſche zegeningen en liefderyke giften vergolden word.

Dan dat ik eigenlyk bedoele, is dit: dat de Compagnie of de Heeren Majores reſolveerden, dat Krankbezoekers, die met een goed getuigenis uit de Oost repatriëerden en tien jaren op de comptoiren hun werk yverig verricht hadden, jaarlyks zouden blyven jouïsſeren van de helft hunner gagie: die 'er 15. jaren op deze wyze gebleven waren, van twee derden: en die 'er 20. jaren op deze wys gebleven waren, van hunne geheele gagie. Dit moge in den eerſten opſlag kostbaar ſchynen voor de Compagnie; dan 't is het in de daad niet: als men oordeelt, hoe klein dat getal zal wezen. In 10. 15. en 20. jaren kunnen en zullen in Indië, zoo wel als op reis en in 't Vaderland, verſcheidene ſterven; velen, die 'er zoo lang gebleven zyn, zullen of dan in het land

land blyven, door een ruimer beſtaan aldaar verkregen, aan vrienden en bekenden aldaar vastgehecht; en die dan mochten repatriëren, mogen ter aanmoediging van anderen, en ter beloning van hunnen moeilyken arbeid, dat jaargeld of een ander, door de Compagnie daartoe voor de emeriti te bepalen, naar de jaren van hunnen dienst gerekend, of naar een zeker getal van jaren in de Oost gebleven te zyn, wel genieten: of indien dit middel om hen te animeren, (dat ons anders zeer geſchikt voorkomt,) nog te kostbaar geoordeeld mochte worden, hun tractement en inkomen alle twee of drie jaren, (naar hun verblyf op de comptoiren gerekend,) met eene vaste ſom jaarlyks verhoogen, wanneer zy zich onberispelyk en yverig in hunne bediening gedragen; en vooral, als zy ook in eene andere taal, 't zy de Maleitſche of Mallabaarſche, onderwys in den Godsdienst kunnen geven, gelyk in zulk een geval ook de Oostindiſche Predikanten meer gagie op de comptoiren genieten.

Of men konde, ter hunner aanmoediging, by een der vorige middelen voe-

voegen: zoo de Compagnie resolveerde, dat voortaan altyd de Voorzangers- en Kostersplaatsen, en andere voordeelige kerkelyke bedieningen, die 'er in de Indiën mochten wezen, by praeferentie aan die Krankbezoekers zullen gegeven worden, welken, gedurende een zeker bepaald getal van jaren, hunnen dienst loffelyk, en naar genoegen van de Regering of den Kerkenraad aldaar, hebben waargenomen.

Dit laatste verdient te meer aanmerking: om dat de dienſten van koster, voorlezer, doodgraver, binnenregent van het diakeniehuis, en schoolmeestersplaatsen, die nu in Indië doorgaans aan andere lieden begeven worden, aan bekwame Krankbezoekers, vooral die eenige jaren blyken van hunne bekwaamheid en goed gedrag gegeven hadden, zoude kunnen en dienen gegund te worden.

§ 17.

Eindelyk zoude de Compagnie aan zulke jonge en bekwame lieden, die als Krankbezoekers naar de Oost vertrekken,

ken, of in dien tyd, dat zy in voorſchreve huizen zich tot hunnen post bekwaam maakten, en geſchikt waren, (neem eens de twee laatſte jaren als zy in zulk een huis waren,) eene geringe ſom van 40. of 50. guldens kunnen toeleggen, om hun daarvoor eene eenigszins van de andere jongelingen gediſtingueerde kleeding te kunnen doen maken, en eenige boeken te kunnen aankoopen: voorts, by hun examen geſchikt en bekwaam bevonden wordende, tot uitrusting eene ſomme van 300. guldens te geven; immers de helft, of een derde gedeelte, van het gene aan uitgaande en aangeſtelde Predikanten gegeven word: of zoo men oordeelt, dat 40. of 50. guldens, in de twee laatſte jaren, aan die jongelingen, die naar de Indiën als Krankbezoekers vertrekken zullen, nog al te kostbaar zyn, kan het achtergelaten, of met deze verandering die nog minder kostbaar is begrepen worden: dat, in plaats daarvan, de middelen tot aanmoediging der jeugd aan de goede directie der Regenten, en ten laste van elk huis, gelaten worden; dewyl aan alle jongelingen, uit eenig godshuis gaande, altoos een

uitzet van kleederen enz. gegeven word; en in plaats hiervan, zoude de Oostindiſche Compagnie eene praemie kunnen geven aan dat godshuis, het gene in den tyd van 5. 7. of 10. jaren het grootſte getal van bekwame Krankbezoekers zoude hebben opgeleverd. Hierdoor zoude men edelmoedige Regenten aanmoedigen, om vele jongelingen daartoe aan te kweeken, en het huis zelve daarvan eer en voordeel genieten.

§ 18.

En bovendien moeten wy nog hierby voegen, (dat zekerlyk een der minst kostbare middelen met recht kan genoemd worden,) de verhooging van hunnen rang; zoo niet op de bodems, ten minſten op de comptoiren der Compagnie. De verhooging van rang toch zoude hun, vooral wanneer een ſtichtend, yverig, en voorbeeldig gedrag hierby kwam, meer achting en eerbied geven, en dus meer in de mogelykheid ſtellen om nuttig te zyn. Gelyk nu op dit ſtuk meermalen door kundige en weldenkende Opperhoofden

den in Indië aangedrongen is ten aanzien van de Predikanten; zoo meenen wy dit ook, met grond, ten aanzien van de Krankbezoekers hier te mogen en te moeten byvoegen: te meer, om dat ten dezen opzichte eene aanmerkelyke reforme noodig is. Want, ſchoon het waar zy, dat zy aan boord een vry aanmerkelyken rang hebben, zeer na aan den kapitein; is hun logement doorgaans op 's lands bodems de konſtabelskamer, die zy met anderen moeten deelen: dat veel beter konde zyn; zoo wel als de egards, die hun aan boord bewezen, en de achting waarmede zy doorgaans behandeld worden, al zyn zy brave en kundige lieden, niet daaraan geëvenredigd zyn: dan in Indië is hun rang veel te laag: aldaar hebben de Predikanten den rang van Opperkoopman, en de Krankbezoekers den rang beneden de Adſiſtenten. Welk een verſchil! want op een' opperkoopman effectif, volgen de opperkooplieden in rang, te weten ſchepenen, geheimſchryver, fabrik; en vervolgens de kooplieden, waaronder behooren de bazen in het ambachtskwartier, de adjunct

van de generale ſekretarie, de meeste eerſte adminiſtrateurs, de reſidenten, enz. enz.; hier op volgen de onderkooplieden, de gezworene klerken, de ordinaire klerken, de extraordinaire klerken, de boekhouders, de adſiſtenten; en dan eerst de krankbezoekers. Dit is immers in het geheel niet naar gelang van de bediening, die zy waarnemen moeten! want 'er is minder diſtantie tusſchen een' Predikant en een' Krankbezoeker; dan 'er is tusſchen een' Opperkoopman en iemand die beneden een' Adſiſtent is: daar zy in zeer vele opzichten hetzelfde werk van een' Predikant verrichten moeten; vooral op die meenigvuldige plaatſen in het Oosten, daar thans geene Predikanten zyn: waarvan het geheele getal, volgens de laatſte opgave, niet boven de 25. in geheel Indië konde halen.

En deze aanmerking is van te meer gewicht, om dat wy zeker weten, dat 'er onder de lieden van de Hooge Indiäſche Regering zyn, die oordeelen dat èen hooger rang, en de eerbewyzen daaraan in Indië gehecht, hunner waardigheid in het oog van den inlander meerderen luister zoude byzetten; de-

wyl

wyl eenvoudige Indiänen zich lichter laten overhalen, door een' man, dien zy zien by zyne eigen natie in rang en waardigheid te zyn: ja het zoude den Christelyken Godsdienst in grooter achting brengen, daar de inlanders voor hunne Priesters zulk eene groote eerbiedigheid vertoonen, dat zelfs de meeste waereldlyke hoofden, onder de Indiänen, de priesterlyke bediening verrichten: de Koning van Bantam bekleedt zelf dikwerf die waardigheid, in het openbaar in zyne priesterlyke kleeding verschynende. Hoe gemakkelyk zoude het derhalven niet zyn, hun hoogeren rang en dus meer eerbewys te geven? waarom zoude het hun (zoo wel als zulks in de steden van ons Vaderland den Krankbezoekeren toegestaan word) niet geoorloofd zyn, mantel en bef te dragen? geen weldenkend Predikant in 't Oosten kan daar immers tegen zyn? te minder, daar het met het beste oogmerk ter bevordering van den Christelyken Godsdienst geschiedt!

Zie daar een middel, zoo het ons voorkomt, dat het minst kostbare, en echter volkomen geschikt is, om het gebrek van goede Krankbezoekers te ver-

verminderen, ja geheel weg te nemen! Langs dezen weg zullen geſchikte jongelingen niet alleen aangemoedigd worden tot den dienst der Indiſche kerk; maar 'er zal op geen middel behoeven gedacht te worden, om hun verblyf in de Indiën door eenig dwangmiddel te doen voortduren: het nut dat dezulken ongetwyfeld onder Gods zegen zullen doen, en de eer en voordeelen aan hunne bediening vastgehecht, zullen hen daartoe vrywillig en krachtig aanſporen. Bovendien kan men, op deze wys, op een aantal zoo groot als de Compagnie zelf begeren mocht, veilig ſtaat maken: als men het getal der jongelingen berekent, die in de onderſcheidene ſteden van ons Vaderland, in zulke wees- en arm-huizen worden opgevoedt, bedraagt het vele duizenden; en hoe gering men ook het getal ſtelle, al nam men van elke honderd maar jaarlyks één', hoe groot zal hetzelve dan niet wezen, en overvloedig toereiken, om het gebrek te verminderen; ja geheel weg te nemen?

§ 19.

Nu moeten wy overgaan, om het twee-

tweede gedeelte der opgegevene prysvraag te beantwoorden: welke de beste en minst kostbare middelen zyn, om de Compagnie van den last der kwade Krankbezoekeren te bevryden?

Dit gedeelte kan korter, en (zoo wy vertrouwen) voldoende beantwoordt worden, door deze weinige middelen op te geven.

Vooreerst: gelyk het waar is, dat het kwaad best in zyne geboorte kan geſteuit; en het onkruid, in zyne eerſte opkomst, met het meeste nut kan en moet uitgeroeid worden: zoo dient hier ook ten aanzien der Krankbezoekeren gehandeld te worden. Dezen zyn kwaad en ondeugend, en dienen dus geweerd te worden, wanneer hunne zeden en gedrag, of gebrek aan kundigheden, ontdekken, dat 'er van hen geene goede verwachting kan gemaakt worden: ten dien einde dienen 'er nooit aangeſteld, veel min tot het examen toegelaten te worden, dan die voorzien zyn van een goed getuigenis van zulken, die over hen het opzicht gehad hebben, en van hun gedrag en zeden: kunnen zy dit niet vertoonen,

al

al waren hunne kundigheden nog zoo groot, zy moeten *de facto* worden afgewezen: één jongeling van een flecht gedrag en kwaden inborst, kan meer nadeel aanbrengen, dan tien goeden voordeel; en vertoont zich dit in hunne ontluikende jeugd, wat is 'er niet, in rypere jaren, van zulken al fchadelyk en fchandelyk kwaad te wachten? *Quo femel est imbuta recens fervabit odorem Testa diu!* een aarden vat behoudt zeer lang den reuk, waarmede het nog versch zynde doortrokken is! luidt het gryze fpreekwoord.

§ 20.

Ten tweede: in hun examen moet hy, aan wien dit aanbevolen is, naauwkeurig en getrouw te werk gaan: het grootfte oogmerk van hetzelve; en de meenigvuldige nadeelen, die uit de onkunde voortvloeijen, vooral in het Oosten, en op zulke comptoiren, daar buiten deze Krankbezoekers en onderwyzers, niemand dikwerf is met meerdere kennis begaafd; moet hem, in de vrees van Gods heiligen naam, zulks doen verrichten, en onbekwamen zoo lang wegzenden, tot 'er grond zy om te gelooven,

ven, dat zy, met hunne kundigheden, het bedoelde voordeel zullen kunnen doen: en daartoe geef ik in bedenking, of niet zulke perſoonen, die tot Krankbezoekers geëxamineerd worden, (gelyk in Zeeland op zeer vele plaatſen, by het aannemen der ledematen, en elders ook met de katechiſeermeesters, de gewoonte is,) voor den vollen Kerkenraad moesten ondervraagd worden. Ik begryp, dat de noodzakelykheid, en de gelykheid van hunne bediening met die der katechiſeermeesteren; gelyk ook het nut, dat uit hunne bediening kan voortkomen; zoo wel als de nadeelen der kwade en onkundige Krankbezoekers op de ſchepen en comptoiren, dit volſtrekt vorderen.

§ 21.

Ten derden: dient zulk een Krankbezoeker, die bewyzen van zyn goed gedrag en bekwaamheid gegeven heeft, daarvan een getuigſchrift te bekomen, om hetzelve met de atteſtatie van zyn onbeſproken gedrag, waarvan wy § 19. geſproken hebben, van hen die het opzicht over zyn gedrag heb-

hebben, ſamen te voegen; 't gene men nog achtbarer zoude kunnen maken, wanneer het, (of op verzoek van zoo een' die Krankbezoeker zoude worden, of van de Regenten waaronder hy geſtaan heeft,) door de Heeren van de Regering der ſtad daar hy gewoond heeft, by hunnen Sekretaris onderteekend, werd gegeven, om aan Heeren Bewindhebberen van die kamer, waarby hy aangeſteld zoude worden, te vertoonen, om door dezelven in een loffelyk en generaal getuigſchrift van zyn goed gedrag, en beproefde kundigheden, te worden veranderd, en hem medegegeven, ten einde hetzelve aan den gezaghebber van het Oostindiſche ſchip, waarmede hy vertrekt, te vertoonen: gelyk die ook door Heeren Bewindhebberen zoude kunnen gelast worden, dit op het ſchip door den ſchryver aan allen in het openbaar te doen voorlezen; op dat elk voor een' waardigen en kundigen Krankbezoeker hoogachting en eerbied zoude kunnen hebben. Zoo dient ook zulk een Krankbezoeker, by zyne komst in Indië, een getuigſchrift te bekomen van den ſcheepsraad of gezag-

heb-

hebber, nopens het goed en onberispelyk waarnemen zyner bediening; om by het vorige, nopens zyn examen, te kunnen voegen: om die aan den Kerkenraad van Batavia, of van die plaats daar de beſtemming des ſchips ligt, te kunnen vertoonen: dewelken, indien hy daarvan niet voorzien is, of zoo het zaken in zich behelst die zyn wangedrag vermelden, alles nader zullen onderzoeken: en hem, of in tractement, met voorkennis der Politike Regering (indien dit noodig is), voor een' tyd zullen ſchorſen; of, zoo het de zaak vordert, *de facto* van zyne bediening zullen ontzetten: integendeel, zonder aanzien van perſoonen, zulken die zich het meest in hunne bediening gekweten hebben, en dus van de beste getuigſchriften voorzien zyn, naar de beste comptoiren verzenden.

§ 22.

Ten vierden: dient 'er, zoo dikwerf zulks mogelyk is, en kon het zyn elk jaar, in de viſitatie van den ſtaat der kerken en ſcholen, door de daartoe gecommitteerde Predikanten, op de

onderſcheidene comptoiren, naauwkeurig onderzoek naar het gedrag en de verrichtingen der Krankbezoekeren te geſchieden, en altans jaarlyks naar Batavia, of andere hoofd-comptoiren van de Compagnie, verzonden te worden "naauwkeurige berichten van „ het gedrag en de verrichtingen der „ Krankbezoekeren, door kerkelyke „ perſoonen, daar die zyn, en anders „ door de politiken onderteekend": en zulke perſoonen, die zich niet overeenkomſtig met hunne bediening gedragen, in hunne tractementen geſtraft; en zoo zy zich tot ergernis en afbreuk van het Chriſtendom gedragen, *de facto* van hunnen dienst en waardigheid te ontzetten, en hunne plaats, met nuttiger Krankbezoekers, te vervullen: en van het eene en andere melding te maken in den ſtaat der Indiſche kerken, die aan de Zuid- en Noord-Hollandſche Synodus, en aan de Clasſis van Walcheren word overgezonden: — welk vierde middel, hoe eer hoe liever, ten opzichte der thans in Indië zynde Krankbezoekeren, zoowel als die in het vervolg derwaards zullen gaan, in het werk dient geſteld en uitgevoerd

te

te worden: om de Compagnie, hoe eer hoe liever, van den last der kwaden, en de nadeelen daaruit ontſtaande, te bevryden.

§ 23.

Eindelyk zal geen Krankbezoeker, in die qualiteit, op een repatriërend ſchip geplaatst worden, dan met goede en loffyke getuigſchriften voorzien: zoo van den kerkenraad, daar hy geëxamineerd is: (het zy dan in het Vaderland, het zy dan in de Indiën:) als van de comptoiren, waarop hy geplaatst geweest is; of het ſchip waarmede hy uitgegaan is: — en by zyne komst in het Vaderland verplicht zyn, om een getuigſchrift van het loffyk waarnemen zyner bediening, en van zyn onberispelyk gedrag aan boord, door den ſcheepsraad of gezaghebber gegeven, ter Oostindiſche kamer, waarvoor hy inkomt, te vertoonen: en in 't vervolg zonder hetzelve nimmer meer admisſibel zyn tot de voorſchreven bediening, om tot dezelve geëmploiëerd te mogen worden.

Kunnen nu goede Krankbezoekers,

in dienst der Oostindische Compagnie dezer Landen, van veel nut zyn? en ontbreken die thans op de meeste comptoiren? zie daar, naar onze gedachten, de beste en minst kostbare middelen opgegeven, om het gebrek der goeden te verminderen, ja geheel weg te nemen; en de Compagnie van den last der kwaden te bevryden.

De God der Goden gebiede daartoe Zynen zegen! Hy doe deze gewichtige en nuttige vraag der Zeeuwsche Maatschappy het beste einde bereiken! op dat, hoe langs hoe meer, Zyn naam groot worde, van den opgang tot den nedergang der zonne!

Ik eindige deze Verhandeling: die teekenende met de zinspreuk

DEO ET PATRIAE.

ANT-

ANTWOORD

OP DE

VRAAG,

VOOR HET JAAR

MDCCLXXXVII.

OPGEGEVEN:

Welke ſchikkingen kunnen 'er, door de gezamenlyke geleerde Maatſchappyen in ons Vaderland, gemaakt worden; om, zonder elkanderen eenig hinder toe te brengen; zonder de eene van de andere, of van eenig opperbewind, afhanglyk te maken; en overeenkomſtig met elker oorſpronkelyke inrichting, ſaam te werken tot bereiking van haar gemeen doel: de bevordering van den bloei en de uitbreiding der Kunſten en Wetenſchappen?

aan het welke de gouden eerpenning, door het Zeeuwſche Genootſchap der Wetenſchappen, den negenentwintigſten van Wynmaand, is toegewezen.

ANTWOORD

OP DE

VRAAG:

Welke ſchikkingen kunnen 'er, door de gezamenlyke geleerde Maatſchappyen in ons Vaderland, gemaakt worden: om, zonder elkanderen eenig hinder toe te brengen; zonder de eene van de andere, of van eenig opperbewind, afhanglyk te maken; en overeenkomſtig met elker oorſpronkelyke inrichting, ſaam te werken tot bereiking van haar gemeen doel: de bevordering van den bloei en de uitbreiding der Kunſten en Wetenſchappen?

DOOR

ANDREAS BONN;

Onder de Zinſpreuk:

CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT;
DISCORDIA MAXIMAE DILABUNTUR.

* * *

INLEIDING.

Wanneer men een oplettend oog ſlaat op den tegenwoordigen ſtaat der Kunſten en Wetenſchappen, en op

de middelen, waardoor men derzelver bloei en uitbreiding tracht te bevorderen: moet men bekennen, dat het niet geheel zonder reden zy, waarom men de eeuw, die wy beleven, schertsende DE EEUW DER GENOOTSCHAPPEN hoort noemen. Immers heeft men, inzonderheid sedert het begin derzelve, alom onder de beschaafde Volken, geleerde Maatschappyen zien oprichten: die niet minder tot nut der volgende eeuwen zullen strekken; dan zy, nevens de vroeger gestichte Kweekscholen van kunst en geleerdheid, tot beschaving van onzen leeftyd toebrengen.

Ons dierbaar Vaderland; altans meer dan één aanzienlyk gedeelte, om deszelfs voorspoedigen koophandel benydt, terwyl deszelfs Ingezetenen te dikwerf door buitenlandsche lasterzieke schryvers, voor een' hoop kramers en woekeraars worden uitgekreten: dit ons Vaderland is, sedert het begin dezer eeuw, niet minder vruchtbaar geweest in Genootschappen: die de sprekendste bewyzen opleveren, dat, met de zucht voor den bloei van zeevaart en koophandel,

ook die ter voortplanting van kunſten en wetenſchappen, het verſtandige gedeelte der Natie bezielde, en blyft bezig houden.

De eene handeldryvende Provincie gaf aan de andere het voorbeeld, tot het oprichten van geleerde Maatſchappyen; die door aanzien en verdienſten van derzelver Beſtierderen en Leden uitblonken.

De eene Koopſtad trachtte de andere voorby te ſtreven door het ſtichten van Genootſchappen, die niet dan uitbreiding van kunſten en wetenſchappen bedoelden. Ja byna geene Stad is 'er, waarin niet de verſtandigen tot leerzame byeenkomſten ſamenſcholen: en ſomtyds, eerſt door leeslust alleen gedreven; daarna met beproeving van eigene krachten, tot het opſtellen en uitgeven van Verhandelingen zyn opgeklommen. Bewyzen hiervan zyn de gedenkſtukken van letterarbeid, die, behalven in de Werken der geleerde Genootſchappen: ook in de byzondere Tydſchriften, als het zoogenaamde *Algemeen oefenſchool*; de *Vaderlandſche Letteroefeningen*; de *Genees- Natuur- en Huishoud-*

kundige jaarboeken; het *Genees- en Natuurkundige kabinet*; de *Algemeene bibliotheek*; het *Algemeene magazyn* enz., van tyd tot tyd zyn gemeen gemaakt geworden; die, indien dezelven buiten 's lands meerder bekend waren, ongetwyfeld gunſtiger, nopens het zoogenaamde bekrompen oordeel en verſtand onzer Landsgenooten, zouden hebben doen denken.

Ondertuſſchen, indien het waar is, dat door de vermeenigvuldiging der weetlievende Gezelſchappen; en voornal door de werkſaamheid der geleerde Mannen, die zich tot Maatſchappyen vereenigden; tot welker nutbedoelende oogmerken, buitenlandſche Geleerden niet weigeren mede te werken, maar veeleer het Lidmaatſchap zich tot eere rekenen: indien het waar is, zeg ik, dat daardoor aanwas van kennis, en zucht tot letteroefeningen onder ons aangekweekt worden: zoo moet het voorzeker vreemd voorkomen, dat het aanzienlyke Zeeuwſche Genootſchap, reeds ſedert twintig jaren te VLISSINGEN gevestigd, en 't welke, door dertien Deelen zyner Gedenkſchriften, zich by de geleerde waereld bekend maak-

maakte, thans ſchynt te ondervinden, of voor het minſte te onderſtellen: dat de Nederlandſche geleerde Maatſchappyen niet, zoo veel mogelyk, aan het algemeene en nuttige oogmerk beantwoorden; maar daaromtrent elkanderen, van meer dan éénen kant, hinder doen: waarom in het *Programma* voor het jaar 1784. de Vraag voorgeſteld werd:

Welke ſchikkingen kunnen 'er, door de gezamenlyke geleerde Maatſchappyen in ons Vaderland, gemaakt worden: om, zonder elkanderen eenig hinder toe te brengen, ſaam te werken tot bereiking van haar gemeen doel: de bevordering van den bloei en de uitbreiding der kunſten en wetenſchappen?

De gegronde wensch van vele werkende Leden dezer Vaderlandſche Maatſchappyen, dat dezelven, inzonderheid, van meerder nut zyn mochten voor onze Landsgenooten; en de daarby telkens ontſtane vraag, "van waar „ de gebrekkelyke voldoening dier „ beste oogmerken eigenlyk mocht af„ hangen"? deden my, in het voorleden jaar, eenen kans wagen, en myne geringe vermogens aan de beant-

antwoording dier voorgeſtelde Vraag beproeven.

De aanmerkingen, in het laatſte *Programma*, op myn ingezonden antwoord gemaakt, zouden my lichtelyk overgehaald hebben, om (op het voetſpoor van anderen) de voldoenende beantwoording dezer Vraag, aan bekwamer ſchryveren over te laten; indien niet, van den anderen kant, de betuiging van zoo *veel genoegen*, waarmede myne Verhandeling by het Genootſchap was gelezen, my vleijender gedachten van mynen arbeid had doen opvatten, en doen gelooven: dat ik waarheid geſchreven; ja niet geheel onmogelyke en verwerpelyke ſchikkingen voorgedragen had.

De voorgeſtelde Vraag echter werd, met eenige nadere bepaling, in het volgende invoegſel, vergroot: *zonder de eene van de andere, of van eenig opperbewind afhanglyk te maken; en, overeenkomſtig met elker oorſpronkelyke inrichting, ſaam te werken* enz.

Om aan de uitnoodiging en den wensch eener zoo aanzienlyke Maatſchappy genoegen te geven; maar niet minder, om daardoor, ware het

mo-

mogelyk, aan myn Vaderland van nut te zyn, zal ik nog éénmaal wagen, myn voorgaand antwoord, met meerdere uitbreiding omtrent het begeerde, in te zenden! aan het verlichte oordeel des Genootschaps overlatende, om het zelve, naar waarde, al of niet goed te keuren en te bekroonen.

Het aanzienlyke Zeeuwsche Genootschap, zoo wel als de overige geleerde Maatschappyen, vergeven het my ondertusschen, indien ik, ook in dit nadere antwoord op de weder voorgestelde Vraag, my genoodzaakt vinde, om breedvoeriger uit te weiden omtrent gebreken, die de onvoorziene gevolgen werden van derzelver oorspronkelyken aanleg; die by buitenlandsche Akademien en geleerde Genootschappen niet gevonden worden; en daarom aldaar geen zoodanig hinder toebrengen.

Ter beantwoording dezer Vraag zal ik derhalven wederom

1. onderzoeken: welke Genootschappen in ons Vaderland, onder den naam van *geleerde Maatschappyen*, in de Vraag begrepen zyn?

2. naar-

2. naarſporen: of, en in hoe verre, dezelven aan elkanderen *eenig hinder* toebrengen?

3. overwegen: welke *ſchikkingen*, en welk *plan van ſamenwerking*, alle hinder zouden kunnen wegnemen en voorkomen?

EERSTE HOOFDSTUK.

Onderzoek: welke Genootſchappen in ons Vaderland, onder den naam van GELEERDE MAATSCHAPPYEN, *in de Vraag begrepen zyn?*

Wat dit onderzoek betreft, zoude hetzelve wellicht overtollig ſchynen, naardien in de voorgeſtelde Vraag, met duidelyke woorden, *de gezamenlyke geleerde Maatſchappyen in ons Vaderland* genoemd worden.

In myne Inleiding tot dit Antwoord heb ik echter getracht te doen opmerken eene onderſcheiding van Genootſchap-

ſchappen: die, hoezeer van elkanderen afgezonderd, echter allen, ter bevordering van den bloei van kunſten en wetenſchappen, ſamenwerken: waarby men voegen kan, dat, even gelyk niet allen den naam van *geleerde*, of geleerdheid bedoelende, Maatſchappyen verdienen; ook zeer weinigen gezegd kunnen worden, uit enkel *geleerde Mannen* te beſtaan, en hierin gelyk te zyn aan de buitenlandſche Akademien: — indien men anders door *Geleerden* verſtaan moete, de zoodanige veelwetenden, die zich, door boekoefeningen, op taalkennis en verhevene wetenſchappen alleen toeleggen; daarin boven hunne tydgenooten uitmunten; en zich door uitgegevene ſchriften beroemd maken. — De aanzienlykſte Nederlandſche Maatſchappyen bepalen zich niet tot zoodanige geleerdheid: maar alles, wat toebrengen kan tot de verheerlyking van het Opperwezen; de bevordering van den welvaart hunner medemenſchen; byzonder van ons Vaderland; en derhalven ook, de verbetering van zeevaart, landbouw, en koophandel; de voortplanting der kunſten, zoo-

wel

wel als der wetenſchappen, maken de onderwerpen uit, waarmede zy zich bezig houden: en men kan hierom dezelven, betrekkelyk tot de voorgeſtelde Vraag, gevoeglyker naar hare werkſaamheid en verrichtingen verdeelen, in *algemeenere* en *byzondere*; in enkel *oefenende* en *gemeenmakende* Maatſchappyen.

A. De *algemeenere gemeenmakenden*, wier kring van werkſaamheid onbepaald is, en die, zoowel door 't uitgeven van ingezondene verhandelingen en waarnemingen, als door het voorſtellen en bekroonen van Prysvragen en Antwoorden, het voorbeeld der buitenlandſche geleerde Akademien naarvolgen; en daardoor den naam van *geleerde Maatſchappyen* het meeste zouden verdienen: zyn, buiten kyf, de HOLLANDSCHE *Maatſchappy der wetenſchappen te* Haarlem; het ZEEUWSCHE *Genootſchap der wetenſchappen te* Vliſſingen; het *Provinciale* UTRECHTSCHE *Genootſchap van kunſten en wetenſchappen*; het BATAAFSCHE *Genootſchap der proefondervindelyke wysbegeerte te* Rotterdam; en TEYLERS *tweede Genootſchap te* Haarlem:

te

te tellen; offchoon de twee laatstgenoemde Maatſchappyen zich eenen meer bepaalden kring van werkſaamheid voorgeſteld hebben.

B. De *byzondere gemeenmakende* Genootſchappen, die zich op éénen tak van wetenſchap toeleggen; en mede, door het uitloven van eerpryzen, tot het inleveren van Antwoorden op Prysvragen of van gewichtige Verhandelingen aanmoedigen: zyn voornamelyk; *het* STOLPIAANSCHE *Legaat te* Leiden; TEYLERS *eerſte Genootſchap te* Haarlem; *het Godgeleerde Genootſchap in* 's Hage; *het Geneeskundige, onder de zinſpreuk:* SERVANDIS CIVIBUS, *te* Amſterdam; *de Geneeskundige correſpondentie in* 's Hage; *de Maatſchappy der Letterkunde te* Leiden; en alle de *taal-* en *dichtkundige Genootſchappen.*

C. De bepaaldere *nuttige ſtichtingen*, die (door belooningen en eerpryzen) vlyt of menschlievendheid aanmoedigen en bekroonen: tot welken *de Maatſchappy voor den landbouw*; die *voor de zeevaart*; of *tot redding van drenkelingen te* Amſterdam; *voor den koophandel en fabriken te* Haarlem; *de huishoudelyke tak der* HAARLEMSCHE

Maatſchappy; en *de Teekenakademien* behooren: offchoon geene eigenlyk gezegde GELEERDE *Maatſchappyen*, bedoelen echter, veelal, dezelfde onderwerpen, als de algemeene gemeenmakende Genootſchappen; en beſtaan, ten deele, uit Mannen van naam en verdienſte, die ook by de andere Maatſchappyen Beſtierders en Leden zyn, en derzelver oogmerken bevorderen moeten.

D. In de *vierde* plaats komen in aanmerking, de zoodanige *algemeene oefenende* Maatſchappyen, die op kunſten en wetenſchappen toeleggen, en der eigen werkſaamheid van de buitenlandſche Akademien naarby komen; edoch met de onderlinge mededeeling van gemaakte vorderingen in dezelven, en met de aankweeking van deugd en kennis, zich vergenoegen; zonder door uit te gevene Gedenkſchriften zich eenen naam te maken: waartoe onder anderen de leerzame *Genootſchappen, onder de Zinſpreuken* CONCORDIA ET LIBERTATE, *en* FELIX MERITIS, *te* Amſterdam bloeijende, behooren.

E. Eindelyk kunnen mede daartoe gerekend worden, alle die *weetenſchaplie-*

lievende mindere Gezelſchappen van Godgeleerden, Rechtsgeleerden, Genees- en Heelkundigen, Wysgeeren, Natuuronderzoekeren, Letterminnaren, of voorſtanders en beoefenaars van kunſten en wetenſchappen: die, alhoewel geene aanſpraak makende op den grootſchen titel van GELEERDE *Maatſchappyen*; echter van geen minder nut zyn, en aan de oogmerken der algemeene gemeenmakenden bevorderlyk kunnen zyn: waarom zy, zoo ik vertrouwe, door den opgever der Vraag, en door het Genootſchap by de nadere bepaling derzelve, niet geheel buitengeſloten worden.

De vereenigde arbeid, en elkanderen niet verhinderende pogingen, van alle deze verſchillende nuttige Genootſchappen, moesten niet misſen van gewenschte gevolgen te zyn: en ons Vaderland kan zich zoo veel als andere Natien beroemen, niet alleen in vorige eeuwen groote mannen voortgebracht te hebben; maar ook nog heden werkſame verſtanden in zynen ſchoot te kweeken: die in ſtaat zyn, om genoegſamen voorraad van letterarbeid, en vruchten van

kunde en ondervinding op te leveren.

Het overwegen van dit alles moet dan, billyk, tot de volgende bedenking en naarſporing aanleiding geven.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Naarſporing: of, en in hoe verre, de genoemde geleerde Maatſchappyen elkanderen EENIG HINDER *toebrengen?*

Eene, enkel oppervlakkige, beſchouwing der voorgeſtelde Vraag, kan en moet den lezer in twyfel en verwonderd doen ſtaan! Immers misgunnen, noch betwisten de geleerde Maatſchappyen elkanderen niet hare ſtichting, en in ſtand houding; zy vinden allen, tot hier toe, welmeenende Beſchermers, Begunſtigers, Voorſtanders, en Beſtierders: — het ontbreekt geen van allen aan een groot genoeg getal bekwame Leden: — zy bepalen elkanderen niet in de keuze der op te gevene Prysvragen; noch in de wyze van gemeenmaking harer verzamelde Waarnemingen en Verhandelingen: — zy zyn allen werkſaam, terwyl zy aan elkanderen eene vol-

volkomene vryheid overlaten, om naar goedvinden, op de meest mogelyke wyze, ſaam te werken, ten einde het algemeene doel te bereiken! Het moet derhalven, ten zy ik my bedriege, zeer bedenkelyk worden: of niet de geleerde Maatſchappyen meerder hinder aan zich zelven, en dus mede aan het bedoelde einde; dan wel onderling aan elkanderen toebrengen: welk eerſte my in het voorledene jaar waarſchynlykst voorkwam; waarom ik dan ook toenmaals meer onledig was met het opgeven der byzondere, dan wel der algemeene verhinderingen.

Het aanzienlyke Zeeuwſche Genootſchap ſchynt van andere gedachten: of verlangt, in de eerſte plaats, het vooronderſtelde algemeene en *onderlinge* hinder uit den weg geruimd en voorkomen te zien. Ik zal hierom dan ook thans wederom een tweederlei hinder in aanmerking nemen:

I. waardoor de geleerde Maatſchappyen onderling elkanders *werkſaamheid* belemmeren kunnen?

II. waardoor zy niet alleen zich zelven nadeel doen; — maar tevens

ook het algemeene, en dus mede elkanders rust bedoelende *oogmerk* verydelen?

Voor en aleer ik hieromtrent in breeder onderzoek trede, moet ik vooraf aanmerken:

1. Dat alle *byzondere* geleerde Genootſchappen, die zich *niet op één'* en denzelfden tak van wetenſchappen of kunſten toeleggen, elkanderen niet hinderlyk zyn kunnen; ook alsdan niet, wanneer zy door den arbeid van dezelfde werkſame Leden ondersteund worden: mits de op zich genomene *taken* dezer Leden niet te zeer vermeenigvuldigd, en daardoor onuitvoerlyk worden. De *Maatſchappy der* NEDERLANDSCHE *letterkunde* en *die van den landbouw*, die veelal dezelfde Leden hebben, kunnen hiervan ten voorbeelde ſtrekken.

2. De *byzondere* Maatſchappyen, die zich omtrent *één* en dezelfde wetenſchap of kunst bevlytigen, zullen elkanderen even min beletſel geven, indien zy zich elkanders *werkende* Leden niet berooven. De naaryver, die haar deed geboren worden, en voortduren, moge dezelven aanzetten, om door

door werkſaamheid elkanderen voorby te ſtreven; maar diezelfde loflyke naaryver word alsdan een nuttige prikkel, om allen, tot bevordering van het eenſtemmig bedoelde einde, aan te ſporen. De taal- en dichtlievende Genootſchappen hier te Lande, en dikwyls in eene zelfde Stad, ſtrekken hiervan ten bewyze.

3. Hetzelfde is waar ten aanzien van die *algemeene* Genootſchappen van weten:chappen en kunſten, die zich, alleen tot oefening en gulhartige mededeeling van gemaakte vorderingen, bezig houden; en, offchoon in eene zelfde Stad, en met dezelfde Leden, elkanderen echter tot hun oogmerk niet hinderlyk zyn: indien maar een toereikend getal van werkſame Leden, elkanderen in den letterarbeid behoorlyk blyft *vervangen*. Ik kan my hierby, ten voorbeelde, op de reeds bovengenoemde beide Amſterdamſche Genootſchappen beroepen, onder de Zinſpreuken *Concordia et Libertate*; en *Felix meritis*: in welker Vergaderingen dikwyls dezelfde uitmuntende Dichters en Redenaars hunne keurige Verhandelingen voordragen.

4. Alle deze, zoo algemeene als byzondere *oefenende*, Genootſchappen kunnen en moeten daarentegen nadeel toebrengen aan de gemeenmakende algemeene Maatſchappyen; wanneer zy de vrucht van hunnen letter- of kunſtarbeid, in den ſchoot der laatſtgenoemden niet uitſtorten: maar die voor zich zelven behouden; t'eeniger tyd eigene Gedenkſchriften uitgeven; of hunne Verhandelingen en Waarnemingen, ter gemeenmaking, aan de opſtellers der Tydſchriften overgeven.

5. Het zyn echter inzonderheid de *algemeene gemeenmakende* en Provinciale Maatſchappyen: die onderling aan elkanders werkſaamheid, en aan die der byzondere gemeenmakende Genootſchappen; maar niet minder aan hun gemeen doel, hinder geven: wanneer zy, boven het mogelyke, hare zucht tot het bevorderen van den bloei en de uitbreiding van *alle* wetenſchappen en kunſten, evenzeer wenſchen uit te ſtrekken; en, met een veel te goed vertrouwen, van alle kanten geleerde Verhandelingen inwachten: in welke hope zy zich by de uitkomst

komst te leur geſteld vinden: waarvan de reden geene andere zyn kan, dan dat zy zich door haar getal, maar tevens door haren oorſpronglyken *aanleg*, eigen *aart*, byzonder *belang*, en onbepaalde *werkſaamheid*, onderling benadeelen; en, het gene ik 'er tegen wil en dank moet byvoegen, misſchien door een ſomtyds te willekeurig *beſtuur*, niet altoos opgevolgde *wetten*, en onvoldoende *aanmoediging*, de achting en het credit voor de geleerde Maatſchappyen in ons Vaderland, by onze eigene Landsgenooten, doen verminderen.

6. De welmeenendſte yver, die de achtbare Maecenaten en Beſtierderen dezer geleerde Maatſchappyen aanzet, om den bloei derzelven te bevorderen, kan het algemeene en voortreflyke doel nimmer naar wensch bereiken: indien niet de *lust* ter werkſaamheid tot alle de Leden zonder onderſcheid doordringt; en alle bekwame Vaderlandſche geleerden en kunſtenaars, tot bereidwillige medewerking, niet overgehaald worden. Diezelfde Maatſchappyen misſen daarenboven in de bereiking harer oog-

merken: indien zy haren oorſpronglyken *aanleg* en wetten, die reeds van tyd tot tyd veranderingen ondergaan hebben, verder willen doen gelden, dan tot in ſtand houding van hare ſtichting en voortduring; die door nog meerder noodzaaklyke *verbeteringen*, naar de omſtandigheden geſchikt, niet ondermynd worden.

Welverre van uit loutere bedilzucht de loflyke inſtellingen der aanzienlykſte en geleerde Maatſchappyen, door deze voorafgaande aanmerkingen en myn volgend onderzoek, aan te vallen; is het alleen, ter voldoening aan de Vraag, en aan het nader geëischte, omtrent de *onderlinge* verhinderingen, dat ik het wage, vrymoedig en beſcheiden, dat gene voor te dragen, wat de wetten der geleerde Maatſchappyen, die door den druk zyn gemeen gemaakt, vergeleken met de *diplomata* der Leden, met de jaarlykſche *programmata*, en uitgegevene Gedenkſchriften; gevoegd by herhaalde geſprekken met onderſcheidene werkſame Leden, en eenige genoeg bekende gevallen; my hebben doen beſluiten de ware en wettige redenen

te

te zyn, om welke de by het aanzienlyke Vlisſingſche Genootſchap voorgeſtelde Vraag, de uitloving van eene gouden eerprys konde en moest verdienen.

I. Ik bepaal my dan vooreerst tot de *verhinderingen*, welken de geleerde Maatſchappyen *onderling* aan elkanders byzondere *werkſaamheid* toebrengen, en die daardoor belemmeren kunnen.

a. Het *getal* behoort voorzeker onder de oorzaken dezer verhinderingen geteld te worden. Immers, indien men den kleinen plek gronds, dien ons Gemeenebest beſlaat, in vergelyking met de uitgeſtrekte Keizer- en Koningryken in aanmerking neemt; en daarby den Koophandel, die verre het grootſte gedeelte onzer medeburgeren, in de handeldryvende Gewesten, dagelyks bezig houdt: moet men zich billyk verwonderen, dat men, in ſtede van ééne algemeene NEDERLANDSCHE *Maatſchappy*, of *Akademie van kunſten en wetenſchappen*, zoo vele afgezonderde, Provinciale, en andere Geleerde, of Kunstgenootſchappen heeft zien oprichten; en dat 'er

nog

nog meerder kunnen opkomen. Hoe grooter ondertusschen het getal derzelven word; en zy zich dezelfde mannen van kunst of geleerdheid tot Leden verkiezen en aanwinnen; of dezen daardoor meer dan éene gelegenheid bekomen, ja verbonden worden, om hunne Verhandelingen en Waarnemingen in te zenden: moeten ook daardoor de vruchten van letterarbeid meerder verdeeld geraken; en door iedere gemeenmakende Maatschappy, schaarscher voorraad voor hare Gedenkschriften ingezameld en opgelegd worden.

b. De oorspronglyke *aanleg*, en eigen *aart* der Nederlandsche geleerde Maatschappyen, is daarenboven van die der buitenlandsche beroemde Akademien en Genootschappen geheel verschillende. By dezen is het meestal de wyze staatkunde van een' Vorst, die, met zoodanige hoogere kweekscholen te stichten, buitenlandsche en andere geleerden en kunstenaars, door aanzienlyke jaarwedden, naar zyne Staten lokt; en daardoor, met den bloei en de uitbreiding van kunsten en wetenschappen, de welvaart

van

van zyn Land bevordert: waarby de verplichting, die zyn gezag en goedheid op alle die Leden, by hunne verkiezing en aanſtelling legt, hen werkſaam houdt; en zy ſomwylen, door 's Vorſten voorbeeld, des te meerder worden genoopt en aangemoedigd. Daartegen is het geen Hoog gezag, 't welke de geleerde Maatſchappyen in ons Vaderland heeft doen geboren worden: neen! dezelven zyn alleen aan den weetlust, en pryslyken yver van inboorlingen en andere ingezetenen, haren opkomst en voortgang verſchuldigd; terwyl de achtbare Magiſtraten der Steden, en de hoogaanzienlyke Landsregeringen, een genoegen ſtellen, in zulke loflyke ondernemingen op de meest mogelyke wyze te begunſtigen. In zulk een Land, waarin de kunst- en wetenſchaplievende Genootſchappen, zonder opgelegde verplichting, vrywillig werkſaam zyn, zoude echter eene onbepaalde en buitenſporige *vryheid*, zoo van beſtuur als werkſaamheid, het eene of andere geleerde Genootſchap kunnen doen uitſpatten; en hierdoor niet alleen billyk misnoegen by de

ove-

overigen verwekt; maar ook het algemeene doelwit van nuttige werkſaamheid, eindelyk, uit het oog verloren en verydeld worden: waartegen, ongetwyfeld, het aanzienlyke Zeeuwſche Genootſchap, door de gevraagde en naderhand bepaalde ſchikkingen, wenscht te waken.

c. Het byzondere *belang* van iedere algemeenere en gemeenmakende Maatſchappy; om zich te volmaken, uittemunten, en anderen voorby te ſtreven; kan gewis onderling hinder toebrengen: naar mate elk zoodanig Genootſchap, omtrent zyne ſchikkingen en verrichtingen, willekeuriger handelt; en de overigen het recht behouden, om (op hunne beurt) eveneens te werk te gaan; zonder eenige voorafgaande rugſpraak en onderhandeling, welke door de oorſpronglyke grondwetten ſchynen gevorderd te worden.

d. De onbepaalde *kring van werkſaamheid*, door het zelfbelang aan de algemeene en Provinciale Maatſchappyen voorgeſchreven; en welke aan de Haarlemſche Maatſchappy voordeel gaf, zoolang zy zich, in de eerste

vyf-

vyftien jaren, van 1752. tot 1767. als de eenige en algemeene Nederlandſche geleerde Maatſchappy mocht beſchouwen, en nog geene mededingſters naar haren roem had. Diezelfde *onbepaalde* kring van werkſaamheid moest terſtond een onvermydelyk onderling hinder aanbrengen, zoodra de omſtandigheden veranderden; en ook andere Maatſchappyen, langs gelyke wegen, naar 't zelfde doeleinde trachtten te ſtreven. — Om hiervan een ſprekend bewys by te brengen: niets was natuurlyker, dan dat een ſoort van volgzucht, die aan de meenigvuldige geleerde Genootſchappen, zoo hier als elders, het beſtaan gaf, ook alle dezelven tot het opgeven van Prysvragen deed beſluiten: en de keuze der onderwerpen daartoe, van tyd tot tyd, meer deed overhellen naar de zoodanigen, die niet alleen, ingevolge der wetten, de voor het Vaderland meest nuttige voorſtellen; maar ook de merkwaardigſte natuurverſchynſelen betroffen. De buitenlandſche geleerde Akademien, die zich voornaamlyk der verhevene en proefondervindelyke wysbegeerte bevlytigen, gaven, in de laat-

laatſte jaren, een verleidend voorbeeld: en wel ras zag men ook de Nederlandſche gemeenmakende algemeene Maatſchappyen, zich op de zoogenoemde barnſteenkracht, en op de nieuwere luchtkennis toeleggen; en daarover, als om ſtryd, Prysvragen uitſchryven: met dat gevolg, dat de bekwame liefhebbers der proefondervindelyke Natuurkunde onder onze Landsgenooten, de handen zoo vol werk kregen, dat zy genoodzaakt werden hunne pogingen te vereenigen, om de noodige proeven te nemen, en hunne antwoorden, vóór den te kort bepaalden tyd, uit te werken en in te zenden. Eene van den Koophandel ontleende, en noodzaaklyk gewordene compagnieſchap van ſchryvers: waarvan men te voren, noch hier, noch by buitenlandſche Akademien, geweten had; en die, hoewel ſedert by ons in zwang geraakt, alleen aan den overhoopten arbeid is toe te ſchryven! terwyl daardoor aan diezelfde werkſame mannen geen tyd overgelaten word, om aan het inzenden van andere uitgewerkte ſtukken voor de Maatſchappyen te denken!

e. Eene onbepaalde *keur* omtrent prysvragen, zonder eenige voorafspraak met elkanderen te houden, kan niet anders dan onderling hinder ten gevolge hebben, indien het *gelyktydig* voorſtellen van gelykſoortige vragen niet ras ontdekt word: gelyk in het jaar 1774. tusſchen het Zeeuwſche en het Bataafſche Genootſchap plaats had: zoo als het ook niet te verwonderen zoude zyn, indien zulks meermalen gebeurde. De mindere Genootſchappen en geleerde gezelſchappen, die in hunne kunst- of- letteroefeningen alleenlyk voor zich zelven werkſaam zyn, kunnen elkanderen zulk een hinder niet toebrengen. De buitenlandſche Akademien en Genootſchappen loopen insgelyks minder gevaar daarvan, uit hoofde van derzelver minder getal in een en 't zelfde land; maar daarenboven, om het voornaamſte doelwit, en den inhoud hunner gedenkſchriften: waarvan nader.

f. De Maatſchappyen zouden onbetwistbaar elkanderen geen minder hinder toebrengen, indien plaats had het gene door het Genootſchap, in het voorbeding der wederopgegeve-

ne vraag, is afgekeurd geworden: naamlyk indien de eene Maatſchappy van de andere, of van eenig opperbewind, *afhanglyk* gemaakt werd. Dan ik weet niet, dat eenige geleerde Maatſchappy zich zooverre gezocht hebbe te verheffen; of dat men van elders getracht hebbe, om eenig opperbewind by de Maatſchappyen in te voeren: indien niet, waaraan ik lieſt twyfele, de een of ander werklooze Beſtierder, zich te veel boven de werkende Leden verheven waande.

g. Eene vraag, my (voor eenigen tyd) door een' geleerden vreemdeling gedaan, was misſchien niet geheel ongegrondt: naamlyk "hoe het toe-
„ kwame, dat by de geleerde Pro-
„ vinciale Maatſchappyen in ons Va-
„ derland, in vergelyking met andere
„ Akademien van wetenſchappen, zoo
„ velen, en naar evenredigheid meer-
„ dere *Beſtierders*, dan Leden geteld
„ werden"? waarop ik niets gevoeglyker wist te antwoorden, dan dat onder het getal der Heeren *Directeuren* niet alleen ware geleerde Beſtierders, achtbare Magiſtraten, en Maecenaten, gevonden werden; maar ook andere ver-

vermogende begunſtigers, die (in vergelding van hunne ryke en milde giften) met dien titel beſchonken werden, zonder tot geleerden arbeid verplicht te worden. Zoodanige Mannen van aanzien en vermogen, by meer dan ééne Maatſchappy tot Beſtierders verkoren, kunnen onmogelyk de werkſaamheid, als het ware belang van allen, even zeer helpen bevorderen; noch de gewone vergaderingen, gelyk behoorde, als Beſtierders mede bywonen.

b. Eene andere, en voornamer oorzaak van onderling hinder der geleerde Maatſchappyen, is, zich dezelfde bekwame en werkzame mannen van ſtudie of kunst, tot *Leden* te verkiezen: waardoor zy niet misſen kunnen, elkanderen de noodige hulp ter bereiking van haar doelwit te onttrekken. De buitenlandſche geleerde Akademien en Genootſchappen verkiezen geene anderen, dan hunne ſtadgenooten en werkende Leden, tevens tot Beſtierders; en benoemen hunne verdere bekwame landsgenooten, en vreemdelingen van verdiensten, tot buitenleden en correſpondenten.

Daartegen worden buitenlandſche groote mannen met onze landsgenooten gelykgeſteld; om, naar het ſchynt, daardoor het gebrek van eigen letterarbeid te vervullen. Door de gelyktydige verkiezing dezerzelfde aanzienlyke en beroemde buitenleden, hinderen de geleerde Maatſchappyen wederom elkanderen: naardien het den gewilligſten ſomtyds niet mogelyk word, om voor alle Genootſchappen, waarin hy tot Lid verkoren word, te werken; en het alleen den verwaanden vergenoegen kan, om met eenen langen ſleep van onverdiende eertitels, als van geleerden adeldom, achter zynen naam te pronken.

Het is 'er ondertusſchen wel verre af, dat *dit* AL het hinder zoude uitmaken, waardoor de geleerde Maatſchappyen, in hare ſaamwerking, ter bevordering van den bloei en de uitbreiding van kunſten en wetenſchappen, niet *zoo veel mogelyk* de uitkomst aan hare verwachting zien beantwoorden. Hiertoe behooren ongetwyfeld ook mede,

II.

II. die *verhinderingen:* waardoor de geleerde Maatſchappyen niet alleen zich zelven nadeel doen; maar tevens ook het algemeene, en dus ook elkanders nut bedoelende, *oogmerk* kunnen verydelen.

Het aanzienlyke Zeeuwſche Genootſchap, en verdere geleerde Maatſchappyen, houden my dan ook deze volgende aanmerkingen wederom ten goede!

a. De oorſpronglyke aanleg, en de wetten der geleerde Maatſchappyen, kunnen, naar myn inzien, aan de Beſtierderen derzelven geen *recht* geven tot onafhanglyk opperbewind. De Leden derhalven, door geen gezag genoodzaakt om te moeten werken, zouden van tyd tot tyd meerder tot werkloosheid kunnen vervallen; indien niet billyke wetten aan dezelven eenige verplichting tot inlevering van letterarbeid opleiden, voor de eer hunner verkiezing tot het Lidmaatſchap.

Wanneer dus de Beſtierders, tot medewerking en letterarbeid niet verplicht, daarom ook geen aanmoedigend *voorbeeld* geven, waarop zy zich kunnen beroepen; zoo kan eene

te groote *toegevendheid* omtrent nalatige Leden eener Maatſchappy, niet alleen aan derzelver, maar tevens aan het algemeene doelende van nuttige werkſaamheid, hinder toebrengen.

b. Eene andere reden tot het uitſchryven dezer Vliſſingſche prysvraag moet ongetwyfeld geweest zyn: dat men zoo vele groote Mannen, allerbekwaamſte Beſtierders, en andere Leden der geleerde Maatſchappyen, *zeldſaam* of nooit iets zag inleveren voor de gedenkſchriften, om door dezelven gemeen gemaakt te worden: het welke ook anderen trager moet maken; en hen, die geene Leden zyn, niets doen inzenden; of, op zyn best, een enkel ſtuk, om daardoor, even gelyk ſommigen door aanbeveling of geſchenken, eenen titel te bekomen: waaromtrent de mislukking hen van alle verdere medewerking kan doen afzien.

c. De aanbieding van het Lidmaatſchap aan de *ſchryvers* der bekroonde prysantwoorden: waardoor, voor eenige jaren, aan dezelven de gelegenheid benomen werd, om naar meerdere eerpryzen te dingen; doch

't ge-

't gene ſedert is herroepen: diezelfde aanbieding heeft niet zelden geene andere gevolgen gehad, dan dat zoodanige uitmuntende mannen, voor het vervolg, hunne welbeſtuurde pennen hebben nedergelegd, en niets verder ingeleverd; maar langs *andere* wegen, dan die der geleerde gedenkſchriften, hunne gaven ten algemeenen nutte hebben aangewendt.

d. Hoeveel eers en aanziens eene Maatſchappy ook in het groote *getal* harer Leden ſtelle, is dit echter het middel niet, waardoor zy elkanderen, ter bevordering van byzondere werkſaamheid, en even zoo min ter bereiking van haar algemeen doelwit, zouden behulpſaam zyn: daar de ondervinding ſchynt te leeren, dat dezelve, door zulk een jaarlyks aangroeijend getal, niet naar evenredigheid vermeerdert.

e. Alle Leden zyn echter niet even *werkloos*. Eenigen leveren, van tyd tot tyd, voortreffelyke verhandelingen of waarnemingen in: anderen, niet min pryzenswaardig, ſtukken van geringer belang, die zy, als voortbrengſels van hunnen goeden wil, ter beſcha-

ving aan de geleerde Beſtierders der Genootſchappen overlaten, en dit laatſte billyk verwachten. Andere werkſame verſtanden zyn in de *noodzaaklykheid*, om al hunnen tyd en ſtudie te beſteden, ten einde langs andere wegen, dan die der geleerde Maatſchappyen, den bloei en de uitbreiding van kunſten en wetenſchappen te bevorderen. Nog anderen weigeren, uit *misnoegen*, aan de Maatſchappyen iets in te leveren; maar verkiezen liever de vruchten van hunnen letterarbeid, door hulp der tydſchriften, ſpoediger en algemeener bekend te maken: tot nadeel der gedenkſchriften, die alsdan, door vermindering van voorraad, moeten inkrimpen, en des te ſpaarzamer kunnen uitgegeven worden.

f. Het is hierby, en ter bevestiging dezer aanmerkingen, misſchien wel waardig eene vergelyking te maken tusſchen den *arbeid* en de *verrichtingen* onzer geleerde gemeenmakende Provinciale Maatſchappyen, met die der buitenlandſche Akademien en Genootſchappen van kunſten en wetenſchappen.

De *inhoud* der gedenkſchriften van

ge-

gemelde buitenlandſche kweekſcholen van geleerdheid, beſtaat hoofdzaaklyk in eene verzameling van voorbeeldige bewyzen van den eigen letterarbeid der Leden, die de gewone vergaderingen uitmaken en bywonen, of afwezend zynde door anderen doen voorlezen; terwyl de prysvragen niet meer dan buitengewone hulpmiddelen zyn, om den bloei en de uitbreiding der wetenſchappen te bevorderen, en ook buitenlandſche geleerden tot medewerking uit te noodigen. De gedenkſchriften der algemeene geleerde Maatſchappyen in ons Vaderland, (men vergeve het my, indien ik hier in dwale,) ſchynen daartegen, veeleer aan te duiden, dat de *gewone* vergaderingen derzelven geen ander oogmerk hebben, dan het huishoudelyke beſtier; en dat de prysvragen, om welken op te geven alle de Leden, door jaarlyks rondgezondene brieven, uitgenoodigd worden, de *hoofdbedoeling* derzelven uitmaken. De bekroonde prysverhandelingen beſlaan het grootſte gedeelte der gedenkſchriften: die, voor 't overige, geringe verzamelingen worden der van

buiten ingezondene waarnemingen en verhandelingen; waaronder bykans geenen gevonden worden, die door beſtierende Leden zelve zyn opgeſteld, en op de gewone vergaderingen waren voorgelezen en verhandeld geworden: die dus blyken geven, dat aan de oorſpronglyke inrichting en grondwetten, niet zoo veel mogelyk, voldaan word; en daarom ook wellicht door de aanzienlyke Vliſſingſche Maatſchappy, in de voorgeſtelde Vraag, de herſtelling daarvan bedoeld word.

g. Het crediet en de achting voor het *beſtier* der geleerde Maatſchappyen in ons Vaderland, kan daarenboven, by elk derzelven, op meer dan eene wyze verminderen; en daardoor de ſaamwerking tot het nutbedoelende einde verhinderd worden.

α. Het kan gebeuren, en mogelyk heeft de ondervinding wel eens geleerd, dat nu eene enkele *goede waarneming*, dan eene geheele *verhandeling*, op de afkeuring van één' of twee invloedhebbende Beſtierders, van de hand gewezen; doch naderhand, op eene andere wyze, door den druk gemeen gemaakt; met algemeene goedkeu-

keuring van deskundigen ontfangen is geworden: terwyl de Maatſchappy, uit wier naam dezelve word teruggegeven, daardoor in geen gunſtig licht, maar als partydig, moet voorkomen; en de misnoegde ſchryvers wederhouden worden, om ooit iets weder aan eenige Maatſchappy, waarvan hy reeds lid is of word, ter gemeenmaking mede te deelen.

β. Op eenen anderen tyd kan een *nietsbeduidend* ſtuk, door kundige adviſerende Leden afgekeurd, echter door de toegevendheid der Beſtierderen, onder de gedenkſchriften eener Maatſchappy goedgunſtiglyk eene plaats verwerven: het zy uit gebrek aan beteren voorraad, of om andere redenen; terwyl een ander daardoor wederhouden word, om iets van meerder gewichts in te leveren.

γ. De beoordeeling dezer ſtukken geſchiedt door de beſtierende Leden der gewone Vergadering, met of zonder afgevraagd advis van eenige anderen. By het verſchillen der gedachten, moet de goed- of afkeuring aan eene *meerderheid* van ſtemmen worden overgelaten. Dat echter vooringenomenheid

heid, of bedekte partyſchappen, daaronder kunnen ſpelen, is gants niet onmogelyk omtrent ingezondene ſtukken by eene geleerde vergadering: alwaar zulks te meerder nadeel doet, naar mate een ſchryver zich beledigd acht; welk laatſte echter de Maatſchappy niet kan voorkomen, indien zy anders het oordeel der kundigſten en onzydigſten op 't oog houdt.

c. Eene afgekeurde verhandeling kan daarenboven nog *iets goeds* bevatten, het welke wel waardig was ten algemeenen nutte bekend gemaakt te worden: daar echter zulk een ſtuk, doorgaans, onder meer anderen van gelyken rang, by de Maatſchappy weggelegd; en, na verloop van tyd, niet meer daaraan gedacht word: het welke den ſchryver verdrieten, en hem naderhand wederhouden kan, om iets mede te deelen.

b. Hetgene ik tot dus verre zeide, betrekkelyk tot de ingezondene verhandelingen en waarnemingen, is misſchien niet minder waar omtrent de *antwoorden* op prysvragen, by eene geleerde *Maatſchappy* ingekomen.

a. Onder een ſomtyds vry groot

ge-

getal derzelven, komen 'er niet meer dan twee of drie by Heeren Beſtierderen in aanmerking, om naar den prys te dingen; terwyl de overigen geene oplettendheid ſchynen te verdienen; niet tegenſtaande de wetten der Maatſchappyen, en hare *programmata*, zich voorbehouden en beloven, om daarvan, by wyze van een aanhangſel tot de bekroonde verhandelingen, gebruik te maken; en de commisſie daartoe aan één' of meerdere Leden van het beſtier op te dragen: aan welk pryslyk en aanmoedigend beſluit, zoo als ik vinde, de Zeeuwſche Maatſchappy in het *VIII.* en *XII.* deel harer Gedenkſchriften voldaan heeft. Indien dit niet geſchiedt, word in de overigen al het *goede*, en iets, het gene in de bekroonde Verhandelingen ontbreekt, over 't hooſd gezien: met dat, voor de Maatſchappy en het algemeen bedoelde einde, nadeelige gevolg, dat de ſchryvers van zulke antwoorden, naderhand in de bekroonde prysverhandeling die voortreflykheid niet vindende, daardoor wederhouden kunnen worden, om ooit iets weder ten dienſte van het Genootſchap te onderne-

nemen, of zich weder in zulk een ſtrydperk te wagen.

β. De ingekomene antwoorden, waarover de *opgever* der vraag het best in ſtaat moest zyn om te oordeelen, of 'er aan zyn daarmede bedoeld oogmerk voldaan zy; worden niet altoos, ten minſten niet allen, aan denzelven ter beoordeeling gezonden; maar ſlechts die, welken vooraf by Heeren Beſtierderen als de besten geoordeeld worden: — ofindien meerder adviſerende Leden geraadpleegd zyn; en dezen de Vraag niet uit het zelfde oogpunt beſchouwen, als de opgever; waardoor zy in de beoordeeling verſchillen: moet de beſlisſing naar het praeadvis der Beſtierderen geſchieden, door de ſtemmen der Leden van de groote Vergadering, die de antwoorden niet ingezien hebben; of de uitſpraak moet aan eene onzekere lotwerping worden overgelaten. De misdobbelende ſchryver, en de verongelykte opgever, kunnen hierdoor wederhouden worden, der Maatſchappy in 't vervolg met hunnen arbeid en raad te dienen.

γ.

γ. De prys voor eene opgegevene vraag word by de wetten en het *programma* beloofd aan het *beste* of *meest* voldoende antwoord, dat tegen eenen bepaalden tyd zal zyn ingezonden: maar de prys word niet uitgekeerd, om dat het Antwoord niet juist *vóór* dien bepaalden dag inkwam; of om dat het niet *geheel* voldoende, dat is *onverbeterlyk*, geoordeeld word; hoedanigen 'er mogelyk weinigen zyn bekroond geworden: daar 'er, onder verſcheidene minderen, toch één *meest* voldoende; ja voor een gedeelte der vraag *geheel* voldoende zyn kan. Het gevolg hiervan is, dat de vraag voor de tweedemaal voorgeſteld, en door de Maatſchappy een dubbele eerprys beloofd word. Edoch de eerſte ſchryver verkiest niet eene dergelyke uitſpraak voor de tweedemaal af te wachten: maar geeft zyne, door de Maatſchappy zelve geroemde Verhandeling, met of zonder zynen naam, in druk; terwyl een ander, die van dien kans gebruik zoude willen maken, met den beloofden dubbelen prys moet beſchonken worden. — De verdenking, als of het niet uitkeeren der

prae-

praemie wel eens uit ſpaarzaamheid geſchiede, kan andere ſchryvers van het inzenden van een tweede antwoord terughouden.

δ. De niet genoeg onzydige beſliſſing kan mede hinder aan het doel der gezamenlyke Genootſchappen toebrengen: indien een antwoord *minder* gekeurd word, het welke zonder geleerdheid, maar uit getrouwe waarneming alleen, was opgeſteld. Ook zulk een moedeloos ſchryver, tot werkloosheid vervallende, kan daardoor weigerig worden, om de vruchten van zyne ondervinding, die hy anders wel zoude kunnen en willen mededeelen, aan eenige Maatſchappy in te zenden.

ε. De *onderwerpen* der prysvragen kunnen daarenboven van weinig gewicht zyn, en hierom geene antwoorden worden ingezonden; — of derzelver *voorſtelling* is niet duidelyk genoeg, en doet daarom in de voldoende beantwoording misſen; — of, voor de tweedemaal, met *verandering* of *byvoeging* opgegeven, kan de vraag eene andere gedaante bekomen, en de ſchryver daardoor wederhouden worden

den van een tweede antwoord. — Ook kan de *tyd*, tot de beantwoording bepaald, te kort zyn, om dezelve behoorlyk uit te werken; vooral omtrent onderwerpen, die geene bloote *theoretiſche* beſchouwing en redenéring, maar proefondervindelyke bewyzen vorderen.

i. Eenige geleerde Maatſchappyen in ons Vaderland hebben, daarenboven, byzondere eerpryzen toegezegd aan de *beste* ingezondene verhandeling, waarneming, of ontdekking in eenigen tak van wetenſchappen. Indien zoodanige pryzen, by de wetten en *programmata* beloofd, niet uitgekeerd worden, om dat 'er wellicht nog beteren en meer waardigen konden inkomen; zoo kan en moet zulk eene *ſpaarzaamheid* hinder doen aan het voorname doelwit, de bevordering van den bloei en de uitbreiding der kunſten en wetenſchappen: vooral wanneer den ſchryver geene vryheid gelaten word, om daarvan elders gebruik te maken. Het Vliſſingſche Genootſchap alleen deelde in 1772. twee zilveren gedenkpenningen uit; maar hield, na het volgende jaar, op zulke belooning in hare

programmata aan te bieden. — Het Utrechtſche Genootſchap heeft, in de laatſte jaren, mede zoodanige uitlovingen gedaan, zonder bekrooning. — De Oeconomiſche Tak van de Haarlemſche Maatſchappy, en die voor den Landbouw, maakten daartegen, door zulke aanmoedigende beloonингen, hare grootſte vorderingen. De Maatſchappy tot redding van Drenkelingen ziet jaarlyks het getal der reddingen, met dat harer uitgedeelde eerpryzen, vermeerderen: en men bedient zich, met vrucht, van hetzelfde middel in de mindere Kweekſcholen.

k. By de *uitgave* en gemeenmaking harer gedenkſchriften, kunnen de geleerde Maatſchappyen, mede, niet alleen aan zich zelven, maar ook aan elkanders nuttig en algemeen doeleinde verhindering geven: het zy door vertraging, kostbaarheid, of onvoldoende ſaamvoeging der ſtukken.

1. De *vertraagde* uitgave kan meenig' ſchryver wederhouden, om iets in te zenden, het welke hy gaarne ſpoediger en algemeener bekend gemaakt zag: vooral, wanneer hy vreest in de eer der ontdekking van iets nieuws of

ge-

gewichtigs voor den bloei der wetenſchappen, door anderen te worden voorgekomen. Het goede voornemen tot ſpoediger uitgave der losſe ingezondene ſtukken, ſchynt by de geleerde Genootſchappen, door de voorkeur aan de prysverhandelingen gegeven, verdrongen te worden. Buitenlandſche Akademien hebben hunne bekroonde ſtukken, (*pieces couronnées*, of *Memoires qui ont remporté le prix*) van den overigen letterarbeid harer Leden onderſcheiden, en afzonderlyk uitgegeven.

2. Niets verhindert echter meerder de uitbreiding der kunſten en wetenſchappen, dan de mindere *verkrygbaarheid* der hulpmiddelen; en dat dus ook de nuttigſte verhandelingen, waarnemingen, of ontdekkingen, als begraven liggen in de werken der geleerde Maatſchappyen, die voor vele weetgierigen te kostbaar zyn, om zich dezelven aan te ſchaffen. Het algemeene nut der gedenkſchriften zoude voor onze eigene landsgenooten nog minder zyn, indien niet de opſtellers der *tyd-ſchriften* dezelven aanprezen, en van het eene en andere merkwaardigſt ſtuk

uittrekſels maakten, en aan het publik mededeelden: dan deze, ten gemeenen nutte medewerkende, uittrekſels en korte ſchetſen, waarmede zich vele lezers vergenoegen, verminderen den aftrek der oorſpronglyke ſtukken. De van alle kanten aangevoerde en ophoopende *meenigte* van boekdeelen, van zoo vele verſchillende Genootſchappen, moeten den genen affchrikken, wiens beurs of ſtudeerkamer niet geſchikt zyn, dezelve allen te bekostigen of te bevatten. Hoe wenschlyk het ware, dat de werken der geleerde Maatſchappyen, in alle de ſteden van ons Vaderland, in openbare boekeryen gevonden wierden; om dat zy dikwerf den aankoop van andere goede boeken verhinderen: zoo zoude misſchien de uitgever, en het fonds eener Maatſchappy, die 'er belang by had, daardoor te veel lyden.

3. Gebrek aan algemeene *voldoening* vermindert vooral het debit van de werken der geleerde Maatſchappyen, zonder het welke zy de uitbreiding van kunſten en wetenſchappen, als het algemeene doel, niet kunnen bevorderen. — Om hiervan overtuigd te zyn,

lee-

leene men het oor aan de dagelykſche klachten van onderſcheidene geleerden, of beoefenaars van kunſten en wetenſchappen. De Godgeleerde; de Rechtsgeleerde, en Wysgeer; de Wis- en Starrekundige; de Oudheidminnaar; of die der Taal- en-Dichtkunde; ergeren zich, de werken der algemeenere geleerde Maatſchappyen, hoe langs hoe meer, overladen te vinden met Genees- en Heelkundige waarnemingen, en beſchryvingen van de akeligſte en dikwyls toch ongeneeslyke lichaamsgebreken. Meenig Genees- en Heelkundige daartegen beklaagt zich over zoo vele Algebraïſche berekeningen, die in zyne kunst niet te pas komen. De ſtille Natuur- en Kruidkundige ſlaat, altans in vredenstyd, alles over, wat tot de wreede kunst van oorlogen behoort: en de Krygsman, indien hy tevens geen wysgeer is, lacht met al het fyne ontleedkundige en de microſcopiſche waarnemingen omtrent de planten en gekorvene dieren. De een wenschte in de gedenkſchriften der Genootſchappen niet dan proeven van ondervinding, en daarop gebouwde waarheden, te

vinden; terwyl een ander daarin meer voortbrengſelen van diepdenkend verſtand, vlug vernuft, of ſierlyke redenéring, wenscht aan te treffen. Allen beklagen zich zoo meenigmalen, dat zy, om eene kleine verhandeling of waarneming van weinige bladzyden, een geheel, dik, en kostbaar boekdeel, meest met prysantwoorden gevuld, moeten koopen; en beſluiten daarom, den aankoop niet te vervolgen: 't gene tot vermindering van het debit; maar voornamelyk tot verydeling van het nuttig doeleinde der Maatſchappy, ſtrekt.

4. De groote *drukletters*, die de boekdeelen doen uitdyden, en daarom reeds by de Provinciale Genootſchappen, nu eens voor de prysantwoorden, dan eens voor de ingezondene verhandelingen, zyn verkleind geworden, kunnen mede de kostbaarheid vermeerderen; naardien de boekhandelaar gewoon en genoodzaakt is, om zyn voordeel, naar het getal der bladzyden, te berekenen.

5. De kostbare *platen*, die by eenige verhandelingen onontbeerlyk zyn; maar by anderen, meer tot ſieraad van het werk, dan tot wezenlyke ophel-

de-

dering der beſchrevene gevallen dienen: kunnen en moeten medewerken, om de gedenkſchriften niet voordeeliger voor den uitgever te maken, en nog minder bevorderlyk voor het algemeene nuttige oogmerk der geleerde Maatſchappyen.

6. Wel is waar, dat velen dezer bovenſtaande aanmerkingen ook toepaſſelyk zyn op de werken der buitenlandſche geleerde Akademien en Genootſchappen: dan, daar deze laatſten, als werken van geleerdheid en voor de geleerden, in de Latynſche of Franſche *talen* opgeſteld en uitgegeven worden, geraken zy hierdoor meerder door geheel Europa verſpreidt; het welke het nut zoo wel als den aftrek bevordert: terwyl daartegen de *Nederduitſche* Gedenkſchriften alleenlyk voor onze landsgenooten kunnen dienen. Men begint echter buiten 's lands meerder waarde aan den letterarbeid der Nederlandſche geleerde Maatſchappyen toe te kennen, en gedeeltens daarvan in andere talen over te nemen.

Niet ten onrechte derhalven wenscht het aanzienlyke Zeeuwſche Genoot-

ſchap, en ongetwyfeld ook de verdere Provinciale en andere geleerde Maatſchappyen; ja alle medewerkende Leden derzelven: dat het gemeene doel, vooral onder onze landsgenooten, *meerder* bereikt; en daartoe, door de *gezamenlyke* Maatſchappyen, de noodige en gevoeglykſte ſchikkingen beraamd worden!

DERDE HOOFDSTUK.

Overweging: welke SCHIKKINGEN, *en* PLAN *van ſaamwerking, alle hinder zouden kunnen wegnemen en voorkomen.*

In het voorgaande Hoofdſtuk naargeſpoord hebbende: of en in hoe verre de geleerde Maatſchappyen in ons Vaderland elkanderen *eenig* hinder kunnen toebrengen; zoo aan elkanders *werkſaamheid* als *doeleinde*, de bevordering van den bloei en de uitbreiding der kunſten en wetenſchappen: moet ik het thans wagen een' ſtap verder te doen, door het voorſtellen van mogelyke en niet onaannemelyke ſchikkingen.

By het eerſte voorſtellen dezer vraag wer-

werden alleen geëischt *schikkingen*: die, onbepaald van welk eene soort, door de *gezamenlyke* geleerde Maatschappyen, zonder elkanderen *eenig* hinder te doen, zouden *kunnen* gemaakt worden. By de nadere bepaling werden, als voorwaarden, bygevoegd:

zonder de eene Maatschappy van de andere; noch van eenig opperbewind; afhanglyk te maken: en overeenkomstig elks oorspronglyke inrichting, enz.

Ik schroome niet, by herhaling van myn eerste antwoord, na eene overweging van alle de takken van wetenschap en kunst, waarmede zich de Nederlandsche geleerde Genootschappen bezig houden; of waaromtrent zy wenschen werksaam te zyn: aan het aanzienlyke Zeeuwsche Genootschap, en de verdere *algemeenere* en Provinciale Maatschappyen nogmaals in bedenking te geven: of het ook mogelyk zyn zoude, aan de byzondere Godgeleerde, Rechtsgeleerde, Geneeskundige, en Wysgeerige, zoo wel als aan de Taal- en Dichtkundige Genootschappen, voor hunne prysvragen af te staan, al wat tot derzelver byzondere bedoeling

ſtrekke, en 't gene dezen niet kunnen miſſen, zonder zich t'elken reize in de opgave voorgekomen of verhinderd te zien?

De *byzondere* en bepaaldere Genootſchappen, daartegen, konden zich lichtelyk vrywillig verbinden, om hun eenmaal aangenomen beſtek nooit te buiten te gaan; en geene andere, dan tot derzelver bedoeling geſchikte, prysvragen uit te ſchryven.

Eene briefwisſeling en correſpondentie zoude tot een bekwaam middel kunnen dienen, om elkanderen, van tyd tot tyd, gewichtige onderwerpen tot prysvragen mede te deelen; en om, indien eenige tak van wetenſchap of kunst ſpoediger voltooijing verderde, door onderſcheidene daartoe betrekkelyke prysvragen, elkanderen te vervangen en ter hulpe te komen.

Ik twyfele niet, of men zal toeſtemmen: dat hierdoor, voor de *byzondere* gemeenmakende Genootſchappen, mede in de vraag bedoeld, meerdere ruimte van ſtoffe voor hunne prysvragen zoude gevonden worden: en ik geloof, dat men het niet minder voordeelig zoude keuren, indien voor het edelmoedige *Bataviaſche* Genootſchap, in-

ge-

gevolge deszelfs voornaamſte bedoeling, geene andere prysvragen wierden voorgeſteld, dan die bepaaldelyk tot den bloei en welvaart dier Nederlandſche Volkplanting dienen; en niet zoodanigen, waartoe dezelve geene byzondere betrekking heeft: als waardoor de Provinciale Maatſchappyen thans zich zelven en anderen verhindering toebrengen.

De overige wetenſchappen, waarop zich geene Genootſchappen alsnog afzonderlyk toegelegd hebben, en die echter ryken voorraad voor een groot getal prysvragen, gedurende vele jaren, kunnen opleveren; dat ruim en naauwlyks overzienbaar veld van bereikbare kundigheden, die de zedekunde, de natuurkunde, de oudheid- en geſchiedkunde, en meer andere voor de ſamenleving nuttige wetenſchappen en fraaije kunſten, van alle kanten aanbieden: dezen verbeelde ik my, dat, by *verdeeling* onder de algemeene en Provinciale Maatſchappyen, aan derzelver pryslyken yver en milddadigheid overvloedige gelegenheid zouden kunnen opleveren, tot het jaarlyks uitloven van meer dan éénen gouden

en

en zilveren gedenkpenning: zonder daarom gezegd te kunnen worden van *algemeene* in *byzondere*, dat is, tot *één* tak van wetenſchap zich bepalende, Maatſchappyen te verkeeren.

Ten einde aan de wederopgegevene vraag, ware het mogelyk, te voldoen, zal ik thans beproeven, of 'er een *plan* van ſaamwerking uitgedacht kunne worden, waarby het *recht* van onbepaalde werkſaamheid en beſtuur, en de vrye keur van prysvragen der gemeenmakende Maatſchappyen in ons Vaderland, minder verkort en beperkt worden?

Eene ſamenſmelting der gezamenlyke Nederlandſche Genootſchappen van geleerdheid, tot éene algemeene *Akademie* van kunſten en wetenſchappen; zoude, by een' gelyktydigen aanleg van alle dezelven, op gezag der Algemeene Staten, en overeenſtemmende Souveraine Provincien, niet onuitvoerlyk geweest zyn: doch alsnu, zonder benadeeling der reeds gevestigde Maatſchappyen, onmogelyk worden; al wilde men dezelven ook tot Provinciale Departementen van zulk eene Akademie maken.

Een

Een *tweede*, en naar't my toeſchynt, der overweging waardig voorſtel, is dit: of ook de drie Provinciale geleerde Maatſchappyen; de HOLLANDSCHE te *Haarlem*; de ZEEUWSCHE te *Vliſſingen*; en de UTRECHTSCHE in hare *Hoofdſtad*; zouden kunnen beſluiten: om zich, zoo ten aanzien der keur van ſommige prysvragen, als omtrent de verkiezing van derzelver Maecenaten, Beſtierders, en Leden, ieder tot hare eigene Provincie te *bepalen*; en de bekwaamſte en werkſaamſte mannen onder hare mede ingezetenen tot den letterarbeid aan te moedigen: ten einde dus, evengelyk voor den koophandel, door loflyke naaryver bezield, om ſtryd, met die der andere gewesten, ten algemeenen nutte ſaam te werken. De geleerde Leden der mindere gezelſchappen in de byzondere ſteden van iedere Provincie, die tot nog toe niet bekend zyn geworden, zouden alsdan lichtelyk overgehaald worden, om hunnen reeds verzamelden letterarbeid in den ſchoot der Maatſchappyen uit te ſtorten. Tot zulk Lidmaatſchap zouden daarenboven ook uit andere, en wel de naastgelegene, gewesten, de ge-

geleerden en kunſtenaars genoodigd kunnen worden, zoo lang dezen zich niet tot byzondere Provinciale Maatſchappyen vereenigden: dan ook dit laatſte plan van ſaamwerking zoude kunnen ſtryden met de oorſpronglyke inrichting der Provinciale geleerde Genootſchappen.

Na derhalven deze vraag nogmaals van alle zyden beſchouwd te hebben, blyft my niets overig, dan eene invallende gedachte ter toetſe te brengen, en aan het meerdere doorzicht des aanzienlyken Genootſchaps te onderwerpen: of het ook *mogelyk* zyn zoude, ter voldoening aan den vollen eisch der weder opgegevene vraag; — tot een plan van *meerdere* ſaamwerking; — zonder omkeering in den oorſpronglyken aanleg; — zonder de algemeene Maatſchappyen in byzonderen te doen overgaan; — zonder de eene van de andere, of van eenig opperbewind, afhanglyk te maken; — overeenkomſtig elks oorſpronglyke inrichting; — en daarenboven overeenkomſtig met onzen vryheidlievenden landaart; — alle de geleerde Nederlandſche Maatſchappyen en Genootſchappen, of ten minſten

ſten de gemeenmakenden onder dezelven, tot ééne GELEERDE REPUBLIK *of* GEMEENEBEST VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN te vereenigen, en voor altoos te verbinden? De nadere bepalingen en eiſchen der vraag hebben my op dit denkbeeld gebracht; en doen giſſen, of wellicht de opgever derzelve zulk een Vaderlandsch plan van ſaamwerking mocht bedoeld hebben.

De *mogelykheid* van zulk een ontwerp ſcheen my toe des te grooter te worden, toen ik hetzelve vergeleek met den eendrachtsband onzer zeven Vereenigde Gewesten; en met de Oostindiſche handelmaatſchappy, in onderſcheidene kamers verdeeld: — waarby ik, ter uitvoering van zulk een plan van geleerde ſaamwerking, de noodzakelyke *congreſſen*, of byeenkomſten, vergeleek met de algemeene en Provinciale Staatsvergaderingen; met de Landsdagen; de Synoden; de Vergadering van Zeventienen der O. I. C. en de jaarlykſche groote Vergadering der geleerde Maatſchappyen, en van den Oeconomiſchen Tak: welke één gemeen belang ten doel hebben, en,

door

door overeenkomst en ſchikkingen, de heilzaamſte oogmerken bevorderen.

Dergelyke algemeene *jaarlykſche*, en (als ik die zoo noemen mag) *geleerde* STAATSVERGADERINGEN; — afgevaardigde Beſtierders en Leden van iedere Maatſchappy; Hoofdparticipanten in derzelver geleerde werkſaamheid; — een by beurten afwisſelend voorzitterſchap onder deze voordeelige Genootſchappen, naar den rang hunner ſtichting; — eene naar reden en billykheid beſlisſende meerderheid van ſtemmen, met opoffering van eigenbelang aan het algemeene nut; en zonder inbreuk op het beſluitrecht der groote vergadering van iedere Maatſchappy, evengelyk zonder eenig willekeurig opperbewind in ieder derzelven; — algemeen nutbedoelende ſchikkingen, door de gezamenlyke Genootſchappen ontworpen, en by iedere derzelven getrouwelyk naargekomen: — dit alles, en wat meer tot eene gemeenebestbeſtiering behoort, of tot derzelver volmaking kan toebrengen, op zulk een *gemeenebest van letteren* toegepast, kwam my ten laatſten voor,

voor, het eenig mögelyke, niet onaanneemlyke, en zoo ik wenschte, voldoende middel te zyn, om *al* het hinder, het welke de geleerde Maatschappyen, zoo wel onderling aan derzelver werkſaamheid, als elk op zichzelve, aan het algemeene, en dus aan elkanders doeleinde kunnen toebrengen, weg te nemen en voor altoos voor te koomen: terwyl de Doorluchtige PROTECTOR der algemeenere en Provinciale Maatſchappyen, ook tot *beſchermer* dezer geleerde Republik, zoude kunnen genoodigd worden.

Dan ook zulk een plan van ſaamwerking is niet vry van *zwarigheden*: die, ondanks de goedkeuring des aanzienlyken Zeeuwſchen Genootſchaps, zouden kunnen overblyven; zoo lang eenige andere geleerde Maatſchappy mocht verkiezen, om met eene volſtrekte *onafhanglykheid*, ook van het algemeene belang, hare geleerde werkſaamheid en beſtier willekeurig te regelen: zonder, met inſchikkelykheid, iets van zulk eene onbepaalde vryheid en recht, op oorſpronglyke, doch tot het algemeene oogmerk onvoorziene, gebrek-

kige inrichting alleen gegrondt, af te ſtaan.

Onder de mindere zwarigheden, die by het uitvoeren van zulk een ontwerp zich opdoen, zyn de volgenden:

1. De *plaats*, waar zoodanige algemeene geleerde ſamenkomst, jaarlyks, of zoo dikwerf noodig, te houden: die (onder verbetering) beurtelings, en naar den rang der Maatſchappyen die daarin deel namen, van de eene plaats naar de andere verlegd, of by overeenkomst tot ééne hoofdplaats konde bepaald worden: wanneer zulk een nuttig ſpeelreisje tevens den geleerden Beſtierderen en Leden tot eene uitſpanning zoude dienen.

2. De *tyd* tot het houden eener zoodanige algemeene vergadering: deze zoude altoos vroeger zyn moeten, dan de groote vergadering van ieder der deelnemende Maatſchappyen; doch na dat by ieder derzelven, op voorafgaande gewone beſtieringsvergaderingen, de prysvragen en andere pointen van beraadſlaging ontworpen waren; om vooraf aan elkanderen medegedeeld te kunnen worden.

Aan

Aan de overweging van zulk eene *geleerde gemeenebestvergadering*, (indien dezelve, boven myne verwachting, ooit tot ſtand mocht komen,) zoude ik, gelyk thans andermaal aan het aanzienlyke Zeeuwſche Genootſchap, de volgende *ſchikkingen*, voordragen: ſchikkingen, die ten minſten voor alle nieuw opterichtene Genootſchappen van geleerdheid zouden kunnen dienen; gelyk velen derzelven door gevestigde Maatſchappyen reeds tot wetten zyn gemaakt, en alleen noodig hebben opgevolgd te worden.

a. Het *getal* der Genootſchappen van kunſten en wetenſchappen, in een vry land, niet wél, dan tot nadeel van derzelver bloei, bepaald kunnende worden; ware het echter te wenſchen, dat de algemeene *gemeenmakende* Maatſchappyen in eene zelfde Provincie niet vermeerderd werden: maar daartegen de tot *oefening* zich bepalende, zoo algemeene als byzondere, Genootſchappen zich des te meerder vermeenigvuldigden; en, op aanpryzing eener geleerde gemeenebestvergadering, in alle de ſteden van ons Vaderland opgericht werden; om

daardoor, als door het beste middel, het doel, de bevordering van den bloei en de uitbreiding van kunſten en wetenſchappen, op de meest mogelyke wyze te bereiken: waarby het naarvolgingwaardige voorbeeld van het Vliſſingſche Genootſchap, ten aanzien van Zeelands hoofdſtad Middelburg, ook aan meerdere plaatſen verdient gevolgd te worden; en de zoodanige oefenende Genootſchappen, overal, den naam van ſtedelyke *Departementen* der Provinciale Maatſchappyen zouden kunnen dragen.

b. De *aart* der geleerde Maatſchappyen, overeenkomſtig met die onzer vryheidademende gewesten, behoorde altoos, door eene toegevende eendracht, tot haar algemeen nutbedoelend oogmerk, en waar belang, geleidt te worden.

c. De oorſpronglyke *inrichting* en *aanleg*, die by het ontdekken van de onvoorziene gebreken derzelven, van tyd tot tyd, nuttige verbeteringen ondergaan heeft, konde altoos vatbaar blyven voor het gene ter ware bevordering van het algemeene doel, met eenſtemmig goedvinden, zoude kun-

kunnen bygevoegd of veranderd worden.

d. De onbepaalde *kring* van werkſaamheid der Provinciale en andere gemeenmakende Maatſchappyen zoude, zonder verkorting van ieders verdere vryheid, omtrent eigene voortbrengſels van kunst of geleerdheid, ten minſten in zoo verre gevoeglyk kunnen beperkt worden, dat dezelven, door *gelyktydige* opgave van gelykſoortige prysvragen, elkanderen geen hinder deden.

e. De algemeene en Provinciale gemeenmakende Maatſchappyen zouden, zoo veel mogelyk, vermyden kunnen, om dezelfde mannen van aanzien en geleerdheid zich tot *beſtierderen* en *Leden* te kiezen; maar zich liefst daaromtrent tot hare eigene gewesten bepalen; — buitenlandſche beroemde mannen tot correſpondenten benoemen; — of, in allen gevalle, tot het lidmaatſchap benoemen alleen de zoodanigen, die door uitgegevene ſchriften, of ingeleverde ſtukken, zich tot getrouwe medewerking bekwaam en bereidwillig betoonden.

f. By nieuw opterichtene Maat-

ſchappyen zoude, gelyk by eenige reeds gevestigden, de titel van *honorair* Lid mogelyk gepaster dienen, om alle vermogende en edelmoedige begunſtigers en begiftigers van de verplichting tot geleerde medewerking; maar tevens van allen invloed op de beſtiering, uit te ſluiten: het welke de achtbare Maecenaten en geleerde Beſtierderen meerder zoude onderſcheiden van die Heeren, die met den rang van *Directeuren* beſchonken worden, zonder in geleerdheid of kunstverdienſten boven de werkende Leden uit te munten.

En, wat ieder dezer Provinciale en andere geleerde Genootſchappen meer in 't byzonder betreft:

g. Op *de gewone* vergaderingen zoude, ingevolge der wetten en des oorſpronglyken aanlegs, ook onder de tegenwoordig zynde Leden, de eigene geleerde werkſaamheid herſteld of ingevoerd kunnen worden; om dus die byeenkomſten der gemeenmakende Maatſchappyen tevens voorbeeldig oefenende gezelſchappen te doen worden: waarby niet alleen de beſtierende, maar ook werkende Leden, zonder twyfel vlytiger zouden opkomen.

h.

h. De *groote* vergadering, of die ter uitdeeling van de eerpryzen, zoude misſchien (op het voorbeeld van eenige buitenlandſche Akademien; van de dichtlievende Genootſchappen; en mindere kweekſcholen) ook by de geleerde Maatſchappyen, met eenige meerdere plechtigheid, en vergunden toegang voor geleerden en kunſtenaren van rang, zoo wel vreemdelingen als onder onze landsgenooten, kunnen worden gehouden: ten einde ook hierdoor mede te werken ter aanmoediging van anderen, die nog geene Leden zyn; om ook hunne verborgene ſchatten van letter- of kunstarbeid, vrywillig, aan de Maatſchappyen ter gemeenmaking aan te bieden.

i. De *voorwaarde* van aanſtelling, om als Leden van één lichaam ſaam te werken, zoude door de jaarlykſche *programmata* en rondgaande brieven aan alle de bekwame Leden en Beſtierderen kunnen herinnerd worden: waartegen het ontzeggen der eer van het Lidmaatſchap den onwilligen niet konde beledigen; — daar wettige verhinderingen altoos verſchooning verdienen.

k. Het voornaamſte onderwerp der beraadſlagingen van eene zoodanige geleerde gemeenebestvergadering; maar tevens ook van die van iedere Maatſchappy; zyn thans voorzeker de geleerde *prysvragen:* — dezen behoorden geene anderen te zyn, dan zulken, waardoor eene oude *dwaling* beſtreden en wederlegd; eene gegronde *twyfeling* beſlist; of eene nieuwe *waarheid* in het helderſte licht geſteld werd; met, naar derzelver aart, de zekerheid of hoogſte waarſchynlykheid daarvan te betogen en te ſtaven.

l. De *tyd* ter beantwoording behoorde altoos op *twee* of meerder jaren geſteld te worden: vooral omtrent onderwerpen, die proefondervindelyke bewyzen vorderen; en daardoor des te vollediger zouden worden ingezonden.

m. Omtrent de bepaling van den tyd, tot *inzending* der antwoorden, zoude aan de Beſtierderen overgelaten kunnen worden, om inſchikkelykheid te oefenen omtrent iets later ingezondene antwoorden, die van buiten inkomen; of boven de tydig ingezondenen eenige meerdere verdienſten hebben mochten: zulk eene vertraagde inzending, van

een

een anders voldoend antwoord, behoorde altans geene reden te worden, om hetzelve daarom alleen van den prys uit te ſluiten.

n. Naardien het daarenboven van belang is voor iedere gemeenmakende Maatſchappy, dat zy, by het *opgeven* der prysvragen, altoos eenig vooruitzicht hebbe op een antwoord: ware het misſchien wenſchelyk, dat ieder Lid, die eenig voorſtel tot eene prysvraag aan de Maatſchappy, op haar verzoek, mededeelt, in ſtaat en niet ongenegen ware, om by gebrek van eenig inkomend antwoord zyne gedachten over hetzelve ter gemeenmaking in te leveren: en behoorde tevens, by het voorſtel aan Heeren Beſtierderen, den waren *zin* der vraag, en zyn oogmerk met dezelve, duidelyk op te geven; maar ook dan in de opgave ter beantwoording, zonder zyne toeſtemming, geene verandering gemaakt te worden.

o. De *opgever* der vrage zoude van de beantwoording, en het dingen naar den prys, kunnen en behooren uitgeſloten te worden: ook geen *mededingend* Lid zich ooit tot Adviſeur laten verkiezen; maar zelfs vermyden,

de raadplegende en beslisfende vergaderingen by te wonen, ten einde alle verdenking te voorkomen.

p. Aan zulk een opgevend medelid zouden daartegen alle de ingekomene antwoorden kunnen toegezonden worden ter beoordeeling; en zyn *advis*, zoo wel by Bestierderen, als op de groote vergadering, het meest in aanmerking komen: waardoor de uitspraak, en toewyzing van den eerprys, met de meeste billykheid zoude geschieden; de opgever der vrage, zoo wel als de schryvers der overige niet bekroonde antwoorden, beter te vreden gesteld worden; en minder noodig zyn, om over de toewyzing der praemie het lot te werpen.

q. Het zoude daarenboven aan den opgever van eene voorgestelde vrage, by voorrang, kunnen worden opgedragen, om al het goede uit de niet bekroonde verhandelingen by een te verzamelen; en daaruit, ingevolge der wetten, een *aanhangsel* tot de bekroonde prysverhandelingen te maken, het zy met of zonder de namen en zinspreuken der schryveren. De naam des opgevers hierby bekend gemaakt worden-

dende, zoude hem zulks tot geene mindere eer verſtrekken, dat hy, door zyn voorgeſteld vraagſtuk, het doel der Maatſchappy en het algemeene nut bevorderd hadde.

r. Ieder *adviſerend* Lid, den ſchryver van eenig antwoord, aan den ſchryfſtyl of iets anders, herkennende, zoude zich op goeden grond aan de beoordeeling onttrekken kunnen; liefst eenen anderen daartoe doen verkiezen; of, indien zyn advis gevergd werd, hetzelve zonder eenige partyſchap, naar gemoede en onbewimpeld, aan de Maatſchappy moeten mededeelen.

s. Niets zal echter meerder tot aanmoediging der ſchryveren van prysantwoorden kunnen dienen, dan het *jaarlyks* uitkeeren des toegezegden gouden gedenkpennings aan het *beste* antwoord; en het niet ſpaarzaam zyn met den zilveren voor de mindere verhandelingen; offchoon dezelven niet in alle opzichten voldaan, maar ſlechts aan een groot gedeelte der vraag mochten beantwoordt hebben. Het minder volledig beantwoorde gedeelte eener prysvraag, alsdan op nieuws voorgeſteld, had geene uitloving van eenen dub-

dubbelen eerprys noodig; en de eerſte ſchryver zoude alsdan, minder misnoegd, wellicht tot de volledige beantwoording des te eerder beſluiten, in plaatſe van zelf zyn eerſte antwoord uit te geven, en alle medewerking voortaan der Maatſchappy te ontzeggen.

t. Betreffende de van buiten ingezondene *losſe* waarnemingen en verhandelingen, zouden (indien myn eerſte voorſtel goedkeuring mocht verwerven) alle de *gelykſoortige* ſtukken aan zoodanige Maatſchappy ter hand geſteld kunnen worden, die zich, omtrent dezen of genen tak van wetenſchappen, het meest bevlytigde. Het is alreeds immers niet zonder voorbeeld, dat de geleerde Provinciale Maatſchappyen zich meerder tot het eene of andere onderwerp bepaald hebben. — De huisboudelyke of Oeconomiſche Tak der Haarlemſche Maatſchappy ſtrekt daarvan ten voorbeelde. — Het Utrechtſche Genootſchap kondigt in zyn laatſte *programma* het voornemen aan, om zich byzonder op de beſchaafde letteren, en eigenlyke geleerdheid, te willen toeleggen; en

daar-

daarvan zyne *acta Latina* uit te geven. — Het aanzienlyke Zeeuwsche Genootschap heeft, meer dan eens, door zyne *programmata* en prysvragen doen zien, hoezeer hetzelve een byzonder belang ſtelde in de bevordering der geſchiedkunde en des koophandels; en ik geloof nogmaals, dat niets den roem der Provinciale Maatſchappyen, noch den bloei en de uitbreiding der kunſten en wetenſchappen, meerder zoude kunnen bevorderen, dan dat zy zich, niet onbepaald op alle, noch op éene enkele; maar, by onderlinge overeenkomst, op een *minder getal* wetenſchappen toeleiden, waarin zy door de byzondere Genootſchappen niet verhinderd werden. Hierdoor alleen zoude misſchien de oprichting van nieuwe byzondere gemeenmakende Genootſchappen kunnen worden voorgekomen; en aan verſcheidene rangen van geleerden meerder genoegen gegeven worden. — Indien ik niet kwalyk onderricht ben, arbeidt men, reeds ſedert eenige jaren, aan het ontwerp eener Heelkundige Maatſchappy: die, indien zy eenmaal tot ſtand mocht komen, der algemeene

Maat-

Maatſchappyen een nieuw hinder zoude aanbrengen.

u. Niet minder aangenaam zoude het, voor vele Leden der geleerde Maatſchappyen, en andere beoefenaars van kunſten en wetenſchappen, kunnen worden, indien de ingeleverde verhandelingen en waarnemingen, t'eeniger tyd, onder zekere *hoofdverdeelingen* van Wysgeerige, Natuurkundige, Geſchiedkundige, enz. byeengebracht en verzameld, werden uitgegeven: en, indien al het Genees- en Heelkundige, uit de reeds gemeen gemaakte boekdeelen der algemeene Genootſchappen, ware byeengebracht; of voor 't vervolg, jaarlyks, by ieder derzelven of gemeenſchappelyk, konde worden uitgegeven: zouden andere geleerden zich minder daaraan ergeren; en de geneeskundigen redenen hebben, om de gezamenlyke Maatſchappyen, en de geleerde gemeenebestvergadering, waar zulks beſloten werd, voor deze verbetering in haar plan van ſaamwerking dank te zeggen.

v. De uitloving en niet ſpaarzame uitdeeling van gouden en zilveren prys-

me-

medailles voor *nieuwe* ontdekkingen of uitvindingen in eenigen tak van wetenſchap of kunst, verdiende wel by alle geleerde gemeenmakende Maatſchappyen, ter aanmoediging, ingevoerd te worden.

w. Ik herhale ook hierby een ander voorſtel, om alle geleerde en natuurkundige waarnemeren, tegen eerbelooningen, uit te noodigen, tot het inleveren van eene *bundelwyze* verzameling hunner dagelykſche aanteekeningen en waarnemingen omtrent het eene of andere onderwerp, het welke door de Maatſchappy, of door eenig Lid derzelve, zoude worden opgegeven; en dat vervolgens deze ingezamelde oogst aan den opgever terhand geſteld worde, om daarvan voor de gedenkſchriften der Maatſchappy, en met erkentelyke melding der namen en zinſpreuken van alle de ſchryvers, eene verhandeling ſaam te ſtellen. Ik beken, dat door het uitloven van zoo vele gouden en zilveren gedenkſtukken, eene Maatſchappy op buitengewone onkosten gebracht word! — dan ik vertrouwe, dat derzelver eenig, wezenlyk, en prys-

waar-

waardig doel, de bevordering van den bloei der wetenſchappen en kunſten, dit meer dan dubbel zoude opwegen! — Het nut van zulk een verzamelen en uitgeven der waarnemingen, door ondervinding, als de beste leidsvrouw, opgeleverd; word inzonderheid bevestigd door het voorbeeld van de Koninglyke Akademie der Heelkunst te Parys; en door dat van de Geneeskundige correſpondentie in 's Hage. De reeds voorlang by de geleerde Maatſchappyen weggelegde ſtukken zouden, wellicht, nog het eene en andere hiertoe kunnen bydragen: en de Oeconomiſche tak der Haarlemſche Maatſchappy zynen voorraad van ingekomene, maar tot nog toe onuitgegevene, prysantwoorden en andere verhandelingen, aan de Provinciale Maatſchappyen, tot zulk een einde, op verzoek kunnen mededeelen.

x. De *uitgaaf* der gedenkſchriften zoude misſchien de volgende ſchikkingen verdienen:

α. De reeds meermalen gemaakte *ſplitſing* der boekdeelen in *twee* ſtukken, waarvan het ééne de bekroonde prysverhandelingen; het andere de ver-

verder ingezondene waarnemingen en verhandelingen bevat: zoude algemeen ingevoerd; en hierdoor beide ſtukken te ſamen, of elk afzonderlyk, naar de keur der koopers, by den uitgever kunnen bekomen worden.

β. Op verzoek, of ten minſten op eige kosten, der ſchryveren van de eene of andere uitgewerkte verhandeling, zoude een *meerder getal exemplaren* derzelve afzonderlyk gedrukt; en tot meerder uitbreiding van die kunst of wetenſchap, waartoe dezelve betrekking had, verkrygbaar gemaakt kunnen worden, voor hen, die de geheele boekdeelen weigeren of buiten ſtaat zyn te bekostigen. Zy, wier vermogen het toelaat, zouden daardoor niet wederhouden worden, om de compléte werken voor hunne boekeryen te verzamelen. Het fonds eener Maatſchappy, 't welke by de uitgave belang had, zoowel als de uitgever, zoude (door meerder aftrek) op die wyze wellicht minder lyden: — en meenig ſchryver zoude niet, door weigering daarvan, wederhouden worden, om iets aan de Maatſchappyen ter gemeenmaking aan te bieden.

γ. De *ſpoediger* uitgaaf van zulk een tweede ſtuk zoude algemeener voldoening geven.

δ. Kleinere, doch niet minder duidelyke, *drukletters* zouden (buiten de dikte der boekdeelen) de kostbaarheid kunnen doen verminderen.

ε. De *kunstplaten* voor de prysverhandelingen behoorden door de Maatſchappy zelve bekostigd te worden: maar de ſchryvers der verdere ingezondene verhandelingen zouden kunnen genoodigd worden, om de onkosten der platen voor hunne rekening te nemen, ten einde de kostbaarheid der boekdeelen daardoor te verminderen; of wel, om toe te ſtaan, dat de ontbeerlyk geoordeelden werden weggelaten.

Deze of dergelyke *ſchikkingen* zyn het, naar myn gering oordeel, die by de *gezamenlyke* Maatſchappyen en Genootſchappen van kunſten en wetenſchappen, door derzelver afgevaardigden op zulk eene geleerde gemeenebestvergadering, nader overwogen; de nuttig bevondenen beraamd en vastgeſteld; en die by ieder derzelven naargekomen en onderhouden

den zouden *kunnen* worden: ten einde voortaan niet meer *eenig hinder*, het zy onderling aan elkanders werkſaamheid, 't zy aan het algemeene doeleinde, toe te brengen: terwyl zulk een eenmaal gevestigd GEMEENEBEST VAN LETTEREN den roem der Nederlandſche geleerden en kunſtenaren, van tyd tot tyd, meerder zoude doen verbreiden.

Indien nochtans ook zulk een *plan* van ſaamwerking de goedkeuring, noch des aanzienlyken Zeeuwſchen Genootſchaps, noch der verdere geleerde Maatſchappyen, mochte wegdragen: — en wel te minder, naardien de droevige ondervinding in onze dagen leerde, hoe ook de voorbeeldige verbintenis van ons dierbaar Vaderland, waaraan ik het denkbeeld van een Gemeenebest van kunſten en wetenſchappen toetſen dorst, blootſtaat voor de jammerlykſte ſchokken van ondergangdreigende verdeeldheden: — indien, zeg ik, hierom dit voorgedragene *ontwerp* onuitvoerlyk mochte voorkomen; of, ter beraming der noodzaaklyke ſchikkingen, geene zoodanige *byeenkomſten* en algemeene

vergaderingen konden ingevoerd worden: zoo ſtelle men, in derzelver plaats, die vriendſchapkweekende CORRESPONDENTIE, door de wetten der geleerde Provinciale Maatſchappyen zelven aangeprezen, en op dien grond, reeds in het voorledene jaar, door my voorgeſlagen. — Wanneer echter, ook zulk eene BRIEFWISSELING, niet met toegevendheid en opoffering van eenig zelfbelang aan het algemeene nut, onderſteund en gehouden word: oordeele ik het onmogelyk, dat immer, door de *gezamenlyke* geleerde Maatſchappyen in ons Vaderland, *voldoende* ſchikkingen kunnen gemaakt worden.

Ik eindige, en onderſchryve, ook dit myn tweede Antwoord, met de toepaſſelyke zinſpreuk van het Gemeenebest, waarin wy leven:

CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT;
DISCORDIA MAXIMAE DILABUNTUR!

BESCHRYVING

VAN EEN'

FUNGUS AAN DEN HIEL:

DOOR

PETRUS LUCHTMANS.

Onderhevig aan eene ontelbare meenigte van verſchillende ziekten en ongemakken; zien wy daardoor de genoegens en het geluk van ons leven, meenigwerf en op verſcheidene wyzen, geſtoord en afgebroken: — wel verre is 't echter, dat wy dezelve allen met een even ongunſtig oog beſchouwen moeten: — men vindt daaronder, die een' langen tyd, zonder veel hinder, gedragen worden; — zelfs zulken, waardoor ons leven (menſchelyker wyze geſproken) verlengd; en verſcheidene andere heviger kwalen en ziekten, die ons leven in een oogſchynelyk gevaar brengen, of ten minſten door pynen

en benaauwdheden allerbitterst maken, zoo niet ten eenenmale voorgekomen en afgewendt, altans merkelyk verzacht en gematigd worden: — dezen, van dien kant beſchouwd, mag en moet men eerder als voorrechten voor het menschdom, dan als rampen van ons leven, aanzien.

Dat dit geſtelde zyne waarheid hebbe omtrent de *Podagra*, zal hedendaags niemand, tenware hy ten eenenmale een vreemdeling in de Geneeskunde zy, lochenen: daar de ondervinding ons zoo dikwyls heeft doen zien, dat daardoor ons lichaam van eene ſcherpe en allerſchadelykſte ſtof gezuiverd en ontlast word; welke, door de krachten der natuur naar de huid gevoerd, daar gekookt en uitgedreven wordende, ons meermalen, gedurende een' geruimen tyd, het genot eener aangename gezondheid laat: daar deze zelfde ſtof, wanneer zy in ons lichaam blyft woelen, en zich hier of daar op eene van deszelfs edelſte deelen en werktuigen vastzet, niet alleen hooggaande pynen en benaauwdheden; maar niet zelden, (na het uitſtaan van zware ziekten en ongemakken)

of na eene langdurige kwyning, of ſoms ook op het onverwachtſte, den dood zelve veroorzaakt.

En ditzelfde zien wy ook dagelyks gebeuren met koortſen; met uitſlag aan de opperhuid; met velerlei zweren; met bloedvinnen; met aanbeijen; met andere bloedingen; en wat dies meer zy: — en, zoo ik my niet bedriege, heeft hetzelfde ook plaats met de zoogenaamde ſpek- (a) en papgezwellen (b), die men zoo meenigmalen in de klieren der huid, en in den vetrok (c) ziet opkomen: in welken niet zelden eene overmaat van dikke, olieachtige, of vetachtige ſtof word uitgeſtort; die daar opgehoopt en verdikt wordende, gezwellen maakt: welken, wanneer zy maar voor drukking en ander uiterlyk geweld bewaard en behoorlyk ontzien worden, meermalen jaren lang, offchoon met eenig ongemak, echter voor het overige onder het genot eener gewenſchte gezondheid, en zoo het ſchynt tot derzelver behoud, gedragen worden: terwyl diezelfde ſtof,

(a) *Steatomata.*
(b) *Atheromata.*
(c) *Panniculus adipoſus; membrana celluloſa.*

onder het bloed gemengd, en met hetzelve door het geheele lichaam blyvende omloopen, somwylen in het eene of andere van deszelfs edelste deelen zware verstoppingen veroorzaakt, welken verscheidene hevige en gevaarlyke ziekten en ongemakken voortbrengen, die niet slechts met hooggaande pynen en benaauwdheden vergezeld gaan, maar ook somwylen in de gevolgen doodlyk worden.

De waarheid van dit laatste zal, zoo ik vermeene, door het volgende geval, waarvan ik (niet lang geleden) in onze stad ooggetuige was, ten klaarsten blyken: het welke ik, ten dien einde, voornemens ben in deszelfs voornaamste omstandigheden te beschryven.

JACOB VAN WYK, een leidekkersknecht, omtrent 42. jaren oud, genoot van zyne eerste jeugd af eene byna onafgebrokene gezondheid: zynde hy, behalven dat hy voor eenige jaren, als soldaat in 's Lands dienst zynde, in Zeeland, daar hy toen ter tyd in bezetting lag, een- en andermaal de koorts kreeg, nooit ziek geweest: maar ruim drie jaren voor zyn' dood ont-

ontdekte hy aan den rechter voet, omtrent den hiel, eene kleine verhevenheid, die hem, behalven datze somwylen eene lichte pyn veroorzaakte, weinig ongemak gaf: — meenende, dat dit alleen uit eene verdikking en verharding van het eelt der hak voortkwam, sneed hy dit een en andermaal met een mes af; en hierdoor bekwam hy in den beginne t'elkens eenige verlichting: by verloop van tyd echter bespeurde hy, dat deze verhevenheid langsamerhand toenam, en een klein gezwel *formeerde*, dat de grootte en gedaante kreeg van een' gemeenen knikker: — tot dus verre evenwel had het hem niet zeer veel ongemak veroorzaakt; maar nu, meer en meer in grootte toenemende, begon het hem pynelyker te worden, en den gang meer moeilyk te maken: — hierop gaf men hem den raad, om eene opgegevene plaaster daarop te leggen, die in den eersten aanvang van eene goede uitwerking scheen te zyn; wordende het gezwel min pynelyk, en (zoo het scheen) eenigszins kleiner: — dus bleef hy, by aanhoudendheid, daarop loopen tot het begin van het jaar

1784. wanneer het wederom aanmerkelyk grooter werd, en hem op nieuws meerdere pyn en ongemak verwekte: — hierop leide hy, volgens raad van een' ander', wederom eene andere plaaster daarop: doch nu met weinig vrucht; daar het gezwel hem thans, by aanhoudendheid, zware pyn veroorzaakte, en hem teffens in het gaan zeer lastig werd: ook nam het, ſchoon langſaam, nog al doorgaande in grootte toe: en op deze wyze ſukkelde hy het geheele jaar door henen, tot aan het einde van hetzelve; maar, met het begin van het volgende jaar, wies het gezwel in kort veel ſterker, en onze lyder begon nu, van tyd tot tyd, zeer hevige pyn daaraan te gevoelen: — hierop leide hy, naar raad van eenen Chirurgyn, dien hy omtrent dezen tyd over dit ongemak raadpleegde, eene kwikplaaster (d) daarop: en, zoo het zich in den eerſten aanvang liet aanzien, met eenige vrucht: wordende het gezwel, gedurende het gebruik dier plaaster, waarmede hy een vierdedeel jaars lang aanhield, eenigs-

(d) *Emplaſtrum de ranis cum Mercurio.*

eenigszins zachter, terwyl hy nog op het voorſte gedeelte van den voet konde blyven gaan: — doch, doordien de beterſchap by vervolg van tyd niet merkelyk vorderde, nam hy ook deze plaaster wederom daar af; en leide nu, op raad van zyn' Chirurgyn, eene pap van wittebrood, in zoete melk gekookt, waarmede hy omtrent twee maanden aanhield: dan hierby vond hy ook geene baat; maar beſpeurde veeleer, dat het gezwel, onder het gebruik dier pap, niet alleen veel grooter, maar ook hoe langer hoe pynelyker werd: waarom hy ook hiervan wederom afſtapte, en 'er (insgelyks op raad van zyn' Chirurgyn) eene pap op leide van havergort, vlierbloemen, uijen, en oude boter: — hiermede hield hy wederom een' geruimen tyd aan; doch met even weinig baat: wordende het gezwel, onder het gebruik der middelen, hoe langer hoe grooter; hebbende het nu de grootte en gedaante bekomen van een ganzen ei: — daarop liet hy ook deze pap varen; en toen werd 'er, naar het verhaal van onzen lyder, door zyn' Chirurgyn een zeker

zalf-

zalfjen op geſmeerd, welks voornaamſte ingrediënt rattekruid (e) was: — dit des anderen daags afgenomen, en de afgebetene korst weggenomen zynde, werd het gezwel in zyn' geheelen omtrek door den Chirurgyn *geſcarifiëerd*, en toen met terpentynolie afgewasſchen; vervolgens eenvoudig verbonden zynde, werd het, na verloop van twee dagen, nogmaals met hetzelfde zalfjen beſmeerd; alles echter met een ſlecht gevolg: dewyl het ongemak, na dat het gezwel hierdoor geopend was, nu hand over hand toenam, en hem hoe langer hoe heviger pynen veroorzaakte: het breidde zich nu naar alle kanten uit, en werd binnen korten tyd zoo groot, dat men, omtrent het einde der maand Juli, het beſluit nam, om het af te binden: — dit op de gewone wyze verricht zynde, viel het afgebondene deel wel af; doch binnen weinig tyds groeide het gezwel wederom merkelyk aan: zoodat de Chirurgyn, die onzen lyder nu behandelde, niet lang daarna beſloot, om het af te ſnyden; — dit ge-

(e) *Arſenicum.*

geſchiedde met weinig bloedſtorting: — toen trok de overgeblevene wortel binnenwaards; 'er *formeerde* zich eene holte, waardoor men eenige hoop kreeg, dat men nu het ongemak welhaast zoude te boven komen: — maar niet lang hierna beſpeurde men, dat, midden uit den grond dezer holte, een *fungeus* uitwas opkwam: het welke, niet genoegſaam bedwongen zynde, zich in het kort naar alle zyden uitbreidde, en tot eene aanmerkelyke grootte aanwies: deze *fungus* werd uit verſcheidene kleinere vleeschklompjes ſamengeſteld, en vertoonde zich omtrent als een groote tros, die aan een' dunneren ſteel hong: dus dagelyks grooter wordende in omtrek, rees hy ook teffens tot eene aanmerkelyke hoogte; en ſedert half September, toen de *fungus* bykans vyf duimen in zyn' omtrek had, was hy op den 28. derzelfde maand tweemaal grooter geworden, dan voor dien tyd; en in dien korten tyd van 14. dagen verergerde de toeſtand van onzen lyder merkelyk; ja werd allerdroevigst: hy klaagde nu van onlydelyke pynen; die hem onophoudelyk, nacht en dag,

dag, afmatteden, en nog gedurigelyk heviger werden: ook begon de *fungus* nu van tyd tot tyd te bloeden, vooral by het veranderen van het verband: en deze bloedingen, die in het begin van weinig aanbelang waren, werden dagelyks ſterker, en ontſtonden ſomwylen op verſcheidene plaatſen te gelyk, ſpringende het bloed een en andermaal met zoo veel geweld, dat het, met geheele ſtralen, uit zyn bedſtede tot op de helft der kamer ſpoot.

Des nachts tusſchen den 27. en 28. September hervattede zich de bloedſtorting op nieuws van zelve; en deze was zoo geweldig, dat de lyder, door het groote verlies van bloed, flaauw werd en ſtuipen kreeg: — men dacht niet anders, dan dat dit toeval een einde van zyn leven zoude gemaakt hebben: de jonge Heer GREVE, (wiens Vader, de Heer G. GREVE, zeer kundig en beroemd Chirurgyn alhier, op requiſitie van den Heer W. DE KONING, Stads-Doctor, ſedert den 20. September van ſtads wege onzen lyder als Chirurgyn behandelde,) in den nacht daarby geroepen zynde, had veel

veel werks, om deze zoo hevige bloeding te ſtempen; en bereikte zyn oogmerk niet, dan met veel moeite, door het *liquor ſtypticus van* LOOFF (f). — Intuſſchen was onze lyder hierdoor zoodanig verzwakt, en zyn toeſtand zoo zeer verergerd, dat de Heeren GREVE beſloten, om ook met andere Genees- en Heelmeesters over dit ongemak raad te plegen, en derzelver gedachten omtrent het gene in de tegenwoordige omſtandigheden van zaken konde en diende gedaan te worden, in te nemen: — dus beleiden Hun Ed. eene conſultatie tegen vier uren des namiddags, en werden door Hun Ed. behalven bovengemelden Heer DE KONING, (die onzen lyder al ſedert eenigen tyd van ſtadswege als gewoon Doctor behandelde,) daartoe verzocht de Heeren J. E. RÖMER, VAN LELYVELD, L. VAN LOENEN, en HARLINGEN, allen Stads-Doctoren; benevens de Heeren C. VERMEULEN, H. VAN LOENEN, en J. BUYN, allen Stads-Chirurgyns: terwyl de jonge Heer GRE-

(f) Men vindt dit beſchreven in Zyn Ed. *Donum chemicum*, in het jaar 1773. te Groningen gedrukt, *pag.* 25. *et ſeqq.*

GREVE, dien ik ſedert eenige jaren onder myne beste en yverigſte leerlingen tellen mocht, en die my meermalen in gevallen van aanbelang raadpleegt, my, teffens ook uit naam van zynen Vader, kwam voorſtellen, om daarby tegenwoordig te zyn.

Alle deze Heeren (de Heeren RÖMER en HARLINGEN alleen uitgezonderd, die door andere bezigheden verhinderd werden, om zich hierby te laten vinden) op den beſtemden tyd byeen gekomen zynde, en den toeſtand des lyders onderzoekende: vonden wy hem zeer zwak; de pols zeer flaauw en klein, doch anderszins natuurlyk en gelyk, zonder de minſte koortſige beweging; het aangezicht zeer bleek, doch niet zeer vervallen; en het oog ſtond nog vry levendig.

Zoo haast het ongemak ontbloot werd, gaf het een' zeer benaauwden rotſtank op, en maakte eene verſchrikkelyke vertooning: het beſloeg niet alleen het geheele gedeelte van de zool des voets; maar hing ter wederzyden vry ver over dezelve heene: en, van den hiel beginnende, ſtrekte het zich

zich voorwaards uit, tot over de helft van den voet: het beſtond (zoo als wy te voren meldden) uit eene meenigte van kleinere vleeschklompjes (g), en had, in zyne uiterlyke gedaante, veel overeenkomst met de buitenzyde van eene *placenta* of moederkoek, die tegen de lyfmoeder aanligt: — op ſommige plaatſen was het bloedig; doch voor het overige bleek en eenigszins witachtig: het was verder overal gelykelyk zacht; en vry beweeglyk op de zool van den voet.

Dit gezwel naauwkeurig beſchouwende, bleek het duidelyk, dat het een *fungeus* gezwel ware: het welke uit een klein beginſel, van tyd tot tyd, grooter zynde geworden, teffens kwaadaartig was geworden; en wegens het doorknagen der bloedvaten, die allerwegen daardoor liepen, aanleiding gegeven had tot de ontſtane bloedingen. Over den tegenwoordigen aart en toeſtand van het ongemak waren wy het allen volkomenlyk eens: doch over den eerſten oorſprong vielen 'er tusſchen ons verſchillende gedachten: naardien een en ander onzer

(g) zie *Fig. I.*

meenden, dat het ongemak zynen eerſten oorſprong verſchuldigd ware aan eene ongeſteldheid van een of meerdere beenderen van den voet; terwyl anderen in begrip ſtonden, dat hetzelve in zyn eerſte begin een gewoon ſpekgezwel ware geweest, het welke in den vetrok onder de huid van de zool des voets ontſtaan zynde, door de gedurige drukking, die by het gaan plaats had, tot zulk een' trap geklommen was, als wy het tegenwoordig zagen.

Omtrent de behandeling en geneeswyze van dit ongemak, in het tegenwoordige tydsgewricht, was men het ook niet ten volle eens: elk onzer ſtemde wel gereedelyk toe, dat men in deszelfs tegenwoordigen toeſtand op het enkele gebruik van geneesmiddelen niets te hopen had; maar dat 'er integendeel alle reden was, om te vreezen: ja dat men, uit hoofde der zich gedurig herhalende en telkens toenemende bloedingen, veilig mocht vaſtſtellen, dat, wanneer men niet in tyds, door eene ervarene heelkundige hand, dit ongemak krachtdadig tekeerging, het in 't kort met den lyder gedaan zoude zyn: doch omtrent de

de wyze, waarop dit te doen, waren de gevoelens in den beginne verſchillende: de meesten onzer meenden, dat 'er niets op ware, dan het afzetten van het been; — zy waren van gedachten, dat men, zonder verwyl, daartoe behoorde over te gaan: doch anderen waren van oordeel, dat men, alvorens tot dat uiterſte middel (het welke altoos, en vooral in onzen verzwakten lyder, gevaarlyk was) te komen, eerst behoorde te beproeven, of men niet, na vooraf het gezwel, zoo ver doenlyk, door het mes te hebben weggenomen, deszelfs wortel, of door *cauſtique* middelen, of door het brandyzer zelve, zoude kunnen uitroeijen; en dus den lyder, met behoud van zulk een voornaam deel, als het been is, en dat *hem* in 't byzonder in zyn beroep zoo zeer te ſtade kwam, van dit ſchroomelyk ongemak te verlosſen: doch, behalve dat het, wegens de onzekerheid hoe diep de wortel van dit ongemak naar binnen ging, zeer twyfelachtig was, of deze geneeswys wel zoude kunnen ter uitvoer gebracht worden, was zy ook zeer hachelyk; daar lichtelyk dezelve eene zware

bloedſtorting konde veroorzaken in onzen, van bloed reeds zoo zeer uitgeputten, lyder: daarenboven had men, wegens den hoogen trap, waartoe dit ongemak nu reeds geklommen was, en deszelfs kwaadaartigheid, weinige reden, om zich te vleijen, dat men het zelve met den wortel, (alware het al, dat het been van den hiel zuiver ware,) ten eenenmale zoude kunnen uitroeijen: — 'er was dan, naar het ſcheen, tot behoud des lyders niets overig, dan de afzetting van het been; en hoe meer men de zaak wikte en woog, hoe meer wy allen daartoe overhelden.

De vraag was nu vooral, of deze kunstbewerking in dit geval, en in de omſtandigheden waarin onze lyder zich tegenwoordig bevond, aan te raden ware, dan niet? en of men dezelve, met eenigen grond van hoop eener gelukkige uitkomst, zoude durven ondernemen?

De beſisſing dezer vraag was zeker bedenkelyk: en toen ik dezelve overwoog, kwamen 'er by my twee gewichtige bezwaren op tegen de afzetting: — de eerſte was, de

zoo

zoo zeer verzwakte toeſtand des lyders: wiens krachten, door de herhaalde bloedingen zoo zeer waren uitgeput, dat het twyfelachtig moest zyn, of wel de lyder die kunstbewerking zoude kunnen doorſtaan; en of zyne krachten wel toereikend zouden wezen, om derzelver toevallen en gevolgen te boven te komen: — hierby kwam nog eene andere omſtandigheid, die in dit geval byzonderlyk plaats had; en by my, in de beoordeeling van dit geval, zeer zwaar woog: — dat namelyk onze lyder, onder het verhaal, dat hy ons van zyn ongemak, deszelfs beloop, en den tegenwoordigen toeſtand gaf, onder anderen gezegd had, dat hy aan het zelfde been, waaraan hy het hierboven beſchreven gezwel had, ook ſedert eenigen tyd aan de buitenzyde, even onder de kuit, nog een klein knobbeltje ontdekt had: het welke hem, ſedert men op het voorname ongemak aan den hiel rattekruid had aangelegd, meer en meer pyn veroorzaakte: — dit knobbeltje kwam my aanſtonds voor van denzelfden aart te zyn, als het hoofdongemak in den beginne geweest was; het

deed my denken, dat het eene en andere zyn' oorsprong had uit eene zekere ongeteldheid, die in alle de vochten, al van vroegere tyden, had plaats gehad; en zulks deed my vreezen, dat, offchoon wy aleens de ongemakken, die daaruit reeds werkelyk ontftaan waren, door de afzetting van het been boven het laatstgemelde knobbeltje wegnamen, deze ontaarting der vochten zich naderhand, van nieuws, op eene of meer andere plaatfen zoude openbaren, en aldaar diergelyke gezwellen maken.

By nadere overweging, kwam echter geene dezer beide bedenkingen my voor voldoende te zyn, om van de afzetting van het been af te zien. Dat in dit geval tegenwoordig deze kunstbewerking niet alleen het veiligfte, maar zelfs het eenigfte middel was, om het leven van onzen lyder te behouden, ftond by my vast: en dat de groote zwakheid, die by hem plaats had, niet zoo zeer eene uitputting van krachten was, die door het ongemak als ongemak, en door deszelfs gevolgen, veroorzaakt en van tyd tot tyd toegenomen was; als wel een onmid-

de-

delyk gevolg van het groote verlies van bloed, het welke hy, vooral in de laatſte dagen, geleden had; bleek, mynes bedunkens, klaar en duidelyk: daar niet alleen de pols, uitgenomen dat hy klein en zwak was, geenerlei ongeregeldheid of koortſige beweging deed voelen; maar ook het oog van den lyder eene natuurlyke levendigheid vertoonde, die my van den beginne af getroffen had; daar zyne kleur, behalven dat deze wat bleek was, niets ziekelyks aanduidede; — en daar de lyder, by dit alles, nog in het beste van zyn leven, en te voren doorgaans gezond was: ſcheen het my, met betrekking tot zyne zwakheid, gants niet hopeloos, dat hy en de kunstbewerking zelve, en hare gevolgen, wel zoude kunnen doorſtaan. — En wat de tweede zwarigheid betrof, die uit het kleine gezwel, 't welke aan de kuit gezien werd, ontſtond: deze, offchoon by my zeer zwaar wegende, moest ons, dacht my, niet affchrikken, om in dezen dringenden nood dit uiterſte middel, tot behoud van onzen lyder, te beproeven: want, offchoon de onder-

vinding meermalen geleerd heeft, dat wanneer 'er in het eene of andere deel van het lichaam een diergelyk gezwel, als dit was, ontſtaat, en men hetzelve wegneemt; als dan dikwyls in het kort hier of daar een ander van denzelfden aart opkomt; en dat, dit ook wederom weggenomen zynde, 'er op nieuws elders een of meer anderen volgen: — ja al eens geſteld zynde, dat 'er, na het doen der kunstbewerking, ook in dit geval, een of meer nieuwe gezwellen ontſtonden, ('t gene de uitkomst alleen beſlisſen moest,) dan konde het nog een' geruimen tyd aanloopen, eer dezen zich vertoonden: — daarenboven konden die *geformeerd* worden op zulke plaatſen van het lichaam, die aan mindere beweging onderhevig waren; en dan was het zeer waarſchynelyk, dat zy veel langſamer in grootte zouden aanwasſen, dan hier aan den hiel, daar het gewicht van het geheele lichaam, het welke in het ſtaan, en vooral in het gaan, gedurig daarop ſteunde en drukte, buiten allen twyfel zeer veel tot deszelfs ſchielyken aanwas en ontaarting had toegebracht: — en dus doende zoude de afzetting

van

van het been, gelyk het zich van voren liet aanzien, nog kunnen dienstbaar zyn, om het leven van dezen ongelukkigen lyder, (voor wien anderszins niets dan een zekere en schielyke dood te wachten was,) nog een' aanmerkelyken tyd te verlengen.

Door deze overweging overgehaald, stemden wy, ten laatsten, allen tot de afzetting van het been; en daar elk oogenblik van uitstel den lyder aan eene nieuwe en allerzorgelykste bloeding blootstelde, viel het besluit, om (tot voorkoming van dit gevaar) de *operatie*, zoo ras het maar eenigszins mogelyk was, te verrichten. — Dit ons besluit den lyder medegedeeld zynde, hadden wy het genoegen, dat hy gereedelyk daarin toestemde; met eene zeldsame bedaardheid daarbyvoegende, hoe hy by zich zelve al gedacht had, dat het daarop zoude uitkomen.

De jonge Heer GREVE, die deze *operatie*, onder het oog en met bystand van zynen Vader, stond te doen, nam op zich, al den toestel, zoo tot de kunstbewerking zelve, als tot derzelver verband, met den eer-

ſten in gereedheid te brengen; en daar het nu, na het afloopen der *conſultatie*, reeds over half vyf uren was, werd het tydperk van zes uren tot het doen derzelve bepaald.

Op den beſtemden tyd allen by een gekomen zynde, vonden wy onzen lyder even bedaard als wy hem gelaten hadden: — na ons vertrek met een' Ziekentrooster, dien hy by zich had laten komen, geſproken hebbende, had hy daarna eene pyp tabak gerookt; en betoonde zich, by aanhoudendheid, zeer gemoedigd tot het ondergaan dezer gewichtige *operatie*.

De lyder uit het bed geholpen en op een' ſtoel gezet zynde, begaf de jonge Heer GREVE zich aan het werk: — na het ſtellen van het draaituig (h), en het aanleggen van eenen ſmallen band, ter bepaling van de plaats der te doene ſnede, deed hy dezelve met een recht mes, in de rondte omtrent éene handbreedte onder de knie, daardoor de huid met het grootſte gedeelte der ſpieren te gelyk doorſnydende; en deed ons dadelyk zien, hoe door een recht mes, wanneer het door eene kun-

(h) *tourniquet*

kundige en geoefende hand beſtuurd werd, de ronde ſnede ruim zoo ſpoedig en egaal geſchiedt, als met een krom, dat men anderszins gewoon is hiertoe te gebruiken (i). — Vervolgens het overige vleesch der twee pypen van het been, beneffens het beenvlies, naar gewoonte met een kleiner mes afgeſcheiden en ontbloot hebbende, zaagde hy de beide beenpypen, op de gewone wyze, en met de vereischte behoedmiddelen, vaardig door: hierop de afgeſnedene bloedvaten gezocht hebbende, bond hy dezelven af; en daarop, door het losdraaijen van het draaituig, beproefd hebbende, of zy behoorlyk onderſchept waren, werd de *operatie* door onzen jongen Heelmeester allergelukkigst volvoerd: hy gaf hierin veelvuldige blyken van eene weergalooze handigheid en door en door geoefende kundigheid, gepaard met

(i) Dit was de tweedemaal, dat de meesten onzer dezen jongen braven Heelmeester, in de afzetting van het been zoo handig en voorſpoedig een recht mes zagen gebruiken: daar hy zich van het zelve, insgelyks met hetzelfde voordeel, heeft bediend in de afzetting der dye van zekeren jongman, door hem, in zyne *Obſerv. et Quaeſt. Med. Chir.* in het jaar 1783. onder myne voorzitting zoo treffelyk verdedigd, beſchreven.

met eene byzondere bedaardheid en eene tegenwoordigheid van geest, die ſomwylen, zelfs den allerkundigſten Heelmeester, in het doen eener gewichtige *operatie* begeeft.

Daar ſchoot nu niets anders over, dan het aanleggen van een bekwaam verband, het welke door den Heer GREVE den Vader, die zyn' Zoon ook in het doen der *operatie* van tyd tot tyd *geaſſiſteerd* had, met ongemeene netheid, naar de manier van WHYTE, verricht werd: alleen met dat onderſcheid, dat hy op de ſtomp eerst eene laag van plukſel, en daarna de ſpons, aanleide.

Na de *operatie*, die de lyder met een' onverſchrokken moed doorſtond, en waarby hy niet dan zeer weinig bloed verloor, (zynde hetzelve alleen in den beginne, by het ſterker aanzetten van het *tourniquet*, met eenigen meerderen aandrang, op verſcheidene plaatſen uit het gezwel geſprongen,) werd hy te bed gelegd, en hy bracht den nacht zeer bedaard door, van tyd tot tyd iets rustende.

Des anderendaags vonden wy zynen pols vry bedaard, en hy had weinig koorts,

koorts, maar klaagde van gedurige trekkingen in de ſtomp.

Vrydag morgen was zyn toeſtand gewenscht; maar des nadenmiddags kreeg hy toevallig, waarſchynelyk door aandoening, een aanval van koorts, gepaard met benaauwdheden en *ſpaſmodique* trekkingen door het geheele lichaam: doch alle deze toevallen bedaarden welhaast, en in de eerſte acht dagen na de *operatie* deed zich verder niets buitengewoons op: de lyder at, dronk, en ſliep wel, en hy nam dagelyks toe in krachten.

Na acht dagen, toen het verband voor de eerſtemaal werd losgemaakt, vertoonde zich de ſtomp volmaakt wél; en 'er had zich eene genoegſame hoeveelheid van goeden dikken etter *geformeerd:* — by het nieuwe verband bedienden zich de Heeren GREVE van enkele drooge plukſel, zonder eenig ander middel, en gingen in het vervolg op denzelfden eenvoudigen voet voort: met dat gelukkig gevolg, dat de wond, die by aanhoudendheid eenen zeer goeden etter opgaf, aan alle kanten begon te *cicatriſeren*; terwyl intuſſchen de lyder nu dagelyks ſterker werd,

werd, en naar zyn eigen getuigenis zich volmaakt wél bevond: — dit werd ook door zyne uiterlyke gedaante ten vollen bevestigd: hy zag 'er ongemeen wél uit; hy had eene frisſche kleur, en gaf alle bewyzen van gezondheid: zoo dat 'er zich allerwege hoop tot eene ſpoedige en gelukkige genezing opdeed, en ik my ſomwylen ook begon te vleijen, dat de vrees, die ik in den beginne had opgevat, (welke echter nooit geheel van my geweken was, waarom ik genoegſaam t'elken reize, als ik met den jongen Heer GREVE onzen lyder bezocht, dezelve aan hem, over het geval en deszelfs gevolgen ſprekende, te kennen gaf,) mocht ongegrondt zyn.

Dus ging alles, eenigen tyd, naar wensch: de rand der wond *cicatriſeerde*, by aanhoudenheid, zeer voorſpoedig; en de ettering begon in het begin der maand November merkelyk te minderen: toen onze lyder, omtrent de helft dier maand, op het onverwachtſte, eene zware benaauwdheid en bezetting op de borst kreeg, gepaard met eene ſterke koorts, die niet, dan na eene herhaalde aderlating, bedaarde.

de. — Dit toeval ſchreef men, in den aanvang, gedeeltelyk toe aan eene koude of tocht, dien de lyder door de plaatſing van zyn bed gevat had; gedeeltelyk aan den damp van een lampje, het welke hy des nachts tegen den muur, waaraan de gordynen vast waren, binnen dezelven had branden: — in die onderſtelling zettede men het bed op eene andere plaats, en het lampje werd weggenomen; dan noch het eene noch het andere voldeed aan het oogmerk: zelfs konden gepaste middelen, door den Heer DE KONING den lyder toegediend, noch herhaalde aderlatingen, hem bevryden voor nieuwe aanvallen van benaauwdheid en bezetting op de borst. Deze toevallen, dus van tyd tot tyd hervattende, werden gedurig heviger; en de lyder op nieuws daarvan den 25. en 26. dier maand aangevallen zynde, waren zy verzeld met geweldige brakingen van galachtige ſtoffen. — Van deze ongeſteldheid des lyders kennis gekregen hebbende, ging ik hem van tyd tot tyd bezoeken, en eens en andermaal by hem geweest zynde, nam myne vorige vrees wederom toe;

ja

ja ik kwam welhaast in het vermoeden, of niet ſomwylen diezelfde ſtof, die te voren oorzaak van het ongemak onzes lyders geweest was, en die vervolgens, zoo lang de ſtomp van het afgezette been overvloedig etterde, zich onder de gedaante van etter, of liever met denzelven gemengd, ontlast had; nu daartegen, by het minderen der ettering, wederom binnen het lichaam blyvende, en met de overige vochten door hetzelve omloopende, door eene of andere onbekende oorzaak, in de longen, daar dog al ons bloed doorloopen moet, was opgehouden; aldaar verſtoppingen had veroorzaakt, die de bovengemelde bezetting en benaauwdheid in de ademhaling hadden te weeggebracht. — Hoe meer ik onzen lyder bezocht, en alle de omſtandigheden, die zich by hem opdeden, naauwkeuriger naarging, hoe meer ik in dit vermoeden bevestigd werd: de koorts, die in den beginne afging, bleef hem ſedert eenigen tyd meest by, en was op geenerlei wys te overwinnen: zelfs was het aanhoudende gebruik der kina niet alleen ongenoegſaam, om dezelve geheel te

over-

overmeesteren, maar zy nam zelfs, in weerwil des aanhoudenden gebruiks van den koortsbast, eerder toe dan af, met eene zichtbare vermindering van krachten. Met den Heer DE KONING over den toeſtand van onzen lyder ſprekende, en over de oorzaak van deszelfs tegenwoordige ongeſteldheid, deelde ik aan Zyn Ed., alsmede aan den Heer RÖMER, Stads- en Hospitaal-Doctor alhier, die (op verzoek van den Heer DE KONING) onzen lyder meermalen met Zyn Ed. bezocht, myne gedachten mede; en het ſcheen, dat Hun Ed^{s} daarvan niet ten eenenmale vreemd waren. — Intusſchen diende men den lyder, van tyd tot tyd, velerlei inwendige geneesmiddelen toe; zoo om de geheele *masſa* der vochten te verdunnen, als om bepaaldelyk de verſtoppingen in de longen tegen te gaan: — en daar de ondervinding, vooral in de laatſte jaren, meermalen geleerd heeft, dat het aanleggen van ſpaanſchevliegplaasters tusſchen de ſchouders, dikwerf in ongemakken der longen en daaruit ontſtane benaauwdheden, eene ongemeene uitwerking doet; beproef-

den wy, of dezen ook ſomwylen onzen ongelukkigen lyder eenige verlichting van zyne benaauwdheid geven mochten: maar te vergeefs. Want offchoon zelfs de ettering een' geruimen tyd onderhouden werd, ging het by aanhoudendheid met onzen lyder meer en meer achteruit: de koorts verliet hem nu nooit; zyne krachten namen van dag tot dag zichtbaar af; zyne eetlust verminderde hoe langer hoe meerder; hy werd dagelyks magerder; en zyn aangezicht verviel oogſchynelyk; zyne benaauwdheden namen meer en meer toe; tot dat hy eindelyk, na zeer veel te hebben uitgeſtaan, op den 7. Februari dezes jaars onder zyne ongemakken bezweek.

Dus zagen wy, in een doorgaand bericht, hoe dit geval in zyn gantsch beloop zich hebbe toegedragen: nu ſtaat ons nog te zien, wat een ontleedkundig onderzoek ons omtrent hetzelve geleerd hebbe: — en hiertoe zullen wy, in de eerſte plaats, kortelyk opgeven, wat licht het afgezette been ons, ter verkryging eener nadere kennis van het ongemak aan den hiel, heb-

hebbe bygezet; en dan verſlag doen van het voornaamſte, dat wy, met betrekking tot des lyders ongeſteldheid en ziekte, in zyn lyk ontdekt hebben: — zullende, zoo ik my niet bedrieg, het eene en andere voldoende zyn, om ons een naauwkeurig denkbeeld te geven, zoo van het ongemak zelve, als van deszelfs gevolgen; en teffens, om het gene ik by de inleiding dezer beſchryving voorſtelde, nader te bevestigen.

Om het onderzoek van het afgezette been op eene geſchikte wyze te beginnen, nam ik eerst de maat van het gezwel. Ik bevond deszelfs omtrek, aan den wortel, van ruim 10½ duimen te zyn; terwyl eene koord, van den hiel over hetzelve naar voren geſlagen, de lengte had van bykans 9. duimen: en toen ik het gezwel op dezelfde wyze overdwars mat, bleek het iets breeder dan langer te zyn; daar de koord hier eene lengte vertoonde van omtrent 9½ duimen: — deze metingen waren zeer geſchikt, niet alleen om ons den juisten omtrek van het gezwel te leeren kennen; maar ook, om ons te doen zien, hoe

het van zynen wortel opryzende, zich naar alle kanten uitzette, en tot welk eene aanmerkelyke hoogte het zich verhief. — Dit gedaan zynde, ſneed ik het gezwel in de rondte, langs deszelfs wortel, met een ſcheermes af: zoo om het afzonderlyk te kunnen wegen; als om teffens te kunnen naargaan, hoe het inwendig aan den wortel geſteld was.

Het gezwel dan, van den voet afgenomen en gewogen zynde, werd 1¾ ℔ zwaar bevonden: hierop overgaande tot een naauwkeuriger onderzoek van het overgelatene gedeelte van hetzelve, maakte ik hiertoe dicht by den rand eene diepere inſnyding in de rondte, ſcheidende dus dit overſchot met een klein gedeelte der gemeene bekleedſelen en het pezige bekleedſel der ſpieren van den ondervoet (k); en het gelukte my dit zoo te doen, dat het zelve zich genoegſaam overal vry zuiver vertoonde, en het zich in den eerſten opſlag liet aanzien, als of het ongemak zich alleen bepaalde in den vetrok, die het zoo evengemelde pezige bekleedſel der ſpieren van den on-

(k) *aponeuroſis plantaris*

ondervoet met de huid vereenigt: doch hetzelve nader beſchouwende, ſcheen de wortel des gezwels tusſchen de twee hoofden van het pezige bekleedſel naar binnen te gaan, waarop ik dit bekleedſel meer zydwaards in de lengte doorſneed, en te gelyk met de daaraan zoo naauw vereenigde kleine buigſpier der teenen (l) van de daareven bovenliggende groote buigſpier der teenen (m) afſcheidde: het welke ons ſtraks deed zien, dat niet alleen een klein gedeelte van den buik of het vleezige deel der kleine buigſpier, maar dat zelfs het bykomende hoofd (n) aan de groote buigſpier, het welke die ſpier van den hiel ontfangt, en met zyne pezen vereenigt, was aangedaan; en dat de laatstgenoemde ſpier, tegen over die plaats, daar het ongemak tusſchen het bovengemelde pezige bekleedſel naar binnen drong, aan hare onderzyde met eenige langwerpige kleine ſpekgezwellen bezet was (o). — Eindelyk ſneed ik het zoo

(l) *flexor brevis digitorum pedis*
(m) *flexor longus digitorum pedis*
(n) *caput accesſorium*
(o) zie *Fig. II.*

evengemelde hoofd van de groote buigſpier, by derzelver beginſel, van den hiel af; teffens hare pezen, die van het been afkomen, affnydende: en daarop het eene en andere voorwaards van de daarop volgende banden van de beenderen des voets affcheidende, bleek het, dat zoo wel het bovenſte gedeelte van de groote buigſpier der teenen, als het bandachtige bekleedſel der beenderen van den ondervoet, volmaakt gezond was: doende zich daarin niets op, 't welke naar de minſte ongeſteldheid of ontaarting zweemde.

Dus het hoofdongemak met alle naauwkeurigheid naargegaan hebbende, gingen wy over tot het onderzoek van de kuit: waaraan ook onze lyder, (zoo als wy reeds te voren aanteekenden,) ſedert eenigen tyd, een klein gezwelletje had ontdekt, dat hem, na het herhaald aanleggen van rattekruid op het ongemak aan den hiel, zeer gevoelig was geworden, en hem ſedert dien tyd eene doorgaande knagende pyn had veroorzaakt: — ten dien einde de huid met een gedeelte des vetroks, die over de tweelingſpier

ſpier (p) loopt, afgeſcheiden hebbende, zagen wy welhaast aan het onderſte gedeelte, naar de buitenzyde, een klein witachtig gezwel, iets grooter dan eene groote graauwerwt: het welke, door my geopend zynde, eene witte ſmeer- of papachtige ſtof bevatte, in allen deele gelyk aan die, welke men gewoonlyk in de ſpekgezwellen aantreft. — Dus ſcheen 'er geen twyfel aan, of het was in de beginſelen een gewrocht van dezelfde kwade geſteldheid der vochten, die tot het eerſte ongemak van den hiel aanleiding had gegeven: — verder beſpeurden wy hieromtrent niets, 't welke onze aandacht trok; zynde alles omtrent hetzelve, naar het uiterlyke aanzien, frisch en gezond.

In meer dan één opzicht diende het gedane onderzoek ons, ter opheldering van dit geval, en tot recht verſtand van den waren aart en oorſprong van dit ongemak: — over den eerſten oorſprong toch (zoo als ik te voren reeds met een woord meldde) waren wy, by het houden der raadpleging

(p) *muſculus gemellus*

ging niet van dezelfde begrippen: zynde eenigen onzer van gevoelen, dat het hoofdongemak aan den hiel zynen eerſten oorſprong verſchuldigd ware aan een' zoogenaamden windoorn (q), of bederf aan het hielbeen (r): hetwelke door verloop van tyd zich uitbreidende, eerst het beenvlies (s) en de pezige banden (t) der beenderen van den ondervoet, en vervolgens de buigſpieren der teenen had aangedaan: en dat deze ſpieren vervolgens meer en meer ontaart zynde geworden, een *fungeus* gezwel daaruit ware voortgekomen; het gene door verſcheidene oorzaken, vooral door de gedurige drukking by het gaan en ſtaan, in grootte was toegenomen, en naar buiten uitſpattende, tot zulk een' trap van kwaadaartigheid geklommen was, als wy hetzelve gezien hadden.

Met meerdere waarſchynlykheid gaf een ander onzer, by de gehoudene raadpleging, in bedenking: of dit ongemak niet behoorde gebracht te worden

(q) *ſpina ventoſa*
(r) *calcaneus*
(s) *perioſteum*
(t) *ligamenta*

den tot de zoogenaamde *oſteo-ſteatomata*; waarvan men by de heelkundige ſchryveren van dezen tyd gewag gemaakt vindt? Een geval, waarvan de meesten onzer, voor omtrent 3. of 4. jaren, in deze ſtad ooggetuigen waren geweest: waarin de beide groote kuitſpieren (u), in haar geheel vleezig gedeelte, met eene meenigte van grootere en kleinere ſpekgezwellen bezet waren; en waarin teffens het kuitbeen genoegſaam in deszelfs geheele lengte bedorven of *cariëus* was: gaf tot die gedachten veel aanleiding (v)! — doch van den beginne af was het my meer dan waarſchynlyk voorgekomen, dat het ongemak van onzen lyder in zynen eerſten oorſprong niet anders geweest ware, dan een gemeen ſpekgezwel, het welke in den vetrok, die het peesachtige bekleedſel der ſpieren van den ondervoet met de huid des hiels ſamenvoegt, ontſtaan zynde, zoo door de gedurige drukking, die by het gaan en ſtaan plaats heeft, als

(u) *gaſtrocnemii*; *gemellus et ſoleus*

(v) Dit geval vindt men zeer naauwkeurig beſchreven in de reeds bovenaangehaalde *Obſervationes Med. Chir. miſcellaneae* van den jongen Heer GREVE, *Cap. II. pag.* 11. *et ſeqq.*

door verkeerde behandeling, dagelyks grooter geworden zynde, daardoor tot kwaadaartigheid was overgegaan; en het *fungeuſe* gezwel, dat het onderwerp dezer beſchryving is, veroorzaakt had.

Tot deze gedachten meende ik meer dan ééne reden te hebben. — Het gezwel toch had ik, by het betasten, zoo beweeglyk op den voet gevonden, dat het my gants niet waarſchynlyk voorkwam, dat deszelfs eerſte begin en voornaamſte wortel zoo diep zat; veelmin uit het been zelve voortſproot: hierby kwam, (en dit was by my van veel gewicht,) dat onze lyder de teenen, tot het laatſte toe, met alle vryheid en dat zonder pyn bewegen konde; het welke zekerlyk (indien de buigſpieren derzelven, die tusſchen het randachtige bekleedſel der beenderen van den ondervoet, en tusſchen het gezwel, gelegen waren, zulk eene groote ontaarting ondergaan hadden) onmogelyk zoude hebben kunnen plaats vinden: eindelyk gaf het kleine gezwelletje; dat (zoo als wy boven zagen) aan het buitenſte gedeelte der tweelingſpier van de kuit ontſtaan was, en deszelfs zitplaats had even

even onder de uitwendige gemeene bekleedſelen; veel grond om te denken, dat ook het groote gezwel aan den hiel zyn eerſte begin niet in het been, maar (even gelyk het kleine) in de zachtere deelen, en wel in den vetrok, gehad had. Deze gedachte nu werd door het ontleedkundige onderzoek van het afgezette been ten vollen bevestigd: daar alle de beenderen van den ondervoet, met deszelfs bandachtige bekleedſelen, benevens de pezen van de groote buigſpier der teenen, gaaf en ongeſchonden waren; en, daar het kleine gezwel, by deszelfs opening, een waar ſpekgezwel bleek te zyn, werd het meer dan waarſchynlyk, dat 'er by onzen lyder eene zekere kwade geſteldheid in de vochten plaats had, die tot het ééne gezwel zoowel als tot het andere aanleiding gegeven had. Hierdoor werd myne reeds in den beginne opgevatte vrees voor nieuwe gezwellen zeer geſterkt: en dat deze niet ongegrondt geweest zy, maakten de kwalen, waarmede onze lyder by vervolg van tyd werd aangetast, en die hem na eene vleijende hoop eener ſpoedige en gelukkige

ge genezing, ten laatsten in het graf ſleepten, niet alleen zeer waarſchynelyk; maar, zoo ik my niet ten eenenmale bedriege, werd dit ten volle zeker uit het gene ik, met den Heer DE KONING en de Heeren GREVE, na den dood van onzen lyder in het lyk heb waargenomen. Naauwlyks was onze ongelukkige lyder geſtorven, of de jonge Heer GREVE, door eene allerpryslykſte leergierigheid gedreven, gaf zich alle moeite om vryheid te bekomen tot opening van het lichaam. Hierin geſlaagd zynde, kwam hy dit aanſtonds my mededeelen; met verzoek, om daarby te willen tegenwoordig zyn. Begerig, om te zien of wy daardoor niet het eene of andere zouden mogen ontdekken, dat my in myne gedachten omtrent de oorzaak en den aart der ongeſteldheid van onzen lyder bevestigde, nam ik zulks gretig aan: en ten dien einde nog dezen zelfden avond met de beide Heeren GREVE, en den Heer Doctor DE KONING ſaamgekomen zynde, begonnen wy het onderzoek met het openen der borst: de kraakbeenderen der ribben op de gewone wyze doorgeſneden, en het borst-

been

been van de ſleutelbeenderen afgeſcheiden hebbende, lichtte de jonge Heer GREVE het borstbeen op; en hetzelve, naar den loop van het middelſchot, van boven af tot beneden toe, losgemaakt hebbende, ſloeg hy het over den buik hene, op dat wy vryelyk in het binnenſte der borst zouden kunnen zien. Naauwlyks vestigden wy het oog op de beide holligheden der longen, of wy zagen, dat hier gewichtige ontdekkingen te doen waren: — de linkerlong was by het openen van het borstvlies (w) niet toegevallen, zoo als zulks anderszins in den natuurlyken ſtaat plaats heeft; maar zy bleef opgezet, zoo datze hare holligheid ten vollen bleef beſlaan: en toen wy haar poogden ſaam te drukken, bood zy ſterken wederſtand; en wy bemerkten, datze op verſcheidene plaatſen aan het borstvlies was aangegroeid: — hare zelfſtandigheid was ook veel vaster en harder dan gewoonlyk: het was even of wy op vet duwden, dat wel eenigszins voor eenen drukkenden vinger wykt, doch alleen tot zekeren trap;

en

(w) *pleura*

en het was dus even of de long met eene ſoort van vet of ſmeer bezet ware: — dit kreeg nog meer waarſchynlykheid door hare kleur en het uiterlyke aanzien: — zy was van buiten teneenenmale wit, en had overal veel overeenkomst met een' grooten vetklomp, die de gedaante der long had; en toen wy vervolgens deze long doorſneden, vonden wy haar van binnen allerwegen met eene vet- en ſmeerachtige ſtoffe bezet. De rechterlong was zekerlyk minder ontaart, dan de linker: en niet alleen was zy by het openen van haar borstvlies toegevallen, ja genoegſaam overal van hetzelve los; (bevattende het borstvlies eene matige hoeveelheid van een doorſchynend roodachtig vocht;) maar de long was ook op vele plaatſen uiterlyk gezond, en, zoo als men zulks veeltyds ziet, hoogblaauw: op verſcheidene plaatſen echter was zy bezet met knobbelachtige gezwellen (x), die van verſchillende grootte en gedaante waren; en waarvan het eene meer verheven was dan het andere: zoo dat, daar 'er ſommigen aanmerkelyk boven hun-

(x) zie *Fig. III.*

hunnen naasten omtrek uitpuilden (y); de anderen integendeel meer binnenwaards lagen, en (als het ware) in de zelfſtandigheid der long inzonken (z). Vervolgens, tot nader onderzoek der long, een gedeelte daarvan affnydende, bevonden wy, dat 'er binnen in dezelve nog verſcheidene andere gezwellen waren, die zich aan den buitenkant niet vertoonden, en insgelyks in grootte en gedaante verſchilden: dezen, even als de buitenſten, opgeſneden zynde, toonden door de ſmeerachtige ſtoffe, die zy bevatteden, den aart van een gewoon ſpekgezwel of *ſteatoma* te hebben.

Na dus de beide longen naauwkeurig onderzocht te hebben, openden wy de holligheid van het hart: wy ſtonden verwonderd het hartenzakje (a) (dat in deszelfs gezonden ſtaat overal glad en gelyk is) allerwegen ruw, en met harde en puntige verhevenheden bezet, te vinden, die witachtig van kleur waren, eenigszins naar geel trekkende, en dus in hare kleur vele overeen-

(y) a, b, c, d.
(z) e, f.
(a) *pericardium*

eenkomst hebbende met vet: — het oog over den geheelen omtrek van het hartenzakje latende gaan, maakte deszelfs geheele oppervlakte de vertooning van eene doorgaande beginnende zoutſchieting, of *cryſtalliſatie*. — Het hart was in deszelfs omtrek met diergelyke verhevenheden bezet, als het hartenzakje, en maakte eene evengelyke vertooning: zynde alleen dit onderſcheid daarin, dat de uitbottingen iets korter waren. — Verder vonden wy hier niets dat eenige opmerking verdiende: het hart had zyne natuurlyke gedaante; en het hartenzakje bevattede eene matige hoeveelheid van een doorſchynend en lichtrood gekleurd vocht. Dus de borst verlatende, openden wy den buik: doch ook hier ontdekten wy niets buitengewoons: zynde alle deszelfs ingewanden, naar het uiterlyke aanzien, gezond en natuurlyk geſteld: — en daar, gedurende het geheele beloop der ziekte, zich niets by onzen lyder had opgedaan, het welke eenigen ſchyn van ongeſteldheid in het hoofd gegeven had; en de omſtandigheden niet wel toelieten, om ons onderzoek lan-

langer voort te zetten, ſtaakten wy hetzelve: meenende, uit het gene wy gezien hadden, genoegſaam ontdekt te hebben, het gene ons tot noodige kennis en verſtand der ongemakken van onzen lyder dienen konde: — immers, zoo ik my niet misgiſe, bleek het nu, by de beſchouwing der longen, zonneklaar; dat alle de ongemakken, die onze lyder, na het afzetten van het been, ondergaan had, alleen toe te ſchryven waren aan die zelfde ſtof, die te voren de ſpekgezwellen aan den hiel en aan de kuit veroorzaakt had: en die, nadat zy (op de gedane operatie) een' geruimen tyd door middel der daaropgevolgde ettering was ontlast geworden; na verloop van tyd (by de mindering der ettering) in het lichaam opgehouden zynde, en allerwegen door hetzelve omgeloopen hebbende, zich eindelyk in de vaten der longen had vastgezet, en aldaar zware verſtoppingen te weeg gebracht hebbende, de hierboven beſchrevene *ſteatomateuſe* gezwellen en ontaartingen gemaakt had: met dat gevolg, dat de blyde hoop van herſtelling, die ons in den beginne zoo aangenaam

vleide, verdwenen zynde, onze ongelukkige lyder, ten laatſten, na het uitſtaan van de geweldigſte benaauwdheden, daardoor uitgeput en bezweken zy.

Dus zagen wy uit dit geval

1.) Hoe de natuur; om zich van eene ſchadelyke ſtoffe, die in het lichaam gevormd en opgehoopt word, te ontdoen, en het gevaar, dat haar deswegens over het hoofd hangt, af te keeren; niet zelden, met zulk een heilzaam oogmerk, die ſtoffe naar het eene of andere deel van het lichaam dryft, wiens werking mindere verknochtheid heeft met het leven: daar zy wel eenig ongemak veroorzaakt, doch dat meermalen van weinig aanbelang is; en het welke, met voorzichtigheid behandeld, en behoorlyk gemydt wordende, dikwerf een' zeer langen tyd met gering ongemak gedragen word, en den mensch voor het overige gezond laat.

Maar wy merken hier 2.) aan: hoe zulk een uiterlyk ongemak, wanneer het, in den beginne, niet naar behooren vermydt, maar veronachtſaamd word; en door herhaalde drukking, als anders-

zins

zins, getergd zynde, daardoor meermalen in korten tyd tot eene aanmerkelyke grootte toeneemt.

3.) Leeren wy hieruit, hoe ſommige ongemakken, wanneer zy door zekere geneesmiddelen al te ſterk aangetast; of door mingeſchikte kunstbewerkingen te fel beſtreden worden: ſomwylen zeer ontaarten, en zoo kwaadaartig worden, dat daardoor niet alleen het leven in gevaar komt, maar dat meer dan eens de dood zelf daardoor veroorzaakt word.

4.) Geeft de beſchouwing van dit geval veel licht, in de wyze, waarop men, in de behandeling van dergelyke gevallen, zich te gedragen hebbe: en zy levert ons daaromtrent verſcheidene nuttige leſſen op. *Ten eerſten:* wy leeren hier, uit deze en ſoortgelyke uitwendige ongemakken, van hoe weinig aanbelang zy in den beginne ook ſchynen; onder welke eenvoudige gedaante zy ook in den eerſten opſlag zich vertoonen: dat zy altoos met vele omzichtigheid moeten behandeld worden: — daar men by ondervinding ziet, dat dezelven uit geringe beginſelen niet zelden tot eene aanmerkelyke grootte toene-

men, en teffens zeer kwaadaartig worden. *Ten tweeden:* dat ook, wanneer zulke ongemakken by aanhoudendheid toenemen en verergeren: zoo dat 'er niet alleen geene hoop zy, omze te zullen overwinnen; maar het veeleer te vreezen ſtaat, dat zy door den tyd treurige gevolgen zullen naar zich ſlepen: men niet te lang moete wachten, omze door de kunst weg te nemen: — daar zy, door verloop van tyd meermalen diepere wortelen ſchietende, in de nabygelegene deelen zulke zware verwoestingen te weeg brengen: datze naderhand, of geheel niet; of niet dan met verlies van het geheele deel, waarin ze ontſtaan zyn, kunnen worden weggenomen: en het ook ſomtyds gebeurt, dat door verdere ontaarting, de overige vochten van het lichaam aangeſtoken wordende, meer ſoortgelyke ongemakken op andere plaatſen voortkomen, of het geheele lichaam ziekelyk word. *Ten derden*: wy zien daarenboven, dat het niet altoos voldoende zy, het ongemak zelve weg te nemen; maar dat het teffens allernoodzakelykst zy, dat men zich beyvere, om (zooveel mo-

ge-

gelyk) de aanleidende oorzaken in tyds tegen te gaan: daar het anders te vreezen is, dat 'er één of meer nieuwe gezwellen van denzelfden aart ergens elders ontſtaan zullen: — ja, zoo ik by vervolg in een diergelyk geval kwam, geloove ik, dat ik op de eene of andere geſchikte plaats van het lichaam, eene *fontanel*, of nog liever een *ſeton*, zoude laten zetten; om te zien, of de daardoor gemaakte etter de kwade ſtoffe, die dit ongemak veroorzaakt had, zoude ontlasten. *Ten vierden:* dat wanneer 'er zulk een ongemak op eene plaats ontſtaat, die aan weinige drukking is blootgeſteld, of daar het niet zeer veel hinder doet, het beter zy, te beproeven, of men deszelfs verderen aanwas door eene geſchikte levenswyze en gepaste geneesmiddelen kan voorkomen; dan hetzelve met de daad weg te nemen: — dit toont de uitkomst in vele gevallen. Een enkel geval zal ik, ter ſtaving van myn gezegde, aanvoeren: het welke ik, boven ontelbare anderen, die overal by de geneeskundige ſchryvers voorkomen, verkieze; omdat het zulk eene naauwe overeenkomst

heeft met het onze. Ik bedoele het geval van den Markgraaf van St AUBAN, het welke de groote BOERHAVE in eene afzonderlyke verhandeling, onder den titel van *Atrocis rarisſimique morbi hiſtoria altera*, met zyne gewone naauwkeurigheid en oprechtheid, in het jaar 1728. beſchreven heeft. — Die Heer: welke by overerving eene byzondere *diſpoſitie* tot aanbeijen (b) ſcheen te hebben; altans wiens vader, na daaraan veel uitgeſtaan te hebben, eenigen tyd na het ſnyden en branden derzelven, aan eene zware bloedſpuwing ſtierf: beſpeurde alvroeg de eerſte beginſelen van dit ongemak; en dit nam in korte jaren zoodanig toe, dat hy, in den bloei van zyn leven, niet alleen onuitſprekelyke ſmerten daarvan leed, maar het ook te duchten ſtond, dat by verder verloop van tyd nog meerdere en ergere gevolgen daaruit zouden voortkomen. — Uit dien hoofde met gemelden Hoogleeraar hierover raadplegende, ſchreef die hem eene ſtrenge levenswyze voor: met byvoeging van eenige inwendige verzachtende geneesmiddelen, om dus (ter gelyker

(b) *haemorrhoïdes*

ker tyd) en de volbloedigheid, die by hem plaats had, voor te komen; en de ſcherpheid zyner vochten, die zyn ongemak van tyd tot tyd verergerde, tegen te gaan. Dit ſcheen in den beginne van eene gewenschte uitwerking te zyn, en de ſmerten en toevallen der aanbeijen werden niet alleen minder, maar zy bleven zelfs vervolgens ten eenenmale weg: — de Markgraaf genoot uiterlyk eene volmaakte gezondheid; doch, na verloop van anderhalf jaar, begon hy te klagen van eene aanhoudende ſcherpe pyn binnen in de borst onder het linker ſchouderblad; en deze werd, door een' bykomenden hoest, die hem zonder ophouden kwelde, onlydelyk: wordende hy, na verloop van ruim tien maanden, gedurende welken tyd hy onuitſprekelyke benaauwdheden ondervond, daardoor uit het leven gerukt. — Het doode lichaam van den Markgraaf door den Heer BOERHAVE geopend zynde, bleek het, dat een groot gedeelte der borst beſlagen werd door een ſpekgezwel, het welke zyn' oorſprong nemende aan het borstvlies der linkerzyde, tot zulk eene onmatige

grootte was toegenomen, dat het gewogen zynde tusſchen de zes en zeven ponden zwaarte had: hierdoor was de long zoo geweldig gedrukt geworden, dat zy tot de ademhaling ten eenenmale onmachtig was geworden, en dus het ontfangene bloed niet doorlaten konde: terwyl dit gezwel teffens het nabygelegene hart geheel en al uit deszelfs natuurlyke plaats gedrongen, en zyne holligheden grootendeels toegedrukt had; zulks de daardoor belette omloop van het bloed die ondragelyke benaauwdheden, en andere gevolgen, die in de beſchryving van den Heer BOERHAVE breeder vermeldt worden, had te weeg gebracht.

Eene giſſing, die de vergelyking van het geval van den Markgraaf *de* S^t. AUBAN met het onze, naar myne gedachten, aan de hand geeft; voege ik hier, tot ſlot dezer Verhandeling, nog by: of niet ſomtyds ſpek- en dergelyke gezwellen ontſtaan, wanneer de natuur, op de eene of andere wyze, in hare heilzame pogingen ter ontlasting van eene overmatige hoeveelheid van bloed geſtoord word; vooral, wanneer hetzelve met eene al te groote mate

van

van vet- en olieachtige deelen bezwangerd is: — het ſpyt my zeer, dat my dit eerst, meer bepaald, onder de aandacht viel na den dood van onzen lyder; toen ik, het geval van den Markgraaf, dat ik voor zeer vele jaren gelezen had, my herinnerende, en hetzelve herlezende, vond: (het gene my door het verloop van tyd ontgaan was:) hoe het ongemak van dien Heer door zware aanvallen van aanbeijen voorgegaan was; en zich, niet heel lang na het ſtremmen derzelven, ontdekt hadde. Hierdoor ben ik buiten ſtaat geweest, om in het zekere te kunnen weten, of onze lyder ook te voren daaraan was onderhevig geweest; het welke, indien het zoo bevonden ware geweest, inderdaad een helderder licht aan dit ſoort van ongemakken zoude hebben bygezet: — en dit doet my te meer leed, om dat zulks veel waarſchynelykheids heeft; dewyl hy, gedurende zyne laatſte ziekte, met aanbeijen is gekweld geweest: — dit altans heeft de jonge Heer GREVE (toen ik hem voor eenigen tyd het geval van den Markgraaf, en myne gedachten daaromtrent, mededeelde) my op myne

vraag dienaangaande, weten te zeggen: dat onze lyder, na het afzetten van 't been, zich daarover aan hem beklaagd had.

VER-

Fig. II.

Fig. I

Fig. II

Fig. III.

L.M. Vliebwaard sculp. 1789.

VERHANDELING

OVER DE

VERGIFTEN;

TOT HET RYK DER DIEREN BETREKKELYK:

DOOR

G. DE WIND.

INLEIDING.

De verbazende en oogenblikkelyke werking van ſommige vergiften, in het teedere lichaamsgeſtel van menſchen en dieren te weeg gebracht, was oorzaak, dat de oude en hedendaagſche Geneeskundigen, de wonderbare uitwerkſels dezer doodelyke krachten met alle oplettendheid naarſporende, daaruit eene leering ſaamſtelden, waaraan men den naam gaf van *toxicologia*, kennis der *VERGIFTEN*.

NICANDER, beroemd Grieksch dichter en geneesmeester, geboortig van Co-

lo-

Iophon, eene ſtad van *Ionië* in klein *Aſië*, bloeide onder de regering van ATTALUS PHILOMETOR, laatſten Koning van *Pergame*, 131. jaren vóór Chriſtus geboorte, en onder die van PTOLEMAEUS EUERGETES, Koning van *Aegypte*. Hy was de eerſte, die over de vergiften en tegengiften heeft geſchreven. Uit het ryk der bergſtoffen beſchryft hy 'er geenen, dan het *lithargyrium* en de *cerusſa*; een kenmerk, dat zyne kennis in dien tyd tot anderen zich niet uitſtrekte: al het overige bepaalt zich tot het ryk der planten en dieren. Het *opium* ſtelt hy ook in den rang der vergiften.

DE GORRIS (GORRAEUS), een doorgeleerd Fransch geneesheer van de XVI. eeuw, heeft de *theriaca* en *alexipharmaca* van NICANDER voortreffelyk in Laynſche dichtmaat overgebracht, naar het getuigenis van den beroemden ADRIANUS TURNEBUS, in het volgende *epigramma:*

Viperea, quae tu vulgas, adverſa veneno
Carmina, Romani comtâ nitore ſoni.
Iurat APOLLO *Deus vatum, Latiaeque camoenae,*
Eſſe ex Albanis haec Tibi nata jugis.

PE-

PEDANIUS DIOSCORIDES, Grieksch geneesheer en vermaard kruidkundige, van *Anazarbe* in *Ciliçie*; zoozeer geacht by MARCUS ANTONIUS en CLEOPATRA, dat hem het burgerrecht van *Rome* geſchonken werd; de voetſtappen van NICANDER naarvolgende: heeft, behalven zyne vyf boeken over de Geneeskunde, nog twee anderen geſchreven over de vergiften en tegengiften: die by ſommige ſchryveren voor onecht gehouden worden, dewyl GALENUS geene melding van dezelven maakt: — zy worden echter by PHOTIUS (a) aangehaald, doch worden voor verloren gehouden; ten zy dezelven mochten gevonden worden in den overheerlyken *codex Dioſcoridianus* van de Keizerlyke bibliotheek te *Weene*: welke *codex* den hoogen ouderdom van meer dan dertien eeuwen met zich draagt; als die op kosten van JULIANA ANICIA, dochter van Keizer FLAVIUS ANICIUS OLYBRIUS geſchreven is; en met uitmuntende afbeeldingen praalt, zoo van JULIANA ANICIA zelve, als van oude geneeskundigen, van planten, en van dieren.

De-

(a) PHOTII *Bibliotheca*, *C.* 178. *pag.* 156.

Deze *codex* was berustende in handen van den zoon eens Joodſchen geneesheers te *Conſtantinopole* in 't jaar 1562. De geleerde AUGERIUS BUSBECQ, Keizerlyke Afgezant by het Turkſche Hof, die omtrent 240. Grickſche handſchriften te *Conſtantinopole* gekocht had, om in de Keizerlyke bibliotheek geplaatst te worden, werd afgeſchrikt door de buitenſporige ſom van honderd dukaten, (zoo als hy ſchryft,) die men daarvoor van hem afeischte; doch, op zyn ſterk aanraden, werd dezelve door Keizer FERDINAND den I., of (zoo als LAMBECIUS liever wil) door zyn' zoon MAXIMILIAAN den II. uit de Turkſche ſlaverny weggehaald, en onder de andere zeldſame *Cod. mſs. graeci* in de Keizerlyke bibliotheek overgebracht (b).

AURELIUS CORNELIUS CELSUS: die, volgens het gevoelen der beste ſchryveren, onder de regering van Keizer TIBERIUS gebloeid heeft, en wiens zuivere Latyniſche ſchryfſtyl, gepaard met eene uitnemende bekwaamheid als genees- en heelkundige, door alle eeuwen heen met de hoogſte loftuitingen van zeer vele geleerde mannen be-

(b) LAMBECII *Biblioth. Vindob. Lib. II. c. 7.*

bekroond is: heeft voortreffelyk in zyne geneeskunde over de hulpmiddelen tegen den beet van dolle honden, ook van vergiftige adders en ſlangen, geſchreven.

Na CELSUS verſcheen CAIUS PLINIUS de Oude, geboren te *Verone* eene ſtad in *Italië* onder het *Venetiaanſche* gebied, die onder de regering van VESPASIANUS en TITUS leefde, 75. jaren na Chriſtus geboorte; en in het jaar 79. door zyne al te groote zucht tot wetenſchap, en eene noodelooze nieuwsgierigheid, om den brandenden *Veſuvius* van naby te beſchouwen, door deszelfs uitwerpenden rook van zwavel en asch verſmoord werd in het 44ſte jaar zynes ouderdoms. Zyne Natuurlyke hiſtorie, in 36. boeken bevat, waarin hy op verſcheidene plaatſen van de vergiften ſpreekt, is byna door alle de geleerden als een voortreffelyk werk aangenomen, waardoor zyn verheven naam tot nu toe gevestigd blyft. Zyne verwonderingswaardige natuurlyke bekwaamheid, aangekweekt door de beoefening der wetenſchappen, ſtelde hem in ſtaat, om vele ambten met lof en luister te bekleeden. Hy muntte uit als

als ſtaatkundige aan het Hof; als redenaar in de pleitzaal; als bevelhebber der zeevloot; als hiſtorieſchryver; en als wysgeer.

CLAUDIUS GALENUS, van *Pergame*, eene ſtad in klein *Aſië*, beroemd door haren tempel aan AESCULAPIUS toegewydt, leefde onder de regering van ANTONINUS PIUS, MARCUS AURELIUS, LUCIUS VERUS, COMMODUS, en SEVERUS, in het tydperk van het 131ſte jaar tot het 200ſte jaar na Chriſtus geboorte. In de ſchriften van dezen zoo geachten Vader der geneeskunde vindt men veelvuldige blyken van zyne doorgrondige kennis der vergiften en tegengiften.

In de vierde, vyfde, zesde, zevende, en volgende eeuwen, zag men eene reeks van Griekſche geneeskundigen te voorſchyn komen, die onder den naam van *artis medicae principes*, doch eerder *compilatores*, bekend zyn: — als ORIBASIUS, lyfarts van Keizer JULIAAN; AETIUS; ALEXANDER TRALLIANUS; PAULUS AEGINETA; VOORTS JOANNES ACTUARIUS; NICOLAUS MYREPSUS; en anderen: in wier ſchriften, doch veel uit GALENUS overgenomen, van de vergiften en derzelver hulp-

mid-

middelen, by den een' meerder, by den ander' minder, gehandeld word.

Na het verval van het Oosterſche en Westerſche Keizerryk, en het opkomen van dat der *Arabieren* in de zevende eeuw, zag men onder de trotſche heerſchappy van MAHOMETS opvolgeren, die onder den naam van *Kalifs* hunnen rykszetel te *Bagdad* vestigden, eenige geleerde *Arabiſche* geneesheeren en wysgeeren te voorſchyn komen, die de kunsten en wetenſchappen deden herleven. Door de zorg van den grootmoedigen *Kalif* ALMAMON, die den troon van *Bagdad* in 't jaar 813. beklom, werden de ſchriften der Griekſche ſchryveren, inzonderheid der geneeskundigen, in het *Arabisch* overgezet.

Deze overzettingen ſtelden HALY ABBAS; MEZUE; RHAZES; AVICENNA; AVERRHOES; en anderen: in ſtaat, om van de uitmuntende geneeskunde der Ouden gebruik te maken: — het ſamenſtel van GALENUS werd voornamenlyk van hen gevolgd: en wat men in hunne ſchriften over de vergiften en tegengiften vindt, is meest uit de werken

van GALENUS, ORIBASIUS, en AEGINETA overgenomen.

Na den ondergang van het Oosterſche Keizerryk in het jaar 1453. was het *Italië*, alwaar de geleerdheid in *Europa* het eerst herleefde.

In de XIVe en XVe eeuwen bloeiden een PETRUS DE ABANO; ARNOLDUS *de* VILLANOVA; SANTES ARDOINUS; FERD. PONZETTI: die over de vergiften en tegengiften ſchreven: — doch de XVIe eeuw levert een groot aantal van beroemde mannen uit, die in hunne geleerde werken dezelfde ſtoffe behandelen, in meerdere en mindere uitgeſtrektheid en kennis dezer wetenſchap: waaronder voornamenlyk hebben uitgemunt ANGELUS BALDUS; ANDREAS BACCIUS; en JACOBUS GREVINUS. De XVIIe eeuw overtrof de vorige in een meerder getal van ſchryveren: waarvan, ſommigen in het algemeen; anderen in het byzonder; tot de kennis der vergiften zich bepaalden. WEDELIUS; PISO; WEPFER; F. VAN STERREBEEK; TEICHMEIJER; SCHENKIUS; SEVERINUS; en RHEDI; kunnen hiervan ten bewyze ſtrekken. In deze loopende

eeuw,

eeuw is de *toxicologie*, met uitnemende geleerdheid, door vele voortreffelyke mannen beoefend: als LINDER; LINDESTOLPE; GASTALDI; F. HOFMAN; LANCISIUS; LANZONI; C. VATER; R. MEAD; BOERHAVE; GAUBIUS; LINNAEUS; HALLER; DE LA CONDAMINE; J. F. GMELIN; HAHN; FONTANA; en anderen.

Alle lichamen, die (in een zeer geringe hoeveelheid) in het menſchelyke lichaam ingevoerd, of op deszelfs buitenſte oppervlakte aangebracht, het vermogen bezitten, om op hetzelve, uit hunnen aart, uitwerkſelen voort te brengen, welken ter vernietiging ſtrekken van gezondheid en leven, worden *VERGIFTEN* genoemd.

Sommige vergiften beledigen het menſchelyke lichaam door eene werktuiglyke ſcherpte: te vergelyken met de kracht van een mes, of ander ſcherp *inſtrument*, in ſtaat om wonden aan te brengen: — door den mensch ingenomen zynde, werken deze vergiften door hunne hoekige ſcherpe punten, op het teedere en gevoelige ſaamſtel van maag en darmen: zy prikkelen, vliemen, ſnyden de vaten open; brengen ontſteking, bloedſtorting, en verzwering

te weeg: het zenuwgeſtel word op eene hooggaande wyze in beweging gebracht; waaruit braking, hik, en ſtuipachtige trekkingen geboren worden, die zeer ras de gantſche dierlyke huishouding van het lichaam verbryzelen, en in een' ſtaat van werkloosheid brengen, waardoor zy ontbonden, en met den dood ten eenenmale vernietigd word.

Sommige vergiften uit het ryk der bergſtoffen zyn natuurlyk: vertoonende zich in hunne eigene gedaante; of wordende, door ſcheidkundige bereidigen, tot den ſtaat van vergiften overgebracht.

Velen van die, ingenomen zynde, werken op eene bedekte wyze: anderen met eene meerdere zichtbaarheid en gewaarwording: ten hoogſten echter gevaarlyk, dewyl zy, door de ſcheidvochten van maag en darmen ontbonden en opgeſlorpt; door beweging, warmte, en levende kracht van het lichaam in werking gebracht; dieper in het lichaam indringen, en de vochten van hare natuurlyke zachte geaartheid berooven: waardoor zy naar den aart der vergiften, en de werkende kracht

des

des levens, eenen meerderen of minderen trap van ſcherpte ontfangen: bekwaam om dezelfde doodelyke uitwerkingen te veroorzaken, die byna aan alle vergiften gemeen zyn.

De vernielende kracht van andere vergiften, voornamenlyk uit het ryk der planten, bepaalt zich, om de vaten van het dierlyke lichaam hevig ſaam te trekken; de vochten te verdikken; den omloop derzelven te vertragen; de werkingen der afſcheidende en uitwerpende *emunctoria* van het lichaam te belemmeren, en ten eenenmale te verdooven: waardoor vroeger of later de dood word te wege gebracht.

Sommige vergiften werken, door een verrottend vermogen, zoo hevig op de vochten, dat zeer ras het ſamenweefſel zoowel der vaste als vloeibare deelen ontbonden, en in een rottig ſtinkend *liquamen* veranderd, gepaard met alle doodelyke teekenen, ten lichame uitvloeit. Doch verre de meesten, en wel de gevaarlykſten, oefenen hunne verdervende kracht op die edele, en voor het leven zoo noodzakelyke werktuigen; het hart en de longen: dewyl zy, door eene hevige prikkeling, het

levendwerkende beginsel dezer deelen verontrusten: met hunne bewegingen te veel aan te zetten; of door traagheid te verminderen, en te doen ophouden: en dus door onregelmatige werkingen eene geheele vernietiging van levenskrachten te voorschyn brengen. Het is zelfs ten hoogsten waarschynlyk, dat de verbazende uitwerkingen der vergiften ten grooten deele aan de beledigde bewegingen van het hart en de longen moeten toegeschreven worden; ten minsten dat deze bewegingen altoos medewerken, en dus te meer doodelyk zyn. Hierdoor kan men licht begrypen, uit welke oorzaak de vermogens van gevoel en beweging, die onzen wil ten dienste staan, zoo jammerlyk in wanorde geraken; waardoor het naauwe verband van ziel en lichaam onder de angstvalligste benaauwdheden zeer ras verbroken word: — zelden kunnen de krachten der natuur van het dierlyke lichaam hierin iets te wege brengen. Met recht mag men onder deze bovengemelde *classis* van vergiften de schadelyke *miasmata* stellen, die de lucht bederven: hoewel zy niet altoos met zoo eene vernielende kracht hunne kwaad-

kwaadaartigheid aantoonen, werken zy echter, met weinig geringheid van ſtoffe, op eene bedekte en byzondere wyze; brengen halsſtarrige en kwaadaartige ziekten voort, die moeilyk door de natuur van het lichaam kunnen overwonnen worden; zynde maar al te dikwerf de uitvloeiſels van rottende lichamen.

Heeft nu, door alle eeuwen heen, de dadelyke ondervinding geleerd, op welke wonderbare, fyne, en bedekte wyze, de vergiften hunnen rol ſpelen: zoo is het echter den ſchranderſten natuuronderzoeker, hoewel door eene talryke en regelmatige aaneenſchakeling van proefwaarnemingen geholpen, nooit gelukt, om reden te geven van hunnen inwendigen aart, natuur, en zoozeer verſchillende uitwerkſelen, aan ieder vergift in het byzonder eigen: — waarom ſommigen op deze; anderen wederom op andere deelen van het lichaam werkende zyn?

Alles is hier, even als de oorzaak van de kracht en mededeeling der beweging; de zwaarte- en aantrekkingskracht der lichamen; en meer ande-

re verſchynſelen in het geſchapene; door den Goddelyken wil met eene floers van duisterheid omhangen.

Indien onze oogen konden indringen tot het gezicht van het wonderbare ſamenweefſel der deelen, waarvan de byzondere verſcheidenheden der vergiften afhangen: welk eene verbazende vertooning van onnaarvolgelyk borduurſel, zouden wy dan niet beſchouwen in het maakſel dezer deelen? Doch het heeft den aanbiddelyken Schepper behaagd, om aan de vermogens onzer ziel eene bepaalde uitgeſtrektheid van kennis te hechten, nopens het onderzoek der ſtoffelyke wezens, die ons omringen: — 'er zyn palen geſteld aan het menſchelyke verſtand, die GOD niet heeft gewild, dat men overſchreiden zoude.

Latet, aeternumque latebit, is de uitmuntende taal van BAGLIVI (c), *minima illa ac ſubtilis, non ſolum a ſenſibus, ſed ab humanae mentis acie prorſus remota, ſolidarum aeque ac fluidarum corporis viventis partium textura: — fallitur quoque non raro experientia, ſi rationis ductu fuerit deſtituta: quapropter, niſi mu-*

(c) BAGLIVI *Opera medica*, C. II. p. 6.

mutuam ſibi lucem communicent, aequam erroris anſam praebebunt: welk laatſte zeggen van dezen zoo beroemden geneesheer maar al te dikwyls bevestigd word; en zich vertoont in de zoozeer van elkanderen afwykende *ſyſtemata* of ſamenſtelſels, die geneeskunde en wysbegeerte aan het menschdom oplevert.

Ik ga nu over, om van ſommige dieren te ſpreken, wier ſchadelyk vergift altoos de aandacht en het onderzoek van het menschdom naar zich heeft getrokken.

Van de eerſte kindschheid der waereld af werd de mensch door ondervinding geleerd, hoe doodelyk de beet ware van vergiftige adders en ſlangen: de vlugge en als oogenblikkelyke uitwerkſelen van het vergift verbaasden hem. Wanneer de *Israëliten*, in hunne omzwerving door de woestynen van *Arabië*, hunnen God en Wetgever door hemeltergende murmuréringen hadden vertoornd, gebruikte God deze dieren als werktuigen van wraak en verzoening, om dit hardnekkige volk

ter gehoorzaamheid zyner allerheiligſte geboden en inzettingen te rug te brengen (d).

De *Aegyptenaren* beſchouwden deze dieren als voorbeduidſelen van geluk of ongeluk: zy werden als heilig aangezien; men zwaaide hun den rook der offerhanden toe ter bevrediging: en die niet vergiftig waren, hield men in meerdere eere. De priesters gebruikten hen als werktuigen hunner voorſpellingen; en het werd als een gelukkig voorteeken gehouden, wanneer deze dieren het offer proefden, en zich traaglyk om den altaar beweegden. De ſlang werd, in de *Hiëroglyphiſche* of ſpraakbeeldige taal der priesteren, als een zinnebeeld van macht en heerlykheid aangenomen: hunne priesters, zoowel als die van *Aethiopië*, gelyk DIODORUS SICULUS (e) getuigt, droegen langwerpige hoeden, waarvan de kruin verſierd was met omſlingerende figuren van *aſpides*, of zeker ſoort van vergiftige ſlangen; — en het *diadéma* hunner Koningen praalde altoos met de figuren van dit zinnebeeld.

(d) *Numer. XXI. vſ.* 5—9.
(e) DIODOR. SICUL. *Lib. III.*

beeld. Volgens AELIANUS (f) werden 'er in alle tempelen van *Aegypte* ſlangen opgevoedt, en in voedſel onderhouden, tot godsdienſtige gebruiken.

By de *Grieken*, het bygeloof der *Aegyptenaren* naarvolgende, ontfingen deze dieren dezelfde eerbewyzingen.

JUPITER werd, op verſcheidene plaatſen in *Griekenland*, onder de gedaante van eene ſlang aangebeden. Zy werden by de goden zelven in de hoogſte eer gehouden, en geen god was 'er, die niet met eene ſlang, als zinnebeeld van waakſaamheid en voorzichtigheid, zich verſierde. Onder de vergodenen was ook AESCULAPIUS, de god der geneeskunde, aan wien de ſlang was toegeheiligd, die de meeste eerbewyzing ontfing; men richtte hem tempels en altaren op, waaronder die van *Epidaurus*, eene ſtad van *groot Griekenland*, aan de kust van den *Adriatiſchen* zeeboezem, de beroemdſte was: hy liet zich nooit zien, dan onder de gedaante van eene ſlang; en volgens het fabelachtige verhaal van AURELIUS VICTOR, nam AE-

(f) AELIANUS *de Natura animalium*: *Lib. X. cap.* 31.

AESCULAPIUS de moeite, om, op het verzoek van eenige *Romeinſche* afgezanten, wanneer zy hem in zynen tempel te *Epidaurus* aanbaden, om *Rome* van de pest te verlosſen, de gedaante eener ſlang aan te nemen: hy vergezelde in die gedaante de afgezanten op hunne terugreis; en naby *Rome* genaderd zynde, ſprong hy uit de galei, ter plaatſe, daar de rivier de *Tiber* een eilandtje maakt: men ſtichtte hem op die plaats een' tempel; en men bemerkte terſtond, dat de pest ophield: — dit gebeurde in het 350ſte jaar van *Romes* opbouw. Uit al dit bygebrachte kan men licht bemerken, waarom AESCULAPIUS meestal, op de gedenkpenningen en beeltenisſen der oudheid, met eene ſlang vergezeld word afgebeeldt: zyne ſtaf, met eene ſlang daarom geſlingerd, is ſedert het zinnebeeld der geneeskunde.

By de *Romeinen*, en andere afgodiſche volkeren, werkte het bygeloof ten dezen opzichte niet minder; en is zelfs in deze dagen nog werkende op de verharde gemoederen der *Aſiatiſche* en *Africaanſche* natien. De *Fetiches* of afgoden der Negers, zyn meestal afzich-

zichtelyke afbeeldingen van adders, ſlangen, en andere vergiftige dieren: — de *pagoden* of tempels van *Aſië* pronken, op dezelfde wyze, met deze afſchuwelyke vertooningen: — zoo-veel vermag het bygeloof!

Onder alle de luchtſtreken dezer bewoonbare waereld, doch wel voornamenlyk onder de verzengde luchtſtreek, worden adders, ſlangen, en andere vergiftige dieren gevonden: die in uitwendige geſtalte, kleur, grootte, kracht van vergift, en verſcheidenheid van ſoorten, zeer van elkanderen verſchillende zyn: — zeer velen echter zyn 'er ontdekt, die geheel onſchadelyk of zonder vergift zich vertoonen.

De Ouden waren ten hoogſten in gevoelens verſchillende, omtrent de ware zitplaats van het vergift in adders en ſlangen. Verre de meesten waanden, dat hetzelve in de galblaas zich onthield; en door fyne buisjes naar het tandvlies gevoerd werd: daarby voegende, dat dit vocht gedronken zynde het allerdoodelykſte vergift ware, het gene gevonden konde worden. Anderen beſchuldigden het

ſpeek-

ſpeekſel, 't welke het dier, door woede getergd, van zich uitwerpt, wanneer hy den doodelyken beet dreigende is. Sommigen wederom zochten hetzelve in de tong en tanden: anderen in den ſtaart.

Na zoo vele eeuwen van twist en onzekerheid over de bewaarplaats van dit vergift, bracht de XVIIe eeuw een' ſchranderen *Italiaan* te voorſchyn, die door keurige waar- en proefnemingen, wel betwist, doch echter thans algemeen aangenomen, de ware zitplaats bepaalde (g).

RHEDI, eerſte Lyfarts van den Groothertog van *Toſcane*, FERDINAND den II. en COSMUS den III., geboren in 't jaar 1626. te *Arezzo*, eene ſtad in het *Toſcaanſche* gebied, en geſtorven in 't jaar 1697. was de eerſte, die beweerde: dat het vergift dezer dieren uit een geel vocht beſtond, in ſmaak en kleur met olie van zachte amandelen zeer wel overeenkomende; en zich ophoudende in den bodem of wortel van die twee ſcheden of holligheden, binnen welken de twee hondstanden van het bo-

ven-

(g) RHEDI *Experimenta circa res naturales: Tom. II. pag. 157. et ſeqq.*

venſte kakebeen, waarmede zy den beet doen, beſloten liggen: en nam verder waar, dat wanneer de adder zyne tanden van die ſcheden ontblootte, en toebeet, noodzakelyk dat gele vocht of vergift, over de tanden heenvloeijende, in de wond moest invloeijen: dewyl deze ſcheden of blaasjes, aan den wortel der tanden hangende, het vermogen bezitten, om zich ſaam te trekken, en wederom over die tanden heen te ſchuiven. Hy toonde aan, dat het vergift niet ſchadelyk is, wanneer het door den mond word ingenomen; maar dan alleen, als de adder den beet in het werk ſtelt, en het gele vocht in de wond word uitgeſtort: dat ditzelfde vocht, uit een' dooden adder genomen, altoos venynig is, wanneer het in de wond gebracht, en met het bloed van het gekwetſte beest gemengd word; het zy men 'er zich van bediene, als het nog vloeibaar, het zy als het gedroogd en tot poeder gemaakt is. Zyne proefnemingen, op adders van *Italië* ondernomen, leeren ons ook, dat de olie van tabak een doodelyk vergift zy voor deze dieren, wanneer men derzelver huid met eene

naald

naald doorſteekt, die in haar oog een' draad heeft, met olie van tabak bevochtigd. De ondervinding deed hem teffens waarnemen, dat wanneer de adder in zyn' beet zich geheel van dat gele vocht ontlastte; en hem andere dieren ter byting werden aangeboden; deze beten niet doodelyk waren: het gene licht te begrypen is, dewyl 'er tyd vereischt word ter bevordering der *ſecretie* of afſcheiding van een nieuw vocht. Dat dit doodelyke vocht niet ſchadelyk ware, om door den mond ingenomen te worden, toonde RHEDI ten klaarſten aan, in de proefneming van eenen GIACOMO SOZZI, een' addervanger: die, in bywezen van verſcheidene *Florentynſche* geleerden, waaronder RHEDI zelf was, een' vollen lepel van dat vergift of geel vocht met de uiterſte bedaardheid uitdronk; en den volgenden dag herhaalde. Deze proefneming werd gedaan met groote, allervergiftigſte, en getergde adders. De oprechte ſchryftaal van dezen zoo beroemden man laat niet toe, dat wy in zyn verhaal eenige de minſte twyfeling zouden ſtellen.

Hoezeer nu deze proeven, gepaard

met

met zyne naauwkeurige waarnemingen omtrent de voortteeling der diertjes, en zyne verhevene bekwaamheid in de *Italiaanſche* dichtkunde, (waarvan zyn *BACCO in Toſcana* een eeuwigdurend bewys met zich wegdraagt,) den roem van RHEDI door geheel *Europa* heen verſpreidden; — vond echter MOYSES CHARAS (h) een geleerd Fransch geneesheer goed, om ſommigen van die proefwaarnemingen te beſtryden: hoewel hy die van de venynige uitwerking des tabaks; en van de onſchadelykheid van het gele vocht, inwendig gebruikt, door zyne eige waarnemingen bevestigde. CHARAS wilde, dat het gele vocht, door kwylklieren, in den mond hangende, bereidt, en in de blaasjes der tanden door *vaſa lymphatica* of watervaten, uit die kliertjes voortkomende, ingevoerd werd; en niets anders ware dan het zuivere ſpeekſel van het dier zelve, met geen venyn bezwangerd, en dus geheel onſchadelyk: waaruit hy dan beſloot, dat de verbeeldingskracht van den getergden adder, aangezet door het denkbeeld

(h) MOYZE CHARAS *Explication ſur la vipére* t. *Chap. IV. pag.* 91. *et ſuiv.*

van wraak, in zyne dierlyke geesten of *ſpiritus animales* eene beweging veroorzaakte, waardoor zy met hevige kracht invloeiden in de holligheden der tanden, en door den beet des adders zich vermengden met het bloed van het gebetene dier, om daar alle de uitwerkſelen van een doodelyk vergift voort te brengen: zoo dat al de werkſaamheid van het venyn tot niets anders zich bepaalde, dan tot de getergde dierlyke geesten van den adder zelve.

Deze vooronderſtelling van CHARAS heeft zeer weinig indruk gemaakt op de gemoederen der geleerden: en men heeft de verdere opheldering van deze gewichtige ſtoffe te danken aan den onvermoeiden arbeid, en het doordringende vernuft, van den alomberoemden RICHARD MEAD, *Engelſchen* geneesheer en lyfarts van GEORGE den II. in zyne voortreffelyke verhandeling over de *Vergiften*. Dees uitmuntende man, de proefnemingen van RHEDI naarvolgende, hield dikwyls den getergden adder met de hoogſte omzichtigheid vast; deed hem zyn vergift uitſpuwen; en met de uiterſte zorg hetzelve op een glas geplaatst heb-

hebbende, bevond hy, door het *microſcoop*, dat in dit venynige vocht een deel fyne ſpikkeltjes van zout dreven; die na eenigen tyd in zeer puntige *kryſtallen* veranderden, welken als uit zekere knoopen ſchenen voort te komen: zynde zoo hard, dat zy verſcheidene maanden op het glas onveranderd bleven. De gantſche ſamenweving geleek eenigszins naar een ſpinneweb, doch was oneindig dunner en fyner. In zyne ontleedkundige beſchryving van het hoofd des adders nam hy waar, dat in het bovenſte kakebeen, even als men by de meeste vleeschverſlindende dieren beſpeurt, één, twee, ſomtyds drie, holle tanden gevonden worden: — dat deze tanden, zeer naar ſlagtanden gelykende, een weinig krom gebogen naar achteren ſtaan: — en dat eene hollighеid in dezelven loopt, van den wortel af tot dicht aan de punt; alwaar zy eindigt met eene ſpleet (niet ongelyk aan die van eene ſchryfpen) in het bovenſte of bolle gedeelte van den tand; door welke ſpleet de adder zyn vergift uitſtort: — behalven deze vergiftige tanden, op iedere zyde van de

bovenkaak geplaatst, heeft zoo wel de boven- als onderkaak nog verſcheidene kleine tandjes met ſcherpe punten, om de prooi te vatten, terwyl het dier bytende is. Het getal hiervan is zeer onzeker: en was oorzaak van den onderlingen twist der Oude geneesheeren, met betrekking tot hetzelve. Somtyds vindt men 'er zes of zeven; dikwyls minder; aan de zyden van het opper- en onderkakebeen: de vergiftige tanden van het bovenſte kakebeen hebben aan de binnenzyde van hunne wortelen kleine gaatjes, waardoor vaten loopen ter hunner voeding. De Heer MEAD toont verder aan, dat de eigenlyke bron van dit venynige vocht, van het bloed afgeſcheiden, haren oorſprong neemt uit klieren, geplaatst op de zyden van het hoofd, aan het achterſte van ieder' oogbol, onder eene ſpier, die tot neerdrukking van de bovenkaak dient: in welke plaatſing eene verhevene kunst zich vertoont; dewyl hare werking de *ſecretie* of afſcheiding bevordert van het vocht, 't welke onder het byten word uitgeperst. Deze kliertjes be-

bedekken de wortels der lange venynige tanden; hebben ieder hunne uitwerpbuis, uit welker ſamenloop eene gemeene afleidende buis voortkomt; die, tot de wortels der tanden zich uitſtrekkende, het gele venynige vocht in de blaasjes, aan de wortels der tanden hangende, van zich afgeeft. Het is de werking der bovengemelde ſpier niet alleen, waardoor de uitſypeling bevorderd word; het dier zelf helpt hier mede: want, zoodra het bytende is, drukt het zyne tanden tot de wortels toe in de wond; dus worden deze blaasjes nog meerder geperst, om zich van haar vocht te ontlasten. Het is echter zeker, dat deze beten niet altyd vergiftig zyn: de reden hiervan ſchynt te wezen, dat het dezen dieren nu en dan aan vergift ontbreekt, of dat het ſomtyds in de wond niet met het bloed vermengd word.

De Abt FELIX FONTANA, beroemd *Italiaansch* natuurkundige, niet voldaan van alles, wat men over dit onderwerp vóór zyn' tyd geſchreven had, heeft in het jaar 1781. te *Flo-*

rence een alleruitmuntendst werk (i) in het licht gegeven, voor een gedeelte handelende van het vergift der adders: welk werk het korte begrip in zich bevat van zesduizend proefnemingen; waartoe drieduizend adders ſlachtoffers zyn geweest van zyne hevige drift ter naarſporing van dit aanmerkelyke deel der dierlyke natuurkunde. Uit deze waarnemingen word volkomen bewezen, dat de adder drie ſoorten van tanden heeft: — dat de hondstanden alleen de vergiftige tanden zyn: — dat deze tanden, (door eene ſchede bedekt,) wanneer het dier byt, het *receptaculum* of de bewaarplaats drukken, waarin een geel vocht zich ophoudt; 't welke het vergift zelve is: — dat het vergift van den adder, zoo verſchriklyk voor de meeste dieren, echter geene vatbare kracht van werking oefene op het lichaam van ſlakken, bloedzuigers, en ſlangen; en dat dus zyn beet onvermogend is, om deze dieren ter dood te brengen, even

(i) F. FONTANA, *Traité ſur le venin de la vipère &c. &c. Flor.* 1781. *II. Tom.* 4°. *avec fig.*

even zoo min als, wanneer zy elkanderen byten, deze beet voor henzelven doodlyk is.

De Abt FONTANA beweert verder, dat dit vergift geen kenmerk in zich bevatte van een zuur- of loogzout te zyn, zoo als eenige ſchryvers voorgeven; maar dat het van een' gomachtigen aart zy, zonder eenigen bepaalden ſmaak. Deze keurige naarſpoorder had de ſtoutheid, om al het venyn, het gene hy uit den adder deed druipen, op de tong te nemen, en daarmede den mond te bevochtigen, zonder ander bykomend vocht, dan alleen van zyn ſpeekſel: hy werd niets anders gewaar, dan eene ſamentrekking en wrangheid in den mond: zeer verſchillende van het venyn der *ſcorpioenen*, het welke bytend is; of dat der byen en horſels, waarvan de ſmaak bitter is, en op de tong eene *ſenſatie* of gevoel geeft van een allerſcherpst *mineraal* zuurvocht.

FONTANA heeft, gedurende eene reeks van jaren, het vergift van een' dooden adder in zyne volle kracht behouden, zoo als hetzelve beſloten lag in de holligheid van een' tand, die uit zyn *alveolus* of kas geweken

was: ja (dat wonderbaar is) dit vergift gedroogd, en tot poeder gebracht zynde, verloor zyne werkſaamheid niet, dan ten einde van acht of negen maanden.

Volgens het gevoelen van dezen Abt werkt de kracht van dit verbazende vergift alleen op het bloed, 't welke eene oogenblikkelyke *coagulatie* of ſtolling in zyne vaten ondergaat; waaruit eene onmiddelyke wanorde in het gebetene lichaam geboren word, die een' ſchielyken dood te wege brengt, gepaard met allerhevigſte ſtuiptrekkingen en zware pynen: — doch deze bloedſtolling heeft geen plaats, dan by het leven van het gebetene dier: want het bloed, na deszelfs dood uit de vaten afgetrokken, blyft vloeibaar, hoezeer men daarop vergift late druipen; en neemt eene zwarte kleur aan. Hy gelooft verder, dat de ſchielyke dood veroorzaakt worde, uit hoofde, dat de kracht van het vergift, de *irritabiliteit* of gevoelige prikkelbaarheid van het ſpiergeſtel zeer ras vernietigende, een beginſel van verrotting in de vaſte en vloeibare deelen aanbrengt; en welk ſnelle beginſel het eigenaartige

ken-

kenmerk van het venyn des adders uitmaakt.

De proefnemingen, door FONTANA in het werk gesteld, hebben hem ten vollen overtuigd, dat de beet van een' vergiftigen adder niet volstrekt voor den mensch doodelyk zy; hoewel hy echter zoude moeten bezwyken voor den beet van meerdere adders.

Eene berekening, die de Abt vastgesteld heeft naar de hoeveelheid van het vergift, in betrekking genomen tot de grootte van een gebeten dier, komt hierop uit. De hoeveelheid van het venyn, hetwelke de adder in zyn blaasje of bewaarplaats met zich voert, bepaalt hy op twee greinen. Uit deze bepaling wil hy by gevolgtrekking afleiden: — dat een duizendste deel van een grein genoegsaam zy, om eene musch of klein vogeltje om hals te brengen; — dat een zesduizendste deel van een grein eene duif ter dood brengt, die zesmaal zwaarder weegt dan de musch zelve: — dat drie greinen van het vergift voor den mensch volstrekt doodelyk zyn; — en dat men wel twaalf greinen noo-

dig hebbe, om een' os van kant te helpen, die 750. ponden zwaar weegt.

Onder alle de tegengiften voor den venynigen beet van een' adder, heeft het *eau de Luce*, een doordringend *alcali volatile*, den meesten roem verworven: doch de beroemde FONTANA heeft door herhaalde proeven waargenomen: dat, welverre van nuttig te zyn, dit *eau de Luce* de ziekte verzware; en zelfs den dood in verſcheidene dieren, als kikvorſchen, konynen, en anderen, verhaaste.

Het venyn der adders en ſlangen is meerder of minder gevaarlyk, naar de verſchillende trappen van hitte; waardoor het als bewerkt, en eene heviger kracht daaraan word bygezet. In de zuidelyke ſtreken der vier waerelddeelen is hun beet het allervergiftigſte; en bygevolg het allerſchadelykſte: deze dieren worden door geheel *Europa* gevonden; doch in de noordelyke landſtreken in minder getal.

LINNAEUS (k) getuigt, dat de adders in *Zweden* vry gemeen zyn, en hun beet ſomtyds doodelyk. Volgens LIN-

(k) LINNAEI *Fauna Suecica: pag.* 96.

LINDESTOLPE is de *caecilia*, of blindslang, in *Zweden* de allervenynigſte (l).

De Heer L. MONTIN (m) zegt, in het XXVII^ste deel der Verhandelingen van de *Zweedſche* akademie der wetenſchappen: dat 'er ſlechts weinige vergiftige dieren in *Zweden* zyn; en dat men aldaar niet meer dan twee ſlangen te vreezen heeft: namenlyk de *coluber berus* en de *coluber cherſea*. Schoon deze ſlangen, vooral in ſommige jaren, by koud en vochtig weder, niet in eene groote meenigte gezien worden; zoo gebeurt het echter niet zelden, dat menſchen, die in heete zomers blootvoets gaan, door ſlangen gebeten worden: en ſchoon dit doorgaans zonder levensgevaar afloopt, moeten zy echter vele dagen pyn uitſtaan; en ſomtyds ſchieten zy ook daarby het leven in, of blyven voor altoos ongezond.

Deze Heer bevond, dat (onder alle beproefde hulpmiddelen tegen den beet dezer ſlangen) het loof der eſchen het eenigſte ware, waardoor velen,

(l) LINDESTOLPE *Tr. de Venenis: pag.* 169.
(m) SANDIFORT *Geneeskundige bibliotheek: VIIIe. Deels 1ſte ſtuk, bl.* 17.

len, die van zulke ſlangen waren gebeten, zyn geholpen geworden.

PONTOPPIDANUS (n), Bisſchop van *Bergen*, ſchryft in zyne Natuurlyke hiſtorie van *Noorwegen*: dat men daar overal in de zoete wateren waterſlangen, en op het land adders vindt, die ſomtyds vergiftig zyn. Dewyl de adders zich meest onthouden in berg- en boschachtige drooge landſtreken, of heiden, worden zy zelden gevonden in moerasſige of aan zee liggende gewesten: het gene ook door de plaatsligging van ſommigen onzer *Provincien* bewaarheidt word (o).

De toevallen, die op den beet van een' vergiftigen adder volgen, zyn naauwkeurig door den kundigen Heer MEAD (p) afgemaald. Eene ſcherpe pyn in het gewonde deel openbaart zich al ras, met eene roode opgezwollenheid; die onmiddelyk lood- of bleekkleurig word; en allengskens verder de nabygelegene deelen aantast:

(n) PONTOPPIDANUS *Natural hiſtory of Norway: Lond.* 1745. *fol. pag.* 25.

(o) J. VAN LIER *Traité des ſerpens et des vipéres:* 4°. *pag.* 130.

(p) MEAD *Tractat. de Venenis, edit. Lat. L. B.* 1737. *pag.* 17.

tast: — eene zware loomheid; een rasſche, doch zwakke, en ſomtyds tusſchenpozende polsſlag; hevige benaauwdheid aan het hart; galbrakingen; ſtuiptrekkende bewegingen; en koud zweet; vergezellen deze pyn: — wanneer men niet ſchielyk eenige hulpmiddelen in het werk ſtelt, worden deze verſchrikkelyke verſchynſelen onmiddelyk door den dood opgevolgd; ten zy de vermogende levenskracht zich in ſtaat bevinde, om alle deze toevallen te overwinnen: en hoewel dit ook gebeuren moge, zoo blyft echter het gezwel voor een' tyd ontſtoken; en word, naar evenredigheid dat de toevallen verminderen, ſomtyds grooter: — uit de wond vloeit een vuil ſcherp vocht: — rondom het gezwel vertoonen zich dan kleine puisten; en eene gele kleur, even als in de geelzucht, verſpreidt zich over de geheele huid des lyders. De verſchillendheid der uitwerking van dit ſchroomelyke venyn bepaalt zich echter, al veel, tot de meerdere of mindere warmte van het jaarſaiſoen; de hitte der landſtreken; de woede van het dier zelve; en de wyze, waarop het zyn' beet aanbrengt.

Men

Men vraagt nu: hoe kan het beſtaanbaar zyn met de Goddelyke goedheid, om zoodanige vergiftige dieren voort te brengen, die ter vernietiging van andere geſchapene wezens verſtrekken? Doch onze verwondering verdwynt, wanneer men begrypt, hoe het Gods wysheid behaagd heeft, om dit venynige vocht tot zelfbehoudenis van het dier (*ad ſui conſervationem*) te doen geboren worden! want zoodra word het daarvan niet beroofd, of het ſterft.

De Heer MEAD heeft zeer wél aangemerkt, dat, vermits het voedſel der adders voornamenlyk beſtaat in haagdisſen, kikvorſchen, padden, muizen, mollen, en andere dergelyke dieren; een krachtig ontbindend kwylvocht noodig ware tot vertéring van dit voedſel: dewyl zy hetzelve niet kaauwen, maar ruw inſlikken; zoo dat het hun dikwyls in de keel, die in deze dieren zeer kan uitgerekt worden, blyft hangen; en niet dan zeer langſaam door de vezelen der maag, en werking der buikſpieren, verteerd word: het gene veel tyds wegneemt, en de oorzaak is, waarom de-

deze dieren drie of vier maanden zonder vernieuwing van ander voedsel in het leven kunnen blyven. Ten anderen is de reden daarvan insgelyks te vinden hierin: dat hun bloed dikker, lymiger, en dus trager, door de vaten heen loopt, dan men gemeenlyk by andere dieren gewaar word; en dewyl hunne *transspiratie* of uitwaseming zeer gering is, verliezen zy weinig van het bewerkte voedsel: dus is de vernieuwing daarvan te minder noodzakelyk. Daarenboven blykt het uit de ontleding van het hart, dat dit ingewand maar uit één' *ventriculus* of holligheid bestaat; en de omloop van het bloed by hen op dezelfde wyze geschiedt, als men dit in den kikvorsch en de schildpad heeft naargespoord: (in welke dieren niet boven een derde deel van hun bloed door de longen heenvloeit:) zoodat het bloed dezer dieren, in evenredigheid van dat der andere dieren, niet genoegsaam in de longen bewerkt word, ter meerdere vloeibaarheid. Deze wyze van voeding in adders en slangen brengt noodwendig te wege, dat het dier onmidlyk zyne prooi moet van kant helpen;

De

De maag kan dit niet ter uitvoer brengen, dewyl hare ſpiervezelen te zwak zyn: — de beet alleen, en de kracht van een' byna niets beduidenden druppel van het venynige vocht, zyn de ware werktuigen der vernieling. Daar nu het dier alle zyne vermogens aanwendt ter zelfbehoudenis, moet men zich niet verwonderen, dat het, getergd en in woede gebracht, mensch en dier aan zyne wraak opoffere. Hoe verderflyk zich dat ſchepſel moge vertoonen, beantwoordt hetzelve, niet minder dan andere dieren, in het verruklyke, en wonderbare ſamenſtel van al het geſchapene, aan de Voorzienige inzichten van zyn' verhevenen Maker: want, dewyl zyn voedſel meestal beſtaat uit ſcorpioenen, haagdisſen, en ander ſchadelyk gedierte, waardoor de bewoners der heete landen zoozeer geplaagd worden; verwoest zyn doodelyke beet eene verbazende meenigte van dit ongedierte: — dus word dit dier nuttig in de algemeene ſchakels van de groote keten der ſchepſelen, waarmede zy zoo naauw aan elkanderen verknocht zyn, om aan de heilzame oogmerken der Godlyke wysheid te vol-

voldoen; zoo dat 'er geen *hiatus* of gaping overgelaten word: — want zyn de adders en ſlangen vyanden van ſommige dieren; zy worden ook wederom door dezelven beſtreden en overwonnen.

De *ichneumon*, of rat van *Pharao*, een klein doch listig dier, zeer gemeen in *Aegypte*, en tot het frettengeſlacht behoorende, is zeker de grootſte vyandin van de krokodillen en ſlangen, die op den aardbodem leeft: zy is byna het eenigſte dier, buiten de varkens, (waarvoor de ſlangen ſchuw zyn,) 't welke met deze ſchepſels in het ſtrydperk durft treden: want zoodra dit dier eene ſlang bekropen heeft, tracht zy haar van achter te vatten; het gene zy ook behendig weet te doen, haar altoos in den nek grypende; waarna zy de ſlang binnen kort van kant maakt.

De *ibis* der *Aegyptenaren*, zoo vermaard in de ſchriften van HERODOTUS, DIODORUS SICULUS, AELIANUS, en andere Oude ſchryveren, wegens haren natuurlyken haat tegen de ſlangen, en de verwoesting derzelven, is een vogel, die veel overeenkomst heeft, in ge-

ſtalte en bek, met den oievaar en kraanvogel: eigen aan het land harer geboorte, ontfing zy alvroeg om hare uitnemende nuttigheid van deszelfs inwoners een afgodisch eerbewys; en voor heilig verklaard, was het eene doodelyke misdaad de *ibis* om hals te brengen. Men vindt hare beeltenis op byna alle de oude gedenkſchriften der *Aegyptenaren* afgemaald; en zy beteekent in de *hiëroglyphen* genoegſaam altoos *Aegypte* zelve. In eene *medaille* van Keizer ADRIANUS, alwaar *Aegypte* ſchynt nedergebukt te liggen aan de voeten des overwinnaars, vindt men de *ibis* ter zyde geplaatst: — op de gedenkpenningen van QUINCTUS MARIUS, een' *Romeinſchen* veldheer, ziet men haar, nevens een' olifant, als kenmerken zyner zegenpralende wapenen over *Aegypte* en *Libye* (q). Buiten deze ongenoemden, behooren nog (onder het getal der vyanden van ſlangen en adders) de reigers, havikken, oievaars, ſprinkhanen, en meer andere dieren.

Hoewel de venynigheid in ſommige

(q) BUFFON *Hiſtoire naturelle des oiſeaux: Tom. VIII. pag.* 9.

ge ſlangen zoo blykbaar en hevig is, worden 'er echter zeer vele *ſpecies*, of ſoorten, van adders en ſlangen in de heete en getemperde luchtſtreken des aardbodems gevonden, wier beet onſchadelyk, en dus in het geheel niet vergiftig is: — hun getal overtreft verre dat der vergiftigen.

De *natrix* der Ouden behoort hier in de eerſte plaats in aanmerking te komen. Deze ſlang draagt, uit hoofde van den gelen band of kraag om den hals, den naam van ringſlang (*torquata*): en begrypt in hare ſoort die gemeene *Europiſche* onſchadelyke ſlangen, by de *Franſchen* bekend onder den naam van *coleuvre à collier*; by de *Engelſchen*, *the common ſnake*; by de *Zweden*, *ring-orm*; en die, welken (hier te lande) veel in moerasſige plaatſen, veenachtige- en heigronden, gevonden worden. RAY (r), zeer naauwkeurig de *natrix* beſchryvende, zegt: dat de lange venynige ſlagtanden aan dit dier ontbreken; doch dat, in plaats van die, de kaakbeenderen met eenen rei van kleine zaagsgewyze tandjes voorzien zyn: waaruit hy met reden afleidt,

(r) RAY *Synopſis animalium*: *pag.* 334.

dat de *natrix* onſchadelyk kan behandeld worden: het gene dan ook, door het verhaal van geloofwaardige reizigers, bevestigd word. KALM (s) in zyne reize door *Noordamerika* verhaalt, dat de *provincie* van *Nieuw Jerſey* vol is van zwarte ſlangen: dat zy zeer gezwind voortloopen; en zich ſtrengelen om het been van den vluchtenden, zoo dat de mensch vallen moete: doch een geluk is het, dat hare beet niet vergiftig is: — zy ſchynt de *coluber conſtrictor* van LINNAEUS te zyn. De ſlang van AESCULAPIUS, of de *paréas* van AELIANUS, is om zyne zachtzinnigheid en onſchadelykheid, welke aan dit dier eigen is, zeer beroemd. Volgens het getuigenis van RAY (t), word deze adder in *Italië*, *Spanje*, en andere heetere landſtreken, gevonden; leeft zeer gemeenzaam met den mensch: men ziet hem ſomwylen kruipende in de vertrekken en ſlaapbedden der inwoners: de huid is van eene geelachtige groene preikleur; ſomtyds aanmerklyk verſchillende; en zyne kaakbeenderen zyn, ge-

(s) KALM Reize door *Noordamerika*: IIde deel bl. 31.

(t) RAY *Synopſis animalium*: *pag.* 291.

gelyk de *natrix*, aan beide zyden met zeer vele ſcherpe tandjes gewapend. Aan AESCULAPIUS toegewydt, werd hy oudtyds voor heilig gehouden, en by uitnemendheid *anguis* genoemd: doch de ſpottende geest van ſommige *Romeinſche* ſchryveren belachtte alvroeg deze dwaasheid. PERSIUS zegt:

Pinge duos angues: pueri! ſacer est locus; extra Mejite: —

De *domicella* of jufferſlang, die in *Aſië* zich vertoont; en de *Malabaarſche* tweekleurige ſlang van SEBA ſchynt te zyn; is zoo onſchadelyk, zoo fraai en bevallig aan het oog der *Oostindiſche dames* voorkomende, dat zy, tot verkoeling in heete dagen, dit dier by haren boezem inſteken. Deze adder is lang, en heeft het hoofd ſierlyk geſchubd: de kleur is ſpierwit; overdwars geringd met zwarte banden; die op den rug breed zyn, en aan den buik zeer ſmal, ſomtyds niet ſamenloopende (u).

De Heer H. SLOANE beſchryft, in zyne Natuurlyke hiſtorie van *Jamaïka*, de gele ſlang (*the yellow ſnake*) als een

(u) Dr. HOUTTUYN *Natuurlyke hiſtorie volgens* LINNAEUS, *Iſte Deel 6de ſtuk.*

onſchadelyk dier, in de bosſchen van *Noordamerika* zich onthoudende, alwaar men haar, als een kabel ineengerold, op de voetpaden ziet liggen: zy heeft de lengte van omtrent 7. of 8. voeten: de buik is geheel geel; de kop van eene donkere kleur; en de ſchilden over het geheele lichaam met gele ſtrepen hier en daar bezet.

In *Braſil* word eene ſoort van ſlangen gevonden: die, uit hoofde van een brommend geraas, door de beweging van haar wonderbaar breed uitgeſtrekt lichaam in de lucht te wege gebracht, *bomſlangen* genoemd worden; en geen vergift by zich hebben (v).

De koningsſlang, waaraan de *Braſilianen* den naam geven van *boiguadu*, van wege zyner grootte; en de *cobra de veado* van de *Portugezen* is: heeft wel ſcherpe getande kaken, doch hare beet is niet vergiftig. De negers in *Afrika* aanbidden haar, om het overgroote nut: dewyl zy eene groote vernielſter is van velerlei ongedierte, 't welke haar tot voedſel verſtrekt. Men beſpeurt, in deze ſoort van ſlangen, eene meenigvuldige verſcheidenheid van won-

(v) Dr. OWEN *Natural hiſtory of ſerpents*: *p.* 109.

wonderbare teekening in huid, en in lengte van lichaam. PISO (w) getuigt, dat hy 'er gezien heeft, die 18. ja 24. voeten lang waren: zy word als de grootſte van alle ſlangen gerekend: — met één woord, alle die ſlangen en adders, aan welken de *dentes canini*, of de vooruitſtekende ſlagtanden, ontbreken, ſchynen niet vergiftig te zyn.

D'ULLOA heeft, in zyne reis door *Zuidamerika*, waargenomen, dat 'er omſtreeks *Lima*, en in alle de valeijen van *Peru*, geene ſoort van venynig kruipend gedierte gevonden word; ook niet in de getemperde luchtſtreken van *Chili*, omſtreeks der baai *de la conception:* — hy ſchryft dit toe aan de natuurlyke droogte van het *climaat*, en de zachte luchtſtreek dier gewesten, waarvan hy de natuurkundige oorzaak voldoenend opgeeft (x).

Onder alle de vergiftige adders en ſlangen is 'er geene, die de verwondering van het menſchdom zoo zeer tot zich heeft getrokken, als de ratel-

(w) PISO *de Indiae utriusque re nat. et med: pag.* 277.

(x) D'ULLOA *Voyage de l'Amerique merid: Tom. I. pag.* 473. *Tom. II. pag.* 46.

of bélſlang: by de *Braſilianen* en *Surinamers* onder den naam van *boiciniga* bekend. Hoewel 'er ſchryvers zyn, die het verblyf van deze zoo gevreesde ſlang, zoo wel in *Oost-* als in *West-indië* ſtellen; komt het echter den Heer VOSMAER vry twyfelachtig voor, of deze ſlang wel ergens anders, dan in de nieuwe waerelddeelen, gevonden worde: dewyl de reizigers der oude waereld daarvan niet, of ten minſten zeer onzeker, ſpreken.

En, offchoon SEBA, in het tweede deel van zyn *Theſaurus animalium*, verſcheide *Oostindiſche* ratelſlangen afbeeldt en beſchryft; weet men ook tevens zeker, (zegt die beroemde natuurkenner,) dat de eerſte, die SEBA op *Tab.* 45. *fig.* 4. verbeeldt, en voor eene *Ceilonſche* wyfjes-adderſlang beſchryft, geene andere zy, dan een jong *Westindisch* ratelſoort: zoodat men denken moge, dat de Heer SEBA in de opgave der woonplaatſen van deze dieren zal misleidt zyn geweest (y). De kundige aanmer-

(y) "Wanneer ik den nu overledenen Heer RADERMACHER, *Extraordinair Raad van Indië*, onder verſcheidene voorſtellen, rakende de Natuurlyke hiſtorie, mede had gevraagd: *zyn 'er ook* RATELSLANGEN

merking van den Heer VOSMAER (z) verdient alle onderzoek: en is zeer aannemelyk, zoolang 'er zich geene zekere berichten van geloofwaardige reizigers desaangaande voordoen, die ooggetuigen zyn geweest van het wonderbare maakſel der ratelſlangen. Zy hebben gemeenlyk de lengte van twee tot vyf voeten. Volgens D'ULLOA (a) vindt men ze in *nieuw Spanje* maar twee of drie voeten lang: die een' halven voet meerdere lengte hebben, zyn zeer zeldſaam. De kleur is bruin en zwartachtig, met geſtipte vlakken: aan het eind van haren ſtaart is vastge-

„ GEN *in Oostindië*? kreeg ik van zyn Wel Ed. daar-
„ omtrent tot antwoord: *aan de kust van* MALLA-
„ BAR *zyn 'er zeker!* Zoude het niet kunnen zyn,
„ dat dezelven, even als in *Noordamerika:* (al-
„ waar menze in meenigte gehad, en by het ont-
„ ginnen van woeste landouwen door varkens, of
„ zwynen, die 'er geen letſel van hebben, heeft la-
„ ten vernielen:) ook in *Oostindië* op ſommige
„ plaatſen uitgeroeid waren? Immers SEBA ſchynt te
„ kundig geweest te zyn, om *Amerikaanſche* ratel-
„ ſlangen voor *Ceilonſchen* uit te venten. Het ver-
„ ſchil derzelven is ook zeer blykbaar en opmerkelyk".
(*Aanteekening van den Heer* M. HOUTTUYN.)

(z) VOSMAER Beſchryving eener *Surinaamſche* ratelſlang, *pag.* 4.

(a) D'ULLOA *Voyage d'Amerique merid: Tom. I. pag.* 54.

hecht de *caſcabelo* of ratel, die veel overeenkomst heeft met de wollige ſchel of den dop van boereboonen, op de ſteng der plant droog geworden; en, op dezelfde wyze verdeeld, bevat zy in zich vyf of zes ronde beentjes, als erwten, die een geluid maken, evengelyk aan twee of drie rammelende bellen, wanneer het dier zich beweegt: — vanwaar het ook den naam ontleent van *RATELSLANG.*

Dus heeft de natuur; die aan de koraalſlang eene verſchillendheid van levendige kleuren geſchonken heeft, om door een' ſchitterenden glans zich te doen bemerken; ook aan deze ſlang een geluid verleend, waardoor men van hare aannadering kan verzekerd worden: — zonder welk geluid het onmogelyk ware, om haar van de aarde, of den grond, waarop zy kruipende is, te kunnen onderſcheiden. Deze aanmerking van den Heer D'ULLOA moge plaats hebben, in betrekking tot *Peru* en *Chili*; doch dewyl men in *Braſil*, *Suriname*, en *Noordamerika*, ratelſlangen van verſchillende kleuren ontmoet; mag men liever met PISO (b) zeg-

(b) PISO *de Re nat. utriusque Indiae: pag.* 74.

zeggen: *huic tam pernicioſo colubro benigna natura, cautionis quaſi gratia, crepitaculum addidiſe videtur; ut illius ſonitu admonitus quilibet homo non ſolum, ſed et qualecumque pecus vel jumentum, tempeſtive ſibi caveat ab vicino hoſte:* "het ſchynt, dat de goedgunſtige natuur, als ter behoudenis, den ratel aan „ die zoo verderfelyke ſlang heeft toe„ gevoegd, om (door deszelfs geluid) „ mensch en dier in ſtaat te ſtellen, om „ zich in tyds van zyne naburige vyan„ din te wachten": hoewel het echter ook zeker is, dat zy, in hare woedende gramſchap, en ſchroomende vrees, van haren ratel gebruik maken. Het heeft evenwel den Heer VOSMAER altyd toegeſchenen, dat eerst de vrees, daarna de gramſchap, het dier ter rateling aanſpore: en dat zy hare rateling ook in het werk ſtellen, om in den tyd der paring elkander ter byeenkomst uit te lokken.

De verbazende en vlugge werking van het vergift, door den beet der ratelſlang toegebracht, is door meenigvuldige proefnemingen van de Koninglyke *ſocieteit* der wetenſchappen te *London* naargeſpoord: waaruit blykt, dat de kracht van het vergift niet alleen in

in ſtaat ware om kiekens, maar ook ſterke honden, in twee, drie, of vier *minuten* tyds, na den gegevenen beet, uit het leven weg te rukken: — in acht *minuten* werd eene zwarte ſlang, waarmede eene ratelſlang gevochten had, door dezelve om hals gebracht. Men nam eene proefneming, of de ratelſlang ook zichzelve zoude kunnen beſchadigen; en men deed alle pogingen, dat zy zich beet: dit gelukte; en in den tyd van acht *minuten* gaf zy den geest (c).

De Heer VOSMAER (d) heeft deze waarnemingen door eigene proeven, met eene, aan hem in het jaar 1765. toegezondene, *Surinaamſche* ratelſlang, nader bevestigd: aan den beet dezer ſlang verſcheidene vogels, in verſchillende tydſtippen, overgelaten hebbende, ſtierf de een in vier *minuten*; een ander binnen tien *minuten*; een derde in veertien *minuten*; en een vierde in twee en twintig *minuten*: — eene muis, door deze ſlang gebeten, verviel in zware ſtuiptrekkingen; en was in minder

(c) *Philoſophical transactions: Num.* 399. *et* 401.
(d) VOSMAER Beſchryving van eene *Surinaamſche* ratelſlang: bl. 18.

der dan één en eene halve *minut* dood. Alle deze vogels, (gelyk mede de muis,) zaten oogenblikkelyk na de ontfangene wond zeer ſtil; tot dat hun de ſtuiptrekkingen meer en meer overvielen: — in deze doode vogels, en muis, kon men naauwlyks den beet der tanden ontdekken. Doch het gene meest verwonderlyk is, was de proefneming, welke deze Heer in het werk ſtelde, na dat de ſlang geſtorven was. —

Na de vergiftigende tanden van de ſlang, (die reeds drie maanden in brandewyn had gelegen,) door een werktuig naar voren gebracht te hebben; nam hy een' friſſchen levenden vogel, en kwetſte met de uitgebrachte tanden deszelfs vleugellid: zoodra was de vogel niet wederom in zyne kooi gezet, of hy gaf aanſtonds blyken der werking van het venyn; en bleef onbeweeglyk op ééne plaats, dan met toe- dan wederom met opene oogen, zitten: na verloop van tuſſchen de vyf en zes uren vond men hem ſchielyk dood liggen. Deze ſlang was, volgens ontfangen bericht, op eene *plantagie* in *Suriname* gevangen, in het begin van grasmaand des jaars 1765., en

had,

had, toen de Heer VOSMAER dezelve hier te lande kreeg, reeds vyf maanden en drie weken zonder voedſel geleefd; en, na dien tyd, by hem nog zevenentwintig dagen. Uit welk laatst aangehaald zeggen van dezen ſchranderen natuuronderzoeker, ook wederom bevestigd word, hoe ſlangen en adders, ettelyke maanden, zonder voedſel in het leven kunnen blyven.

Tot eene beruchte ſoort van allervergiftigſte ſlangen, in de *Oost-* en *West-indiën* zich onthoudende, behoort de *naja* of brilſlang. Men noemtze *brilſlang*, om dat zy op den rug, een weinig achter den kop, met eene ſoort van bril geteekend is: waarvan de teekening echter by ſommigen zeer verſchillende is; en aan het wyfje niet gevonden word. De *ammodytes* of zandadder, die in de zandige woestynen van *Libye* zich vertoont, is niet minder gevaarlyk: — die 'er van gebeten worden ſterven, doorgaans, zeer ſchielyk, volgens getuigenis van AETIUS. De beet van de *haemorrhoïs*, een *Aegyptiſche* adder, brengt dezelfde uitwerking voort; en ſchynt het bloed zoodanig te ontbinden, dat het uit alle de openin-

ningen van het lichaam wegvloeit, vergezeld met hevige ſtuiptrekkingen en eenen onvermydelyken dood. De Heer BANCROFT (e) bevestigt dit door een verhaal, hoe een negerſlaaf, op eene *plantagie* aan de rivier van *Demerary*, gebeten werd door eene kleine ſlang van 15. duim lengte, (*la barra* by hem genoemd,) van eene donkerbruine kleur, met zwarte vlakken geſtippeld, en de dikte hebbende van eene zwanenſchacht: — deze ſlang had zich ſchuilgehouden onder timmerhout, waaraan de neger als timmerman werkende was; en, met het omdraaijen van een ſtuk houts, beet zy hem in den voorſten vinger van de rechterhand: — naauwlyks haar gedoodt hebbende, viel hy in flaauwte; en nederzygende ſtierf hy, in minder dan vyf *minuten* na de ontfangene wond: het vergift had zoo eene vlugge ontbindende werking op het bloed gemaakt, dat niet alleen uit neus, oogen, ooren, en longen, eene bloedſtorting volgde; maar dat ook teffens het bloed uit de uiterſte ſlagaderen van de buitenſte oppervlakte van het lichaam wegvloeide: waaraan zich

(e) BANCROFT *Natural hiſtory of Guiana: p.* 216.

zich purperen vlakken vertoonden, als uitwerkſelen van eene hevige verrotting. De *ſeps*, eene kleine ſlang, die men in *Libye* vindt, wier venynige beet, zoo akelig, door het ſchoone en dichtkundige penſeel van LUCANUS (f) word afgemaald, behoort mede onder die ſoort van vergiftige ſlangen begrepen te worden.

Nooit echter heeft een adder zich zoo berucht gemaakt, als de *Aegyptiſche aſpic* of *aſpis* van CLEOPATRA: — volgens AELIANUS vindt men verſcheidene ſoorten van *aſpides*, van verſchillende lengte. Het vergift van dit dier is zeer ſnel in zyne werking: — wanneer iemand van dezen adder gebeten is, valt hy terſtond in eene ſluimering; welke welhaast in een' vasten en kort daarop volgenden eeuwigen ſlaap verandert; zonder dat 'er zich geweldige toevallen voordoen: wordende de pols allengskens zwakker. Het was om deze reden, dat de wellustige CLEOPATRA, Koningin van *Aegypte*, om de zegepraal van OCTAVIUS te ont-

(f) LUCANUS: *Lib. IX. pag. 665. et 666. ex ed. P. B.*

ontwyken, zich van dit vergift bedienende, om een einde aan haar losbandig leven te maken: 't zy, dat zy zich door eene *aſpis* in den arm heeft laten byten; 't zy, dat zy door eene gemaakte wond in den arm het venyn uit een flesje heeft laten indruipen, dewyl men by haar uiteinde (volgens verhaal van DIO CASSIUS) geen' adder in hare kamer gevonden heeft: — om wél verzekerd te zyn, had zy het vergift van verſchillende adders op misdadigers laten beproeven, en niets beter bevonden, om een' zachten dood te wege te brengen, dan het vergift van dezen adder.

De Natuurlyke hiſtorie brengt nog eene reeks van andere vergiftige adders en ſlangen, onder verſchillende benamingen, te voorſchyn: doch het zy genoeg, om uit de aangehaalden te kunnen bemerken, dat het vergift dezer dieren niet op eene en dezelfde wyze op het lichaam van mensch en dier werkende is.

Daar is geene ſpinnekop, die zich zoo berucht gemaakt heeft, als de *Apuliſche* ſpin, onder den naam van *tarantola* bekend.

Dit wollige dier, met acht oogen en

acht voeten voorzien, en in grootte en dikte andere ſpinnen overtreffende, ontleent zyn' naam van *Taranto*, eene ſtad, zestig uren van *Napels* afliggende, in *Apulië* of *de Pouilje*, een der vruchtbaarſte en heetſte landſchappen van het Koningryk *Napels*. BAGLIVI (g), die uitmuntend over de *tarantola* geſchreven heeft, zegt: dat dit dier, in de velden omſtreeks *Taranto* en *Bari*, gedurende de brandende hitte der hondsdagen zich onthoudt; en door zyn' venynigen ſteek (in den oogsttyd) tot eene gedurige plaag verſtrekt aan de boeren en maaijers: dat zy, om die reden, ter voorbehoeding, laarzen om de beenen dragen. Men vindtze van onderſcheidene ſoort, in meerdere en mindere kracht van venyn verſchillende: — die van zoo eene ſpin gebeten zyn, worden *tarantati* genoemd. Meenigmalen heeft men geſchreven, dat haar venynige ſteek doodelyk ware, zoo niet een zekere muſiktoon den gebetenen tot bezwymens toe aan het danſen bracht; en dat de muſik alleen het ware hulpmiddel van herſtelling zoude zyn. Men heeft alle moeite aangewendt,

(g) BAGLIVI *Opera medica: pag. 605. et ſeqq.*

wendt, om de wonderbare verſchynſelen, waarmede de gebetene geplaagd word, te willen ontvouwen: met aan te toonen, dat wel zeker de muſik, het zenuwgeſtel des lyders aandoende, in ſtaat ware, om de genezing te bevorderen; en, jaarlyks herhaald zynde, ten eenenmale in vorige ſtandhouding van gezondheid weder te brengen. Doch in de vorige eeuw begon men alreeds te twyfelen aan het *romaneſque* van alle de verhalen, waarmede de geleerden hunne ſchriften opſierden. Altans SWAMMERDAM (h) teekent aan: dat een zeer naauwkeurig Heer, uit *Italië* gekomen, hem verzekerd had, dat men, zelfs in *Apulië*, eene fabel daarvan maakte: zoo dat het niet dan geringe menſchen, bedelaars, en landloopers waren, die men bemerkte, nadat zy voorgegeven hadden van deze dieren geſtoken te zyn, dat met een' dans of muſik, daarvan genezen werden; op dat zy alzoo hunnen kost in ledigheid zouden winnen, en de lichtgeloovigen bedriegen. Uit datzelfde oogpunt beſchou-

(h) SWAMMERDAM *Biblia naturae: Tom. I. pag.* 56.

ſchouwen het ook de ſchryvers van de *Encyclopedie*, op het artikel *araignée*; BOMARE in zyn *Dictionaire d'hiſtoire naturelle*; *les Memoires de l'Academie des ſciences de Paris, pour l'an* 1707.; en het *Journal etranger, mois de Mai* 1758. Doch niemand heeft ſterker deze volksdwalingen te keer gegaan, dan de Heer FRANCISCO SERRAO, lyfarts der Koningin van *Napels*.

Deze geleerde Heer ſpreekt, in zyn werk *della Tarantola e overo Falangio di Puglio*, in 4°. te *Napels* gedrukt, van alle de ſchryvers, die over deze gewaande kracht der muſik en het *tarantiſmus* geſchreven hebben: van PEROTTO af, die in het jaar 1480. ſtierf; tot NICOLAO CIRILLO, een' hedendaagſchen geneesheer, toe. Volgens het gevoelen van SERRAO, brengt de ſteek van de *tarantola* geen grooter ongemak aan, dan of men van eene paardenvlieg of wesp gebeten was. Hy denkt echter, dat dewyl de *Apuliërs* ſterk op de muſik verſlingerd zyn, en velen van hun door *hypochondrie* of miltziekte worden aangetast, ſomtyds gelukkige genezingen worden te weeg gebracht door dans en muſik; hoewel hieron-

onder dikwyls veel bedrog loopt: want als eene *Apuliſche* vryſter het trouwen in den zin heeft, geeft zy voor, dat een *tarantola* haar gebeten heeft; waardoor zy gelegenheid krygt, om te kunnen danſen, en vroolyke gezelſchappen by te wonen. Daarenboven beweert SERRAO, dat hoewel een groot aantal ſchryvers het *tarantiſmus* begunſtigen en voorſpreken; echter eene groote verſchillendheid van tegenſtrydige gevoelens, waarmede hunne ſchriften bezwangerd zyn, een genoegſaam beletſel is, om alles voor waarheid op te nemen; en eerder geſchikt, omze als fabels te verwerpen. Hy beſluit ten laatſten, met te zeggen: dat deze *tarantiſmus* eene belachelyke volksvooringenomenheid zy, niet anders ſteunende dan op dwaasheid en onkunde.

Dit dier is niet volſtrekt eigen aan de luchtſtreek van *Apulië* alleen. De Heer BELL (i), in zyne reis door *Aſië*, vond de *tarantola* omtrent *Kaſchan*; weleer eene groote en volkryke ſtad van *Perſië*; doch in het jaar 1755. deerlyk door eene aardbéving verwoest. De *Perſianen* noemen het dier *in-*

(i) BELL Reize door *Aſië*: I. deel, bl. 103.

cureck, en ſpreken 'er van op dezelfde wyze als de *Apuliërs*. Een dezer yſelyke dieren viel eens (volgens het verhaal van BELL) van de zoldering op zyne hand; hy ſchoof het daarvan af, zonder eenig ongemak te bekomen: — men doet daar ook den gebetenen danſen op het geluid van ſpeeltuigen; 't welke de zieke ſomtyds uit zichzelven doet, tot dat hy op den grond nederzygt.

Deze naauwkeurige reiziger ſchryft ook, dat 'er in *Kaſchan* vele allervenynigſte ſchorpioenen gevonden worden, van eene zwarte ſoort; en dat hun ſteek binnen weinige dagen, ja zelfs in weinige uren, doodlyk is, indien 'er niet ras bekwame behoedmiddelen in het werk worden geſteld. Het geneesmiddel, by de *Perſianen* in deze omſtandigheid gebruikelyk, is de wond te ſmeren met olie, welke men uit die dieren trekt, als menze in eene pan braadt; of zy kneuzen een' ſchorpioen, en leggen hem op het beledigde deel: ieder van die hulpmiddelen, tydig gebruikt, zal zelden mislukken. De *Perſianen* hebben zoodanigen ſchrik voor die dieren, dat zy, van iemand beledigd zynde, hem wenſchen,

ſchen, dat een *Kaſchanſche* ſchorpioen hem ſteken moge: — echter doen zy zelden leed, ten ware zy ſchielyk aangeraakt worden.

Dit *inſect* is een *animal viviparum*, of levendbarend dier, 't welke, in éene dracht, van 26. tot 40. ſchorpioentjes, (volgens de keurige waarneming van RHEDI) (k) voortbrengt, van eene witte melkachtige kleur, die echter van dag tot dag vuurachtiger word. Het is voorzien met acht pooten, en twee breede ſcharen of tengels, in lichaams gedaante vrywel met die van eene krabbe overeenkomende: de ſtaart word uit zes wervelbeentjes of geledingen ſamengeſteld; uit de laatſte komt de angel, ſpits als eene naald, uitſchieten: de ſtaart ſtaat boogswyze uitgeſtrekt: *Scorpius elatae metuendus acumine caudae:* zegt OVIDIUS. Sterk heeft men onder de Ouden getwist, of de angel, waarmede het inſect zyn' venynigen ſteek ter uitvoer brengt, van binnen hol ware; dewyl men nooit met het bloote oog aan zyn uiteinde een gaatje had

(k) RHEDI *Experimenta circa res natur: Tom. I. pag. 78. et ſeqq.*

kunnen ontdekken: doch RHEDI beſpeurde by geval, dat aan een' getergden ſchorpioen een droppel zeer helder wit vocht uit het einde van den angel uitvloeide. Dit vocht is het ware vergift, 't welke het dier door zyn' ſteek in de wonde inbrengt: meerder of minder gevaarlyk, naar de verſchillende hitte der landſtreken. In *Italië*, ſchryft RHEDI, (zoo als PLINIUS reeds in zyn' tyd had aangemerkt,) word de ſteek aan den mensch toegebracht voor onſchadelyk gehouden: dewyl men geſtadig ziet, hoe de boeren een meenigvuldig getal van ſchorpioenen in de hondsdagen te *Florençe* te koop brengen; en die met de bloote hand behandelen, zonder door eenigen ſchroom voor vergift bevangen te worden. De *Florentynſche* Apothekers perſen de olie daaruit, om als een *alexipharmacum* of tegengift gebruikt te worden.

De proefondernemingen met Franſche adders uit *Languedok*, door den Heer de MAUPERTUIS (1) ondernomen, komen met die van RHEDI nagenoeg over-

(1) *Memoires de l'Academie des ſciences de Paris, de l'année* 1731.

overeen: waaruit men dan met reden mag beſluiten, dat de ſteek van een' ſchorpioen in de heetere luchtſtreken van *Europa* niet gevaarlyk is.

Wy gaan nu over tot de beſchouwing van dat verſchrikkelyke vergift, waarmede het lichaam van een' dollen hond beſmet is.

De droevige ervarenis heeft door alle tyden heen geleerd, dat deszelfs beet, in het ſamenſtel van 's menſchen lichaam, eene wonderbare aaneenſchakeling van akelige toevallen te weeg brengt: die de werkingen der dierlyke huishouding belemmeren; en, tot het hoogſte toppunt van woede opgeklommen zynde, ten eenenmale door den dood vernietigen. Dit vergift heeft iets opmerkelyks in zich, te weten, dat zyne trage werking gemeenlyk niet eerder verſchynſelen te voorſchyn brengt, dan wanneer de oorzaak, of de tyd wanneer men is gebeten, als uit de geheugenis is weggeraakt: want de ſchriften van geneeskundige waarnemers vloeijen over van voorbeelden, dat dit vergift een' zeer geruimen tyd van maanden, zelfs jaren, zich in het lichaam kan bedekt houden, zonder zyne werking

te openbaren; hoewel doorgaans de eerſte trap van kwaadaardigheid zich doet zien binnen den veertigſten dag na de bekomene beet. Dan toch begint de gebetene te klagen over pyn door het geheele lichaam; doch wel voornamelyk ter plaatſe van het lidteeken der wonde: de lyder word peinſende, droefgeestig, en toornig; klaagt over eene loomheid en traagheid; zyn ſlaap word onrustig, ſomwylen afgebroken door hevige ſtuiptrekkingen; eene gedurige angstvalligheid met zuchten gepaard, en neiging tot eenzaamheid, bevangt hem; het bloed, in dien ſtaat van lichaamsgeſtelte den lyder afgetrokken, vertoont alle kenmerken van gezond bloed, en is zelfs in de watervrees in alle deelen goedbevonden, volgens het verhaal van Doctor LISTER (m). In het tweede tydperk der ziekte beginnen de toevallen zich akeliger te vertoonen: eene zware benaauwdheid; eene moeilyke ademhaling; braking van taaije ſtinkende galſtof; eene inwendige brandige hitte, met

(m) Dr. LISTER *Exercit. med. de morbis chronicis; Obſ. I. pag.* 117.

met hevigen dorst gepaard; gedurige slaaploosheid; koorts; onwillige oprichting der manlykheid; huivering; schrik, en béving, op het zien van water of andere vochten; met belette doorzwelling derzelven; maken den doorgaanden loop uit van dit tydperk: en deze watervrees mag men dan aanmerken, als het zekerste kenmerk van het woedende vergift, waarmede de lyder is besmet geworden. Eindelyk, in het laatste tydstip, beginnen alle deze toevallen schielyk in hevigheid vermeerderd te worden: dewyl het rampzalige voorwerp, op het hooren alleen van den naam van water, in dolheid uitspat, en door hevige stuiptrekkingen word aangedaan; de stem raakt heesch uit ontbering van vochten; de tong hangt hem afschuwlyk uit den mond; en dewyl de ellendige zyn eigen speeksel niet durft inslikken, blyft het schuimend hangen om de lippen: sommigen hebben tusschenpozende vlagen van dolheid; anderen blyven volkomen by hun verstand, en waarschuwen de omstanders, om zich voor het speeksel te wachten, 't welke zy, in hunne hygende benaauwdheid van ademhaling, van zich af-

afwerpen: by eenigen beſpeurt men eene onverwinnelyke drift, om naar alles te byten, wat zich voordoet: doch alle deze verſchrikkelyke verſchynſels duren niet lang: de krachten, door alle die hevige werkingen afgemat, beginnen ten laatſten te ontbreken; de pols verzwakt; de ademhaling word allengskens moeilyker; een koud lymachtig zweet overdekt het lichaam; en gemeenlyk maken de ſtuiptrekkingen een einde aan dit rampzalige leven. Wanneer de watervrees volkomen tot zyn' hoogſten trap gekomen is, ſterven deze lyders gemeenlyk met den vierden dag: te rekenen van het einde des eerſten tydſtips der ziekte: terwyl de eerſte toevallen enkel aantoonen, dat het zoolang verborgene vergift eindelyk in zyne werking komt uit te barsten, en de toevallen ſomtyds een' geruimen tyd aanwezig blyven, voorenaleer de *hydrophobie* of watervrees zich komt te openbaren. Wanneer men de lichamen van die ongelukkigen opent, zoude men vertrouwen de ware oorzaak van alle deze toevallen te zullen ontdekken; doch de verſchillende, en ſomtyds tegen elkanderen ſtrydende, waarne-

min-

mingen in de ontleding dier lichamen, beletten, dat men een gegrond oordeel daarover kan vastſtellen.

De Heer BROGIANI (n), Hoogleeraar in de geneeskunde te PISA, getuigt in zyne verhandeling *over de vergiften der dieren:* dat hy tegenwoordig is geweest by de ontleding van dertien lichamen van *hydrophobi* of watervreezigen: daaromtrent gelukkiger dan de vermaarde MORGAGNI (o), aan wien het nooit heeft mogen gebeuren, om zoodanige ziekte, na den dood, door eige kunstbehandeling naar te ſporen. BROGIANI zegt: dat hy doorgaans beſpeurd had, in velen van die lichamen, eene ontſteking in de eerſte wegen, en daaruit volgende *gangraena* of heet vuur; eene byzondere verdrooging en ſpanning der vaste deelen, inzonderheid van byna alle de vliezen: by ſommigen vertoonden zich zeer dikwyls kenmerken van eene ontſteking der longen: by anderen waren de vliezen der herſenen, en derzelver maakſel,

(n) BROGIANI *Diſſ. de Veneno animalium: pag.* 104. *et ſeqq.*

(o) MORGAGNI *de Sed. et cauſſ. morb. per anat. ind: Lib. I. Epiſt.* VIII. *pag.* 61.

ſel, geheel ontſtoken: in een van die lichamen vond men eene *paraphrenitis*, of *inflammatie* van het middenrif: in drie byzondere lichamen werd de blaas, het hoofd der roede, met de *caverneuſe* lichamen, insgelyks ontſtoken bevonden: dan vond men de maag met ſtinkende zwarte gal bezet: niet zelden de lever opgeſpannen en uitgezet: de galblaas ſomtyds ledig; by anderen wederom met lymige zwarte gal opgevuld: doorgaans beſpeurde men eene *inflammatie* in den *pharynx*, of het bovenſte gedeelte van den ſlokdarm, voornamenlyk zich uitſtrekkende naar de tong, welker zenuwtepels waren opgezwollen: zelden en minder was de ontſteking van den *larynx*, of het bovenſte deel der luchtpyp: in eenige lichamen zag men geene van die twee zoo evengemelde verſchynſels: anderen waren zoodanig uitgeteerd, dat 'er geen vet, zelfs niet het netvlies der darmen, te vinden was. Het bloed had niet zelden een' meerderen trap van vloeibaarheid, dan gewoonlyk in de vaten van geſtorvenen beſpeurd word; en onderging niet gemaklyk eene *coagulatie* of ſtremming, wanneer het

het in een glas ontfangen werd: doch het gene de meeste verwondering baarde, en ſtandvastig in alle deze lyken werd waargenomen, was: dat de ſlagaders ledig gevonden werden, en de aders met bloed opgevuld. BROGIANI was daarover ten hoogſten verwonderd: dewyl dit ſtreed tegen het achtbare gezag van den onſterfelyken BOERHAVE; en eene waarneming, die men in de Verhandelingen van de Koninglyke Akademie der wetenſchappen te *Parys* van 't jaar 1699. vindt: die het tegendeel bevestigen.

SAVIARD (p) ſchynt aan het getuigenis van BROGIANI eenig gewicht by te zetten, daar hy verhaalt: hoe een ſchoenlappersknecht, in den voorſten vinger van de rechterhand door eene dolle kat gebeten zynde, op den vyfden dag aan de watervrees overleed. Nieuwsgierig om het lyk van dezen lyder te bezichtigen, liet hy het bekkeneel door zyn' broeder doorzagen; en vond de aders van het harde herſenvlies geheel vol zwart en geſtremd bloed; zoowel als de *plexus choroïdeus*, of

(p) SAVIARD *Obſervations chirurgicales: obſ. C.*

of netswyze vlechting; en in het algemeen alle de aders van de herſenen, en derzelver vliezen. SAVIARD opende verder de borst: en vond de longen zoo vol luchts en geronnen bloed, dat het onmogelyk was verdere naarſporing te doen: waaruit dan die kundige heelmeester beſluit, dat de lyders in deze ziekte door verſtikking ſterven: doch ik denk, dat het woord *VEINES*, waarvan SAVIARD zich bedient, voor *vaten* moet opgenomen worden; en dan ſtemt deze waarneming overeen, met het gene MORGAGNI aanhaalt omtrent het lyk van een' watervreezigen: *vaſa omnia cerebri ſanguine plena, ut choroïdes plexus nigricarent:* "dat de vaten der herſenen zoo „ met bloed waren opgezet, dat de „ netswyze vlechtingen 'er zwart uit„ zagen". Dit lyk, 16. uren na den dood geopend, ſtonk reeds ſterk: de longen waren zwart en ſtinkende; de groote en kleine herſens meer naar het drooge dan naar het vochtige hellende; en over het geheel was het bloed meer geneigd tot ſtremming, dan wel tot ontbinding: aan dezen lyder had men geen *delirium* of ylhoofdigheid beſpeurd.

ſpeurd. Doch een ander geval, 't welke MORGAGNI (q) bybrengt, geeft eene ſterke kracht aan het getuigenis van BROGIANI. Een man, 60. jaren oud, van een ſterk lichaamsgeſtel, werd in de linkerhand van een' dollen hond gebeten; en drie maanden na den beet door iemand zwaar geſlagen: hierop begon het eerſte tydperk der ziekte zich te vertoonen: dat hem ras de watervrees aanbracht. By dezen lyder zag men geene *ſpuma* of brem op den mond: hy ſpoog wel; doch zyn ſpeekſel was vloeibaar. Na den dood vond men de darmen ledig, doch ſterk met lucht opgezet; in de maag een lymig bruin vocht; weinig gal in de galblaas, die van eene gele kleur was: de *venae iliacae*, of heupbeensaders, waren zoodanig met bloed opgeſpannen, dat zy in dikte de gewone middenlyn van een' der dunne darmen evenaarden; daar integendeel de *arteriae iliacae*, of heupbeensſlagaders, geheel ledig werden bevonden: de *vena azygos* begreep weinig bloed; de kropſlagaders, zoo wel als de inwendige kropaders, ledig

(q) MORGAGNI *de Sedib. et cauſ. morb. per anat. indag: Lib. I. Epiſt.* VIII. *pag.* 60.

van bloed: de werktuigen der doorſlikking zonder eenig kenmerk van ontſteking: de longen, met dik geronnen bloed opgeſpannen, aan den achterkant *gangraeneus*: in het hartezakje vond men, naar gisſing, drie *oncen* donker geel water; weinig bloed in het hart, als halfvloeibaar pik 'er uitziende; de aderlyke, zoo wel als ſlagaderlyke, vaten van de vliezen der herſenen, met zeer zwart bloed uitgezet: de gezichtzenuwen dikker dan naar gewoonte; doch minder ſtevig: in de holligheden van de herſens drie *oncen* donker geel water: men kon echter niet gewaar worden, dat het gantſche ſamenſtel der herſenen, noch het ruggegraatsmerg, noch ſpieren, noch ingewanden van de borst en den buik, drooger waren, dan men dezelven gewoonlyk ziet. Uit alle deze bygebrachte waarnemingen, waarby men nog anderen zoude kunnen voegen, indien de bepaaldheid dezer Verhandeling zulks toeliet; mag men met eenige reden beſluiten, dat de ſtaat der watervreezigen, zoo wel in hunne ziekte, als na den dood, zich zeer verſchillend vertoont, ten opzichte der verſchynſelen, die men daarom-

trent

trent gewaar word. Zeker is het, dat alle ſchryvers daarin overeenſtemmen, dat de lyder, niet dan met de hoogſte moeite; en de meesten niet dan met grooten ſchrik, béving, en trilling, kunnen drinken: en van welk ſtandvastig verſchynſel, de ziekte den naam van *WATERVREES* ontleent: — de daarop-volgende *convulſie*, of ſtuiptrekking, in de werktuigen der doorſlikking, zoodra de lyder tracht het ingenomene vocht door te ſlikken, is ook een ſtandvastig verſchynſel, waardoor de ziekte op het allerhevigſte word aangedaan, en de doorgang der vochten belet word: — by de meesten is het gezicht van water alleen genoeg, om hen van drinken af te houden; zelfs de poging om te drinken, brengt by de meesten *convulſiën* voort in de ſpieren van het aangezicht: de ziel des lyders, reeds in zyne denkbeelden onthutst en belemmerd, ſchynt als een voorafgevoel te ſmaken van eene ondraaglyke aandoening; dewyl zy *paſſive* of lydelyk word aangedaan: hoewel de wyze daarvan moeilyk te begrypen is.

Dewyl nu het lichaam des lyders, door zulke hevige ſtuiptrekkingen ge-

folterd word, hebben CAESALPINUS, J. DE AROMATARIIS, RIDLEY, en andere geneesheeren, de watervrees als eene ſtuiptrekkende aandoening aangemerkt.

VAN SWIETEN, wiens roemruchtige naam van veel gezag is, beſchouwt de meerdere of mindere ontſtekingen, die men dikwyls, in de werktuigen der doorſlikking en ademhaling, als ook in ſommige ingewanden van het doode lichaam, ontdekt; als uitwerkſelen van eene meerdere of mindere ſtuiptrekkende beweging van het zenuwgeſtel, op 't welke het vergift met ongelyke kracht werkende is (r).

Hoe ſterk de krachten zyn van ſommige watervreezigen, in hunne vlagen van dolheid, leert ons RIDLEY (s) in zyne XXV^ſte waarneming. Een ſtalknecht, van een' dollen hond in het aangezicht gebeten, op het einde der maand October, verviel in den eerſten trap der ziekte in de maand December: in dien ſtaat werd hy droevig en peinſend; klaagde

(r) VAN SWIETEN *Comm. in aphor.* BOERHAVII, § 1140.

(s) RIDLEY *Obſ. de Aſthmate et hydrophobia: obſ.* XXV.

de over een koud, doof, en lastig, gevoel op die plaats, alwaar hy gebeten was: kort daarop overviel hem de watervrees: doch het gene ten uitterſten merkwaardig is, deze vrees ontdekte zich, het allereerst, door zyn' hevigen afkeer tegen het zetten van een *clyſteer*: want, voorover op het bed liggende, werd hy ſchielyk door een' hevigen ſchrik aangedaan, wanneer het pypje van de *clyſteerſpuit* naby het aarsgat gekomen was; hy woelde en beweegde zich zoo ſterk in het bed, dat men, na herhaalde pogingen, verplicht was van het *clyſma* af te zien.

RIDLEY, als geneesheer by dezen watervreezigen geroepen, vond hem by tusſchenpozen met allerhevigſte ſtuiptrekkingen aangetast, voornamenlyk in de werktuigen der doorſlikking en ademhaling: de overige ſpieren trokken het lichaam met zoo een geweld, voornamenlyk de tegenwerkende ſpieren der leden, dat het als een kluwen in een gerold lag: — vier zeer ſterke menſchen waren niet in ſtaat om hem op zyn' ſtoel te houden; hy overweldigde hunne macht, en liep op een' afſtand van zeven voeten, naar de deur van de ka-

mer, waarop hy met het hoogſte geweld ſtampte: in zyne vlagen van dolheid wendde hy wel eens een gramſtorig gezicht op de omſtanders, en trachtte hen te byten: het gene ongelukkig eens ten deel viel aan de meid, die van hem in den duim werd gebeten; doch zonder nadeelig gevolg, hoezeer men een' geruimen tyd daarna de meid hierover ondervraagde; — dikwyls heeft RIDLEY opgemerkt, dat het hoofd naar de rechterzyde getrokken werd, zynde de lyder in de rechterwang gebeten. Eindelyk ſtierf dees ongelukkige, na alle zyne krachten verſpild te hebben, zonder eenige doodsangst te ondergaan: hebbende hy, eenigen tyd vóór zyn' dood, nog eene groote hoeveelheid van geroost brood, met bier bevochtigd, zeer gretig ingeſlokt.

De alomberoemde BOERHAVE (t), de doodelyke gevolgen van deze zoo ras voortloopende ziekte in oogenſchyn nemende, ſchryft: dat van de opkomst der geneeskunde af, door alle eeuwen heen, de grootſte geneesheeren zich beklagen, dat 'er geene zekere

pro-

(t) BOERHAVE *Aphoriſm.* § 1139.

prophylaxis, of voorbehoeding, voor de gebetenen was gevonden; ja dat 'er geen voorbeeld van genezing, op vasten grond van waarheid ſteunende, konde aangehaald worden, in betrekking van zulken, die reeds door watervrees waren aangetast. Dit aanmerkelyke zeggen ſchynt nog in zyne volle kracht te blyven: dewyl noch het *cauterium actuale* van GALENUS; noch de indompeling van CELSUS, zoo hoog door TULPIUS aangeprezen; noch het zoogenoemde onfeilbare poeder van PALMARIUS; het *pulvis antilyſſus* van DAMPIER; het *julapium cephalicum* van MAYERNE; het *acetum aromaticum* van HANNEMANNUS; noch andere zweetdryvende hulpmiddelen; als ware *ſpecifica* kunnen aangemerkt worden, waarop men zich gerust kan vertrouwen.

Myn broeder P. DE WIND (u) heeft een keurig verhaal gegeven van de toevallen, die op den beet van een' dollen hond gevolgd zyn, in een' jongen van 13. jaren: die op den vierden dag, na het begin der watervrees, ſtierf.

(u) *Uitgeleze Natuurkundige verhandelingen: IIde deels 2de ſtuk, pag.* 262.

Die jongen werd, door zyne moeder, niet eerder aan de zorg van myn' broeder aanbevolen, dan wanneer men reeds teekenen van vrees voor water begon te beſpeuren: eene naauwkeurige beſchouwing der ziekte bracht myn' broeder in een denkbeeld, of het kwik niet wel het ware tegengift aan het venyn van dolle honden zoude kunnen zyn, dewyl dat zoo een *ſpecificum* is in de *venusziekte*; te meer, daar het vergift der dolle honden, volgens zyn gevoelen, in de *lympha* en het ſpeekſel neſtelt, waarop het kwik eigenlyk zyne werking doet: hy las met het grootſte genoegen, in het *Journal des ſavans*, een uittrekſel uit de *Philoſophical transactions* van het jaar 1736. 't welke zyne gedachten beveſtigde; namelyk de proeven van Dr. JAMES, aan dolle honden en menſchen in het werk geſteld, met het *turbith minerale:* om die reden is myn broeder van gevoelen, dat zoodra iemand door een' dollen hond gebeten word, men niet alleen behoort de wond open te houden; dezelve met zout water te waſſchen; uit te ſnyden, zoo daarvoor plaats is; ſpaanſche vliegen en kop-

koppen daarop te *applicéren*; en wat men dienaangaande meer gewoon is te doen: maar ook den lyder, aanſtonds, tot de *ſalivatie*, of het kwylen, te brengen.

De proeven van Dr. JAMES zyn te vinden in de *Philoſophical transactions*, *num.* 441. van het jaar 1736: en behelzen de genezing van een' dollen hond; en de voorbehoedſels tegen dolheid van honden, die reeds gebeten waren; hoewel het echter mislukte in een' anderen dollen hond: — hierby zyn gevoegd de genezingen van drie menſchen, door dolle honden gebeten, en door het gebruik van het *turbith minerale* geredt.

De Heer DESAULT (v), een Fransch geneesheer, wil, dat de oorzaak van de dolheid der honden gezocht moet worden in dat groote getal van kleine wormen, die men in den kop dezer dieren na den dood beſpeurt: hy pryst de *ſalivatie* door den *mercurius* ten hoogſten aan; en betuigt daarvan heilzame genezingen gezien te hebben.

(v) DESAULT *Diſſert. ſur la rage*: 1734. *in* 12°.

De beroemde SAUVAGES (w) is mede van gevoelen, dat de wormen in de honden eene aanmerkelyke hoofdrol ſpelen in het voortbrengen van hunne dolheid: en dewyl het kwik een zoo heilzaam middel is tegen de wormen, is hy van het zelfde begrip, om te trachten, door den *mercurius dulcis* aan den lyder genezing te bezorgen.

Dat het vergift van dolle honden, katten, en andere dieren, ja van den mensch zelve; niet alleen door een' beet; maar ook, op verſcheidene andere wyzen, door beſmetting, van het eene lichaam tot het andere kan overgebracht worden, en zich verſpreiden: heeft de ondervinding genoegſaam geleerd. Dus werd de vermaarde BALDUS (x), Hoogleeraar in de Rechten te *Padua*, door het ſpeekſel van zyn eigen hondtje, 't welke hy met ſtreelende genegenheid kuste, aan de onderlip beſmet: vier maanden daarna overviel hem de watervrees, waarop hy kort daarna ſtierf.

Het

(w) SAUVAGES *Diſſertat. ſur la rage: pag.* 53. *et ſuiv.*

(x) HEURNIUS *de Morbis cap. C.* 3.

Het geval van PALMARIUS, door zoo vele ſchryvers aangehaald, is al te byzonder, om niet mede alhier geplaatst te worden.

Een hoer, beſmet zynde, verviel in eene dolle razerny, zoodat men hem moest binden: hy had echter eenige tusſchenpozende vlagen, in welken hy by zyne kennis was: waarvan hy zich bediende, om zynen wachteren ootmoedig te ſmeeken, hem van zyne banden te ontheffen, en toe te laten, om vóór zyn' aanſtaanden dood afſcheid te nemen van zyne waarde kinderen: — dit verzoek werd hem toegeſtaan: hy kuste zyne kinderen; en ſtierf daarop: — zeven dagen daarna werden de kinderen door dezelfde ziekte aangetast, en door dezelfde ſmerten gefolterd; zoodat zy in korten tyd hun ellendig leven met den dood verwisſelden. Die geachte ſchryver verzekert ook gezien te hebben, dat door ſtroo, waarop dolle varkens gelegen hadden, eenige paarden, osſen, ſchapen, en andere dieren, dol werden, na dit ſtroo tot hun voedſel gebruikt te hebben (y).

Hoe

(y) PALMARII *Tractat. de morbis contagioſis*: *pag.* 329.

Hoe het venyn kan blyven hangen aan kleederen en andere voorwerpen, ziet men by CAELIUS AURELIANUS (z).

Eene naaister, een gescheurd krygskleed van iemand te verstellen hebbende, die door een dol dier gebeten was; en, onder het werk, den doorgetrokkenen draad afbytende, bevochtigde zy denzelven met het speeksel van haren mond, en likte de naden der lappen met de tong: — zy werd op den derden dag dol. Een byna gelyk geval vindt men by HILDANUS, die ook melding maakt van een' jongeling, die een' verroesten degen, waarmede voor ettelyke jaren een dolle hond doorstoken was, schoon en glanzig makende, onvoorziens zich daarmede in den vinger kwetste: — hy verviel in dolheid, en kwam ellendig om. Hoe eene enkele schrap, door eene dolle kat, op den rechterduim van de hand, daar naauwlyks de opperhuid beledigd was, een' mensch tot dolheid gebracht hebbe: verhaalt dezelve HILDANUS (a). Dat de besmetting *per congressum maritalem*, of

ge-

(z) CAELIUS AURELIANUS: *Lib. III. Cap.* 9.

(a) HILDANI *Opera medico-chirurg: Obs.* 86. *centur.* 1. *pag.* 65.

gemeenſchap van man en vrouw, kan overgebracht worden, ſchryft de beroemde F. HOFFMAN (b), in het geval van iemand, die door een' dollen wolf gebeten was, en de wond verwaarloosd had: hy bekende zyne vrouw: eenige dagen daarna werden zy beiden door de watervrees aangetast: de vrouw echter ontkwam het gevaar, en werd herſteld; doch de man ſtierf. Men zoude hiertegen kunnen inbrengen de waarneming van den kundigen geneesheer F. DECKERS (c), waarin hy zegt: dat een man, door eene dolle kat gebeten, zes dagen vóór zyn' dood, met zyne zwangere vrouw dikwyls gemeenſchap had genomen, zonder dat dezelve eenige beſmetting had gekregen; hoewel de man reeds door de watervrees was aangetast: het kind toonde, na de verlosſing, geene teekenen van beſmetting; doch ſtierf, eenigen tyd daarna, aan ſtuiptrekkingen.

VAN SWIETEN (d) heeft zeer wél opge-

(b) F. HOFFMANNI *Medicinae rat. et ſyſt: Tom. II. pag.* 178.

(c) F. DECKERS *Exercitat. practicar: Cap. VII. pag.* 565.

(d) VAN SWIETEN *Comment. in aph.* BOERHAVII: *Tom. III. pag.* 545.

gemerkt, dat deze gemeenſchap met zyne vrouw plaats gehad moet hebben, vóór dat hy watervreezig werd: want uit het gantſche beloop der waarneming blykt, dat de watervrees maar twee dagen geduurd heeft: dus was het vergift nog niet in werking geraakt, maar ſchuilde nog bedekt in het lichaam. By BONETUS (e) vindt men: dat een man, 70. jaren oud, die de watervrees had, in een *priapiſmus* zyne vrouw bekende, zonder dat zy eenig ongemak daarvan ondergaan hebbe.

Daar zyn echter vele geleerde geneesheeren: als SALIUS DIVERSUS; AMATUS LUSITANUS; FRACASTORIUS; FERNELIUS; STALPART VAN DER WIEL; TULPIUS; en anderen: die volſtrekt van gevoelen zyn, dat noch de onmiddelyke aanraking van het beſmette dier, noch zyn ſpog, noch zyn adem, eenig kwaad of letſel kunnen te wege brengen.

Onder alle dieren zyn 'er geenen, die meerder aan dolheid onderworpen zyn, dan honden, wolven, vosſen en katten, by LINNAEUS in den rang der *fe-*

(e) BONETI *Sepulchr. anat: Lib. I. Sect.* VIII. *in adpend. Tom. I.*

ferae, of roofzuchtige dieren geplaatst. Deze ziekte word by hen, zonder voorafgaande beſmetting, door inwendige oorzaken van zelve voortgebracht; en doet in hunne lichamen een vergift geboren worden, 't welke het vermogen heeft, om by wyze van mededeeling in andere lichamen te worden overgebracht. Die zelfsvoortbrenging ſchynt geene plaats te hebben in paarden, oſſen, ſchapen, ezels, varkens, en andere dieren; dewyl men zulks uit geene zekere waarnemingen kan gewaar worden: dus zy allen door den beet van een dol dier het vergift in hunne lichamen ontfangen.

BOERHAVE (f) heeft uitmuntend de kenmerken opgegeven, waaruit men beſpeuren kan, dat de honden met dolheid zyn aangetast. Zy worden droefgeestig; houden zich afgezonderd en verborgen; blaffen niet, evenwel een ſtil geluid makende; weigeren alle voedſel van ſpys en drank; gramſtorig, en op ieder aanvallende die hun onbekend zyn; hunnen meester echter nog gedachtig en gehoorzaam: zy laten de ooren en den ſtaart nederhangen,

(f) BOERHAVE *Aphoriſm.* § 1135.

gen, druiloorig heenloopende. Dit is de eerſte trap der ziekte: en hun beet in dit tydperk is wel gevaarlyk, doch niet ten hoogſten kwaadaardig: daarna beginnen zy te hygen; de tong uit den bek te ſteken; zeer veel ſpog uit te ſpuwen; te geeuwen; dodderig links en rechts te loopen, dan met een' tragen, dan ſchielyk met een' rasſen tred; zy kennen nu niet meer hunnen meester: de oogen zyn neerſlachtig, tranende, en ſtoffig; de tong loodkleurig; zy vermageren ſchielyk; raken uitzinnig en dol. Dit is de tweede trap van hunne ziekte, dien zy naauwlyks dertig uren kunnen doorſtaan, of zy ſterven: in dit tydperk is hunne beet ongeneeslyk: hoe heviger nu het dier in dolheid uitſpat, hoe langtydiger de ziekte heeft geduurd, hoe nader het dier is aan den dood; des te doodlyker is zyn beet; des te ſcherper het vergift; zeer ſchielyk de hevigſte toevallen te weeg brengende: en zoo integendeel. By alle deze opgenoemde teekenen kan men nog voegen het gene Dr. JAMES (g) getuigt dikwyls waar-

(g) R. JAMES, *a new method of curing the rage: pag.* 36.

waargenomen te hebben: namenlyk, dat alle honden, als door een natuurlyk *inſtinct* gedreven, met de hoogſte vrees de verkeering met een' dollen hond vermyden, en voor hem uit den weg loopen: het gene echter reeds door PALMARIUS is opgemerkt.

Dat de oorzaak van de dolheid der honden niet altoos moet gezocht worden in de buitengewone hitte van het *ſaiſoen* of *climaat*, waardoor de fynſte vochten van die dieren uitwaſemen, en de overigen, verdikt rakende, tot een' ſtaat van verrotting overgaan,) zooals dit het gevoelen was van ſommigen der Ouden,) is ontegenzeglyk: en kan door vele waarnemingen bekrachtigd worden omtrent menſchen, die in den winter gebeten zyn: zelfs kan deze oorzaak niet toegeſchreven worden aan de buitengewone ſtrenge koude, waardoor alles bevroren raakt, en dus dwalende honden belet worden om te kunnen drinken: dewyl hiertegen ook waarnemingen inloopen.

Dr. RUSSEL (h) kwam het aanmerklyk voor, dat in eene zoo heete lucht-

(h) Dr. RUSSEL *Beſchryving van Aleppo: bl.* 70.

ſtreek, als die van *Aleppo* des zomers is, nochtans geene voorbeelden bekend waren, dat 'er eenige honden, waarvan de ſtraten krielen, dol geworden zyn; ſchoon dezelven meest van vuilnis leven, en weinig by water kunnen komen.

Het is echter dit vuilnis of verrottend voedſel, 't welke de honden overal op ſtraat vinden, en gretig inſlikken; gepaard met gebrek van water, of het drinken van vuil ſtinkend water; het gene zeer veel vermag, om in hunne vochten eene zekere geneigdheid tot verrotting te weeg te brengen: die (door bykomende gevallen van zware hitte of ſtrenge koude) tot een' hevigen trap van rottende werking kan overgaan: waardoor de vochten in hunnen aard en natuur veranderd, en tot een venynig vermogen worden overgebracht: welk vermogen dan in ſtaat is, om door een onzichtbaar klein gedeelte van vergift eenen anderen hond te beſmetten; en door dezen wederom honderd anderen; gelyk dit ook in andere beſmettelyke ziekten plaats heeft. Of nu de wormen, die men zoo dikwyls in de *ſinus frontales*, of boezems van het

het voorhoofdsbeen, en in de nieren der honden vindt, als medewerkende oorzaken der dolheid kunnen gerekend worden? is geheel onzeker.

Daar nu de gulzige verſlinding van ſlecht voedſel, gepaard met eene geringe uitwaſeming, welke de honden hebben; wegens hunne taaije, ruige, en drooge huid, hun woelig leven, en kort ſlapen; reeds, in den natuurlyken ſtaat hunner gezondheid, eene vlugge loogzoutige ſcherpte in de vochten doet geboren worden: — wat is 'er dan niet te verwachten, als eene buitengewone heete, of zeer koude, luchtsgeſteltenis hierby komt? die ras in ſtaat is, om eenen allerhevigſten trap van verrotting aan de vochten mede te deelen: waaruit eene kwaadaardige koorts ontſtaat, die de dolheid veroorzaakt. In dezen ſtaat zweet de hond nooit: dus kan 'er geene ontlasting van ſchadelyke vochten door de huid ontſtaan: de kwylklieren worden dan aangedaan; en werpen, in eene meerdere hoeveelheid dan gewoonlyk, een ſchuimend ziltachtig ſpeekſel uit, gelyk dit klaar te zien is: even als of de na-

tuur, door dezen weg, zich van het ſchadelyke ontlasten wilde.

Hieruit kan men met alle waarſchynlykheid afleiden: dat dit vergift, by zyne geboorte, zyn eerſte kracht oefene op de gantſche *maſſa* der waterachtige deelen van het bloed, en op de afgeſcheidene ſpeekſelvochten, door het *ſyſtema lymphaticum* bewerkt; en by verderen voortgang op het bloed, en alle andere vochten en vaste deelen: zoodat het dier ten laatſten als geheel venyn word: — het behandelen alleen van een beſmet hondtje, zonder daarvan gebeten te zyn, bracht de watervrees en den dood te voorſchyn, in een kind van omtrent drie jaren oud (i).

Waarin nu het vergift beſta? is zoo min te bepalen, als van dat der andere beſmettelyke ziekten. Men kan echter, uit velen zyner woedende uitwerkſels, door beſmetting in het lichaam van den mensch overgebracht, opmaken: dat zyne *eſſentiële* deel-

tjes

(i) *Uitgeleze philoſophiſche verhandelingen: IIde deel, bl.* 281.

tjes langen tyd in een' ſtaat van werkloosheid kunnen blyven, en van eenen taaijen en vasthechtenden aard zyn; waarvan ik voorbeelden heb aangehaald: — dat zy, uit hunne ſchuilhoeken zich ontwikkelende, in eene vlugge doordringende kracht van werking uitbarſten; en niet allereerst het bloed aandoen, maar *ſui ſimiles humores*; namenlyk de waterachtige en ſpeekſelvochten van het menſchelyke geſtel zelve: waaraan zy hetzelfde vergiftigend vermogen mededeelen; na hen beroofd te hebben van die zachte geaardheid, en dien naauwen band van vereeniging, die hun natuurlyk eigen is. Voor het overige zoude men dit vergift kunnen beſchouwen, als eene ontbondene *maſſa* of klomp van verrotte olieachtige, zwavelachtige, en bytende zoutdeelen; van eene lymige, gistende, en geestryke natuur: in welke laatſte hoedanigheid mogelyk de kracht van het vergift zit: — want anders zoude het ſpeekſel der *ſcorbutici* of ſcheurbuikigen, tot zyn' hoogſten trap van verrotting opgeklommen, en alles *exulcerérende*, wat hun in den mond voorkomt,

even zoo beſmettelyk, en van denzelfden aard kunnen geacht worden: het gene echter door de ondervinding niet geleerd word: — daar moet derhalven *iets* bykomen, waarvan de kennis ons ontbreekt, dewyl wy niet in ſtaat zyn, om in het inwendige ſamenweeſſel, of de byzondere *organiſatie* der deelen zoo door te dringen, dat wy alles in zyn volmaakt verband kunnen beſchouwen.

Het kan niet ontkend worden, dat het eten van mosſelen ſomtyds ſchadelyke en angstvallige verſchynſelen in het menſchelyke lichaam voortgebracht hebbe; die echter, binnen een kort verloop van één of twee dagen; of door de natuurkracht des lyders zelve; of door aangewende hulpmiddelen; zonder levensgevaar verdwynen: echter zyn 'er (doch allerzeldzaamst) voorbeelden, dat op zoodanige toevallen de dood gevolgd is. Dus verhaalt de beroemde WERLHOF van een' man, 78. jaren oud, die na het eten van mosſelen ſchielyk zware benaauwdheid kreeg, met braking vergezeld; waarop een purperachtige uitſlag over het li-

lichaam volgde, en verval van krachten; zoodat hy op den derden dag ſtierf (k).

In de *Pandectae medicinae legalis* van VALENTINUS, vindt men een geval van een' man, die (na het eten van mosſels) door zeer hevige toevallen werd aangetast; en ſchielyk den dood onderging: — men beſchouwde dit ſterfgeval zoo ontydig te zyn, dat de vrouw in groote ongelegenheid geraakte, en beſchuldigd werd, haren man door vergift van het leven beroofd te hebben: — men leefde raad met de geneeskundige *Faculteit* van *Leides* hoogeſchool; die dezen dood aan de gegetene mosſels toeſchreef (l).

De gewone toevallen, die by eenige lyders in meerdere of mindere hevigheid zich vertoonen: zyn eene opgeblazenheid van lichaam; benaauwdheid om het hart; pyn in den buik; by ſommigen, van een teeder geſtel, zenuwtrekkingen: ſomwylen beſpeurt men een' rooden uitſlag over eenige deelen

(k) WERLHOF *Tract. de Adfectib. a comeſtis mitulis, in praef. ad Diſſ. epiſt.* R. BEHRENS.

(l) VALENTINI *Pandectae medic. leg: Part. I. Sect.* III. *Caſ.* 28.

van het lichaam, met eene hevige jeukte vergezeld. De natuurgeſteltenis des lyders redt zich dikwyls door braking en afgang; waarop de toevallen dan ſchielyk verdwynen: doch zoo dit geene plaats heeft, moet men aanſtonds overgaan tot een braakmiddel, uit eene genoegſame hoeveelheid olie van zoete amandelen beſtaande; of, het gene gemaklyker is, een paar lepels wynazyn gebruiken: waardoor men dan gemeenlyk eene ophouding en verdwyning van alle deze toevallen gewaar word.

Waren nu de mosſels in zichzelven zoo ſchadelyk, als men ſchynt te duchten, dan zoude GODS albeſturende Voorzienigheid dezelven aan den mensch, tot een ſmakelyk voedſel, in zulk eene meenigte niet verſchaft hebben: — neen zeker! de mosſel is hierin zoo onſchuldig, als het krabbetje, 't welke men dikwyls tusſchen hare ſchalen gehuisvest ziet: — dit kwade gerucht van vergiftige ſchadelykheid, aan de mosſel toegeſchreven, hangt van eene toevallige oorzaak af.

Want het venyn der mosſels is niets anders; dan de kuit, of eijeren, van

een

een zeedier, 't welke den naam draagt van *ſtraalkwalle*: — deze kwallen laten zich gemeenlyk zien op het einde van de maand April, of in het begin van Mei; (naar mate de luchtsgeſteltenis eene meerdere of mindere hitte in zich bevat;) tot het begin van de maand October: en zyn zoo venynig en kwaadaardig van aard, dat, als menze aanraakt of opneemt, de hand onmidlyk opzwelt en ontſtoken raakt, met eene ondraaglyke jeukte; doch dit toeval verdwynt zeer ras, voornamenlyk als men het beledigde deel met azyn afwascht: — men vindt echter kwallen, die men zonder letſel kan aanraken en behandelen. De eijeren van deze kwallen, of mogelyk die kleine kwalletjes, naauwlyks voor het oog zichtbaar, waarvan Dr. BASTER ſpreekt, worden door de ſpoelende zee in de gapende mosſel geworpen; die, gegeten zynde, oorzaak geeft aan alle de gemelde toevallen. Doch, als men in overweging neemt de verbazende meenigte van mosſelen, die alle jaren zonder eenig letſel gegeten worden: is het gevaar, om zoodanig eene mosſel aan te treffen, zeer gering; en kan

gemaklyk door het gebruik van azyn overwonnen worden. Men kan, over deze kwallen, verder naarzien de onvermoeide naarſporingen van den Heer BASTER, wiens geachte naam aan *Zeeland* altoos tot eer zal ſtrekken, zoolang men aan zyne verdienſten in de Natuurlyke hiſtorie eenen welgegronden lof toezwaait (m).

(m) BASTERI *Opuſcula ſubſeciva: Tom. I. Lib. III. pag.* 101. *et ſegq.*

VER-

VERSLAG VAN EENIGE PROEVEN,

GENOMEN MET HET

CUPRUM AMMONIACUM:

DOOR

E. J. THOMASSEN A THUESSINK.

De zenuwziekten zyn, van alle tyden, voor de moeilykſte en verdrietigſte ongemakken gehouden, die onder de behandeling der geneesheeren vallen: en geen wonder! dewyl de werking der herſenen, en des zenuwgeſtels, ondoorgrondelyke geheimen voor de doorzichtigſte artſen oplevert. De ziekten der zenuwen zyn dus, voor het grootſte gedeelte, duister; zeer dikwyls hardnekkig; en niet zelden onoverkomelyk. Hierom zien wy, dat 'er zoo vele, zoo verſchillende, geneesmiddelen in deze ziekten gebezigd worden; en dat dezen met zulk

zulk eenen verbazend verſchillenden uitſlag achtervolgd worden.

Onder alle de toevallen van het zenuwgeſtel, die uit een oneindig getal van verſchillende oorzaken voortſpruiten; kunnen wy echter twee hoofdziekten onderſcheiden, waartoe wy ze allen brengen kunnen: zonder dat wy daarom de natuur dezer ziekten duidelyk kunnen uitleggen. De eerſte is een gebrek aan behoorlyke werking van het geſtel der zenuwen: het welke zich; of door een gebrek aan gevoel; beweging; of van beiden openbaart. De tweede is eene overmaat van gevoel; beweegbaarheid; of eene tegennatuurlyke beweging; 't zy van het geheele zenuwgeſtel, 't zy van een gedeelte van hetzelve. Deze groote beweegbaarheid vertoont zich door kramp, of eene tegennatuurlyke ſamentrekking, of beweging der ſpiervezelen. Het is thans myne taak niet, om alle de oorzaken naar te ſporen, welken deze toevallen kunnen te weeg brengen. Zeker is het, dat wy deze ſoort van ziekten het meest in teedere en zwakke geſtellen aantreffen. Eene groote teederheid en gevoeligheid der ze-

zenuwen is oorzaak, dat ook de geringſte uitwendige aandoening krampachtige bewegingen te wege brenge. De weeke opvoeding; de verzwakkende leefregel; het gebruik van verſlappende warme waterdranken; zyn de bronnen, waaruit de thans zoo meenigvuldige zenuwziekten der grooten, vooral der vrouwen, voortſpruiten. Ik beſchouwe dus de voornaamſte oorzaak van alle de hedendaagſche zenuwziekten, (weinigen uitgezonderd,) die ons onder den naam van *vapeurs*, *convulſiën*, ſpanningen op de zenuwen, *epilepſie*, en ſtuipen, voorkomen; ja zelfs ſommige gevallen van verlamming en beroerte: als de uitwerkſels van *atonie*, van zwakheid: alhoewel zeker ook deze zelfde toevallen uit geheel andere en tegengeſtelde oorzaken kunnen voortvloeijen. De geneesmiddelen, die men gewoonlyk ter wegneming dezer ziekten bezigt, zyn zoo meenigvuldig, dat derzelver getal byna ontelbaar is. De meeste zenuwmiddelen zyn heet, prikkelende, en opwekkende: welken oogenblikkelyk de zenuwen opwekken, en tot eene geregelde werking brengen; doch daarna het zenuwgeſtel meer dan

ooit

ooit verzwakt laten, en dus tot nieuwe aanvallen aanleiding geven. De eenige geneesmiddelen, welken eene duurzame en zekere genezing te weeg brengen, zyn de *tonica*; en alle die middelen, welken uit deze *classe* genomen worden. Hiertoe zyn dan ook met de meeste vrucht gebezigd: zoowel de *amara tonica*; vooral die te gelyk eene zachte opwekkende ſpeceryachtige kracht hebben; gelyk de *valeriaan*wortel; de oranjebladen; enz.: als de koortsbast; en andere zachte ſamentrekkende middelen. Doch, onder alle de *tonica*, zyn de metalen boven de andere middelen te verkiezen. Het yzer, op verſchillende wyzen toebereidt; de ſpiauterbloemen, lang onder den bedekten naam van *luna fixata* door LUDEMAN gebruikt; hebben in deze ziekten den meesten roem verworven. Lang heeft men gedraald, om de andere metalen ook in deze ziekten te beproeven: en de vergiftige eigenſchappen van verſcheidenen derzelven, hebben de geneesheeren hierin tegengehouden. Voor niets heeft men meer ſchrik, dan voor het koper; welks vergiftige eigenſchappen zoo-

zeer

zeer bekend zyn, dat het overbodig zyn zoude, dezelven hier op te tellen. Dan, gelyk wy veel verſchuldigd zyn aan het gelukkige geval; veel aan roekeloosheid; veel ook aan de wanhoop; wanneer men ſomtyds liever een dubbelzinnig middel toedient, dan den zieken aan zyn jammerlyk noodlot overgeeft: zoo is ook, waarſchynlyk, het bloote geval oorzaak van het gebruik des kopers in de geneeskunde. Intusſchen is het koper geenszins een nieuw geneesmiddel in zenuwziekten. ARETAEUS CAPPADOX ſpreekt reeds van het koper, als een middel, het welke op eene byzondere wyze de zenuwen aandoet, en daardoor de vallende ziekte wegneemt. De oplosſing van koper in het vlugge loogzout, ſchynt ook, reeds van ouds, de voorkeur boven andere koperbereidingen gehad te hebben. Immers, was het gebruik des vluggen loogzouts, in krampen, ſtuipen, en *epilepſie*, reeds zeerlang bekend; geen wonder dan, dat men deze beide middelen ook vereenigd gegeven hebbe. De blaauwe *vitriool*, ook dikwyls in zenuwtoevallen gebezigd, werkt te hevig; zelfs in zeer klei-

kleine giften: en veroorzaakt, niet zelden, zware buikpynen en brakingen. Het koper, met het *ſal alc. volat.* vereenigd, geeft wel walging; dan het veroorzaakt zeldſaam krimpingen, of braking. Om dit voor te komen, is het altyd veilig, dit middel in pillen, met de eene of andere gomachtige zelfſtandigheid gemengd, te bed gaande toe te dienen: wanneer ik nimmer eenig ongemak van dit middel beſpeurd heb. In de minſte gevallen had ik een *purgeer*middel nu en dan noodig: dewyl ik veeltyds zag, dat het zelfs ruime ſtoelgangen te weeg bracht.

Ik merkte bereids zooeven aan, dat het koper, al overlang, in de geneeskunde als een *antiſpaſmodicum* gebezigd was: — dan het koper, met het *alc. volatile* vereenigd, is ook reeds door STISSER, BOYLE, BOERHAVE, WEISMAN, MAUX, VAN SWIETEN, en andere geneesheeren, toegediend; ja als een uitſtekend middel geroemd. Intuſſchen is dit middel naauwlyks gebezigd, dan ſederd weinige jaren in *Engeland*; daar het thans ook maar zeldſaam gebruikt word. Eene al te groote beſchroomdheid

heid omtrent de vergiftige eigenſchappen van het koper, is misſchien de eenige oorzaak, waarom hetzelve niet dan in byna wanhopige gevallen word toegediend. Dan eene langdurige ondervinding heeft my volkomen van het tegengeſtelde overtuigd: daar ik nimmer eenig nadeel hiervan ondervonden; maar integendeel de beste uitwerkſelen, zelfs in de hardnekkigſte gevallen; beſpeurd heb.

Men ontmoet in geene *apotheken* een voorſchrift van de bereiding der vereeniging van het koper, met het vlugge loogzout; dan in de *Edinburgſche* en *Zweedſche pharmacopoeën*. De laatſte komt genoegſaam overeen met die van WEISMAN: die eene bepaalde hoeveelheid *kopervitriool* in water ontbindt; en doorgezegen zynde, eene genoegſame hoeveelheid *ſp. ſal. ammon.* daarby voegt: waarna hy eene zekere mate wyngeest daarby giet, om de kryſtalſchieting te bevorderen. In de *Edinburgſche apotheek* word voorgeſchreven, te nemen twee deelen blaauwe *vitriool*, en drie deelen *ſal alc. volatile ſiccum*: dezen te ſamen wél te wryven, en dan op een' kalkſteen te

laten droogen. Op deze wyze verkrygt men een *cuprum ammoniacum*; dewyl het *acidum vitrioli* vry goed zich met de kalk vereenigt, en daarin dringt. Wanneer de *ſp. ſal. ammon. cum calce paratus* gebezigd word, verkrygt men groene *cryſtallen*. Tot myne proeven heb ik gedeeltelyk *cuprum ammoniacum* gebruikt, 't welke ik uit *Edinburg* ten dien einde had medegebracht; ten deele ook het gene ik, met veel naauwkeurigheid, naar het *Edinburgſche* voorſchrift had laten gereed maken: het laatſte voldeed my beter, dan het eerſte.

Doctor ODUR van *Geneve* vond, dat de byvoeging der *ſpiauterbloemen* dit middel krachtiger maakte; en dat de lyders dan ook grootere giften konden verdragen: dan ik heb dit nimmer kunnen beſpeuren. *Prof.* HOME, te *Edinburg*, verhaalt *pag.* 218. *ed.* 3. van zyne *Med. and clinical exp. hiſt. and diſſert.* vier proeven, waarvan 'er maar ééne gelukkig uitviel: doch van verſchillende proefnemingen van dien geneesheer ooggetuige geweest zynde, beſloot ik hieruit zeer weinig. Den oplettenden Dr. DUNCAN zag ik dit, het

het eerst, met den besten uitslag gebruiken, na dat hy reeds in zyne *Med. obs.* twee gevallen had bekend gemaakt. *Pag.* 21. *obs.* 1. verhaalt hy het geval van een' jongen van 12. jaar, die reeds vier jaren aan eene *epilepsie*, by overerving van zyne moeder gekregen, *gelaboreerd* had. Hy genas het kind, door het 's avonds eene pil, bestaande uit ¼ grein *cuprum ammoniacum*, met kruim van brood te geven: in het eerst bleef het kind eenige dagen geheel vry, doch 'er volgde een sterke aanval van vallende ziekte: toen gaf hy twee pillen dagelyks, met het gelukkige gevolg, dat de ziekte geheel wegbleef.

Pag. 323. *obs.* 21. verhaalt hy het geval van een' man, die alle avonden, te bed gaande, sterke stuiptrekkingen kreeg door het geheele lichaam, vooral door de armen en beenen, die somtyds een half uur en by wylen langer duurden, en dan met een zweet over het geheele lichaam eindigden; te gelyk had hy duizeling, en benaauwde ademhaling; doch was niet te min volkomen by zyn kennis, en kon over alles spreken: hierna verviel hy in eenen gerusten slaap, die den gehee-

len nacht duurde. Gedurende den dag was hy volkomen wél; behalven dat hy met winden, opſpanningen, en een gevoel van zwaarte omtrent de maag gekweld was. Na te vergeefs verſcheide middelen gebruikt te hebben, gaf hy hem een van de *pilulae caeruleae*, en een ſlaapdrankje met 25. droppels *laudanum*. Aanſtonds bevryde hem deze gift van zyne ſtuiptrekkingen, gedurende verſcheide dagen; doch van de pillen gevoelde hy walging, en braakte zelfs daarvan by wylen: zy veroorzaakten daarenboven eene vertraging van den afgang, en hierom was hy genoodzaakt ſomtyds een *laxeer*middel toe te dienen. Na dat hy, gedurende eenige dagen, éene pil 's morgens, en éene 's avonds, gebruikt had, was hy volkomen van alle zyne toevallen bevrydt.

Voor vier jaren, ter voortzetting myner letteroefeningen, te *Edinburg* my bevindende, had ik het genoegen, in het *Diſpenſary* den Heer DUNCAN eenige proeven met dit middel te zien nemen: welken, vooral ook in *hyſteriſche* gevallen, van een gewenscht gevolg waren. Op dien zelf-

zelfden tyd bezigden de Heeren *Prof.* HOME en GREGORY, alsmede de Heer Doct. CUNCLE, dit geneesmiddel in het koninglyke *hospital:* wanneer ik ook deszelfs uitmuntende krachten als ooggetuige waarnam.

De Heer DUNCAN zegt, in zyne aanmerkingen op de twee ſtraks gemelde gevallen, dat hy voornamenlyk vertrouwd heeft op het *cuprum ammoniacum;* dewyl hy geen geneesmiddel kende, het welke zoo krachtig is in het wegnemen eener geneigdheid tot *convulſie*, als dit: en dat hy kort te voren iemand met dit middel uit den grond genezen had van de *epilepſie*. En elders: dat het by hem het ſterkſte *tonicum* is, en de zachtſte en veiligſte bereiding van het koper.

Gedurende drie jaren heb ik een aantal proeven met dit middel genomen: van welken ik alleen ſommigen kort zal aanhalen; met uitlating, zoo veel mogelyk, van alle overbodige omſtandigheden.

EERSTE GEVAL.

In den zomer van 't jaar 1786. kwam een zeer kundig buiten*praktizyn* met een meisje van zéven jaren by my, die (volgens zyn zeggen) meer dan een jaar eene *febris verminoſa* gehad had. Hy zelf, en verſcheidene geneesheeren, hadden te vergeefs alles aangewendt, om dezelve te verdryven. Van tyd tot tyd had zy, door verſcheiderhande wormverdryvende middelen, zoowel ronde wormen als maden geloosd: wanneer altyd, voor eene wyl, de toevallen verminderden. By my komende had zy zeer zeldzame toevallen. Het kind ſcheen uiterlyk volbloedig, ſchoon, en gezond; de oogappel was zeer verwyderd; de opperlip gezwollen: by tusſchenpozen was het kind volmaakt gezond; dan, verſcheidene reizen op één' dag, klaagde het over geweldige krimpingen en pynen in den buik, wanneer het ſluipen en *epileptiſche* toevallen kreeg: op dien tyd, en ſomtyds even daarna, werd het kind zinneloos, en geheel van haar verſtand beroofd; zy voelde dit

dit altyd aankomen, en waarſchuwde hiervan de omſtanderen. Deze toevallen duurden den eenen tyd langer, den anderen tyd korter. De tong was nu en dan beſlagen; de buik gezwollen; en de ontlasting traag; de eetlust ſterk; het water wit en ongekookt; de pols ingetrokken en ſnel.

Ik dacht dit geval juist geſchikt, om eene proef met dit middel te nemen. Ik ſtelde het daarom, als een twyfelachtig middel, aan den *Chirurgyn* voor; die met my begreep: *ſatius eſſe anceps experiri remedium, quam nullum:* wy gaven dienvolgende het kind 's morgens eene pil met een half grein *cuprum ammoniacum.* De heelmeester nam het kind dagelyks verſcheide uren naauwkeurig waar: en bevond, dat het middel walging en *diarrhoea* veroorzaakte: de toevallen verminderden echter van dag tot dag; en nadat wy eenige dagen met het gebruik van dit middel hadden aangehouden, en de gift tot op zes greinen daags hadden vermeerderd, zonder dat het kind daarvan eenig ongemak, dan verſcheide ſtoelgangen op één' dag, onder-

vond, waren deze toevallen zoodanig verminderd, dat dezelven zelden en naauwlyks meer beſpeurd werden. Sedert dien tyd heb ik van dit kind niet meer vernomen.

TWEEDE GEVAL.

Het gelukkige gevolg, het welke deze eerſte proefneming had, moedigde denzelfden heelmeester aan, om het zelfde geneesmiddel toe te dienen aan een meisje van 12. jaren, die uit dezelfde oorzaak ſtuiptrekkingen, en *epileptiſche* toevallen had: twee à drie greinen voldeden voor dit oogmerk; en het kind werd daardoor herſteld.

DERDE GEVAL.

Dan de derde en vierde proef mislukten: en geen wonder! De één was een lyder, die gedurende verſcheide jaren eene *melancholia* had, die ſomtyds eene volſtrekte zinneloosheid vertoonde. De ander was een jongeling,

ling, die gedurige aanvallen van *mania* had, doch tusſchen beiden wél was. Wy beproefden in beide gevallen dit middel, met weinige hoop, en ook zonder de minſte vrucht.

VIERDE GEVAL.

Het tweede voorwerp, waarin ik dit middel met een uitſtekend goed gevolg bezigde, was eene vrouw van in de zestig jaren; een *hypochondrisch*, zwak, en *rheumatiek* geſtel. Zy was meermalen aan *rheumatiſmi chronici* onderhevig geweest: dan in de maand December 1786, ontbood zy my by zich. Ik vond haar diep in eene kap bewonden, over een onlydelyke pyn aan de linkerzyde van het hoofd klagende: zy had ook hevige pynen in den arm, lendenen, en been van diezelfde zyde: haar pols was klein en geſpannen; de huid droog; geene ontlasting; het water vuurrood. Zy was adergelaten; men had ſpaanſche vliegen gelegd; zy had zweetdranken, *fumigaties*, en dampbaden gebruikt: zonder de minſte uitwerking. Ik

ſchreef haar een *decoctum aperiens* met de *ſpir. Mindereri*, het *decoctum lignorum*; daarna de *tinct. guajac. volat.* de *gum. guajac.* en verſcheide andere geneesmiddelen voor: doch alles verergerde de ziekte. Dan, daar ik beſpeurde, dat 'er aanmerkelyke tusſchenpozingen van pyn waren, en dat dezelve altyd 's nachts het hevigſte was; dacht ik, dat hier mogelyk een *febris topica* plaats had, waarin ik haar den koortsbast toediende: dan, daar dit geneesmiddel even vruchteloos was, dacht ik, dat mogelyk hier het *cuprum ammoniacum*, als een uitſtekend *tonicum* en *antiſpaſmodicum*, van nut zoude kunnen zyn. Ik gaf haar dan ½ gr. *cuprum ammoniacum*, met het *ſucc. liquid.* en *gum. guaj.* tot pillen gebracht. Tot myne blydſchap en verwondering vernam ik twee dagen daarna, dat de krampen veel verminderd waren: de pillen veroorzaakten alleen een weinig walging; en de ontlasting traag zynde, moest ik een *laxeer*middel voorſchryven, waartoe ik eenige greinen *rhabarber* bezigde. Na een gebruik, gedurende veertien dagen, van één grein *cuprum ammoniacum* dagelyks, was de ly-

lydereſſe zoo volmaakt herſteld, dat zy daarna nimmer eenig ongemak meer gevoeld heeft.

VYFDE GEVAL.

In Januari 1787. werd ik ſchielyk ter hulpe geróepen by eene vrouw van in de vyftig jaren, die ſedert verſcheide weken de yſelykſte pynen in de lendenen gevoeld had, zonder eenige tusſchenpozing: zy had van twee andere geneesheeren allerhande ſoort van geneesmiddelen gebruikt; en dezen hadden haar, zonder verderen byſtand te geven, verlaten. Ik vond haar luidkeels ſchreeuwende, de armen om hoog, leunende tegen een' hoogen ſchoorſteen, om zoo de lendenen te ſteunen. Ik gaf haar aanſtonds een gr. *laudanum*, met een half grein *cuprum ammoniacum*, viermaal 's daags: dit werkte wonderbaarlyk ſchielyk. Na dat zy vier pillen gebruikt had, bedaarde langſamerhand de pyn: de pillen gaven haar eene geringe walging, en veroorzaakten een' tragen ſtoelgang: ik gaf haar daarom pillen van het *extr. cathol.*

thol. Binnen acht dagen was zy volmaakt herſteld.

Nimmer zag ik ſpoediger en gelukkiger uitwerking van het geneesmiddel, dan in dit geval van *lumbago*: waarin zelfs het *opium*, in meenigte gebruikt, de pyn niet konde bedaren.

ZESDE GEVAL.

Eene vrouw van vyfentachtig jaren had, ſedert verſcheide jaren, geſukkeld aan zenuwtoevallen, welken aan zwakheid werden toegeſchreven, en door eene opeenzameling van tegenheden waren veroorzaakt. Zy was voor het overige wél; doch van een zeer teeder, fletsch, en *chlorotisch* geſtel. By de minſte aandoening viel zy in flaauwte, zonder byna eenige teekenen van leven te geven; de ademhaling verminderde langſaam met de pols; en beiden werden zoo gering, dat men naauwlyks zeggen zoude, dat zy leefde. In dezen ſtaat bleef de zieke ſomtyds eenige uren: kwam dan langſamerhand tot zichzelve; was zeer vermoeid; en klaagde over duizeling, en zwa-

zware hoofdpyn. Na alle *nervina*, gedurende langen tyd, gebruikt te hebben zonder uitwerking, gaf men haar een aftrekſel van verſterkende kruiden op wyn; en den koortsbast met ſtaalvylſel in poeder: deze middelen verſterkten wel het geſtel, doch konden geen' nieuwen aanval voorkomen. Ik gaf haar pillen met een half grein *cuprum ammoniacum*, waarna deze toevallen aanſtonds verdwenen: na de eerſte reis kreeg zy geene flaauwte meer: na een gebruik van veertien dagen, vond zy zich zoo ſterk en wél, dat zy het gebruik daarvan naliet. Gedurende drie maanden in den zomer van 1786. bleef zy volmaakt wél, en veel ſterker, dan zy in verſcheide jaren geweest was. Door een' ſterken ſchrik kreeg zy op eenmaal deze flaauwtens weder, welken aanſtonds door eene *mania* gevolgd werden: tegen den avond kwam 'er een klein koortsje, 't welke een gedeelte van den nacht duurde: de pols was uitermate klein en zwak: welke zwakheid zoodanig de overhand nam, dat zy in geen twee dagen verbedt konde worden. Aanſtonds nam ik myne toevlucht

tot

tot opwekkende en verſterkende middelen, waarby ik een grein *cuprum ammoniacum* in pillen voegde. Na een gebruik van vier of vyf dagen vermeerderden de krachten, en hiermede ook de zielsvermogens, langſamerhand; tot dat zy, door een aanhoudend gebruik dezer middelen, in veertien dagen herſteld was. De lyderesſe bleef zes maanden gezond: doch nieuwe onaangenaamheden brachten haar in een' veel ellendiger toeſtand dan te voren. In 1787. waren de flaauwtens zoo meenigvuldig, dat de eene genoegſaam zonder tusſchenpozing de andere volgde. De pillen voldéden nu niet meer, voor dat zy daarvan zes dagelyks gebruikte: hierdoor verminderde de hevigheid en langdurigheid der flaauwten; een nieuwe ſchrik en droefheid nam dezelven geheel weg. In 1788. kreeg zy wederom deze toevallen in een' minderen graad: en toen werden zy, door het gebruik van éene pil, weggenomen.

ZEVENDE GEVAL.

Een meisje van diep in de twintig jaren, zeer wanſtaltig van maakſel, had nooit geregeld de maandelykſche ontlastingen gehad: ſedert verſcheide jaren had zy, van tyd tot tyd, ſterke *hyſteriſche* toevallen gehad, die naarby vallende ziekte kwamen. Dezen werden voorgegaan door hevige hoofdpynen, pyn in de lendenen, duizeligheid, en eene kleine trekking in de handen. Dit hield ſomtyds één' of twee dagen aan; wanneer zy op eens plotſeling nederviel, en de zwaarſte ſtuiptrekkingen over het geheele lichaam kreeg: dezen duurden ſomtyds zes uren zonder tusſchenpozing: zy was dikwyls van alles bewust dat 'er omging; doch op andere tyden wist zy van niets: dikwyls kwamen deze toevallen verſcheidene reizen op één' dag te rug; zoo dat zy eens achttien uren van de vierentwintig in ſtuipen gelegen heeft. Te vergeefs had men alle zenuwmiddelen, de zoogenaamde *antihyſterica*, *emmenagoga*, en *roborantia* gebezigd: dan niets voldeed. Eindelyk kwam het zoover, dat zy nimmer van de on-

ondraaglykſte hoofdpyn bevrydt was, en dagelyks deze toevallen kreeg. Ik werd dus te rade het *cuprum ammoniacum* te gebruiken: het welke my toen reeds in andere gevallen uitſtekende diensten gedaan had. Ik gaf een half grein 's avonds en 's morgens: dit veroorzaakte walging, en eene hevige *diarrhoea:* de hoofdpyn hield onmiddelyk op; en alle de zenuwtoevallen bleven terſtond weg. Na dat de lyderes eenige dagen met die pillen had aangehouden, hielden de ſterke ontlastingen op: zy gevoelde alleen 's morgens een weinig walging: de ontlastingen werden natuurlyk; en tot myne grootſte verwondering kwamen de maandſtonden te rug, en regelden zich volkomen. Sedert meer dan een half jaar genoot zy de beste gezondheid: dan ongelukkig een ander meisje met *hyſteriſche* toevallen ziende, kreeg zy eene flaauwte, en daarop volgende ſtuiptrekkingen, even als te voren; doch het toeval keerde niet te rug, dewyl zy onmiddelyk van hare pillen innam. Niettegenſtaande zy nog onlangs de hevigſte aandoening gehad heeft, door een treffend ver-

verlies, heeft zy de zenuwtoevallen niet gekregen, mogelyk om dat ik uit voorzorg de pillen liet gebruiken.

ACHTSTE GEVAL.

Eene jonge juffrouw kreeg, door het tegengaan van een huwelyk, alle de toevallen van *catalepſis*: uiterlyk was zy zeer gezond en wél: op éénmaal, zonder dat zy iets voelde, kreeg zy de volgende toevallen: zy viel neder, en ſomtyds bleef zy ſtaan of zitten, in dezelfde houding, zonder beweging; langſamerhand begon de pols te zinken; de ademhaling langſamer en trager te gaan; en alle de leden ſtyf te worden, zoodanig dat zy niet te buigen waren: haar wezen werd dan bleek; en zy geheel en al koud, zoodanig dat zy als een marmeren beeld ſcheen te zyn. Dit toeval duurde by wylen een halfuur; ſomtyds veel langer, en wel tot twee uren toe: waarna langſamerhand de omloop van 't bloed, de kleur, en warmte wederkeerden: zy was dan geheel wél, en voelde niets dan wat hoofdpyn. Men had haar allerhande

geneesmiddelen voorgeschreven, zonder dat zy 'er de minste vrucht van had: waarom ik pillen met een half grein *cuprum ammoniacum* aan haar voorschreef. Den eersten dag schenen de pillen geenerhande werking te doen; doch den tweeden dag kreeg zy de toevallen niet weder: zy gebruikte nog eenige dagen de pillen, doch zy gevoelde daarvan zoo veel walging, dat zy die niet verder wilde voortgebruiken. Door weinige pillen bleef zy evenwel een' geruimen tyd vry: echter heb ik naderhand vernomen, dat zy dezelfde toevallen had wedergekregen.

NEGENDE GEVAL.

Een jongeling van 17. jaren kreeg schielyk, zonder uitwendige oorzaak, een *paroxysmus epilepticus*, welke met de gewone toevallen (van schuimen des monds, verdraaijen der oogen, en stuipachtige samentrekkingen der armen en beenen) aankwam. Dit toeval duurde korte *minuten*; en werd dan door eene hevige heete koorts gevolgd,

volgd, die in een ſterk zweet eindigde. Men meende vooralstoen, dat dit uit eene volbloedigheid voortkwam, waarom hy ook meer dan eens werd adergelaten: — inderdaad verdreef dit den aanval; en hy was, gedurende drie of vier maanden, volkomen van deze ziekte vry: daarna echter werd hy, veel heviger dan te voren, daaglyks door deze ziekte aangetast. Braak- en *purgeer*middelen werden, door een' ander' geneesheer, (die deze ziekte aan een taaije ſlym, in de ingewanden huisvestende, toeſchreef) rykelyk toegediend; doch met geen ander gevolg, dan dat de lyder zwak werd, en de zenuwtoevallen hand over hand toenamen. By my komende, had hy in verſcheide weken geenerhande geneesmiddelen gebruikt: hy klaagde over trage ontlasting en gebrek aan eetlust: — na dat ik hem een zacht *laxeer*middel gegeven had, ſchreef ik hem pillen voor van $\frac{1}{4}$ grein *cuprum ammoniacum*, vier reizen 's daags. Den eerſten dag was het toeval minder: den tweeden dag had hy alleen eenige duizeling, zonder wezenlyke *epileptiſche* toevallen. Den derden

en volgende dagen gevoelde hy niets, dan by wylen walging en ſterke ſtoelgangen van de pillen. Na dat hy drie weken van alle toevallen was vry geweest, ondernam hy, om een' geheelen dag, die zeer warm was, achter op eene koets te ſtaan. Des avonds kreeg hy daarop, in myne tegenwoordigheid, een lichte *paroxyſmus*, die ſlechts weinige *minuten* duurde, en die door eene kleine koorts gevolgd werd: ik gaf hem wederom dezelfde pillen; en ſedert dien tyd bleef hy volkomen vry. Hy verwaarloosde weldra zyne pillen, en ging tot zyn vorig leven terug: waarna hy, door een' val op de ſteenen, ſtierf aan eene beroerte, die hierop volgde.

TIENDE GEVAL.

Een bakkersknecht, negentien jaren oud, kreeg in den winter van 't jaar 1787. zonder eenige voorafgaande toevallen, een' aanval van *epilepſie*. Dees duurde eenige *minuten*: en zich, voor het overige, (behalven een weinig hoofdpyn,) vry wél bevindende, ging hy

hy wederom uit: hy werd op 't onverwachtst door een' nieuwen aanval, veel heviger dan de eerſte, aangegrepen. Hy nam eene *purgatie*, en ging weder uit: dan toen op nieuw ſterke ſtuiptrekkingen krygende, met ſchuim op den mond, welken byna een half uur duurden, werd myne hulp verzocht. Ik kon geene oorzaak dezer toevallen ontdekken: — alleen dacht ik, dat de verfoeilyke gewoonte van zelfbevlekking hiertoe mogelyk aanleiding had gegeven. Ik gaf hem daarom aanſtonds 's avonds eene pil, uit twee greinen *ſucc. liquir.* en een half grein *cuprum ammoniacum* beſtaande. Hy ſtond 's morgens met duizeligheid en hoofdpyn op; doch dezen duurden niet lang: wanneer ik hem eene tweede dergelyke pil toediende: — hy had hiervan ſterke walging en braking. Des avonds nam hy wederom eene pil; en des anderendaags morgens was de hoofdpyn beter: geene ſtuipachtige toevallen vertoonden zich, ſedert het gebruik der eerſte pil. Ik liet hem echter, gedurende veertien dagen, naarſtig voortgaan met twee pillen: waarna ik hem alleen des avonds eene

pil liet gebruiken, gedurende andere veertien dagen. Sedert dien tyd heeft hy geenerhande geneesmiddelen meer gebruikt, en geniet nu de beste gezondheid.

ELFDE GEVAL.

Een timmermansknecht, zeer sterk en volbloedig van gestel, kreeg voor een paar maanden op ééns eene duizeling; viel van eene ladder; en kreeg aanstonds sterke stuiptrekkingen: hy was buiten zichzelve, en had een sterke schuim op den mond. Bykomende klaagde hy over drukking op het hoofd, duizeligheid, walging, en pyn door de leden. Men deed hem aanstonds eene ruime aderlating, en gaf hem een sterk *purgeer*middel. Niettegenstaande dit wél gewerkt had, kreeg hy, twee achtereenvolgende dagen, dezelfde stuiptrekkingen weder: waarom hy myne hulp verzocht. Ik vond zyn wezen rood; de pols snel, en zeer opgezet; de tong wit beslagen; den eetlust en ontlastingen ongeregeld. Ik liet hem nog eens aderlaten, en gaf hem verdunnende en verkoelende dran-

dranken, met *ſalpeter* en braakwynſteen. Hy gevoelde hierdoor veel verlichting; doch hy bleef dezelfde toevallen van *epilepſie* behouden. Zyne oogappels waren ſterk verwyderd: hy gevoelde jeuking in de neus, en omtrent den navel: gedurig had hy buikpynen; en zyn eetlust was nu bovenmate ſterk. Ik dacht aanſtonds, dat wormen de oorzaak der ziekte konden zyn: waarom ik hem een afkookſel van twee *oncen cort. Geoffraeae Surinamenſis*, in ééne pint water, liet gebruiken: hy loosde hierdoor drie groote ronde wormen. Ik herhaalde dit geneesmiddel, zonder dat 'er meer wormen voor den dag kwamen: weshalven ik hem aanſtonds een ſterk *purgans* uit de *rad. jalapp.* het *ſcammon.* en de *calomel* deed gebruiken; 't welke veel ſlym, doch geene wormen, uitdreef. Intusſchen gevoelde hy wederom duizeling, en eene ſterke trilling in den rechter arm: ik ſchreef hem daarom de pil *ex cupro ammoniaco* voor, zoo dat hy één grein dagelyks gebruikte. Ik liet hem opklimmen tot drie greinen, om dat hy dezelfde duizeling bleef behouden: dan nu begon

dezelve te verdwynen; zoo dat ik hem, gedurende nog veertien dagen, ſlechts één grein 's avonds voorſchreef. Sedert vier weken gebruikt hy, uit voorzorg, nog een half grein 's avonds: en thans is hy volkomen in ſtaat om zyn werk waar te nemen, zonder dat hy eenig toeval meer heeft.

Dezen zyn de gevallen, waarin ik, met een oogſchynlyk nut, dit geneesmiddel heb toegediend: — dan ik moet, aan den anderen kant, bekennen, dat men dit middel geenszins als onfeilbaar te beſchouwen hebbe.

Verſcheide reizen heb ik het *cuprum ammoniacum* in verouderde *epilepſien* toegediend, zonder dat het eene genezing te weeg gebracht heeft. In den beginne echter beantwoordde het altyd aan de verwachting; en had eene zeer merkbare verandering der toevallen tot gevolg: — dan daarna verergerde de ziekte wederom zoodanig, dat zelfs eene gift van zes greinen den aanval niet konde voorkomen. Nimmer evenwel ondervond ik eenig nadeel uit dit geneesmiddel: — het veroorzaakte meestendeels eene lichte

wal-

walging; en (in zeer teedere geſtellen) eene *diarrhoea*, die my altyd een' goeden uitſlag beloofde. Meermalen heb ik dit middel met het *opium*, met de *valeriana*, en de *flores zinci* verbonden: doch ik vond altyd, dat het *cuprum ammoniacum* alleen veel beter voldeed. Wanneer 'er intuſſchen eene groote fletschheid der ſpiervezelen plaats had, heb ik den koortsbast naderhand met veel vrucht laten gebruiken.

De gemeenzaamheid der zenuwtoevallen, (vooral by vrouwen, die een teeder en fletsch ſpier- en vaatgeſtel hebben;) en derzelver hardnekkigheid, tegen de ſterkſte gewone *antiſpaſmodica*, overwegende: dacht ik, dat mogelyk dit middel als een vermogend *tonicum*, en *antiſpaſmodicum*, ook in deze ziekten van een uitſtekend nut zoude kunnen zyn; wanneer men hetzelve met eene voorzichtige hand, in kleine giften, toediende. Het voorbeeld van andere geneesheeren, die het, zelfs aan zuigende kinderen, tegen de ſtuipen hadden toegediend, bevestigde destemeer my-

ne verwachting; en overtuigde my van de veiligheid, en onſchadelykheid des kopers, op deze wyze toebereidt. Ik beproefde dit middel in verſcheide gevallen van *paſſiones hyſtericae*; van benaauwdheden, en zoogenaamde ſpanningen op de zenuwen, welken uit een' *defectus energiae nervoſae* voortſpruiten: en de ondervinding overtrof verre myne verwachting. Eene jonge vrouw van een volbloedig, gezond, en ſchoon geſtel, was door vyf, zeer ſchielyk elkanderen opvolgende, ongemakkelyke kramen zeer verzwakt: haar zenuwgeſtel was daardoor uittermate gevoelig geworden; zoodanig, dat zy by de minſte aandoening, by de geringſte koude, ja ſomtyds zonder merkbare uitwendige oorzaak, groote benaauwdheden, hoofdpynen, hartkloppingen, en een' ſterken vloed der maandſtonden kreeg. De koortsbast, ſtaalmiddelen, en *aromatike* kruiden, brachten ſomtyds wel verlichting, doch geene genezing te weeg. Ik gaf haar tweemalen 's daags een achtſte grein *cuprum ammoniacum:* dit bracht (zonder eenig merkbaar uitwerkſel op het geſtel te doen,) zoodanig

nig eene verbetering harer toevallen te weeg, dat zy door alle die oorzaken, welken te voren de ſterkſte zenuwtoevallen verwekten, nu naauwlyks meer aangedaan werd. Zy gebruikt, by hevige aandoeningen, altyd ſlechts éene of twee dier pillen; en bevindt zich daarby zoo wél, dat zy my betuigde, nimmer met zoo veel vrucht eenig geneesmiddel gebruikt te hebben.

Eene andere vrouw, van een diergelyk geſtel, had daaglyks de onlydelykſte kramp en hoofdpynen; en is, ſedert het gebruik dezer pillen, byna geheel en al hiervan bevrydt.

Ik bediene my thans, in *hyſteriſche* gevallen, byna van geen ander middel: vindende, dat dit zeer verre alle de andere zenuwmiddelen, als de *liquor anod.* de *aſſa foetida*, de *caſtoreum*, enz. overtreft.

Sedert eenigen tyd heb ik ook dit middel in *paralyſes*, uit zwakheid des zenuwgeſtels ontſtaande; in *melancholiae*; en in *maniae* gebezigd: dan tot nog

nog toe heb ik daarvan geen nut beſpeurd.

Ik hoop, dat myne Landsgenooten, door deze gelukkige proeven aangeſpoord, ook dit middel eens recht zullen onderzoeken: — houdende ik my verzekerd, dat zy dit boven alle de tot hier toe geroemde *antiſpaſmodica* verre zullen verkiezen!

'S HAGE, *den* 18. *Auguſtus* 1788.

* * *
* *
*

BE-

BERICHT

WEGENS EENE

AMPUTATIE,

OF AFZETTING, VAN EENE

VROUWEBORST,

wegende over de zes ponden Middelburgsch gewicht;

ALSMEDE VAN DE ANDERE,

wegende over de twee ponden;

IN DEZELFDE PERSOON:

DOOR

SAMUEL DE WIND.

Den 22. *Juni* des jaars 1781. werd ik in *conſult* geroepen by Juffrouw CLAASSEN, huisvrouw van Monſr. CLAASSEN, mr. ſchilder, op den dam binnen deze ſtad: om raad te leven met den *Chirurgyn* OPDENDYK, wegens de beste middelen, ter verbetering van eene hevige, en van tyd tot tyd vermeerderen-

rende pyn, in de rechterborst of mam; waaraan zy, 17. jaren oud zynde, door den elleboog van iemand, die onvoorzichtig tegen haar aanviel, zich hevig geſtooten had: welke pyn echter maar eerst in *Maart* 1779. na op nieuws eene kneuzing te hebben ondergaan, in hevigheid toegenomen was.

Zy kwam my voor van een *phlegmatik* en eenigszins bloedryk *temperament* te zyn: — had toen ter tyd den ouderdom van 41. jaren bereikt; en echter de *menſes* geregeld behouden.

Wy vonden de rechterborst veel grooter dan gewoon is, ongemeen hard, en met knoestachtige verhevenheden (naar kanker overhellende) bezet: voorts was de ſchyf los; ſchoon het knoestachtige van den vetrok als met de ſchyf van de borst vereenigd ſcheen; en onder den arm of okſel geene verhardingen plaats hadden.

De linkerborst ſcheen uiterlyk gaaf; doch had van binnen mede eene merkelyke verharding, voortgeſproten uit den val van eene kom, welke zy in

in 't jaar 1769. boven'shands had willen afnemen; doch die op 't onvoorzienst op deze borst gevallen was; en ſedert dien tyd, by verandering van weder, veel pyn had veroorzaakt.

Wyders had zy eene zekere volſappigheid, en ſcheen inwendig (uitgenomen de pyn) vry gezond, en van haar dagelyksch voedſel vrucht te hebben: eene omſtandigheid, welke meest plaats heeft in kankers, die door uitwendige oorzaken, als val of ſtoot, enz. geboren worden: — terwyl doorgaans zoodanigen, welken uit inwendige oorzaken hun begin nemen, met eene langſame vermagering en uitteering van ſappen vergezeld gaan.

Beide de borſten dan, met veel oplettendheid, *geëxamineerd* hebbende, ſcheen het ons toe; (alzoo de rechter vooral, door haren gevorderden ſtaat van *ſcirrhus* in kanker overhellende, geene *reſolutie* of ontbinding konde doen verhopen;) dat de *operatie*, of liever de afneming (*amputatie*), het eenigſte middel ware, om haar voor alle verdere toevallen te behoeden: te meer, om dat, gelyk boven gezegd is, het gezwel volmaakt los was; en 'er geene ver-

verhardingen onder den okſel plaats hadden: weshalven wy, met reden, eene gelukkige genezing konden verwachten: — terwyl men intusſchen, en naderhand, gelegenheid zoude hebben, om de noodige middelen, zoo inals uitwendig, ter verbetering van de linkerborst aan te wenden.

Dan hoezeer wy ons beyverden, om de *patiënte* tot de *operatie* te bewegen, liep zulks vruchteloos af: en dewyl zy te voren reeds onder opzicht van haren gewonen *Doctor* geweest was, en myn verblyf in deze vruchteloos werd, nam ik van haar affcheid.

Intusſchen in de maand *Februari* 1782. by geval met den Heer W. SCHORER (*praeſiderend* Raad in den Hove van *Vlaanderen*) in geſprek zynde, zeide Zyn Weledele my, onder anderen, in *de Gazette litteraire* (*Janvier* 1782.) een *extract* gelezen te hebben, wegens een *ſpecifik* middel tegen den kanker; en bezorgde my daarop het *extract*: waaruit ik dan ook, met veel genoegen, de opgaaf van een zeer eenvoudig middel tegen die geduchte kwaal vernam, en te gelyk het voornaamſte daaruit aanteekende:

met

met oogmerk, om by de eerſte gelegenheid hetzelve werkſtellig te maken.

Verder dit *extract* doorlezende, vond ik, dat de opſteller (zynde de Heer MARTINET (a), *Curé de Soulaine, près Bar ſur l'Aube*,) de oorzaak van den kanker, voornamenlyk, aan een *acidum concentratisſimum*, of een allerſcherpst zuur in de vochten, toeſchryft: het welke hy verder, door aanmerkingen en proeven, tracht te ſtaven: waarmede hy, ſchoon in vele opzichten zeer *hypothetisch* en oppervlakkig, echter over zyne gezegdens eenig licht verſpreidt; 't welke, by nadere overweging, zoo al geen merkelyk geloof verdienende, evenwel niet onder het onmogelyke te ſtellen is, en met oplettendheid door herhaalde proefnemingen kan naargevorscht worden.

Eenigszins getroffen door zyne aanmerkingen, herinnerde ik my, meermalen van eene beruchte genezingswys, by de Nonnen van *Rees*, by *Xanten* in het *Kleefsland*, in gebruik, gehoord te hebben: en wel in

(a) *Obſervations medico-chimiques ſur le Cancer: par Mr.* MARTINET *&c. Paris* 1783. 8°.

diervoege, dat met eene uitwendige *applicatie* van geſtampte rivierkreeftjes met lookazyn enz. tot eene pap gemaakt, vele *ſcirrheuſe* gezwellen, by kundige geneesheeren voor niet ontbindbaar gehouden, door haar werden *gereſolveerd* of ontbonden; — dat verder, ingevalle gemelde *ſcirrheuſe* gezwellen eenen aanmerkelyken graad van verharding bekomen hadden; en de geweldige pynen, beginſelen van een *cancer occultus*, of verborgen kreeftsgezwel, te kennen gaven; zy Nonnen het toeval voor ongeneeslyk hielden, en de raadplegenden ongetroost lieten vertrekken: daar anderszins, byaldien het kwaad zoover niet gevorderd was, hare *cuur* met opgenoemde *alcaliſche* middelen, in de ontbinding van zeer verharde klieren en beginnende *ſcirrhi* beſtaande, ſomtyds in de 24. uren volvoerd werd.

Doch, om weder tot onze *patiënte* te keeren, ſedert vernam ik van ter zyde: dat zy, tot de *operatie* niet kunnende beſluiten, in half *October* van hetzelfde jaar naar *Rees*, by *Xanten*, vertrokken was, om gemelde beruchte *remedie* te laten *appliceren*: — doch

zon-

zonder eenige vrucht, gelyk ik by hare terugkomst verstond. Zy had gemelde *cuur* in alle orde ondergaan, en de zoogenaamde *remedie* 48. uren op beide de borsten gehad: terwyl zy, kort nadien, de beide borsten meer en meer in verharding toenemende, tot het gebruik van de afgeraspte peën of gele wortelen overging; waarmede zy, eenig *soulaas* ondervindende, eenen geruimen tyd aanhield.

In het laatst van *Februari* 1782. ging zy, op aanraden van den Heer *Doctor* VAN VISVLIET, (aan wien ik de *remedie* van MARTINET had *gecommuniceerd*,) tot het gebruik van opgemeld middel zoowel in- als uitwendig over: met dat gevolg, dat de pynen by tyden wel eenigszins gematigder waren, en de linkerborst meest in denzelfden staat van *induratie* bleef: doch, met opzicht tot de rechterborst, scheen zulks weinig vrucht te weeg te brengen; alzoo deze nog dagelyks in grootte toenam, en de pyn daardoor merkelyk stond te vermeerderen.

Den 29. *Januari* 1783. zag ik de lyderesse andermaal: en vond de rechter-

borst driemalen grooter dan te voren, echter minder *geïndureerd*, alsmede van kleur veranderd; hare wezenstrekken kwamen my ook van een' blygeestiger opflag voor, dan dien ik te voren in openbare en geweldige kankers had *geobſerveerd:* waarom ik haar raadde met het gebruik van het *alcali volatile fluidum*, zoowel in- als uitwendig, te *continueren.* Sedert verliep 'er een aanmerkelyke tyd, waarin ik niets van haar vernam: alleen gaf my de Heer *Doctor* REITZ, welke haar *adſiſteerde*, op het einde van 't jaar te kennen, dat (niettegenſtaande alle aangewende *devoiren*) de rechterborst dagelyks nog vergrootte; en bereids in de maand *Mei*, na drie of vier aanmerkelyke bloedſtortingen, tot eenen openen kanker was uitgeborſten: 't welke haar noodzaakte, om in eene ſmertelyke *ſituatie* altyd het bed te moeten houden.

Toevallig in de maand *Maart* 1784. aan haar huis moetende zyn, om hare zuster te ſpreken, welke mede op eene merkelyke wys met *ſcirrhus* en kanker (vooral in de rechterborst) bezet was: — ontmoette ik myne *pa-*

ti-

tiënte in eenen deerniswaardigen toeſtand; te bed liggende; zeer bleek, en loodkleurig. Dewyl ik de borst in langen tyd niet gezien had, was ik zeer verlangende, om my te overtuigen, wat het *alcali volatile fluor* had te weeg gebracht.

Maar hoe groot was myne verbazing! wanneer ik eene borst zag, die, wegens hare zwaarte en uitgeſtrektheid, in eene ſoort van zak moest gedragen worden; hangende tot ver beneden den navel: voorts meer dan één' en een halven voet lengte befloeg; terwyl de omtrek ruim ééne el evenaarde. — Echter konde ik myne verwondering niet verbergen, wegens eene zekere ſoort van *ſuppuratie* of ettermaking, die byna op de geheele oppervlakte van de borst plaats had, en welke my toeſcheen vry gebonden, en van eene goede kleur te zyn: voorts was 'er eene ſterke en onaangename reuk by, doch niet in diervoege, als ik by voorgaande kankers wel heb waargenomen: — de bloeding was toen zeldſaam, zelfs niet by het aanraken; en had iets zachts in hare *ſubſtantie* verkregen:

het gene men zelden in de gewone kankers ontmoet: — al het welke ik met reden meene te moeten toeſchryven, aan het langdurige gebruik van het *alcali volatile fluor*, of de bekende *remedie* van den Heer MARTINET. — En ſchoon deze borst, by de eerſte beſchouwing, toen drie jaren geleden, my als een *ſcirrhus* in kanker overgaande was voorgekomen, en daarvan de meeste teekenen droeg; zag ik echter duidelyk, dat het aanhoudende gebruik der *remedie* van MARTINET, eene aanmerkelyke verandering daarin had te weeg gebracht: voorts was dezelve nog los: ook vond ik onder de beide armen of okſels geene *indurátien*. De andere borst, waarin zy mede veel pyn had, was merkelyk opgezet; doch insgelyks aan alle zyden los.

Voorts was hare zwakheid bovenmate, 't gene nog vermeerderd werd door hevige pyn, die haar alle oogenblikken deed op de tanden knarſen, en allen ſlaap voor altoos ſcheen te verbannen.

In dezen ongelukkigen toeſtand het myne tot verbetering willende toebrengen, kwam my in de gedachten

de

de les van CELSUS: *"in desperatis morbis „ anceps experiri remedium quam nul- „ lum praestat"*. Voorts de spreuk:

- - - - immedicabile vulnus
Ense rescindendum est, ne pars sincera trahatur.

Men voege hierby *aph.* 6. HIPPOCRATIS *Sect. I. "ad extremos morbos ex- „ trema remedia exquisite optima"*.

En dewyl de borst, schoon reeds van groote bloedvaten voorzien, door hare zwaarte, eene soort van hals, ter grootte van den binnensten omtrek van een gewoon tafelbord bekomen had; — aarselde ik niet, om haar de afzetting nogmaals op het krachtigste aan te raden: met byvoeging, dat schoon my bewust was, hoezeer velen, ja zelfs onder die genen waarmede zy *geconsuleerd* had, tegen de *operatie* van den beginne af zich verzet hadden; het my nochtans, uit opgemelde omstandigheden, voorkwam, dat de *operatie* het eenigste middel tot hare behouding ware, en met hoop van genezing konde ondernomen worden.

Dat verder, wat de andere borst betrof, welke mede een' aanmerkelyken trap van verbastering had ondergaan; — deze, zoodra de andere

genezen was, mede een voorwerp van onze zorg konde worden: ook maakte ik geene zwarigheid, om haar de afzetting daarvan in 't vervolg van tyd aan te raden. Het eene en andere bekleedde ik met zoodanige redenen, dat ik, na een weinig toevens, het genoegen had, haar geheel tot de *operatie* te zien overgaan: met dat gevolg, dat zy naderhand zelve my daartoe aanzettede. Dewyl echter hare *conſtitutie* door hevige pynen te zeer verzwakt was, raadde ik haar, om vooreerst nog eenige verſterkende en koortsbrekende middelen te gebruiken; welken dan ook met vrucht door den Heer RUITZ aan haar werden toegediend.

Het was eerst op den 9. *April* 1784. wanneer ik in den namiddag gelegenheid had, om de *amputatie* werkſtellig te maken: — ik verkoor daartoe een dubbelſnydend mes, *bistouri* genaamd, zoo als by ſommigen tot de *lithotomie* in gebruik is: — voorts beſtond het verband uit plukſel, eenige *compreſſen*, en een' breeden windel van acht ellen. Myne medehelpers waren de Heeren A. VAN SOLINGEN, *Med. Doctor en Operateur*; en M. VAN SOLINGEN,

Chi-

Chirurgyn; alsmede twee helpers, waarop ik in dezen konde ſtaatmaken.

De rechterborst dan, aan het bovenſte gedeelte, met de linkerhand vasthoudende, deed ik eene matige *inciſie*, ter lengte van een' vinger, van myne linker- naar de rechterhand; waarin ik de twee voorſte vingers van de linkerhand bracht; allengskens voortgaande, en tevens het afgeſcheidene telkens oplichtende. Vervolgens achter de ſchyf rondom gaande, en den okſel omtrent de groote bloedvaten naderende, nam ik de *bistouri* in de linkerhand: beginnende wederom van myne eerſte *inciſie*, dezelve naar den arm uitſtrekkende, tot dat ik aan beide zyden was rond geweest: al hetwelke in omtrent anderhalve *minut* tyds verricht was (b). Gedurende dit tydſtip was

(b) Ik heb, ten allen tyde, by het zien verrichten en zelf werkſtellig maken van *operatien*, ondervonden: dat het ſchielyk *opereren*, in eene ſamengeſtelde reden, zich bevindt met de pyn en de uitwerkſelen daarvan op het menſchelyke lichaam: zoodanig, dat eene *operatie*, welke in eene halve *minut* verricht word, dikwyls *ſyncopen* of ſlaauwten, ja zelfs *convulſien* te weeg brengt: daar integendeel dezelfde *operatie*, in drie of vier *minuten*, met tuſſchenpoſing verricht wordende, in het minſt geene toevallen onder het *opereren* naar zich ſleept.

de *haemorrhagie* zeer matig: en alle de *arteriën*, welken eenig bloed van belang gaven, werden door het opplaatſen der vingeren aanſtonds toegedrukt: doch op dien oogenblik de afgezette borst zullende opnemen, gaf deze een' ſtroom bloed van zich, welke de ontbloote oppervlakte van het lichaam in een' oogenblik bedekte, en alle gezicht vooreerst benam.

Dit opgenomen zynde, werd eene groote *quantiteit* droog plukſel daarop *geappliceerd*, en met de hand, gedurende twee à drie *minuten*, wél tegengehouden: het gene ten gevolge had, dat 'er, na dat de omtrek der wonde met eene natte ſpons gezuiverd was, naauwlyks een druppel bloeds meer te voorſchyn kwam. De *patiënte* had zich, gedurende de *operatie*, ongemeen ſtandvastig gehouden: — zy was in 't geheel niets van zich zelve geweest, of door flaauwte aangedaan. — Met weinig moeite leiden wy het verband aan; en hadden het genoegen, dat de bloeding ten vollen door dezelve bepaald was: — echter lieten wy de wonde, gedurende de drie eerſte uren, door de hand van eenen medehelper zacht-

zachtjes toedrukken: waarvan men, doorgaans, in ſoortgelyke gevallen de beste uitkomst zich beloven kan.

De afgezette borst ſcheen, op het oog, eene vleeschachtige ongeſchikte *maſſa*; byna zonder huid, behalven op deszelfs randen: had hare vochten, by het oplichten van hare zitplaats, alsmede gedurende het verband, afgegeven: — zy woog nochtans op de ſchaal ruim zes ponden Middelburgsch gewicht.

De *patiënte*, te bed gelegd zynde, was in het eerst ongemeen pynlyk: 's nachts diende ik haar een rustmiddel toe, waarvan zy eenig *effect* genoot, en by tusſchenpozen ſluimerde.

Dewyl de ſtaat van zwakheid vooral diende in het oog gehouden te worden, liet ik haar dagelyks den *cortex Peruv.* in *decocto* voortgebruiken: te meer, alzoo zy, een uur of vier na de *operatie*, ongemeen veel bloed was kwytgeraakt (c). — Tot den vierden dag

(c) Men ziet doorgaans, na alle groote *operatien*, dat de *haemorrhagie*, of bloedſtorting, eerst plaats heeft eenige uren naderhand, wanneer de *ſpaſmus* in de gekwetſte vaten begint op te houden of te vermeerderen.

dag had zy het zeer matig: doch, met het begin der etterkoorts, werd zy bovenmaten pynelyk en woelachtig; het gene niet dan door rustmiddelen tot bedaren kwam: en waarvan zy een dubbel *effect*, namelyk vermindering van pyn, en verſterking, erlangde (d).

Het eerſte verband, den derden dag afgenomen zynde, gaf van den eerſten oogenblik af blyken van verbetering: de wond ſtond aan alle kanten gaaf en versch; en gaf niets op, dat naar eenige blyken van overgeblevene kankerſtof zweemde: ook was de afgezette borst aan alle kanten als in een vlies beſloten.

Sedert kwam 'er dagelyks eene zeer gewenschte etterſtof te voorſchyn: het gene de wond langſamerhand deed genezen, of *incarneren* en verkleinen: waardoor, met toeneming der krachten, de wonde reeds den 6. *Juni* (negen weken na de *operatie*) volkomen *gecicatriſeerd* of geſloten was: zynde de *patiënte* in ſtaat, om hare dagelykſche bezigheden met lust en vergenoegen te kunnen waarnemen. Nog had ik verge-

(d) TRALLES *de Vi opii cardiaca.*

geten te melden: dat de wond kort voor de volkomene genezing eens was opengebroken; doch zonder gevolg: zynde vry ſpoedig, door het opleggen van droog plukſel, geheeld.

Weinige dagen na dezen gewenschten uitſlag, de linkerborst *examinerende*, vond ik deze harder dan te voren, en eenigszins toenemende in dikte: waarom ik het verzoek, om dezelve mede af te zetten, vernieuwde; en de *patiënte* reeds, tot nadere gelegenheid, deed bewilligen. Sedert dien tyd ſcheen de pyn in de linkerborst, naar mate zy meerder in beweging kwam, niet te vermeerderen: waarom ik op de afzetting niet te ſterk *inſteerde*. — Intusſchen kreeg zy hare krachten en kleur ten vollen wederom: en werd, na zoo vele ſmarten te hebben uitgeſtaan, welvarender en lyviger, dan in vele jaren te voren.

Dit genoegen duurde echter niet lang: alzoo de linkerborst langſamerhand begon op te zetten, en dag voor dag pynelyker te worden: — *degenererende*, na verloop van een maand of zes, in een' openbaren kanker.

Door

Door vrees voor de *operatie*, hield zy, op aanraden van een' Duitſchen Heer, zich eenigen tyd op met een' balſem, welke uit *Bohemen* gekomen was, en aldaar voor onfeilbaar gerekend werd: doch by welks *applicatie* zy in 't minst geen *ſoulaas* gewaar werd, maar integendeel, van dag tot dag, in diervoege verergerde, dat de borst door den kanker geheel *gedegenereerd*, en van huid ontbloot werd, en de pynen dagelyks zoo onlydelyk werden, dat zy naauwlyks iets van aanbelang meer konde uitvoeren.

Het was ruim een jaar na dat ik de vorige borst had afgezet, wanneer zy uit overtuiging te rade werd, om tot de *operatie* over te gaan. Den 30. *April* zette ik dezelve af: in *praeſentie* van den *Chirurgyn* VAN SOLINGEN, en deszelfs zoon *Doctor* A. VAN SOLINGEN: welken my in beide gevallen byzonder *geadſiſteerd* hebben.

Deze borst was ruim een derde kleiner dan de vorige; doch woog echter, op de ſchaal, over de twee ponden.

Geene toevallen van eenig merkelyk be-

belang deden zich na de *operatie* op: zynde de wond ten behoorlyken tyde, naamlyk na verloop van zes of zeven weken, *geïncarneerd* en *gecicatriſeerd*, en de vrouw by uitſtek welvarende: wanneer ik my zelve reeds gelukwenschte met de volkomene genezing.

Dan, hoezeer wy ons hiermede vleiden, wilde echter haar noodlot, dat zy het jaar naderhand nog eenmaal, en wel voor het laatst, eene lichte *operatie* moest ondergaan.

Het was wederom byna een jaar geleden, wanneer ik een knarachtig of kankerachtig gezwel ontdekte op een' der randen van de laatst afgezette linkerborst, waaraan nog eenig vet was overgebleven, in 't welke dit gezwel zyne zaden verſpreidt had.

Dit gezwel, 't gene alle de eigenſchappen van een' kankerachtigen uitwas had, was in grootte als een duivenei, en te voorſchyn gekomen op den buitenſten rand van de *cicatrix* naar den okſel: — echter was deze *cicatrix* van tyd tot tyd opengebarſten; en telkens, zonder uitgroeijing, door gepaste middelen geheeld: tot dat in *Mei* 1786. de uitgroeijing in diervoege begon

gon toe te nemen, dat ik verder niets raadſamer oordeelde, dan dit van nieuws uit te nemen: 't gene niet dan met veel moeite door de *patiënte*, welke een' levendigen indruk van de vorige pynen had, werd ingewilligd.

Den 12. *Juni* 1786. nam ik, in weinige oogenblikken, dit knarachtige gezwel met een *anatomiſeer*mesje weg; zonder der lyderes merkelyke pyn te veroorzaken: 'er kwam weinig of byna geen bloed te voorſchyn: de genezing volgde naar wensch; — de wond was, na verloop van vyf of zes weken, volkomen geheeld; en de *patiente* in krachten herſteld.

Het is thans ruim twee jaren en zes maanden geleden, na dat zy deze laatſte *operatie* heeft ondergaan: doch zy is en blyft genezen: — zy bereikt den ouderdom van 48. jaren: genietende, met eene gewenschte gezondheid, alle de vruchten van hare ſtoutmoedigheid, in het ondergaan van twee zware *operatien*; zynde de derde van ongelyk minder aanbelang geweest: — zy mist alleen hare beide borſten, welker tegenwoordige huid gaaf en natuurlyk is.

Verre

Verre de meeste lieden van de kunst hadden haren toeſtand hopeloos geoordeeld; en de *operatie* volkomen afgeraden: — zy zoude ook denkelyk niet daartoe gekomen zyn, indien niet de pyn en ſtank in de eerſte borst, haar het leven erger gemaakt hadde, dan het vooruitzicht van den dood; dewyl zy het leven met de allergrootſte ſmert dagelyks ondroeg.

Uit het opgegevene blykt derhalven ten klaarſten, wat men dikwyls in hopelooze omſtandigheden van eene ſtoute onderneming te wachten hebbe: volgens het bekende *Latynſche* ſpreekwoord: *audaces fortuna juvat, timidosque repellit.* Zekerlyk zoude deze lyderes, door verlies van krachten en bykomend verſterf, het niet lang hebben kunnen uithouden; en, als eene martelares, denkelyk eenen pynelyken dood hebben moeten ondergaan.

PROEVEN

MET HET

ALCALI VOLATILE LIQUIDUM

VAN

Mr. MARTINET:

DOOR

SAMUEL DE WIND.

By de hiervoren geplaatste berichten, wegens de *amputatie* of afzetting van de beide borsten der huisvrouw van zekeren Monsr. CLAASSEN, op den dam binnen deze stad, melding gemaakt hebbende van zekere voordeelen der uit- en inwendige *applicatie* van het *alcali volatile fluor* of *fluidum* van den Heer MARTINET, in het tegengaan der uitbreiding van de kankerstof: heb ik dienstig geoordeeld, als een aanhangsel derzelven, ten nutte van het algemeen, hierby te voegen eenige door my genomene proeven met het-

hetzelfde vocht: zoo met *relatie* tot de gelukte als mislukte *curatien*; zoo kort als mogelyk is voorgeſteld: beſtaande dus dit aanhangſel uit

EEN TWAALFTAL VAN

PROEFNEMINGEN

met het

ALCALI VOLATILE LIQUIDUM

of

ALCALI VOLATILE FLUOR,

zoo als hetzelve is opgegeven door den Heer MARTINET, *Paſtor Curé* van *Solaine*, by *Bar ſur l'Aube*, in zyne *Obſervations medico-chymiques ſur le Cancer:*

ten blyke, dat dit middel (ſchoon niet onfeilbaar) in het tegengaan der kankerſtof, onder het beſtier eener kundige hand aan te pryzen; en tot nog toe het beste zy, het gene (zoo veel men weet) tot uitdelging van deze byna ongeneeslyke kwaal: buiten de *amputatie*; of het gebruik van het *cauterium potentiale*, (bytende middelen,) in kleinere gevallen: is uitgedacht.

EERSTE PROEFNEMING.

De eerſte, welke hier in aanmerking

komt, is de *patiënte* zelve, waarvan ik in myn opgegeven bericht wegens de *amputatie* geſproken heb. — Zy heeft dit middel, nog onder de *directie* der Heeren VAN VISVLIET, REITZ, en NEGRE zynde, van *Februari* 1782. tot laat in het jaar 1783. zoo in- als uitwendig gebruikt: — en ſchoon de pynlyke toevallen, en de gedurige aangroei en uitzetting, in dien tusſchentyd niet tot ſtaan zyn gekomen: — is echter, tegen een's ieders verwachting, het kankerachtige in dier-voege veranderd, dat 'er, na het gebruik van deze middelen, eene regelmatige ettermaking plaats had; het bloeden ophield; en de verſtopping in het kliergeſtel over het geheele lichaam, waardoor de voeding of *nutritie*, naar mate van het gebruikte voedſel, aanmerkelyk geſtremd werd; is weggenomen en verbeterd: in zooverre zelfs, dat men, wanneer de *amputatie* der eerste borst verricht was, na verloop van weinige dagen reeds konde gewaar worden, dat dit gedeelte der *oeconomia naturalis* op eenen gewenschten voet was: — waaruit dan ook blykt, dat opgemelde *remedie*,

in

in dit geval, van zeer veel vrucht is geweest.

TWEEDE PROEFNEMING.

De tweede was zekere JACOB MULLER, oud by de 50. jaren: welke, van het eerſte tydſtip, waarop ik hem zag, my voorkwam een geſchikt voorwerp te zyn, om myne proefneming werkſtellig te maken: ſchoon ik gaarne zoude gewild hebben, dat hy drie of vier maanden eerder was gekomen: — wanneer het geval in verre na zoo erg niet zoude geweest zyn.

Het was namelyk den 20. *Februari* 1782. wanneer hy, voor de eerſte reis, by my aan huis kwam; en my, (voornamelyk ter linkerzyde van zyn aangezicht,) verſcheidene *carcinomateuſe* of kankerachtige *ulceratien* vertoonde: waarvan onder anderen ééne het meerder gedeelte van de opperlip, tot by het jukbeen (*os jugale*) ter linkerzyde, had weggevreten; voorts eene tweede op gemelde zyde, aan den neus en het oor, met wegneming van *ſubſtantie*; alsmede *differente* openingen aan de

rechterkaak, by de minſte aanraking bloedende, en met omgekrulde kanten bezet: welke *ulceratien* of zweren eenen benaauwden reuk, en dunne ſtinkende ſtof, van zich gaven; en met veelvuldige pyn, ſmert, en jeuking verzeld gingen.

Uit deze teekenen nopens de kwaadaartigheid van dit geval, het welke, als meerder in breedte dan diepte voortgaande, my voorkwam den kanker te evenaren, overtuigd zynde: ſchreef ik hem *directelyk* eene fles met 22. oncen gekookt water, waarby ik eene once *alcali volatile fluor* deed, voor: en liet hem hiervan driemalen 's daags een' theekop vol inwendig gebruiken; daarby voegende eene gelyke fles, om dagelyks de wonden tweemalen mede te verbinden: het welke hy ook getrouwelyk naarkwam, zonder in dezen myne dagelykſche hulp noodig te hebben; terwyl de middelen van tyd tot tyd vernieuwd werden.

Na verloop van vier of vyf weken zeide hy my, merkelyke verlichting te gevoelen; wanneer ik ook, weinigen tyd daarna, eene gewenſch-

te

te afſcheiding van de *membrana cellulosa* of het vetvlies, waarin het kwaadaartige postgevat had, gewaar werd: en het welke, na de *ſeparatie*, eenen gezonden en zuiveren grond oplevérde; vervolgens meer en meer aanvulde, of *incarneerde*; en my ten klaarſten deed zien, dat zyne genezing niet onmogelyk was.

In het midden van den zomer werd hy door eene zware galkoorts aangetast, die zyne genezing noch verbeterde noch verergerde: — eindelyk, na vry ſtiptelyk de bovengemelde middelen, ten naastenby tien à elf maanden, gebezigd te hebben; was zyn aangezicht meest genezen: uitgenomen de *palpebrae* of oogleden, waarin zich nog eenige ſtof onthield; en eene of twee kleine *fiſtuleuſe* openingen in de onderkaak ter wederzyden: — hebbende hy te voren reeds verloren het *ſeptum narium*, of middelſchot van den neus: niet zonder vermoeden, dat zulks uit eene voorafgaande *venerique* oorzaak was voortgeſproten: ſchoon de aart van het kankerachtige anders ſcherp genoeg was, om dit te veroorzaken.

In deze *situatie* is hy ruim een half jaar, wanneer de *fistuleuse* openingen allengskens verminderden, van alle toevallen vry geweest; en konde zyne dagelykſche kostwinning hervatten.

Gedurende het jaar 1783. kwamen 'er nu en dan nog nieuwe *ulceratien* of zweren te voorſchyn, welken gelukkig, dan met het *alcali volatile fluor*, of ook met den *ſpir. ſalis ammoniaci cum calce viva parat.* genezen werden. —

In *Juni* 1784., wanneer hy aan eene uittérende koorts lag, waren alle zyne wonden genezen: echter overleed hy in gemelde maand, eerder aan gebrek van krachten, dan aan zyne geledene ongemakken.

Uit dit geval blykt ten klaarſten, dat de aangewende middelen van veel vrucht zyn geweest, in het uitdelgen van de uitwendige kankerſtof, welke (indien zy geheel van een' *veneriquen* aart was geweest) door het gebruik van deze middelen niet zoude ten onder gebracht zyn: dan het deed my leed, dat ik dit geval niet eerder had kunnen behandelen. Hy was den 20. *Februari* 1782. by my voor het eerst aan huis

huis gekomen, en had dit ongeval (het gene van langſamerhand door het bloed en ſappen verſpreidt was) reeds drie jaren gedragen; wanneer hy, na veelvuldige middelen zonder vrucht te hebben gebruikt, myne hulp verzocht. — Zekerlyk zoude 'er dan meerder kans geweest zyn, om zyne ſappen te verbeteren, en alle *facheuſe* toevallen voor te komen: welken echter nog ruim een half jaar vóór zyn' dood volkomen genezen waren, en blyken gaven, dat het uitwendige naar de bovengemelde middelen geluisterd had.

Ik heb dit te *ampeler* voorgeſteld, om dat men hieruit zien kan, wat voordeel men in *deſperate* gevallen, welken als hopeloos zyn opgegeven, van deze *remedie* nog te wachten hebbe.

Thans ga ik over tot de

DERDE PROEFNEMING.

In *Auguſtus* 1782. op de *Hoofdplaat* komende, zag ik aldaar zekeren *hospes* in de herberg aan N°. 6., wiens geheele neus ter zyden met eene kan-

kerachtige opene zweer bezet was: — vette middelen, als plaasters en zalf, (welke hy dagelyks daarop *applicceerde*,) hadden ſedert eenigen tyd dit ongemak zeer verergerd, en ongemeen veel pyn te weeg gebracht. Hy heeft dit ongemak, vervolgens, met het *alcali volatile fluor* in bedwang gehouden, en de verſpreiding verhinderd; terwyl de pyn algemeen *geſoulageerd* of verminderd is. — Voorleden jaar echter is deze man aan eene ziekte van een' geheel anderen aart overleden.

VIERDE PROEFNEMING.

De *vierde waarneming* behelst een ſoortgelyk geval in de onderlip van zekeren WILLEM VAN SOMEREN, oud tusſchen de 50. en 60. jaren, woonachtig binnen deze ſtad, by de dambrug.

In *December* van 't jaar 1782. ten zynen huize gehaald, vond ik den *patient* doodelyk zwak: hebbende eene verbazende dikke onderlip, waarin koud vuur gevallen was, het gene het vertrek met eene benaauwde lucht vervulde, en alle blyken van een' open-

ba-

baren kanker gaf. — De *Chirurgyn* CASPARY, welke hem reeds eenigen tyd had bygeſtaan, verbond dezelve met het afkookſel van den *Kaapſchen* roodenden *cortex*. — Ik verzocht hem de doode lip af te ſnyden; het gene gemakkelyk en byna zonder pyn geſchiedde: — voorts (om alle verdere kwade uitbottingen van *fungeus* of wild vleesch voor te komen,) het *alcali volatile liquor* of den *ſpir. ſal. ammon. cum calce viva parat.* onder het afkookſel van den roodenden *cortex* te mengen: beide welke *remedien* ik, naar bevind van zaken, door elkanderen gebruikt heb; en het gene in werking vry na met het *alcali volatile* overeenkomt.

Dit dagelyks op de wonde gelegd zynde, gaf eene gewenschte afſcheiding of *ſeparatie*, en volmaakte genezing: welke ik dan ook den 29. *Januari* 1783. met genoegen beſchoude.

VYFDE PROEFNEMING.

Nog vóór het einde van 't jaar 1782. werd myn aangehuwde broeder, *Prof.* G. DE WIND, door den Heer Burgemr. DE JONGE van *Zierikzee* geraadpleegd, over

over de rechterborst van Mevrouw deszelfs echtgenoote: in welke borst een hevige *ſcirrhus*, reeds in kanker overgaande, zich had geopenbaard. Gemelde *Profeſſor* raadde, buiten het noodige destyds, het uitwendige gebruik van den geraspten *daucus ſativus vulgaris*, of gele peën-wortel, aan.

Den 15. *Februari* 1783. had ik voor de eerſtemaal de eer Haar Edele te zien, en de borst van naby te mogen *examineren*. Ik vond dezelve buitenmate groot, en byna in haren geheelen omtrek zonder huid; met kankerachtige *ulceratien* bezet, welken eenen kwaden reuk van zich gaven: — verder nog de linkerborst geheel *geindureerd* en *ſcirrheus*; — zoo ook mede de klieren onder de beide okſelen. Haar Ed. gebruikte, eenen korten tyd, zoowel den *ſpir. ſal. ammon.* in water *gedilueerd* of ontbonden, uitwendig; als het *alcali volatile liquor* inwendig: — echter verergerde hare kwaal zoo ſchielyk, dat voor en aleer wy van het *effect* konden oordeelen, de krachten indiervoege verminderden, dat de dood een einde aan hare ſmerten te weeg bracht.

ZES-

ZESDE PROEFNEMING.

Den 10. *Januari* 1783. kwam ten mynen huize de Heer BUSKE, *Apotheker* te *Vlisſingen*, wiens huisvrouw, 54. jaren oud, ruim 1½ jaar een knoestgezwel aan de linkerborst, met eene verharde klier onder den okſel van dezelfde zyde, had omgedragen; — doch 't gene voornamelyk ſedert *Februari* 1782. was verergerd, en in hardigheid en pyn toegenomen. Ik ſchreef haar den *ſpir. ſalis ammon.* in water ontbonden voor: namelyk: ℞ *Aq. coctae* ℥ viij.

Spir. ſal. ammon. dr. ij.

M. D. Uſui

om hiervan, driemalen 's daags, een' theekop vol in te nemen: en uitwendig, om op de borst te *appliceren*,

℞ *Aq. coctae pint.* j.

Spir. ſal. ammon. ℥ j.

M. D. Uſui

om tweemalen 's daags in dit vocht, een weinig gewarmd, *compreſſen* nat te maken, en op de borst te *appliceren*. Het gebruik hiervan bracht, in het eerst, aanmerkelyke verbetering van pyn, en eetlust te weeg; deed alle droef-

gees-

geestige trekken uit het aangezicht verdwynen: doch de kwaal, bevorens te ver ingeworteld zynde, nam tegen alle aangewende middelen (waaronder ook het *alcali volatile liquidum*) indiervoege de overhand, dat dezelve niet meer te ſteuiten was; overlydende de lyderes, aan deze zoo ſmertelyke kwaal, vooraan in 1784.

ZEVENDE PROEFNEMING.

Den 18. *Januari* 1783. *examineerde* ik de borst der vrouw van DIRK DELLEVUE, binnen deze ſtad: ik vond dezelve ter linkerzyde meest als by de voorgaanden; namelyk hard, pynelyk, en met een knoestgezwel bezet: bovendien *laboreerde* zy aan eene *phtiſis pulmonalis* of longtéring, en gaf geregeld ſluimen op, welken veeltyds bloedig waren. — Zoo veel de *indicatie* toeliet, diende ik haar het *alcali volatile fluidum* toe: echter was ik dikwyls genoodzaakt, wegens gebrek aan goede ſappen, met het inwendige gebruik op te houden: — met het uitwendig *appliceren* van dit middel

del ging zy eenigen tyd voort. Zy had van beiden veel vrucht in het begin; doch werd, nog vóór het einde van 't jaar, door uittering uit de waereld gerukt: hebbende maar weinig tyds achtereen dit middel gebruikt; — en zulks nog maar in het begin.

ACHTSTE PROEFNEMING.

Het was den 22. *Januari* 1783. dat ik in *conſult* geroepen werd, met den Heer LIEBERT, *Chirurgyn* alhier, over de linkerborst van Juffrouw de weduwe VEELE, oud 52. jaren, en woonachtig in de brakſtraat binnen dezē ſtad. Wy lieten haar mede dezelfde *remedien*, als boven gemeldt, (namelyk eerst den *ſpir. ſalis ammon.*; en naderhand het *alcali volatile liquidum*,) zoo in- als uitwendig gebruiken.

Vóór het einde der maand, en in de volgende, bevond zy zich minder pynlyk; hebbende meerder eetlust; en alleszins vrolyker van gelaat: terwyl het tegenovergeſtelde doorgaans een *characteriſerend* teeken is in *geconfirmeerde* kankers, en zelden eenig goeds voorſpelt.

In

In het begin gebruikte zy deze middelen zeer naauwkeurig; doch, wanhopig wegens de geringe vordering, hield zy allengskens met gebruiken op: — zy viel in handen van eene onkundige vrouw, die (door het aanleggen van *emplaſtrique* of vette middelen) de borst meer en meer tot openen kanker deed overgaan; waarop zy eenigen tyd daarna is overleden.

NEGENDE PROEFNEMING.

Den 29. *Januari* 1783. zag ik, te *Vliſſingen*, de linker borst der vrouw van MARINUS SPOORS, oud 62. jaren: zy was, ten dien tyde, onder handen van den Heer CORREVONT, die volgens regelen van kunst haar behandeld, en het *aq vegeto-miner.* van GOULARD daarop *geappliceerd* had. — Hare borst of mam was reeds lang open geweest, en met een' *fungeuſen* of kankerachtigen uitwas, welke daar ter plaats zeer verheven, en als over de borst heen gegroeid ſcheen, bezet. — Ik raadde Zyn Ed. het middel van MARTINET, in- en uitwendig, te beproeven.

ven. In het begin had zy eenige baat: — doch, niet alleen in deze borst; onder beide de armen; in den hals; met één woord in 't geheele lichaam; met *geïndureerde* en *ſcirrheuſe* klieren bezet zynde: overleed zy kort daaraan: te laat, en te weinig tyds, deze *remedie* gebruikt hebbende, om eenige vrucht daarvan te kunnen erlangen.

TIENDE PROEFNEMING.

Schoon ik thans, in de vyf laatſte waarnemingen, geenszins op de voordeelige uitkomst der *geappliceerde* middelen kon bogen: — mag ik echter met zekere *ſatisfactie* zeggen, dat de drie volgenden met ongemeen veel *ſucces* bekroond zyn geweest: — waarom ik my haaste, dezelven aan den dag te leggen.

Den 30. *Januari* 1783. liet Juffrouw SUSANNA MARIA VAN DER WERF, oud 40. jaren, ongehuwd, en eige zuster der vrouw van Monſr. CLAASSEN op den dam, my hare rechter borst zien: welke ik met een verhard, en

in kanker overhellend knoestgezwel bezet vond: 't welke zy nu reeds ſedert drie jaren, van langſamerhand, was gewaar geworden.

Ik liet haar van ſtonden aan het bovengemelde middel uit- en inwendig gebruiken: waarmede zy tot *Juli* 1783. of ruim den tyd van zes maanden onafgebroken aanhield: hebbende, van den beginne af aan, reeds vele verlichting daarby ontwaar geworden.

In het laatst van *Juli* wakkerde de pyn geweldig aan, wanneer 'er zich een *abces* formeerde, het gene kort daarna openbrak, en veel bloed en etter van zich gaf. — In dezen ſtaat het geval naauwkeurig *examinerende*, bevond ik de *deſtructie*, of vertéring van de borst, ongelooflyk ſchielyk voortgaande.

De lyderes, in deze *ſituatie*, de prikkeling der opgemelde *remedie* niet kunnende verdragen, werd dagelyks het affchrapſel van peën of gele wortelen op de borst gelegd: waarmede zy den geheelen winter aanhield. Alvroeg in het voorjaar 1784. ſcheen de borst inwendig geheel *geconſumeerd:* 'er deed zich toen

toen eene verbazende holte op, welke met geene vuist te bedekken was; doch, tot myne verwondering, waren de kanten van deze *ulceratie* naar binnen omgekruld: — daar kwam een goede etter te voorſchyn, en de grond gaf dadelyk blyken, dat de vertéring geſteuit; en 'er dus genezing te hopen was: al het welke ik meene aan de gebruikte *remedie* van MARTINET te moeten toeſchryven; alzoo te voren in andere ſoortgelyke borſten nimmer dit verſchynſel van eenen verharden *ſcirrhus*, in goede *reſolutie* of ontbinding overgaande, ben gewaar geworden.

Reeds in het begin van *April* des jaars 1784. was deze *ulceratie* volkomen genezen: — van tyd tot tyd brak dezelve echter open, t'elkens goeden etter van zich gevende. Heden in 't jaar 1787. is zy volmaakt welvarende: houdende alle de toevallen, welken met de *ſcirrheuſe* en kankerachtige gezwellen doorgaans gepaard gaan, volkomen op.

ELFDE PROEFNEMING.

Den 2. *Februari* 1783. kwam by my, aan huis, de dienstmaagd van den Heer TIM, *Apotheker* en *Drogist* binnen deze ſtad, om raad te plegen wegens hare linkerborst; waarin zy dagelyks ongelooflyk veel pyn uitſtond, en welke inwendig niet vry was van *induratien*; terwyl de tepel met drooge korſten bezet was: al het welke zy voorgaf, uit val, of ſtooting, te zyn voortgekomen.

Ik *ordonneerde* haar, ten eerſten, de opgemelde *remedie* daarop te plaatſen: zy hield hiermede eenen geruimen tyd aan; wanneer ik het genoegen had, dat de pyn ten eenenmale verdwenen, en het korſtachtige, by den tepel, ten vollen genezen was.

TWAALFDE PROEFNEMING.

Mejuffrouw FRESCARODE, van eene zwakke en aandoenlyke lichaamsgeſteldheid, werd in 't jaar 1774. eene hevige pyn in hare linkerborst gewaar, haren oorſprong nemende uit verplaatſing

van

van ſcherpe ſtoffen, met roos verzeld, die de borst merkelyk deden opzetten: zachte en verkoelende middelen brachten, na verloop van tyd, hierin merkelyke verbetering te weeg: — dan echter in 1778. vertoonde zich van nieuws een *notabel* gezwel, terzelfder plaats, met allerhevigſte pyn en koorts verzeld gaande.

In *September* 1780. (na intusſchen nu en dan wel wat minder pynelyk geweest te zyn) vertrok Haar Ed. naar *Leuven* in *Brabant*, om met de Heeren *Profeſſoren* aldaar te *conſuleren*. — Die Heeren, zoowel als wy, oordeelden het van een' kankerachtigen aart te zyn; — doch *ordonneerden* niets dan eene goede *diëet*, en een gierenvel om de borst, ten einde dezelve daarmede voor de aannaderende koude te dekken. Haar Ed. *retourneerde* dus in denzelfden ſtaat.

Den 2. *November* 1780. vond ik, met den Heer VAN KLEMMEN, *Chirurgyn* alhier, die my *adſiſteerde*, raadſaam, om het bovengemelde gezwel, het gene ryp ſcheen, en waaruit door eene kleine opening een bloedig vocht te voorſchyn kwam, te openen. In 't

begin ſchenen alle onze pogingen vruchteloos te zullen zyn: alzoo de bloedſtorting, pyn, en koorts, elkander byna dagelyks verwisſelden, en eene volkome bedlegering, gedurende het jaar 1781. te weeg brachten: — eene zachte pap, uit wittebrood en melk, gaf nu en dan wel eenige verzachting; — doch echter bleef de pyn byna dagelyks aanhouden. Den eerſten *Maart* 1783. ging zy de *remedie* van MARTINET gebruiken; en had van ſtonden aan eenige verlichting ten opzichte van de pyn; ook hield het bloeden, van dien tyd af, op.

Den 27. *November* 1783. werd de borst in ſchyn erger; 'er kwam meerder etter; doch aan den anderen kant was 'er iets meer natuurlyks ingekomen dan te voren: zy was echter genoodzaakt, om het gebruik der *remedie*, uit hoofde van gevoelige prikkeling, te ſtaken; ſchoon zelve overtuigd, dat dit middel veel heils had te weeg gebracht. — Sedert den 2. *Maart* 1784. verbeterde hare borst ongemeen: en zy was, kort naderhand, op eene kleine opening na, met een wiekje *digeſtif* bedekt, genezen.

In

In het volgende jaar brak deze borst, op de oude *cicatrice*, van tyd tot tyd open, wanneer 'er nu en dan wederom veel bloeds te voorſchyn kwam: — koorts, pyn, lichthoofdigheid, en zwakheid in het zenuwgeſtel, waren doorgaans de *ordinaire* toevallen, die dit ongemak verzelden. Eindelyk heeft dit geval zich tot eene *fiſtuleuſe* opening gezet; waaruit ſomtyds veel ſtof, met bloed gemengd, te voorſchyn komt: — hare ſtaat van gezondheid is intusſchen niet verminderd; de borst is allengskens zachter geworden; en doet zich, buiten eene kleine opening, welke dikwyls ſluit, zeer natuurlyk op.

In dit jaar 1787. heeft Haar Ed. nu en dan pyn, met lozing van bloedige ſtof, ondergaan: — de vrees voor kankerachtige toevallen is ten eenenmale geweken; alzoo het geval, door lengte van tyd, tegens een's ieders verwachting, van een' anderen aart is geworden. Haar Ed. bevindt zich heden, naar den aart van hare conſtitutie, byzonder welvarende: — zynde veel gezonder dan te voren.

Zie daar, geachte Lezer! een twaalftal

van proefnemingen, welken ik (zoo veel my mogelyk was) met de vereischte naauwkeurigheid heb opgegeven: en waaruit ik vermeene de volgende *conſequentien* te mogen trekken.

Vooreerst: dat deze *remedie* verre af zy van onfeilbaar te wezen; vooral, wanneer zy te laat in 't werk geſteld word; of wanneer het kankerachtige, uit inwendige oorzaken geboren, reeds te lang in het lichaam heeft postgevat, om van gemelde middelen eenige merkelyke verbetering te erlangen.

Zy ſchynt alleenlyk in gevallen, welken door uitwendige oorzaken hunnen oorſprong genomen hebbende, van een' kankerachtigen aart zyn geworden; en, door het *appliceren* van vette middelen, doorgaans verergeren, van uitnemenden dienst te zyn.

In de eerſte; tweede; derde; vierde; zevende; tiende; elfde; en twaalfde proefnemingen: heeft dit middel, in het veranderen der natuur van het geval, ongemeen veel dienst gedaan.

In de vyfde; zesde; achtſte; en negende: welken vry wat laat ondernomen waren; ſcheen het vruchteloos: hoe-

hoewel het echter in 't begin veel *foulaas* te weeg bracht: — dus van de *twaalf* gevallen *zeven* verbeterd; en in *één* de *patiënt*, kort daarna, aan een toeval van een' anderen aart overleden.

Ten tweeden: dat deze *remedie*, ſchoon (naar bevind van zaken) aan eenige verandering onderworpen, tot nog toe het beste zy, het gene ons, onder een verbazend aantal van middelen, is voorgekomen, om de kankerſtof, indien zy niet altevér is ingeworteld, in haren aart te keer te gaan, en te veranderen: dewyl de natuur, inwendig hierdoor geholpen, *effecten* te weeg brengt, door eene natuurlyke afſcheiding van het kwaadaartige, welken alle verbeelding te bovengaan.

Tot ſlot voege ik hier nog by: dat ik in eenen *gedeseſpereerden*, of volkomenen, kanker in de borst; wanneer dezelve nog los was, ten allen tyde zoude raden, om dadelyk tot de *amputatie* over te gaan: en liever, na de genezing, het opgemelde middel inwendig te laten gebruiken, om daar-

door (zoo veel mogelyk) het *virus* inwendig uit te dooven, en alle *rechutes*, of vernieuwing van toevallen, voor te komen.

BE-

BERICHT

VAN EEN

STEATOMA,

wegende tien ponden Middelburgsch gewicht,

AFGENOMEN DOOR

A. VAN SOLINGEN.

De leerſtellige heelkunde is, tot nog toe, beter geſlaagd in de opſpooring der kenmerken, welken de vet-honig-papgezwellen, enz. van elkanderen onderſcheiden; dan in het opgeven der bepalende oorzaken, welken aan iedere ſoort dezer gezwellen byzonder eigen zyn.

De beroemde SAUVAGES, die het gantſche wezen der ziektekunde, in rangen en onderdeelen verdeeld, en leerſtellig heeft afgedaan, ſpreekt van het onderſcheid tuſſchen deze gezwellen, zonder de onderſcheidende oor-

zaken aan te ſtippen (a): zoo ook doen de uitmuntende VAN GESSCHER (b); en de voortreflyke VAN SWIETEN (c): welker eerſte de heelkunde met een volledig ſamenſtel verrykt heeft; en de laatſte zoo naauwkeurig geweest is, in alles naar te ſporen, wat tot opheldering dienen konde van die onderwerpen, welken hy behandelde.

Daar drie zulke groote mannen zwygen, is het te vermoeden, dat men weinig van die onderſcheidende oorzaken weten konde.

LA MOTTE is de eenigſte, dien ik gevonden heb, dit ter loops in zyn fraai werk aan te raken. Hy is van oordeel, dat alle gezwellen door verſtopping geboren worden: — ontvating van bloed, dat daarna bedorven is, word by hem als de oorzaak van het *meliceris* gehouden: ontvaatte wei integendeel, wier fynſte deelen vervliegen, en het kaasachtige nalaten, maakt de

(a) F. B. DE SAUVAGES, *Noſologie methodique: Tom. I.* § XXXVII.

(b) D. VAN GESSCHER, algemeene oefenende heelkunde: Deel I. § 669.

(c) G. VAN SWIETEN, *Comment. in* H. BOERHAAVE *aphoriſmos: Tom. I.* § 75. *pag.* 111. *et* § 112. *pag.* 165.

de *lupiae* (d), onder welker rang het *ſteatoma* behoort.

In deze waarneming zal waarſchynlyk de ondervinding eenig licht geven, op welk eene wys een *ſteatoma* kan geboren worden: zy zal ten minſten toonen, hoe eene verrekking zulk eene kneuzing en daarop volgende lekking; of wel zulk eene verſtopping, en daarop volgende ophooping van weiſtoffen veroorzaakt hebbe: dat hieruit een *ſteatoma* geboren zy, het welke tot de zwaarte van tien ponden gewichts is aangegroeid. Dan, het zy deze wei door kneuzing uitgelekt, of door verſtopping opgehoopt zy; zeker is het, dat de vaten eene hebbelykheid gekregen hebben, om zoo vele weiſtoffen, op eene onnatuurlyke wys, en daartoe gants ongeſchikte plaats, af te ſcheiden. Eene verklaring te geven van de werktuiglyke wys, waarop deze en diergelyke tegennatuurlyke afſcheidingen geſchieden, is voor de natuurkundigen zoo moeilyk; als het voor de beſpiegelende heelkunde is, om de onderſcheidene

(d) G. M. DE LA MOTTE, *Traité complet de Chirurgie: Tom. I. pag.* 107.

ne oorzaken op te geven, van de drie opgenoemde *geënkiſteerde* gezwellen.

De Natuurkundigen, welken zich eene byzondere taak gemaakt hebben, om de huishouding van het gezonde dierlyke lichaam op te ſporen, hebben de vraag nog niet volkomen beantwoordt: door welke werktuiglyke bereiding de afſcheidingen, en afkleinzingen, van zoo vele verſchillende vochten in de dieren geſchieden?

De vindingryke geest van den vernuftigen DESCARTES, reeds bedacht op deze vraag, vond verſcheidene *poriën* uit, welker gedaante de werktuiglyke oorzaak moest zyn van de verſchillende afgekleinsde en afgeſcheidene vochten. De ſcheidkundigen verbeeldden zich, dat het beantwoorden van deze vraag hunne byzondere taak ware: zy ſtelden verſchillende gistingen, die zy op eene geleerde wys verklaarden; en maakten het menſchelyke lichaam tot een *chemisch laboratorium:* — zy, die overal klieren vonden, begrepen, dat 'er (zonder dit werktuig) geene afſcheiding hoegenaamd geſchieden konde.

Het is myn oogmerk niet, om een ge-

geſchiedkundig verhaal te geven, van alle de verſchillende ſtellingen, welken (aangaande dit gedeelte der dierlyke huishouding) in de waereld gekomen zyn: het is genoeg hierby te voegen, hoe het velen aannemelyk is voorgekomen, dat de verſchillende gedaanten der uiteinden van de affcheidende ſlagaderen, de werktuiglyke oorzaken zyn van het bepaalde verſchil tusſchen de afgekleinsde ſtoffen.

Ik geloof, dat men, in zulke en diergelyke vraagſtukken op te losſen, voorzichtiger doet, om met de ondervinding, zoo dikwyls zy zich aanbiedt, naar de uitkomst raad te plegen; dan door vele konſtſtelſels, op eene beſpiegelende en geleerde wyze, van voren te redekavelen. Het bericht van het volgende geval is, myn's bedunkens, geſchikt, om veel kracht by te zetten aan het gevoelen van hen, die in het verſchil van de uiteinden der ſlagaderen, de daar ſtellende oorzaak vinden, van de verſcheidenheid in de afgeſcheidene zelfſtandigheden: — het zal ten minſten bewyzen: dat eene verrekking, of vertilling, zoodanig eene verandering in ſommige wei-

en

en watervaten te weeg gebracht hebbe; dat dezen, het zy gedrukt of gekneusd, en naderhand verlengd, geſchikte werktuigen zyn geworden, om eene verbazende meenigte van vetſtoffen af te ſcheiden: welken vervolgens verhard, meenige klonters gevormd hebben; die, door dezelfde huid omvangen, een *ſteatoma* of vetgezwel vormden, wiens grootte en zwaarte zoo verbazend was, dat ik my gedrongen gevonden heb, om (deels wegens het reeds tegenwoordige ongemak; en deels wegens het kommerlyke vooruitzicht) de lyderes, door de *operatie*, van dezen geduchten vyand te verlosſen.

De huisvrouw van den Heer *N. N.* koopman binnen deze ſtad, vertilde zich, toen zy 22. jaren oud was, in het lichten van eene zieke bloedverwante, welke zy oppaste: — zy voelde dat zy zich verrekt had; en werd eene zeer lichte dove pyn gewaar, die eenige weken duurde: — korten tyd daarna ontdekte zy, even boven de *criſta* van het rechter *os ilium*, ſchuins naar achter, niet ver van de lendenwervelen, ter plaatſe daar zy de

de pynelyke aandoening was gewaar geworden, een zeer klein, geheel onpynlyk knobbeltje; wiens grootte eenige jaren ongemerkt dezelfde ſcheen te blyven. Na verloop van tyd groeide deze knobbel merklyk aan; en ſchoon hy volſtrekt onpynlyk was, begon hy der lyderes alle die ongemakken te verwekken, welken ik terſtond onder de redenen zal opgeven, die my gedrongen hebben, om de *operatie* aan te raden.

Toen zy, gedurende twee-en-dertig jaren, dit ongemak met zich in een' zak, onder het gevoel van een' geheimen kommer, had omgedragen, *conſuleerde* zy een' myner kunstgenooten, die Haar Ed., om verſcheidene redenen, de *operatie* aanraadde: doch, twee andere kunstgenooten in *conſult* geroepen, welken (zoo als ik vernomen heb) voor eene lekking beducht waren, ſtemden tegen de afneming: zoo dat deze alstoen, ongelukkig, geen' voortgang had. Zy bleef dan haar ongemak behouden: dat nog zes jaren groeide; en tot zulk eene verbazende grootte en zwaarte toenam. *Geconſuleerd* zynde zag ik, niet zonder verbazing, dit acht-en-dertigjarige gezwel, hangende aan een'

ſteel, wiens inplanting op de bovengemelde plaats van den knobbel was: de omtrek van dezen ſteel was 12½ duimen; de lengte van het gezwel zelve 11½ duimen; en deszelfs grootſte omtrek niet minder dan 25½ duimen: deszelfs kleur was wit, gelyk die der vethonig- en papgezwellen: ik begrootte deszelfs zwaarte op acht ponden; waaromtrent de ondervinding my getoond heeft, dat ik nog twee ponden te kort-rekende: — het gantſche gezwel zelve was eigenlyk onpynlyk; van een doof gevoel; en rondsom door gezonde huid omkleedt: zoo dat het, als in een' zak van huid, aan den ſteel over de *criſta* van het *os ilium* hing. In dezen ſteel ontdekten zich drie taamlyk breede koorden, waaraan het ſcheen te hangen: langs deszelfs oppervlakte vertoonden zich voor het gezicht eenige takken van aders, wier *diameter* my overtuigde, dat de bloedvoerende ſlagaders, welken het gezwel voedden, nog al van eenig belang waren; gelyk ook, aangezien de grootte van het gezwel, gemaklyk was op te maken.

Drie redenen drongen my, om der *pa-*

ti-

tiënte, die niet alleen volkomen *gereſolveerd* was; maar ook, op eene verſtandige wys, zelve naar de *operatie* verlangde: — drie redenen (zeg ik) drongen my, na een bedaard overleg van eenige dagen, om de afneming van dit gezwel ernſtig aan te raden. *Vooreerst* het kommervolle ongemak, dat dit gezwel aan de lyderes verwekte: — *ten tweeden* de *diagnoſis* van het geval zelve: — en *ten derden* deszelfs ſchroomlyk vooruitzicht in het toekomende.

Ik zal deze drie drangredenen, één voor één, met zeer weinige woorden uitbreiden.

Elk begrypt gemaklyk, welk een'last een gezwel van tien ponden moet verwekt hebben: deszelfs zwaarte noodzaakte de lyderes meest altyd te zitten; zynde alle beweging ten uiterſten moeilyk: terſtond vermoeid en afgemat, vermocht Haar Ed. zoo min haren huishoudelyken plicht uit te oefenen, als eenig genoegen van uitgaan te ſmaken. Dit merkelyk hinder werd vermeerderd door eene gedurig knagende pyn in het rechterbeen; welke het onvermogen van gaan nog erger maakte: — het gezwel werd ten koste

van het been gevoedt; zoo dat dit altyd koud, doof, en als onvermogend was: in één woord, het gaan was zoo pynlyk en vermoeijend, dat een enkele kerkgang altyd eenige koorts, en niet zelden eene zware, veroorzaakte. Daar wyders de ſtoffen, welken het gezwel voedden, weder voor een gedeelte in den omloop van het bloed terug kwamen, en ook anderen daaruit werden opgeſlurpt; verwekte dit in de lyderes, die anderszins een der gezondſte en ſterkſte geſtellen heeft, eene aanhoudende ongeſteldheid: *laborerende* zy meestal aan *intermitterende* ſluipkoortſen, welken ik wel telkens door zachte *aperientia*, *reſolventia*, en *eccoprotica* kon overwinnen, doch welker *recidive*, wegens de voortdurende oorzaak, onmogelyk konde worden voorkomen.

Zoo veel ongemak, dat de lyderes doorgaans ongeſteld, doorgaans pynlyk maakte, en tegelyk van voorname genoegens des levens beroofde, maakte de *operatie* alleszins wenschlyk; zoo maar de *diagnoſis* van het gezwel zelve hierin geene zwarigheden opleverde.

Ik verklaarde dezelve alleszins doenbaar

baar en veilig: houdende het gezwel voor een *ſteatoma* of vetgezwel, geboren door eene ophooping of lekking uit wei- en watervaten, verſtopt of gekneusd door de verrekking; zoodanig, dat 'er naderhand verlengingen plaats gekregen hebben, welken geſchikt zyn geworden ter affcheiding van alle die vetſtoffen: de koorden in den hals ſchenen my dus toe die verlengde vaten te zyn, omgeven door eene verharde *celluloſa:* — de natuurlyke gedaante van den buik verbande alle vermoeden van eene *hernia:* — de plaats was alleszins veilig, dewyl de *arteriae lumbares* geene merkelyke takken geven, en derhalven de vrees voor bloedſtorting niet gewichtig genoeg was om af te ſchrikken. Ik nam dan alleen meer in overweging de genoemde lekking, waarvoor de vorige *conſulenten,* over zes jaren, beducht waren geweest. Zonder hier over den aart dier zoogenaamde zenuwlekking te ſpreken, welke ik alleen voor uitvloeijing van *lymphatique* ſtoffen houde, zal ik alleen aanmerken: dat 'er zich, myn's bedunkens, geen verſchynſel opdeed, 't gene my voor dezelve konde doen beducht zyn.

Wat de verſpreiding der zenuwen betreft: de takken, die het gezwel konden doorloopen, moesten hunnen oorſprong nemen uit de achterſte verlengſels van de lendenzenuwen: ik wist wel, dat dezen uit dienzelfden tronk ſproten, wiens voorſte verlengſels eene onmiddelyke gemeenſchap hebben met de groote tusſchenribbige zenuw: doch ik wist ook, dat afgeſnedene zenuwen geene toevallen verwekken; te min daar het gezwel doof, en byna ongevoelig was: de plaats zelve van deszelfs inplanting was geheel vry van peesachtige uitſpanſels: de anderszins gezonde, ſterke, en *vigoureuſe conſtitutie* van de lyderes, die meer eene vrouw van 40. dan van 60. jaren geleek, begunſtigde eindelyk de onderneming volkomen.

Vooral kwam, ten laatſten, by my in aanmerking het ſchroomlyke vooruitzicht van aanſtaand gevaar, 't welke dit gezwel verwekte: — door de zwaarte begon 'er doorzakking plaats te hebben: — de huid begon van onderen open te gaan: niemand kon der lyderes verzekeren, of het niet eenmaal kwaadaardig zoude worden; en of deszelfs ver-

meer-

meerderde aangroeijing, in dat geval, de afneming niet geheel onmooglyk zoude maken. Deze vrees, gevoegd by de aanhoudende ongeſteldheden en pynlykheden, voorſpelde een' kommervollen ouden dag: terwyl door angst, ſmart, en dadelyke toevallen, niet alleen de gezondheid, maar zelfs het leven der lyderes, in een onmidlyk gevaar ſtond gebracht te worden.

Dus my zelven, op verzoek der lyderes, eerst verklarende, en wel ten voordeele van de *operatie*; was deze uitſpraak volkomen overeenkomſtig met den wensch der *patiënte:* waarop myn verzoek tot een *conſult* terſtond werd ingewilligd. Hiertoe werden door my verzocht de Heer S. DE WIND, *Medicinae Doctor*; en myn Vader, *Heelmeester* binnen deze ſtad: welken, na eene naauwkeurige bezichtiging en bedaarde overweging, gelukkig met myne gedachten inſtemden: waarop, zoo van onzen kant, als van die der lyderes en van haren echtgenoot, tot de afneming van het gezwel eenparig beſloten werd.

Eenige dagen naderhand vervoegden zich opgemelde *conſulenten* ten

huize der lyderes, om my in de *operatie* te *adſiſteren.* Ik plaatſte de lyderes behoorlyk op eene rustbank: de Heer *Doctor* DE WIND onderſteunde het gezwel: myn Vader omvatte deszelfs ſteel, en rekte de huid bovenwaards, om dezelve zoo veel mogelyk te ſparen: ik plaatſte de vier vingeren van myne rechterhand langs den onderkant van den ſteel, en derzelver duim op den bovenkant; zoo dat ik den hals zoo veel mogelyk omvatte; en de klonters, welken los van het lichaam ſchenen, maar vastgehecht waren aan opgemelde koorden, naar beneden drukte: hierop deed ik, met eene platte tweeſnydende *bistouri*, die ik in myne linkerhand hield, eene halve *circulaire inciſie*; welke ik, na de *bistouri* vervangen te hebben, met myne rechterhand voltooide: en verloste dus, in minder dan drie *minuten*, de lyderes van een' vyand, die haar, gedurende acht-en-dertig jaren, eene oorzaak geweest was van veel angst en kommer. Myne *adſiſtenten* waren my behulpſaam in het houden van de vingers op de bloedgevende vaten: de bloedſtorting was niet zeer aanmerklyk: het onder-

derſcheppen en afbinden van twee vaten; en het *appliceren* van twee kleine wiekjes, in eenig *liquor ſtipticus* gedoopt; waren (behalven de drooge wieken, waarmede ik de gantſche wonde bedekte) genoegſaam, om dezelve volkomen te ſteuiten: de lyderes geraakte, deels door de geledene en nog voortdurende pyn, deels door het verlies van bloed, tweemalen in eene lichte bezwyming: wy lieten haar eenige oogenblikken aan zichzelve over; zy bekwam vry ſchielyk; en bevond zich, na het gebruik van eenigen *rhynſchen* wyn, zeer tamelyk.

Een uur na de *operatie* diende ik der lyderes een' *hauſtus hypnoticus* toe: zoo wel om de pyn te bedaren, als om de onregelmatige bewegingen van het zenuwgeſtel te ſtillen: — na een' vry tamelyken nacht, waarin geene vernieuwde bloedſtorting haar noch my ontrust had, was des morgens alles naar wensch. Zes en dertig uren na de afneming vertoonde zich de wond, by het eerſte verband, zeer gunſtig: ik heb omtrent derzelver genezing geene byzonderheden mede te deelen: den derden dag vertoonde zich het begin der *ſup-*

puratie: den zesden dag ging de lyderes reeds eenige ſchreden door hare kamer, waardoor zy zich reeds van het ongemak der *ſedes* op bed bevryde. Vier lichte koortſen waren al het hinder, 't welke het geſtel zelve geleden heeft: ik liet haar regelmatig een *apozema* van den *cortex peruvianus* gebruiken; waaronder ik, in de drie eerſte dagen, wat *campher* mengde. Eenige lichte aanraking van tyd tot tyd der randen van de wond met het *vitriolum cupri*, was genoegſaam om het voze vleesch te overwinnen. Den veertienden dag wandelde de lyderes reeds met eene vaardigheid, die zy meer dan 20. jaren gemist had; terwyl zich tevens een dankbaar genoegen op haar gelaat verſpreidde. De genegenheid der lyderen, Myne Heeren! is eene der bekoorlykſte belooningen, die voor onze kunst zyn weggelegd.

Alles bleef naar wensch gaan: eindelyk was, op den drie en vyftigſten dag, de wond geheel geſloten; en de lyderes volkomen herſteld.

Daar zyn omtrent drie jaren verloopen, tusſchen den dag der afneming, en heden: — na de genezing hebben zich gee-

geene toevallen vertoond: de lyderes is vry gebleven van hare altoosdurende *intermitterende* koortſen. Daar het gezwel, ruim 30. jaren, ten koſte van het been gevoedt is, zoo begrypt men lichtelyk, dat het been mager, kouwelyk, en voor de minſte *rheumatique* aandoeningen zeer gevoelig gebleven zy: 't welke, aangezien de vergezellende zwakheid van het vermagerde been, het gaan moeilyk; en (wanneer de *rheumatiſmus* hevig is) ſomwylen onmogelyk maakt: doch daar het been volkomen genezen, en de lyderes zelve van een zeer gezond geſtel is, worden wy die toevallen t'elkens door eene lichte uitwaſeming meester: aandoeningen, welken in geene vergelyking komen by de ſchroomelyke gevolgen, welken de ontaarding van het ongemak reeds begon te vertoonen, en de ſchrikbaarlyke toevallen, welken deszelfs uiterlyk aanzien te kennen gaf.

Ik meen dat dit geval geſchikt zy, om te bewyzen: dat eene verrekking, kneuzing, en verlenging van wei- en watervaten, dezelven tot werktuigen kan maken, om eene verbazende meenig-

nigte van vetſtoffen af te ſcheiden: — dat deszelfs waarneming belangryk zy, wegens den alleszins gelukkigen uitſlag: — en dat het afgenomene *ſteatoma* der bewaring waardig zy, wegens deszelfs verbazende grootte: — 't welke ik de eer heb, als zoodanig, het GENOOTSCHAP aan te bieden!

BERICHT

VAN EEN

WANSCHAPEN KIND,

ZONDER HERSENPAN OF HERSENEN GEBOREN:

MEDEGEDEELD DOOR

JACOBUS DE PUYT, J. Z.

De verlosſingen van wanſchapene kinderen hebben, ten allen tyde, de verwondering, zoo van Genees- en Heelkundigen, als van alle andere perſoonen, en te recht, naar zich getrokken: — vooral, wanneer de wanſchapenheid aanmerkelyk was, en niet wél aan de inbeelding of aandoening der moeder konde toegeſchreven worden. Men heeft, wel is waar, veelvuldige waarnemingen van zeer wanſchapene kinderen, reeds waereldkundig gemaakt; en daaronder ver-

verſcheidenen van kinderen, met zeer mismaakte hoofden geboren. Zoo vindt men, onder anderen, mede in het *IXe Deel der Verhandelingen*, door dit GENOOTSCHAP uitgegeven, twee *waarnemingen* van wanſchapene kinderen, die zeer vele overeenkomst met het door my ſtraks te melden kind ſchynen gehad te hebben. Doch het heeft den waarnemeren meest altyd, door eene verkeerde teerhartigheid der ouderen en vrienden, aan gelegenheid ontbroken, om de lichamen van zulke kinderen na den dood te openen; of zelfs alleenlyk te laten afteekenen: — een geluk, dat ook my naauwlyks, en niet dan met veel moeite, is te beurt gevallen: — waarom dan ook de afbeeldingen van deze wanſchapenheden zeldſaam; en die van het beenachtige geſtel derzelven nog zeldſamer zyn. Ik neme dus de vryheid, om de afbeelding van eene my voorgekomene *wanſchapen vrucht*; alsmede van derzelver *beengeſtel*; zoo getrouw en naauwkeurig als my mogelyk was, en de korte tyd (welke my daartoe vergund werd)

werd) toeliet, afgeteekend: met het volgende daarby noodige bericht, aan het GENOOTSCHAP aan te bieden (a).

By de verlosſing, welke in het jaar 1785. binnen deze ſtad voorviel, bood zich het kind zeer natuurlyk met het hoofd aan; het welke juist het misvormde deel was. Vóór het breken der vliezen, was ik wel eene tegennatuurlyke verlosſing wachtende, en gaf zulks aan de byzynde vrienden te kennen: dan geen wonder, dat ik my hierin bedroog! want het geheel ontbreken van de herſenpan, en het zachte *ſpongieuſe* gezwel, dat in derzelver plaats gevonden werd, benamen my de gelegenheid, om den aard dezer verlosſing recht te kennen: — ja zelfs na het breken der vlie-

(a) Men vindt eene zeer duidelyke beſchryving en afbeelding van een kind, zonder herſenpan, of herſenen, in het naauwkeurige werk van den Heer *Profeſſor* E. SANDIFORT, tot opſchrift hebbende: *Anatome infantis cerebro deſtituti.* Doch dat geval, behalven dat het in de *Latynſche* taal beſchreven is, en dus min algemeen kenbaar kan worden, verſchilt nog daarenboven, in ſommige opzichten, merkelyk van het onze.

vliezen bleef ik in diezelfde gedachten.

Ik werd, wel is waar, een zacht oneffen deel gewaar, even alsof de moederkoek (*placenta*) zich aanbood: dan het niet tegenwoordig zyn eener bloedſtorting, welke niet kan misſen in het laatstgemelde geval plaats te hebben, belette my het daarvoor te houden: en deed my beſluiten, dat eenig ander deel, dan het hoofd, zich aanbood; en het kind tegennatuurlyk gelegen was. Aanſtonds beſloot ik derhalven de hand in de baarmoeder te brengen, om my volkomen van de plaatſing der vrucht te onderrichten: het gene my, dadelyk, door het gevoel van de ooren, den nek, en het aangezicht, in ſtaat ſtelde, om van de wanſtaltigheid en plaatſing der vrucht met volle zekerheid te oordeelen: — waarna ik dacht best te wezen, om alles aan de natuur over te laten, gelyk ik dan ook deed: — met dit gevolg, dat de vrouw zeer voorſpoedig van eene levende dochter verloste, welke (uitgenomen de wanſtaltigheid, waarvan de beſchryving en afbeelding aanſtonds volgt,) dik, vet, en voldra-

dragen was, en welvarende ſcheen te zyn. (b)

Na de verlosſing merkte ik aan: *vooreerst:* dat het kind niet recht dóór-ſchreeuwde, zoo als andere kinderen gewoon zyn te doen; maar dat hetzelve alleen een klagend geluid gaf, het gene allengskens verzwakte, tot aan haar overlyden, hetwelke omtrent twaalf uren na de geboorte plaats had. *Ten tweeden:* dat het ook de bewegingen van alle hare ledematen had; offchoon die bewegingen zoo ſterk niet waren, als wel by andere kinderen plaats heeft. *Ten derden:* dat dit kind geheel van herſenpan beroofd was, eveneens alsof dezelve van de oogputten, langs de ooren, tot aan het achterhoofd was weggenomen; gelyk in de ontleedkundige beſchouwing ſomtyds gedaan word: het gene echter in de volgende *eerſte Plaat*, (waarin men het hoofd, een weinig van boven inziende, heeft afgeteekend, om

(b) Dit geval ſchynt dus mede, zoowel als dat van den Heer SANDIFORT, de ſtelling van den Heer MORGAGNI te bevestigen: — dat (namelyk) deze mismaaktheid meer in meisjes, dan in jongens, plaats heeft; offchoon hiervan geene redenen worden opgegeven. J. B. MORGAGNI, *de Sed. et cauſ. morbor. Epiſt.* 12. *et* 49.

het gezwel, dat zich daar ter plaats vertoonde, des te beter te doen zien,) zich zoo duidelyk niet vertoont, als wel in de *tweede Plaat*, waarin het hoofd van ter zyde is afgebeeld. *Ten vierden:* dat de oogen ſterk uitpuilden, door het ontbreken van het bovenſte gedeelte van de oogholtens (*orbitae*); en dat de oogappels (*pupillae*) buitenwaards gekeerd waren. *Ten vyfden:* in de plaats der herſenpan vertoonde zich een zacht oneffen gezwel, hetwelke hoogrood van kleur, even als een *naevus maternus*, of moedervlak, grooter in zyn omtrek dan een *dukaton*, en ruim twee vingeren dik was. Dit gezwel was met geene huid, noch hair bedekt; maar alleen bekleedt met een dun doorſchynend vlies, dat gemeenſchap met de opperhuid ſcheen te hebben: — en waaruit, zoo lang het kind leefde, eenig dun waterachtig vocht vloeide: — zynde waarſchynlyk dit vlies inde verlosſing eenigszins geſchonden geworden.

Eenige dagen na den dood van het gemelde kind gelegenheid krygende, om hetzelve, in tegenwoordigheid van mynen vriend, den Heer *Med. Doctor* J. P. ERMERINS, nader te beſchouwen: — be-

— bevonden wy, by de opening, het voorſchreven gezwel op het hoofd, van binnen, *gedeeltelyk* vaatachtig, *gedeeltelyk* papachtig, en *geheel* rood en bloedig. Hetzelve gezwel had zyn' oorſprong van, of immers gemeenſchap met, het verlengde merg (*medulla oblongata*), door middel van eene ronde opening in het beengeſtel, groot genoeg om een' vinger door te laten: zoo als in de volgende *derde Plaat litt.* H. vertoond word. Het verlengde merg (*medulla oblongata*), benevens de zenuwen, die daaruit voortkomen; en het ruggemerg (*medulla ſpinalis*); waren rooder dan naar gewoonte, doch anderszins natuurlyk geſteld: — maar (het gene zeer aanmerkelyk voorkwam) van de geheele achterherſenen (*cerebellum*) werd niets gevonden. Verder was het lichaam, in alle deszelfs leden, immers zooverre wy uitwendig beſpeuren konden, zeer wél geſteld. Aanvankelyke ontbinding der deelen, en gebrek aan tyd, beletteden ons den oorſprong en byzonderen loop der zenuwen naauwkeuriger naar te gaan.

In dit voorwerp was dus, behalven het ontbreken der herſenpan, zoo als ſtraks

blyken zal, nog een aanmerkelyk gebrek aan zachte deelen: — want geene achterherſens werden gevonden; noch ook voorherſens, die anderszins in een kind, naar mate van deszelfs grootte, zoo zeer aanmerkelyk zyn: — ten ware men het voorſchreven gezwel zelve, het gene de plaats der herſenen beſloeg, als een ontaard herſengeſtel beſchouwen wilde, gelyk my waarſchynlyk voorkomt; offchoon het dan nog maar voor een zeer klein gedeelte van hetzelve zoude kunnen gehouden worden.

By verder onderzoek en beſchouwing van het wonderlyke beengeſtel van het hoofd, bevonden wy: dat het geheele voorhoofdsbeen (*os frontis*) ontbrak; mitsgaders de geheele wandbeenderen (*oſſa parietalia*); en het ſchubswyze deel van de ſlaapbeenderen (*oſſa temporum*); alsmede het opperſte gedeelte van het achterhoofdsbeen (*os occipitis*); zoodat daar niets overig was, dan eene vaste dikke beenplaat, zonder holligheid, die men voor de *baſis* van het *cranium* kan houden, gemaakt door het benedenſte deel van het achterhoofdsbeen, het ſteenachtige deel van de ſlaapbeenderen, het wiggebeen, en het zeef-

zeefbeen: gelyk in de *derde Plaat* vertoond word. In het midden van deze beenplaat was het gat van gemeenſchap, tusſchen het *ſpongieuſe* gezwel, en het verlengde merg, waarvan hiervoren reeds gewag is gemaakt. Verder was deze beenplaat alomme effen en glad, zonder dat ergens eenige oneffenheden, ſcherpe kanten, of overblyffels van de ontbrekende beenderen gevonden werden: — waaruit, zoo het my voorkomt, kan wederlegd worden, het gevoelen van eenige beroemde mannen, die oordeelen, dat een waterhoofd (*hydrocephalus*) van de vrucht, in 's moeders lichaam lang vóór de geboorte opengeborsten, de oorzaak van zoodanig eene mismaaktheid zoude zyn: behalven dat dit gevoelen, in het tegenwoordige geval, word wederſproken door de wonderlyk gevormde *baſis* van het *cranium*, indien ik de hiervoren beſchrevene beenplaat zoo noemen mag; en door de byzondere naden (*ſuturae*), waarmede hetzelve voorzien was; welken in de *derde Plaat* eenigszins vertoond worden, en waarvan de afbeelding naauwkeuriger zoude hebben

kunnen zyn, indien my de tyd vergund ware, om het *praeparaat* beter ſchoon te maken: willende de vrienden volſtrekt, dat alles, zonder langer uitſtel, ter aarde zoude bezorgd worden.

Deze nu beſchrevene mismaaktheid ſchynt my derhalven toe, van de eerſte wording der vrucht te moeten worden afgeleidt: — en dus, zoowel als het eerſte beginſel derzelve, een ondoorgrondelyk geheim te wezen.

Want, offchoon men deze mismaaktheid gereedelyk toeſchreef aan de inbeelding of aandoening der moeder, welke zich herinnerde, dat zy, omtrent de helft harer zwangerheid, het hoofd eens geweldig geſtooten had; gelyk men altoos gewoon is alle wanſtaltigheden van eerstgeborene kinderen, aan het gene de moeder (gedurende hare zwangerheid) gezien, gemist, of ondervonden heeft, toe te ſchryven, en te redeneren: *post hoc; ergo propter hoc!* zoo denk ik echter, dat niemand der genen, die de afbeelding van dit kunſtig beengeſtel met aandacht beſchouwen, hierin zullen toeſtemmen. Want, niet alleen, zouden alsdan door de aandoening der moeder, alle de ontbrekende beende-

ren

ren hebben moeten vernietigd zyn, zonder daarvan eenig overblyffel na te laten; maar ook zoude diezelfde aandoening hebben moeten werkfaam zyn, in de *formatie* van een geheel nieuw beenftuk, het gene, om deszelfs wonderlyke gedaante en famenftelling, verdiend had, als een wonderlyk gewrocht der natuur bewaard te worden. Dan ik trede hier niet verder in, maar beruste by het gezegde, om de palen van een eenvoudig bericht niet te overfchreiden: — alleenlyk merke ik aan, dat onder de mismaaktheden, waarmede fommige kinderen geboren worden, my nog geene is voorgekomen, die ik met eenigen grond aan de inbeelding of aandoening der moeder konde toefchryven; en ik voor my denke, dat de voorfchrevene wanfchapenheid een uitwerkfel zy van aan ons geheel onbekende oorzaken: zonder dat de inbeelding of aandoening der moeder hiertoe iets gedaan hebbe: immers zoolang meerdere kundigheid, en beter oordeel, my niet verplichten, om van gevoelen te veranderen.

UITLEGGING

DER

PLATEN.

Plaat I.

vertoont het HOOFD van een wanſchapen kind, *van voren*, en een weinig *van boven*, te zien in zyne natuurlyke grootte.

A. GEZWEL, dat in de plaats der *herſenpan* gevonden werd.

b. b. b. b. Omtrek van het *gezwel*, waartuſſchen eenige hairtjes voorkomen.

c. c. c. c. *Groeven* en *oneffenheden*, waarmede het gezwel voorzien was.

Plaat II.

vertoont hetzelfde KIND *van ter zyden*: op dat de achteroverhelling, of liever ontbreking van het *voorhoofd*, des te beter zoude kunnen gezien worden.

De *uitlegging* is als van de *eerſte Plaat*.

Plaat III.

vertoont het *beengeſtel* van het HOOFD, *van boven*, en *van ter zyde* te zien.

A. Opperkaak.

B. Onderkaak.

C. Kraakbeen, van de neus afgeſneden.

D. Oogholte van de ſlinkerzyde.

E. Opſtaande rand van de oogholte.

F. Opſtaande rand van de oogholte van de rechterzyde.

G. Achterhoofdsbeen.

H. Gat in de *beenplaat*, waarin het verlengde merg geplaatst was; en waaraan het GEZWEL, *Plaat I. en II.* vertoond, vast was.

I. Platte oppervlakte, waarop het gezwel gedeeltelyk rustende was: hoedanig eene oppervlakte men zich aan de andere zyde mede verbeelden moet.

WAAR-

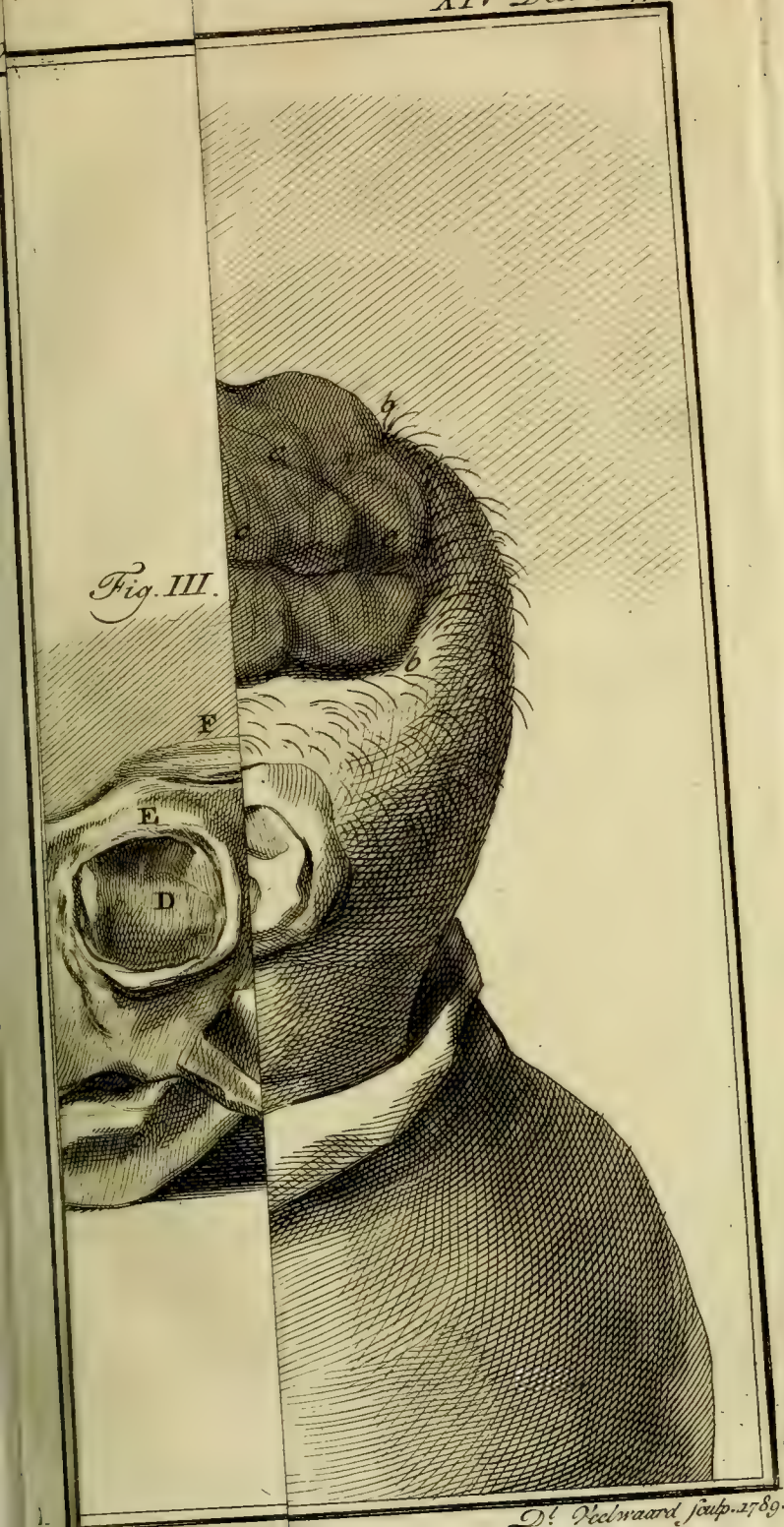

Fig. III.

D.t Veelwaard sculp. 1789.

Fig I.

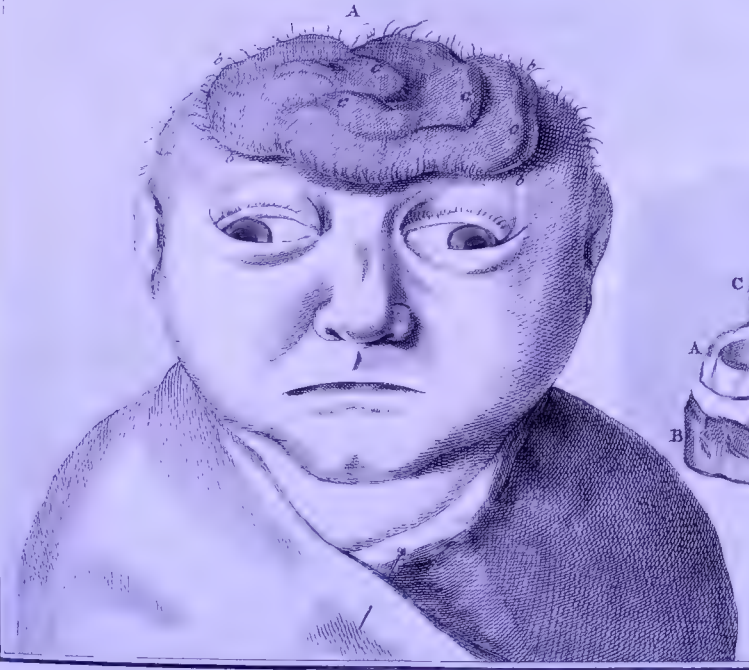

Fig III.

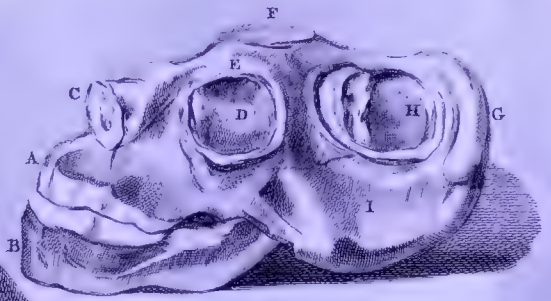

Fig II.

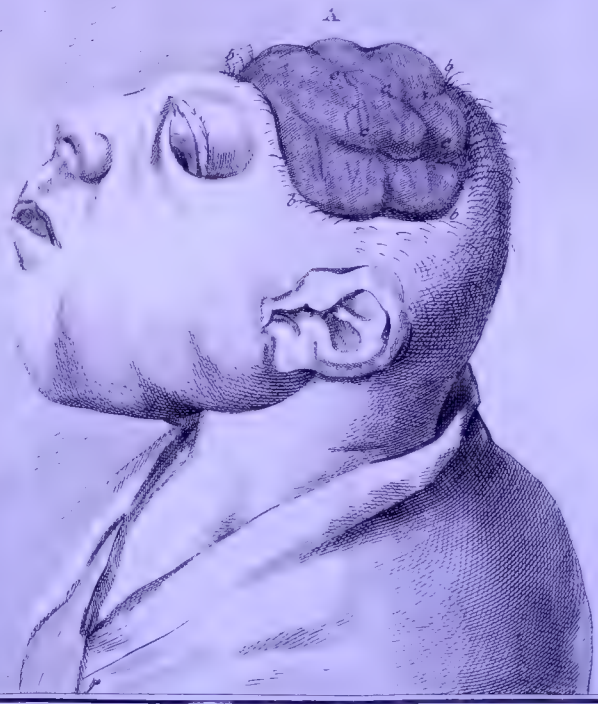

WAARNEMING

OMTRENT EENEN WORM

(*LUMBRICUS*)

DOOR EEN GEZWEL BY DEN NAVEL ONTLAST;

MEDEGEDEELD DOOR

JOHANNES WAS.

Hoe ſomtyds de NATUUR, dat wonderbare vermogen, 't gene de Alwyze SCHEPPER in de bezielde wezens gelegd heeft, vreemde en buitengewone wegen gebruikt, om vreemde en tegennatuurlyke zaken uit 's menſchen lichaam te dryven; zelfs niettegenſtaande daartoe meer natuurlyke en gepaster wegen voor handen ſchynen te zyn; is uit de waarnemingen der genees- en heelkundigen overvloedig bekend.

LANGIUS merkte op, dat Zy de zwarte en verrotte beenderen van eene in

's moeders lichaam vergane vrucht, niet door de *vagina* of ſchede, den natuurlyken weg, maar door den *anus* uitdreef: — hetzelfde is ook waargenomen by eene vrouw, op het dorp *Ritthem* in het eiland *Walcheren*, door den Heer PAULUS DE WIND, *anatom. et chirurg. Lector &c.*

Des onſterflyken BOERHAVE'S beroemde leerling en naarvolger, de Heer G. *Baron* VAN SWIETEN, was getuige, dat de *natuur* eene ingeſlokte naald, met een daarin zynde ſtuk draad van zes duimen lang, door eene pynelyke plaats by den ſchouder van een meisje uitdreef (a).

Een ſoortgelyk geval heeft ook RUISCH waargenomen in een meisje, dat eene ſpeld had doorgeſlikt, welke naderhand door een gezwel in hare lies werd uitgeworpen (b).

In de *Philoſoph. transact.* (c) vindt men een buitengewoon geval van een meisje, dat drie ſpelden had ingeſlokt, en welken door een gezwel op hare ſchou-

(a) VAN SWIETEN *Comment. in aph.* BOERHAVII: *aph.* 375.
(b) RUISCH *Obſervat. anatom. chirurg. No.* 55.
(c) *Vol. LIX. der uitgave van London.*

ſchouder weder uitgekomen zyn; waargenomen door den Heer LYSONS van *Gloucester*, den 20. *Auguſtus* 1766. Het omſtandige verhaal van welke zeldſame waarneming (overgenomen uit de gemelde *Philoſoph. transact.*) ook gevonden kan worden in de *Hedendaagſche vaderlandſche letteroefeningen* (d).

De voortreffelyke wysgeer F. M. P. COLONNE (e) verhaalt, dat hy een' ſcholier van de *Jeſuiten* gezien heeft, die al ſpelende en dartelende een garſten-air had ingeſlokt, 't welke eenigen tyd daarna, door een gezwel in zyne zyde, weder uitkwam.

Ook zyn meer ſoortgelyke waarnemingen by de ſchryvers te vinden, waardoor de gemelde ſtelling bevestigd word. — Doch niet alleen dryft de natuur, langs vreemde en buitengewone wegen, de gemelde vreemde en levenlooze zaken uit 's menſchen lichaam; maar ſomtyds ook levende zelfſtandigheden, — als krui-

(d) *I. Deel No.* 4. *bladz.* 143. *tot bladz.* 147. *van het Mengelwerk.*

(e) COLONNE *Natuurlyke hiſtorie van het Heelal: III. Deel, bladz.* 333. der Nederduitſche vertaling.

kruipende dieren, *insecten*, enz.: — waarvan het volgende geval, dat my, weinige jaren geleden, is voorgekomen, tot een duidelyk voorbeeld kan verstrekken.

Eene vrouw, naar gissing tusschen de vyf en zes maanden zwanger, oud 32. jaren, van eene zeer bloedryke gesteldheid, (uit welke oorzaak zy, al meermalen, eene zoogenaamde miskraam had ondergaan,) werd in de maand *Juni* 1783. met kleine bloedstorting uit de baarmoeder overvallen: — die, van tyd tot tyd vermeerderende, eindelyk zoo hevig en aanhoudend werden, dat zy het noodzakelyk oordeelde naar hulpmiddelen om te zien.

Zy ontbood my op den 15. *September* 1783. De vloed was by myne aankomst veel verminderd: zy had goede en doordringende barens-weën, ook vond ik den mond der lyfmoeder volkomen geopend; en de gespanne vliezen, met water gevuld, door den mond der baarmoeder by elke wee heengedrongen: — weshalven ik, daar de tyd verstreken was, om,

't zy

't zy door aderlating, 't zy door andere voorbehoedende middelen, de ontydige verlosſing voor te komen (en dus, ware het mogelyk, de vrucht te behouden); het raadſaamst oordeelde, om de verlosſing niet te verhaasten, door de vliezen te breken, of door de vrucht by de voeten af te halen; maar liever deze taak aan de geregelde werking der natuur over te laten: — te meer, alzoo 'er geene toevallen plaats hadden, die dit volſtrekt noodzakelyk konden maken. Ik vertrok dierhalve naar huis: terwyl gemelde vrouw, nog dienzelfden avond, vry voorſpoedig van hare vrucht ontſlagen werd: — na de verlosſing bleef de kraamvloed matig; de vrouw was weinig verzwakt: ook liet het zich aanzien, als of zy binnen kort wederom herſteld zoude zyn: doch, eenige dagen na hare verlosſing, werd zy met eene toenmaals algemeen heerſchende galachtige najaarskoorts aangetast. Hare koorts was (gelyk by alle andere lyders) van aard als de dubbel- anderendaagſche koortſen, verzeld met groote en onlydelyke benaauwdheid ten tyde der koorts;

koorts: alleen had zy dit byzonder, dat zich by hare ziekte, van den aanvang af, eene ware ſpysloop (*liënteria*) voegde; en zy altoos over eene aanhoudende doch geringe pyn by en om den navel klaagde, welke pyn zy getuigde al eenige dagen vóór hare ziekte gevoeld te hebben. Door alle deze toevallen werd ik genoodzaakt, om haar (niettegenſtaande hare zwakheid, door het vorig verlies van bloed veroorzaakt,) herhaalde buikzuiveringen en braakmiddelen toe te dienen: — waardoor zy, zoo van onder als boven, eene ongelooflyke meenigte zeer taaije ſlymſtoffen, en ook twee lange ronde wormen ontlaste. De koorts, benauwdheden, en ſpysloop verminderden, en verdwenen eindelyk hierop geheel: — alleen bleef zy de voorgemelde geringe pyn by en om den navel behouden. By het eindigen van hare ziekte, was de zwakheid, en het verval van krachten, (zoo door 't vorige verlies van bloed, als door het toedienen van herhaalde buikzuiverende middelen,) zoodanig vermeerderd, dat ik my genoodzaakt vond, haar den koortsbast en meer an-

andere verſterkende middelen voor te ſchryven: waardoor hare krachten weldra herſtelden, en zy hare vorige gezondheid (de bovengemelde pyn nogmaals alleen uitgezonderd) weder ſcheen te zullen verkrygen. Doch omtrent dezen tyd kreeg zy, op de gemelde pynelyke plaats aan den navel, een gezwel, ter grootte van een hoenderei, dat zeer ſchielyk te voorſchyn kwam. Het was in het aanraken zacht; eenigszins rood; niet zeer pynlyk: en in hetzelve werd ik duidelyk eene vochtgolving gewaar. Dit gezwel, offchoon het geene teekenen droeg van eene ware navelbreuk, liet zich nochtans, met opzicht tot de verſcheidene ſoorten der valſche of onware navelbreuken, zeer moeilyk onderſcheiden: waarom ik het zeer omzichtig behandelde. By de uitkomst bleek het echter eene verzameling van etterſtof te zyn: want het gezwel brak van zelve open; en twee of drie dagen daarna, ontlastte zich, door deze opening, by het oplichten van het verband, eene levende lange ronde WORM, in het *Latyn* LUMBRICUS geheeten: ter grootte van eene ſpan, en zoo dik-

dik als een pypſteel. De opening, waardoor hy te voorſchyn gekomen was, vertoonde zich zeer klein: door dezelve ontlastte zich veel etter, waaronder ik, van dag tot dag, allengskens meer en meer wel gekookte *chyl*ſtof beſpeurde; benevens zodanige onverteerbare deeltjes der ſpyzen, waaruit, na gedane *chyl*making, de vuiligheden of drekſtoffen, in de dikke darmen bevat, voortkomen: — dan, vermits de doorgebrokene opening zeer klein was, en bygevolg de etteren *chyl*ſtoffen zich niet onbelemmerd uit het gezwel ontlasten konden, zoo dat 'er geene ſpoedige genezing te verhopen was; vond ik raadſaamst, om den boezem van dit gezwel, ter wederzyden van den navel, tot omtrent de lengte van twee vingerleden te *incidéren*, of te verwyden: waardoor de etter- en *chyl*ſtoffen eenen vryen en onbelemmerden uitgang verkregen. Ook was ik in de verwachting, dat mettertyd zich, door deze opening, nog meer wormen zouden ontlasten: waarom ik, by ieder verband, alles naauwkeurig gadeſloeg; zonder dat ik echter naderhand, tot den tyd der

der volle genezing toe, eenige meerdere wormen heb waargenomen.

Dan, om tot ons verhaal weder te keeren: twee of drie dagen na de doorbraak van het gemelde gezwel, vormde zich een ſoortgelyk gezwel; recht onder het eerſte: even boven de ſchaamdeelen. Hetzelve werd, in den tyd van vier- en- twintig uren, zoo groot als het voorgaande: mede zacht in het aanraken; en verzeld met vochtgolving, waarom ik ook beſloot hetzelve 's anderendaags te openen. Dan des volgenden morgens terugkomende, werd ik (by het oplichten van het verband) gewaar, dat het 's nachts van zelve was doorgebroken; en dat zich daaruit eene goede en welgebondene etterſtof ontlastte. Ik verbond de opening van beide gezwellen met het zeer opdroogende, ſamenheelende, en toevloed van vochten weerſtaande, *aq. Thediana*, zoo als hetzelve in J. J. PLENCKS *Chirurg. apotheek*, *bladz.* 106. word voorgeſchreven. Het onderſte of laatſte gezwel gaf, na de doorbraak en de eerſte ontlasting, dagelyks weinige etterſtof van zich: ook ſloot deze opening zeer ſpoedig, en

byna zonder eenige moeite: — doch geheel anders droeg het zich toe, met de opening van het eerſte of bovenſte gezwel. Hieruit vloeide daaglyks, (zelfs na dat ik de opening ter wederzyden van den navel verwyderd had,) eene meenigte van etter- en *chyl*ſtoffen: die traaglyk in hoeveelheid verminderde; en daardoor te weeg bracht, dat deze opening, niet dan na verloop van tyd, en met moeite, zich ſloot. Voorts heb ik, uit de opening van het tweede of onderſte gezwel, geen' worm zien te voorſchyn komen: — waarom ik met reden vermoede, dat dit geheele gezwel eeniglyk veroorzaakt zy, door eene verzakking der etterſtoffen van het eerſte of bovenſte gezwel: aangezien de ſtof in hetzelve zeer lang beſloten bleef, en intusſchen wel dertien of veertien dagen verliepen, eer deszelfs doorbreking geſchiedde. Na de genezing van deze gezwellen, bevond zich de lyderes zeer wél: klaagde over geen ongemak ter waereld; en genoot by aanhoudendheid eenen goeden welſtand.

Dat

Dat dit geval, in zyne wezenlyke omſtandigheden beſchouwd, vry zeldzaam zy, zal niemand, die de genees- en heelkundige waarnemingen maar eenigszins doorbladerd heeft, in twyfel trekken: — want: ſchoon 'er genoegſame waarnemingen voorhanden zyn: waarin, het zy uit toegebrachte buikwonden, of uit *geopereerde herniae incarceratae*, lange wormen zyn te voorſchyn gekomen: — is dit geval echter van een' meer byzonderen aard: alzoo ten deze de worm zichzelve door eene werkſame kracht den weg gebaand heeft; daar (in de laatstgemelden) de wormen niet dan den natuurlyken weg, die hun naar de wonde werd aangewezen, noodzakelyk moesten volgen.

Voorts worden, door de hier voorgeſtelde waarneming, meer en meer bevestigd de gedachten der hedendaagſche heel- en geneeskundigen: — namelyk, dat de kleine of geringe wonden der darmen, gelyk ook derzelver verzweringen, in ſoortgelyke gevallen, geheel niet doodelyk zyn; en dat

dezelven ook geene hechting, of eenige kunst ter heeling vereiſchen; maar dat men die veilig, en zonder gevaar, aan de natuur kan overlaten.

BERICHT

AANGAANDE DE HEILRYKE UITWERKING

DER

ELECTRICITEIT:

MEDEGEDEELD DOOR

JACOBUS WATERVLIET.

Dat geene gevallen meer belangryk zyn; of meer waardig moeten geoordeeld worden, dat men dezelven waereldkundig make: dan dezulken, die dienstbaar kunnen zyn, om de rampen en ellenden van het menschdom te verminderen: zal elk gereed toeſtemmen! Tot die ſoort behooren, buiten tegenſpraak, de uitnemende uitwerkingen, welken het gebruik der *Electriciteit* heeft, in de genezing van eene meenigte ziekten en kwalen van zeer verſchillenden aard.

Het geval, dat ik thans de eer heb aan het geleerde ZEEUWSCHE *Genootſch. der*

Wetenſchappen mede te deelen, verſtrekt hiervan tot een niet gering bewys.

Ik zal eerst den toeſtand der lyderes opgeven: — en dan de wys, op welke ik dezelve heb behandeld, met byvoeging van de uitwerkſelen, en de verſchynſelen, die daarmede verzeld zyn geweest.

In *December* 1785. kwam by my eene CORNELIA MOERMANS, geboren en woonachtig hier te *Middelburg*, oud 33. jaren: van eene middelmatige lengte; en van een zedig gedrag: die aan zeer hevige opſtygingen onderworpen was, welker aanvallen en gevolgen alleraanmerkelykst waren.

De lyderes, het toeval krygende, was gelyk een' dooden, zonder eenige de minſte beweging, geheel ſtyf en onbuigbaar; de ademhaling werd ſchielyk, en zeer bezwaard; de buik geweldig opgezet: daarop volgden ſtuiptrekkende bewegingen, die zich voornamelyk tot het hoofd, de keel, en de borst, bepaalden, waardoor het ſcheen of zy gewurgd werd: — hierna werd zy, dan ſterk uitgerekt, dan weder ſaamgetrokken; terwyl de uitwen-

wendige ledematen koud waren, en de pols ſterk, hebbende ruim honderd ſlagen in één *minut*.

In dezen deerniswaardigen toeſtand lag zy, offchoon ſomwylen met tusſchenpozingen van ééne of twee uren, geheele dagen en nachten; wanneer de toevallen verminderden: — tot zichzelve komende, was zy zeer afgemat; pynlyk over 't gantſche lichaam; dof; geestloos; en duizelig in het hoofd: by dit alles waren de maandelykſche veranderingen zeer ongeregeld; ja bleven zelfs geheel achter.

Deze lyderes was dit ſchroomlyke toeval verſchuldigd aan eenen geweldigen ſchrik, welke haar, omtrent 9. jaren oud zynde, overkwam; en veroorzaakt werd door het zien van eenen hevigen aanval der vallende ziekte in eene harer mede*ſcholieren*. Dit ongeval, t'huis komende, verzweeg zy, uit vrees voor de *maitres*: dan de droevige gevolgen openbaarden zich reeds 's avonds; wanneer men wel ras een' heelmeester by haar riep: maar dees verzuimde eene aderlating, uit hoofde harer jongheid. Sedert dien tyd is het kwaad hoe langer

hoe erger geworden; in weerwil van alle mogelyke middelen, die men had aangewendt.

De Heer L. MUS, *Med. Doct.* toen hare gewone geneesmeester, had haar geraden, om het gebruik der *electriciteit* te beproeven: en my ten dien einde bevorens reeds geſproken; van hare omſtandigheden behoorlyk verſlag gegeven; en verzocht, dat ik die moeite op my wilde nemen: waartoe ik volvaardig bewilligde.

De lyderes, genegen om van dit middel gebruik te maken, vervoegde zich, ten dien einde, op den 2. *December* 1785. by my: wanneer ik, in tegenwoordigheid van den Heer MUS, voor de eerſtemaal, de *electrike kuur* aan haar verrichtte. Wy plaatſten haar op den *geïſoleerden* ſtoel, of in het zoogenaamde *electrike* bad: gevende haar eene koperen geknopte ſtaaf, die met den eerſten *conductor* der *machine* in gemeenſchap was, in de hand: — op deze wyze een half *kwartier* uurs met de bewerking voortgaande, kreeg zy haar gewoon toeval: — hierop beſloten wy, om haar eenige lichte ſchokken toe te brengen, welken

wy,

wy, ten getale van 82. zoo beſtierden, dat wy dezelven, eerst door de beide armen, en vervolgens kruislings door het lichaam, lieten gaan: met dat gewenschte gevolg, dat zy, veel ſpoediger dan op andere tyden, van dien aanval bevrydt werd: — ook kreeg zy, nog op dienzelfden avond, tot onze blydſchap, de gewone maandelykſche verandering (a): offchoon zy den volgenden geheelen nacht weder ellendig met haar toeval worſtelde.

Ik behandelde haar, de twee volgende dagen, op dezelfde wys, met dezelfde uitwerking: alleen begon zich nu, onder de *kuur*, eene matige uitwaſeming te vertoonen, die men bevorens door geene middelen had kunnen te voorſchyn brengen. Dan hieruit ontſtond geene geringe zwarigheid: 't gevaar namelyk, waaraan men haar blootſtelde, indien zy bezweet, ge-

 merkt

(a) Dat de *electriciteit* hiertoe: ook zelfs, wanneer alle andere middelen te vergeefs beproefd zyn: in het byzonder van eenen uitnemenden dienst zy, is uit een aantal proeven te bekend, dan dat ik dit, door eene meenigte voorbeelden, die ik by eigene ervaring zoude kunnen te berde brengen, noodig oordeele, om nader te ſtaven.

merkt het jaar*ſaiſoen*, naar huis ging. Ik beſloot dus, ter voorkoming hiervan; en tevens ten einde gelegenheid te hebben, om haar, vooral wanneer zy de toevallen kreeg, naauwkeuriger te kunnen waarnemen: haar aan te bieden, om eenigen tyd haar verblyf ten mynen huize te houden. Van dit myn aanbod, uit enkele menschliefde gedaan, maakte zy den volgenden dag aanſtonds gebruik. Dan, in den eerstkomenden nacht, kort na dat zy naar bed was gegaan, werd zy van haar gewoon toeval op eene verbazende wyze overvallen; zoo dat zy, voor my en myne huisgenooten, een allerverſchrikkelykst ſchouwſpel opleverde: ſchynende het niet anders, dan of zy in de jongſte oogenblikken met den dood worſtelde. Nu was het de juiste tyd, om eene proef van de uitwerkſelen der *electriciteit* te nemen; waartoe ik ook aanſtonds aanſtalte maakte: — ik bracht haar, door de beide armen, verſcheidene ſchokken toe: (van dezen heb ik my vervolgens meest altyd bediend, daar de ondervinding my ras leerde, dat dezen de beste uitwerkingen hadden:) en had binnen wei-

weinige *minuten* het genoegen, dat de toevallen bedaarden, en dat de lyderes, met genoegſame verruiming op de borst, weder ademhaalde, matig uitwaſemde, en tot zich kwam. Dan dit was van geenen langen duur: — naauwlyks één uur later by haar komende, vonden wy haar in dezelfde omſtandigheden; wanneer ik de *kuur* der *electriciteit*, met dezelfde gewenschte vrucht, herhaalde: alleen werd nu de uitwaſeming ſterker; en deze zocht ik verder te bevorderen, door haar wél te laten dekken: met dit gevolg, dat zy 't overige van den nacht gerust ſliep; en 's morgens, min pynlyk dan gewoon, vry wél opſtond. Op dien dag kreeg zy tweemalen de beginſelen der toevallen weder: maar ik kwam derzelver gevolgen voor, door haar, de eerſtemaal 24. en de tweedemaal 36. ſchokken, toe te brengen. Doch den volgenden nacht, eenigen tyd te bed geweest zynde, vonden wy haar weder in dezelfde omſtandigheden als den vorigen nacht: behalve dat de toevallen in alles niet zoo zwaar waren: doch met de 23ſte ſchok werd zy reeds *praeſent*, en de toe-

vallen bedaarden. Een uur later begon zy weder over eenige benaauwdheid te klagen, zynde dit een voorbode van eenen aannaderenden nieuwen aanval: doch deze werd, door het toebrengen van eenige ſchokken, afgeweerd; en de uitwaſeming tevens weder zeer bevorderd: terwyl zy 't overige van dien nacht in eenen zeer verkwikkelyken ſlaap doorbracht. De derde nacht, wanneer zy des daags twee lichte aanvallen weder had gehad, waarin ik haar als te voren behandelde, was de eerſte, dien zy, ſedert eenen geruimen tyd, zonder eenig aanmerkelyk toeval, vry gerust doorbracht; terwyl hare lichaamsgeſteldheid, en vooral hare ingewanden, die door een onmatig gebruik van *thee* en *koffy* zeer verſlapt waren, ook aanmerkelyk begonden te verſterken: daar ik haar, in plaats van warm water, nu en dan een' teug goeden wyn liet gebruiken: zoo dat zy nu allerlei ſoort van ſpyzen, zonder groot ongemak, ook begon te nuttigen.

De vleijende hoop van eene, in dit leven, waarlyk ellendige natuurgenoote, die door de deerlykſte toevallen ge-

gefolterd werd, eerlang in eenen gewenschten welſtand te zien, en daartoe bevorderlyk geweest te zyn: veroorzaakte, dat ik, niet alleen allen arbeid, moeite, en overlast, gering achtte; ja niets achtte: maar een inwendig genoegen ſmaakte, dat niemand kent, dan die eenigszins weet, wat het ware vergenoegen zy. En deze hoop werd niet weinig bevestigd: daar zy, ondanks eenen zwaren ſchrik op den 9. dezer maand, echter tot aan den 16. geene nieuwe aanvallen van haar ongemak kreeg: — inmiddels zette ik dagelyks de *kuur* der *electriciteit* voort; beſtierende, op bykans alle mogelyke wyzen, de ſchokken door alle de deelen van haar lichaam: waarvan wy ook deze uitwerking nog hadden, dat haar lichaam, 't welke vry opgezet was geweest, indiervoegen verdunde, dat hare kleederen nu reeds een vierde van eene el konden vernaauwd worden.

Dan op den 16. moest ik, voor eenigen tyd, uitſcheiden met haar te *electriſeren:* daar zy, door eene zware koude te vatten, zeer ongeſteld werd; vergezeld met geweldige pyn in de lin-

linkerzyde. Met overleg van den *Doctor* vonden wy raadſaam, om haar eene aderlating te laten doen: dan in het bloed zag men niet alleen geene blyken van eenige ontſteking; maar 't zelve was (volgens verklaring van den Heer MUS, die het in vorige gevallen altyd van eenen ſlechten aard, meer of min tot bederf overhellende, had bevonden) nu zoo verbeterd, dat het van eene vry natuurlyke en gezonde geſteldheid was. De pyn echter aanhoudende, waren wy genoodzaakt, haar den 19. des morgens weder te doen aderlaten; en dat des avonds nogmaals te herhalen: toen wy, eenige *minuten* te voren, de lyderes in een *electrik* bad plaatſten, en in dien ſtaat de ader deden openen. Nu waren wy ooggetuigen, hoe de omloop des bloeds door de *electrike* ſtof verſneld word: en om hiervan onwraakbaar verzekerd te zyn, hield ik, gedurende de aderlating, met het draaijen der ſchyven omtrent 90. *ſeconden* op: — aanſtonds werd ook de loop des bloeds uit de geopende ader geſteuit, zoo dat zelfs geen druppel daaruit vloeide: — dan het

werk-

werktuig was naauwlyks wederom in beweging gebracht, of de ſprong des bloeds hervatte zich als te voren. Een onlochenbaar bewys, buiten tegenſpraak, dat de *electriciteit* den omloop des bloeds bevordere; en dus ook een geſchikt middel kunne zyn, om deszelfs eenigszins ontaarde natuur, in ſommige gevallen, metterdaad te verbeteren: gelyk ik ſtraks, ten aanzien van onze lyderes, aanmerkte. Intusſchen vereischte hare byblyvende ongeſteldheid, dat zy, op raad van den *Doctor*, eenige geneesmiddelen moest gebruiken; van welken zy, gedurende myne behandeling, zich geheel onthouden had; en nogmaal adergelaten worden: met die uitwerking, dat zy (ondanks eenen zwaren ſchrik, op den 23. door zeker toeval veroorzaakt) in zoo ver beterde, dat wy van den 25. *December* weder dagelyks de *electrike kuur* hervatteden, en voortzetteden tot den 18. *Januari* 1786. — met die heilryke vrucht, dat zy in al dien tusſchentyd ſlechts 4. of 5. lichte vermaningen van haar toeval had: die telkens, door eenige *electrike* ſchokken toe te brengen, wel haast bedaarden.

Op den 19. dier maand nam ik, op voorſtel van den Heer MUS, het beſluit, daar wy ons tot hiertoe altyd van de *poſitive electriciteit* hadden bediend, ook de *negative* te beproeven. Dan wy ſtonden zeer verwonderd: daar de lyderes tot hiertoe altyd, by het ondergaan der *electrike kuur*, ondanks de ſtrengſte koude op ſommige tyden, geklaagd had over ſterke verhitting; en zeer zweette: dat wy haar nu, na dat wy met deze bewerking maar weinige *minuten* waren bezig geweest, hoorden klagen over eene onnatuurlyke koude. Ik maakte echter de toebereiding, om ook nu de proef te nemen, welke uitwerking de ſchokken in dezen ſtaat zouden hebben: — doch wy hadden haar ſlechts éene toegebracht, wanneer hare ongeſteldheid zoo toenam, dat wy genoodzaakt werden, om deze bewerking te ſtaken; en ('t gene ons zeer bevreemdde) die koude bleef zoo aanhouden, en was zoo ſterk, dat zy den volgenden nacht en dag naauwlyks konde verwarmd worden. Wy vonden het dus raadſaam, om tegen den avond de *poſitive electriciteit* weder

te

te beproeven: dan deze bewerking had nu zulk eene tegenſtrydige uitwerking op haar geſtel, dat zy kwalyk en zeer duizelig in het hoofd werd; over eene buitengewone benaauwdheid omtrent het hart klaagde; en (niettegenſtaande wy haar op de zachtſte wyze behandelden) gedurende de bewerking geheel van haar zelve geraakte. Twee uren later, toen zy eenigszins bedaard was, ofſchoon de ongeſteldheid bleef aanhouden, hervatte ik, op haar verzoek, de *kuur*; en bracht haar eenige ſchokken toe: — dezen hadden eene allergewenschte uitwerking: — zy werd inwendig weder natuurlyk warm; en de uitwaſeming, die door de *negative electriciteit* geheel ſcheen geſtremd te zyn, werd herſteld; en haar gantsch geſtel geraakte weder bedaard en in orde. Van den 21. tot den 25. *Januari* heb ik daaglyks met de beste uitkomst de *operatie* hervat. Maar, van dezen tyd af, daar hare geſteldheid thans, ofſchoon door veelvuldige uitwaſeming ſlap, vry wél was; de ſpysvertering, de maandelykſche verandering, met één woord alles, zich

naar wensch ſchikte; heb ik de *electriſering* allengskens verminderd: — zoodat ik die, eerst om de twee of drie dagen, en vervolgens om de vier of vyf dagen, ſlechts in het werk ſtelde: — inmiddels raadde ik haar aan, om zich, door wandelen en naar de kerk te gaan, aan de lucht; en, door huiſelyke bezigheden, aan eene matige beweging, te gewennen: dat alles naar wensch gelukte: — zonder dat zy eenige de minſte overblyffelen ontdekte van die allerſchrikkelykſte toevallen, met welken zy, ſedert haar negende jaar, zoo ellendig had geworſteld; en dié haar, in de laatſte jaren, tot de ſamenleving, en alle werk, ten eenenmale onbekwaam maakten. Na dat deze lyderes drie maanden en veertien dagen, op de voorgeſtelde wyze, ten mynen huize, aan myn opzicht en behandeling, zich had overgegeven en toevertrouwd: is zy, op den 20. *Maart* 1786. frisch en gezond, verheugd en dankbaar over hare gelukkige herſtelling, naar hare eigene woning wedergekeerd: en ſedert dien tyd tot op dezen oogenblik, dat ik de eer heb dit bericht aan de Heeren *Beſtierderen* van het ZEEUWSCHE

SCHE *Genootſchap* aan te bieden, geniet zy eenen gewenschten welſtand (b).

Zie daar, Myne Heeren! een treffend, en (zoo het my voorkomt) waarlyk belangryk, voorbeeld der *medicinale* kracht van de *electriciteit*: maar tevens een zonderling voorbeeld van onbezwekene kloekmoedigheid en geduld in deze lyderes: — iets dat men in eene meenigte van ſoortgelyke ongelukkige onderwerpen niet aantreft; en by velen misſchien als eene voorname reden moet worden beſchouwd, waarom de *electriciteit* geene meer heilzame uitwerking heeft. Laat my nog alleen hierbyvoegen: dat het my, uit het gantſche beloop van dit geval, is voorgekomen: *vooreerst*: dat wy de genezing van deze lyderes voornamelyk aan den *electriken* ſchok moeten toeſchryven: — *ten tweeden*: dat ik my nimmer onder de *kuur* aan een zeker getal derzelven heb verbonden; maar in dezen na

(b) Dit bericht is in *September* 1786. reeds overgeleverd: — en offchoon, ſedert, meer dan drie jaren verloopen zyn, blyft zy echter nog van hare vorige toevallen bevrydt; en leeft gezond en vergenoegd.

vereisch der omſtandigheden ben te werk gegaan: gelyk ik ook, in de beſtiering der ſchokken, aan dezelven den in- en uitgang op zulke plaatſen heb bezorgd, als waarvan men, behoudens de eerbaarheid, de heilzaamſte uitwerking konde verwachten: — *ten derden:* moet ik nog melden, dat ik my, in dit geval, geheel niet aan de maandelykſche veranderingen heb geſtoord: — ja dat ik, in ſtede van, in dien tyd, volgens veler waarnemingen, my te onthouden van de *electriciteit* aan deze lyderes toe te dienen; daarvan alsdan het meeste gebruik, en wel met het grootſte nut, gemaakt heb. Terwyl ik nog, ten beſluite, hierbyvoege: dat ik my ſteeds zorgvuldig gewacht heb, om niet door geweldige ſchokken der lyderes eenen ſchrik en vrees voor de *electrike kuur* in te boezemen: — daar de ervarenheid my reeds lang geleerd heeft, dat byaldien zachte ſchokken geene gewenschte uitwerkſelen veroorzaken, men dezelven vergeefs van ſterkeren verwacht: als die niet zelden eenen doodelyken afkeer van het gebruik der *electriciteit*, by

ver-

verſcheidene lyderen, ten gevolge hebben (c).

(c) Nevens dit bericht was gevoegd eene verklaring, gedagteekend MIDDELBURG *den* 11. *September* 1786. en eigenhandig onderteekend door CORNELIA MOERMANS; LEONARDUS MUS, *Med. Doct.* en JOHANNES HENRY, *V. D. M.* dienende ter bevestiging van hetzelve: terwyl de eerstgenoemde in 't byzonder hare dankbare erkentenis betuigt aan den Heer J. WATERVLIET, voor zynen onvermoeiden arbeid en vlyt, uit enkele menschliefde, tot hare herſtelling aangewendt.

LETTERKUNDIG ONDERZOEK

AANGAANDE DE

REUZEN

DER

OUDE WAEREL D:

DOOR

J. H. VAN DER PALM.

De ZONDVLOED, waarin alle de bewoners der oude waereld, alleen acht zielen uitgezonderd, zyn omgekomen, is zulk eene gewichtige, buitengewone, daad van Goddelyke ſtrafoefening geweest, dat wy gereed zyn om ook denzelven aan gewichtige, buitengewone, oorzaken toe te ſchryven. Wy zyn wel overtuigd, dat alle voorledene, of tegenwoordig bedrevene, zonden des menschdoms een dergelyk oordeel zouden verdienen, zoo GOD alleen met zyne rechtvaardigheid te rade ging: — maar dit be-

belet ons niet, om uit alles, wat wy thans zien, en uit berichten van vorige tyden weten, dit beſluit op te maken: — 'er moeten in de oude waereld zoodanige zonden bedreven zyn, die GODS lankmoedigheid niet dragen, die Zyne wysheid niet dulden kon, of anders zouden nimmer de ſluizen des hemels geopend, noch de fonteinen des afgronds zyn opgebroken geworden!

Dit blyft echter eene loutere onderſtelling, zoolang wy door geene uitſpraken der Openbaring dezelve bevestigd zien; noch daarin iets gewaar worden van eene buitengewone misdaad, vóór den zondvloed gepleegd. Maar aan den anderen kant, zoo wy eenige berichten vinden van de boosheid der ſtervelingen in die tyden, verdienen dezelven onze opmerking: en zoo zy afgebroken, geheimzinnig worden voorgedragen, eiſchen zy een naauwkeurig onderzoek, en verwekken een ſterk vermoeden, dat 'er iets buitengewoons onder het verzwegene verborgen ligge.

In de korte geſchiedenis van de godloosheid der menſchen, vóór den zondvloed, vinden wy een zeer aan-

merkelyk bericht (GEN. VI: 4.) van zekere REUZEN, uitſtekende in lichaamsgrootheid en ſterkte, zoo wel als in geweldenary en ſnoodheid: — zy komen voor als telgen der vermengde huwelyken, toen de kinderen uit de heilige geſlachtlinie met de *Kaïniten* zich vereenigd hadden. In *die dagen*, zegt de H. Geſchiedſchryver, *en daarna, leefden de* NEPHILIM *of* reuzen: *deze zyn die geweldenaars; die van de oude waereld; die beruchte mannen:* — want zoo luiden de woorden, in hun nadruk, in het oorſpronkelyke. Dit bericht nu ſtaat in zulk een naauw verband met de geſchiedenis van den zondvloed, dat, zoo wy ergens in GODS woord de meer byzondere aanleiding tot deze verſchrikkelyke gebeurtenis gemeld vinden, het buiten twyfel hier ter plaats is.

Doch hiermede ſchynen wy niet veel te winnen; — want ſchoon wy, hier uit, mogen aannemen: het waren *reuzen*, die den zondvloed veroorzaakten, en hunne misdaad was geweldenary; wy vinden echter niet het gene wy zochten: te weten buitengewone daden van godloosheid, waardoor GOD

werd

werd aangeſpoord, om zyne gewone lankmoedigheid te verlaten voor de ſtrengſte gerichtsoefening. Dit beken ik! — evenwel het bericht verdient opmerking, en naauwkeuriger onderzoek, al is het, dat de eigenlyke misdaad der *reuzen* daarin verzwegen wordt: want dat 'er waarlyk iets verzwegen wordt; dat het verhaal afgebroken en geheimzinnig is: — merkt ieder, die ſlechts de woorden leest: DAT *zyn die geweldenaars*; DIE *van de oude waereld*; DIE *beruchte mannen.*

Doch in deze zelfde uitdrukkingen vind ik een zeker *afgryzen*, een' *ſpoed*, en *overyling*, waarmeê men gewoon is over zulke dingen te ſpreken, die te gruwelyk zyn om openlyk en uitvoerig genoemd te worden. Indien iemand by deze plaats hetzelfde met my gevoelt, zal hy niet ſchroomen te zeggen, dat de misdaad der *reuzen* verzwegen wordt, om dat zy te zwart, te affchuwelyk was, om *noodeloos* herhaald te worden. Ik zegge *noodeloos:* want dit ſchynt ten minſten zeker, dat de misdaad der *reuzen* nog bekend was, toen dit bericht geſteld werd: — zelfs in den beknopten ſtyl der

H. Schrift, ſpreekt men zoo afgebroken niet van geheel onbekende dingen: en men noemt geene *beruchte mannen*, *mannen van naam*, de zoodanigen, waarvan alle gedachtenis is verloren gegaan: behalven dat eene misdaad, die de verwoesting van den aardbodem ten gevolge gehad had, niet lichtelyk vergeten konde worden, zelfs niet in verſcheidene eeuwen, die den zondvloed zyn opgevolgd.

Het geen wy derhalven hier van de *reuzen* lezen, is meer geſchikt om onze nieuwsgierigheid op te wekken, dan om dezelve te voldoen: — het ſpoort ons aan tot verder en naauwkeuriger onderzoek, waarin wy niet mogen wanhopen aan eenige voldoening; en waartoe de bronnen voor ons geopend zyn. Want zoo de geſchiedenis der REUZEN vele eeuwen na den zondvloed is bekend gebleven: zoo zy met de bewoners der vernieuwde waereld overal is verſpreid geworden: — dan kunnen wy misſchien de ſporen derzelve ontdekken, of in ongewyde bladeren; of in de H. Schriften van een' lateren tyd.

De ongewyde berichten melden ons van

van zekere REUZEN, die met de GODEN ſtryd voerden; met berg op berg, opeen-geſtapeld, den hemel beſtormden; *Jupiter* van den *Olympus* wilden verjagen, en, tot loon hunner vermetelheid, door zynen blikſem getroffen werden. Sommige geleerden willen uit den torenbouw van *Babel* deze *fabel* der *reuzen* ophelderen: — maar dit zal niemand doen, die onbevooroordeeld, met een wysgeerig oog, dezen torenbouw heeft bezien: een voornemen, wel ſtrydig met GODS oogmerken, maar echter vry onſchuldig; meer dwaas, dan goddeloos; en altans niets minder dan een hemelſtorm. Wy durven met vertrouwen zeggen: dat wy, *of* van dezen hemelſtorm der Fabelkunde geene ſporen in de H. Geſchiedenis ontdekken; *of* dat wy die vinden in de godloosheid der NEPHILIM of *reuzen* vóór den zondvloed: en dit laatſte is zoo waarſchynlyk, dat byna alle geleerden het hebben aangenomen.

Maar een hemelſtorm; een godenſtryd! Zulke ongerymdheden willen wy, immers in onze gewyde ſchriften niet zoeken, en zoo de oude geſchie-

de-

denis ons niets beter aan de hand geeft, zullen wy deze bron moeten verlaten. Neen! Wy willen deze gedrochtelyke *fabel* niet voor waarheid houden, in haren geheelen omtrek, en gedaante: — maar, zoo zy nochtans eenige waarheid in zich behelsde, zouden wy gaarne deze ontdekking ons ten nutte maken, en het onderricht der Fabelkunde niet verſmaden. Men heeft haar zoo meenigmalen uit de H. Schrift opgehelderd: het zoude wonder zyn, zoo wy ook niet éénmaal de H. Schrift uit de Fabelkunde konden ophelderen. Deze vreemde zaak zal ik ditmaal ondernemen, en trachten te bewyzen:

vooreerst: dat de REUZEN vóór den zondvloed, volgens de geſteldheid en omſtandigheden dier tyden, zeer wel eene onderneming hebben kunnen wagen, die niet kwalyk geleek naar een' hemelſtorm, of godenſtryd:

en *ten tweeden:* dat wy van zulk eene gebeurtenis een niet onduidelyk ſpoor ontdekken, in een later gedeelte der Goddelyke Openbaring.

Ik houde dan (in de eerſte plaats) ſtaande: dat het ten minſten *mogelyk* ge-

geweest zy, dat de balddadigheid der REUZEN vóór den zondvloed, eene onderneming tegen de oppermacht van GOD gewaagd hebbe, die niet kwalyk naar een' hemelſtorm geleek: — ik bedoel eene poging, om, tegen het uitdrukkelyk bevel van GOD, de gewesten van ongeſtoord geluk te herwinnen. De volgende aanmerkingen zullen myne meening ontwikkelen; en altans, zoo ik hoop, van den blaam der ongerymdheid vryſpreken.

Vooreerſt: hoe men ook denken moge, aangaande het tegenwoordige beſtaan, of niet beſtaan, van het oude PARADYS *der onſchuld:* dit is ten minſten zeker, dat het, na de uitdryving onzer eerſte voorouders, niet verwoest of vernietigd zy: — want dan was 'er niets noodig geweest, om hun de wederkeering tot hetzelve te beletten, en wy zouden van geene ſchrikdienaars der GODDELYKE *Majeſteit* kunnen lezen, die den toegang tot den boom der onſterfelykheid affloten. Ja de naauwkeurige bepaling van de plaats, waar het *Paradys* lag, met betrekking tot andere plaatſen der reeds bewoonde waereld: GEN. II. onderſtelt, dat

dat de ligging dezes hofs, altans tot aan den zondvloed, zy bekend gebleven; gelyk daarom ook de uitleggers, die het *Paradys* voor reeds verwoest houden, deze verwoesting als een uitwerkſel van den zondvloed aanmerken.

Ten tweeden: het is zeer waarſchynlyk, dat het *Paradys* omringd was door hemelhooge bergen, die hetzelve afzonderden van den overigen aardbodem, en voor den verbannen' mensch, en zyne nakomelingen, ontoegankelyk maakten: — tot meerdere bereiking van dit einde gaven verſcheidenen dezer bergen, misſchien, rook en vuur uit; of derzelver toppen waren bedekt met gedurige donderwolken, die van weerlicht en blikſemen ſchitterden. Zoo verſtaan de beste hedendaagſche uitleggers: en waarlyk, men kan naauwlyks anders verſtaan, het geen gezegd wordt van de CHERUBIM, en het vlammige lemmer des zwaards, die den ingang des hofs bewaarden. Men weet, hoe by de *heidenſche fabel*dichters de neêrgeſtorte *reuzen*, onder de brandende bergen begraven liggen, en byzonder onder den *Aetna*, den ſchrik van het vrucht-

vruchtbare en *Paradys*gelykende *Sicilië*. Maar dit bewys, dat ik voor myne zaak te zwak reken, zal ik niet aandringen. Liever beroep ik my op eene plaats uit EZECHIEL: waarin hy, den Koning van *Tyrus* in zyne grootſte pracht beſchryvende, hem vergelykt by een' *Cherub*, die den hof Gods dekte, en daartoe geplaatst was op Gods heerlyken berg, en wandelende tusſchen gloeijende ſteenen: EZECHIEL XXVIII: 13. *en vervolg.* Ik wil hier niets byvoegen, dan eene, niet genoeg opgemerkte, plaats uit den zegenwensch van JACOB: (GEN. XLIX: 26.) daar hy, ſprekende van de hoogſte bergen die hy kende, van den *Libanus* met zyne eeuwig beſneeuwde toppen: die noemt *hoogtens*, of liever *heuvelen*, *der oude waereld:* in onze vertaling *eeuwige heuvelen*, het gene geen' zin heeft. Hoe kwam JACOB aan het denkbeeld, om de hoogſte bergen, die hy ooit gezien had, *hoogtens*, en nog maar *heuvelen*, *der oude waereld* te noemen, zoo hy niet gehoord had van oneindig hooge, onbeſtygbare, bergen, die de vaders vóór den zondvloed hadden gekend? — en zeker

ker mag hier elk lezer, in de eerſte plaats, aan die bergen denken, waarmede het *Paradys* omgeven was.

Ten derden: de eerſte woning onzer vooronderen was zekerlyk niet ver van het *Paradys*, en in het gezicht dier bergen: want deze waren hun het teeken van GODS tegenwoordigheid: — wy beſluiten dit uit twee uitdrukkingen, die in GEN. IV: 14. *en* 16. voorkomen: waar KAÏN zegt, toen hy veroordeeld werd om de waereld dieper in te zwerven, buiten het gezicht der *Paradys*ſtreken: *dat hy nu verborgen zoude zyn voor GODS aangezicht:* en zyne afzwerving van de vaderlyke hutten wordt genoemd, *uitgaan van het aangezicht van JEHOVAH.*

Door den vloek, over KAÏN uitgeſproken, werden dus zyne nakomelingen van het *Paradys* verwyderd: maar al ſchielyk na den dood van ADAM, werd dit Goddelyk oordeel door de menſchen verydeld: — de kinderen Gods, bekoord door de ſchoonheid van de dochteren der menſchen, lokten de *Kaïniten* weder tot zich; vereenigden zich met, en verzwagerden zich aan hen, door huwelyksvermenging;

ging: en zie daar het menschdom weder één lichaam geworden; één in zeden; en één in woonplaats.

Nu was 'er *ten vierden:* geen breidel meer voor de ondeugd en zedeloosheid: en de boetgezanten, door GOD afgevaardigd, mochten vry zich heesch en doof prediken voor zulk een geslacht. Men verbeelde zich het huwelyk der wellust met de balddadigheid! welke kinderen moesten daaruit voortkomen? Dat waren *die geweldenaars: die* NEPHILIM! Vergeefs tracht men hunne misdaden tot enkele geweldenary en verdrukking te bepalen. HENOCH schryft den goddeloozen zondaren van zynen tyd reeds harde, lasterlyke, woorden toe, tegen GOD gesproken. Waar ook het geheele menschdom samenspant; waar ieder een geweldenaar is; daar zyn weinige verdrukten: en daar moet de eigenlyk gezegde drukkende overheerscheing gering zyn! — Maar zulk eene verzameling van boosdoeners zich tegen GOD te zien vereenigen, zoo 'er maar eenige mogelykheid is om HEM naar de opperheerschappy te dingen: dit is niets vreemds voor den kenner der men-

ſchelyke verdorvenheid: zelfs is het openlyke, het opzettelyke, van zulk eene onderneming hem niet wonderbaar, wanneer hy zich in woeste tyden, in bekrompene denkbeelden van het OPPERWEZEN, verplaatst vindt; en zich verbeeldt, waartoe niet de losbandige woede in ſtaat moet geweest zyn, toen zy nog de jeugdige reuzenkracht van het eerſte menschdom te baat had.

Intusſchen lag daar het *Paradys*, met zyne ongenaakbare bergen, voor het oog van 't goddelooze menschdom. Was het niet natuurlyk, dat in het hart der boosheid de wensch gevormd werd, om de geheimenis, die daarachter ſchool, te ontdekken: zoo al niet, om de vrucht van den *boom des* LEVENS te ſmaken, welker genot haren bezitteren de ONSTERFLYKHEID beloofde? — Dit was eene onderneming, juist naar den ſmaak van de opperhoofden der balddadigheid. Onverdragelyk was hun het denkbeeld: daar is *meer* wellust en overvloed *dan* gy geniet! daar ligt het, achter die bergen, maar gy zyt 'er van uitgeſloten! Welaan dan! die bergen beklommen!

men! — Het is waar, de onderneming was hoogst gevaarlyk; maar weten wy dan niet, dat het gevaar juist het lokaas der roekeloosheid zy? GOD had het verboden: — zyne Dienaars hielden de wacht op die bergen: — maar zy verblydden zich, misschien, gelegenheid te hebben om GOD te *trotséren*. Had GOD hunnen vader en hen niet verjaagd? en moesten zulke machtige schepsels, zulke geweldenaars, zich laten verbannen? door dwang laten verjagen? — Neen! daar bieden zich opperhoofden aan: uit de balddadigen de allerbalddadigsten; uit de roekeloozen de allerroekeloosten, wagen de onderneming: — zy stygen het gebergte op: maar, door de hand der ALMACHT nedergeblikfemd, storten zy dood tegen de aarde. — Is zulk een hemelstorm niet natuurlyk? niet *karakteristik* voor die eerste dagen der gruwelen? Is die wel zoo ongerymd, als de *fabel* der *Titanen*; hoeveel gelykheid zy anders met dezelve hebben moge?

Ten vyfden: ik verbeelde my dat de naam NEPHILIM (נפלים) aan dit gevoelen eenige kracht en waarschynlykheid

bybrengt. Alle taalkundigen ſtemmen toe, dat deze naam zyne beteekenis heeft: maar, om eenige gepaste beduidenis aan dit woord hier ter plaats te geven, zyn zy gedwongen, *of* om de beginſels der taalkunde te verlaten, *of* om tot gewrongene uitleggingen en losſe gisſingen, over een anders in de Schrift zoo bekend woord, toevlucht te nemen. Het woord beteekent eigenlyk *neêrgeſtorten, neêrgeploften:* — en, hoe zeer deze beteekenis met hunnen gewaagden, maar mislukten, *Paradys*ſtorm overeenkome, ziet ieder klaar genoeg.

Eindelyk: uit deze opvatting kan het geduchte, maar zonderlinge, verſchynſel van eenen *algemeenen* ZONDVLOED, van geſtrengheid zonder langmoedigheid, in GODS waereldbeſtuur, genoegſaam worden opgelost. Eene misdaad van dien aard, en aan welke waarſchynlyk het gantſche *gros* des menschdoms medeplichtig was geweest; ſchoon ook ſlechts weinigen de voorgangers der onderneming geweest waren; konde op geene andere wys, dan door eene geheele verwoesting, geſtraft worden. Daarenboven,

ven, 'er moesten geene dergelyke roekeloosheden meer gepleegd worden: — het gezicht der volgende geſlachten moest worden afgetrokken van woningen, waarbinnen zy toch niet mochten treden; en van welker verſchiet de beſchouwing hun niet dan nadeelig wezen kon! Door den zondvloed nu werd de gedaante der aarde veranderd, en het gewest der onſchuld (volgens ſommigen) verwoest; maar altans zeker voor het menschdom geheel verborgen. GOD wilde de gantſche *aarde* bevolken: en daar moest geene zoo machtige hinderpaal voor de verſpreiding der menſchen wezen, als het gezicht der *Paradys*ſtreken was. GOD had, in de *oude waereld*, dezen hinderpaal willen wegnemen door den vloek over KAÏN: maar dit oogmerk was verydeld, en moest nu op eene andere wys worden uitgevoerd. *Ten laatſten* verdient het onze opmerking: dat GOD, na den ZONDVLOED, aan NOACH beloofde en verzegelde: dat Hy, voortaan, den aardbodem niet meer vervloeken; en al het levende niet meer ſlaan zoude, om der menſchen wil: en dat wel,

ofschoon (gelyk in vorige dagen) *het gedichtsel hunner harten boos ware van hunne jeugd aan.* GEN. VIII: 21. GOD handelt niet naar menschelyke eigenzinnigheden; nu straffende, en dan weder verschoonende. Wy mogen dus vryelyk besluiten: dat de misdaad, waarom de zondvloed over den aardbodem eigenlyk gekomen was, na denzelven niet meer mogelyk zoude zyn: en dat GOD daarom ook zulk een middel van strafoefening niet meer zoude noodig hebben. Hiervan nu weet ik geene verklaring of oplossing, buiten myn opgegeven gevoelen, 't gene ik meen genoegsaam van den blaam der ongerymdheid vrygesproken, en tot eenige waarschynlykheid gebracht te hebben.

II. Maar ik geloof nog verder te kunnen gaan, en in één der gedenkstukken van *Hebreeusche Poësie* een spoor gevonden te hebben van zoodanig eene voormalige onderneming en opstand tegen GOD. Te weten in het *Profetisch triumflied* van JESAIAS, op den val van den Koning van *Babylon:* JESAIA XIV.

Daar

Daar wordt, van het 9de tot het 15de *vers*, de intrede van den geſneuvelden *Babyloniſchen* Vorst in het ryk der dooden op eene dichterlyke wys beſchreven. JESAIA'S verhevene verbeeldingskracht doet geſtorvene geweldenaren van hunne onderaardſche zetels opſtaan, om hunnen nieuwen nabuur, met ſchimp en beſpotting, te begroeten.

Laat my hunne woorden hiernevens voegen:

„ *Zoo zyt gy dan ook te ſchande als wy!*
„ *Gy, die ons gelyk waart:*
„ *Neêrgeworpen in het doodenryk is uwe*
„ *pracht, uwer luiten geklank!*
„ *Wormen zyn uw bed; — en maden*
„ *uw dekſel!*
„ *Hoe zyt gy neêrgeſtort uit den Hemel,*
„ *morgenſter, zone des dageraads!*
„ *Neêrgehouwen ter aarde, gy volksty-*
„ *ran!*
„ *Immers zeide gy in uw hart: — ten*
„ *Hemel wil ik opklimmen:*
„ *Hoog, tot de ſtarren* GODS, *verheffen*
„ *myn' zetel: —*
„ *Myn troon zal zyn op den berg der*
„ *ſamenkomst; op de wanden der ge-*

„ *heimenis* (of *diep in het ontoegan-*
„ *kelyke*): —
„ *Ik wil ſtygen op de hoogtens der wol-*
„ *ken:*
„ *Ik zal gelyk worden den* ALLERHOOG-
„ *STEN!* —
„ *En, nu, zyt gy neêrgeworpen in het doo-*
„ *denryk: in deszelfs diepſte ſpelonk!*

Deze zonderlinge woorden verdienen alle onze aandacht. Wy vinden hier uitdrukkelyk gewag gemaakt van eene ſoort van HEMELSTORM. De *Babyloniſche* Vorst ſtond GOD naar de kroon, en *wilde* HEM *gelyk worden*; — tot dat einde *wilde hy ten hemel opklimmen: hoogtens der wolken* (dat is, bergen, wier kruinen in de wolken raakten) *beſtygen:* dan *op den berg der ſamenkomst boven de ſterren* GODS *zyn' zetel vestigen*; en beheerſchen *het ryk der geheimenis.* Laten zulke dingen zich zeggen, zonder eenigen *hiſtoriſchen* grond der oude overlevering?

Het is waar: JESAIAS ſpreekt als Dichter: hy ſpreekt by vergrooting: — en wy moeten zyne woorden niet naar de letter toepaſſen. Want, wat dan ook de *reuzen* geweest zyn: de *Baby-*

lo-

loniſche Koning was zeker geen *hemelbeſtormer.* — Maar, hy kon echter een opzet gekoesterd, eene onderneming gewaagd hebben, die met de balddadigheid der *reuzen* mocht vergeleken worden: en (in dien zin) is JESAIA'S dichterlyk ſchildery edel en verheven. Doch heeft 'er nooit een dergelyke *godenſtryd* plaats gehad: is dit enkel eene vergrootende beſchryving van de krygstoerusting eenes *Babyloniſchen* Konings tegen *Jeruſalem*, zonder eenigen anderen grond in de oude geſchiedenis: — dan ontmoeten wy hier, in plaats van verhevenheid, een' bykans ydelen ophef; een voorbeeld van gezwollenheid van ſtyl, waarvan ik geen tweede kén in den gantſchen omtrek der *Hebreeuſche Poëſie.*

Wil men dan het ware oogpunt treffen, waaruit deze woorden van den verhevenſten der *Profeten* moeten beſchouwd worden: dan moet men misſchien het gevoelen aannemen, dat ik opgegeven heb. Men verbeelde zich, dat 'er eens eene onderneming van *menſchen* tegen de OPPERMACHT van GOD; eene ſoort van *hemelſtorm*, hebbe plaats gehad: JESAIAS, een *Israëlit*,

lit, die zyne *nationale* waarde, en de geduchtheid van JEHOVA den *Lands-GOD* gevoelde: - deze JESAIAS ſpreekt, of doet anderen ſpreken, van eenen *koning*, die de heilige *ſtad* vermeesteren, den *berg* van GODS *heiligheid* beklimmen, en de *heerlykheid* des HEEREN ontluisteren wilde: — hy zoekt eene vergelyking voor deze vermetele onderneming; en vindt die nergens, dan in de roekelooze woede dier oude *reuzen*, die den zetel der Goddelyke geheimenis wilden innemen: — hy doet hem voorkomen, als in ſnoodheid en opzet aan dit goddelooze rot gelyk, en nu één lot met hen deelachtig: *neêrgeſtort uit den hemel!* Dus behoudt men de *poëtiſche* zinnebeeldige en vergrootende taal; en men ſchryft hem nochtans geen winderig *non ſenſe* toe: waarvan men altyd de *Israëlitiſche* dichters met vrymoedigheid kan vry verklaren.

Niet alleen zyn in deze redevoering opmerkelyk de uitdrukkingen: *opklimmen ten hemel: — uit den hemel nedervallen: — klimmen boven de hoogtens der wolken:* dat is, die tot de wolken reiken: — men zou dezelven,

zoo

zoo men wilde, uit den *Babyloniſchen* torenbouw nog *kunnen* verklaren: — maar in 't byzonder dezen: *myn troon zal zyn op den berg der ſamenkomſt.*

Om hier *alleen*, en *in den eerſten zin*, te denken aan het niet zeer verhevene *Sion*; en dit, tusſchen de ſtarren GODS en de hoogtens der wolken, in te plaatſen, is niet zeer oordeelkundig. Met andere geleerden den *noorderpoolas* hier in te brengen, is willekeurig; en ſtrydig met den aard van de uitdrukkingen. De *berg der ſamenkomſt* is geen vreemd wezen in de *Oosterſche* dichtkunde. Men kent in dezelve zulk eenen berg, waar allerlei *geniën* en godengeſtaltens verzamelen: — waar (volgens EZECHIEL XXVIII.) de *Elohim* wonen, en de *Cherubs* wandelen in het midden van vurige ſteenen: te weten die *Cherubim*, die tot dekking van *Eden*, GODS hof, aldaar geplaatst zyn: zie *het* 13*de* *en* 14*de* *vers* dier boven alle verbeelding ſtoute Godsſpraak. Men ziet dus, wat de berg der ſamenkomst by JESAIAS zy: niets anders dan het *Paradys*gebergte! — men ziet, hoe hy tot het beeld van den dich-

dichter behoore, en de ziel zy der balddadige onderneming, waarby die van den *Babyloniſchen* Koning wordt vergeleken!

By deze uitdrukking: *op den berg der ſamenkomſt:* wordt nog eene andere gevoegd, die in onze vertaling luidt: *"aan de zyden van het noorden"*. Ik zet dit over, en dus word het veel verſtaanbaarder: *op de wanden der geheimenis:* — of zoo men liever wil: *diep in het ontoegankelyke:* — en beide deze vertalingen, inzonderheid de laatſte, ben ik bereid voor taalkundigen te verdedigen. Dat zy myne opvatting bevestigen, behoef ik niet aan te toonen.

Ik heb gezegd, dat JESAIAS deze aanſpraak aan geſtorvene geweldenaren in den mond legt: — dat hy dezen doet zeggen: dat de Koning van *Babel*, die trotſche hemelbeſtormer, hun *gelyk* was GEWEEST, en nu weder *gelyk* was GEWORDEN. Het is derhalve van belang te onderzoeken, hoe JESAIAS deze perſoonen beſchryft, die OOK *hemelbeſtormers* moeten geweest zyn. Hy noemt hen vs. 9. *dooden: alle de bokken der aarde: die de Koningen der heidenen van hunne troonen doen*

doen opſtaan (a). Voor DOODEN ſtaat in den grond*text* een woord, dat eigenlyk en meestal REUZEN beteekent: — ſtraks zal ik pogen waarſchynlyk te maken, dat men, ook hier ter plaats, deze beteekenis moet houden: — nu moet ik een' oogenblik ſtilſtaan by de benaming *bokken der aarde.* Ieder meent deze woorden genoegſaam toegelicht te hebben, wanneer hy gezegd heeft: dat *bokken der aarde* beteekene *vorſten, voorgangers*; dewyl gewoonlyk de bokken vóór de kudde heen gingen: en dat zy dus voorkomen by ZACHARIAS *X. vs.* 3. — doch men vergeet hierby, dat hier van groote geweldenaars geſproken worde; even roekeloos, als de geſneuvelde Koning van *Babylon:* en dat het, in een zoo ryk en *majeſtueus* LIED, veel te arm en krachteloos zyn zoude, dezen alleen *vorſten* of *voorgangers* te noemen. By ZACHARIAS komen ook de *bokken* in 't geheel niet voor als machtige vorſten; maar als een' graad minder dan de HERDERS; als de oudſten

(a) Zoo vertalen de *LXX.* de laatſte dezer woorden, en hunne overzetting is hier, taalkundig, even goed als de onze.

ſten des volks: en om van dezen, hier ter plaats, geweldige dwingelanden te maken, is geene goede *analogie*. Wil men de plaats van ZACHARIAS hier toepaſſelyk maken, dan verſta men door BOKKEN *der aarde*, de OUDSTEN *of* VOORGANGERS *der aarde*; die van de oude waereld: gelyk men met recht *voorgangers* der aarde noemen konde, die *vóór* den *zondvloed* leefden.

Doch *bokken der aarde* is hier zekerlyk een ſchendnaam: gelyk zy ook by EZECHIEL, en in het *N. Teſtament*, godlooze menſchen aanduiden, die een gantsch geſlacht weten te bederven. De *Hebreeuſche* benaming van een' *bok* drukt deszelfs gantſche geaardheid uit. Zy behelst in zich de beteekenis van *onmatigen wellust*, en van *balddadigen*, *roekeloozen*, *euvelmoed* (b). En dit is juist het *karakter* der oude *reuzen*; en de gedaante, waarin zy ons, by de gewyde en ongewyde ſchryveren, worden voorgeſteld. Het wordt hierdoor waarſchynlyk, dat JESAIAS in de daad die oude *dwingelanden* bedoele, die als *hemelbe-*

(b) עתודים de *kwade* beteekenis van het gene GEN. VI: 4. genoemd word גברים

beſtormers bekend waren: en de volgende uitdrukking bevestigt dit: ZY *zyn het*, DIE *de Koningen der heidenen van hunne troonen deden opſtaan:* die geweldenaars der *oude waereld* zyn nu nog de dwingelanden van het *doodenryk:* — op hunnen wenk ſtaan alle ontzielde koningen van hunne onderaardſche zetels op: — gedwongen begeven zy zich in het gevolg hunner *tyrannen*, om een' nieuw aangekomen' *geweldenaar* te begroeten, met hoon en ſchimp.

Doch de zaak is op éénmaal beſlist, zoo men bewyzen kan: dat het woord, door DOODEN vertaald, niet alleen REUZEN beteekenen *kan* en *dikwerf beteekent*; maar dat ook deze beteekenis in *zulk* een *verband* en *betrekking*, als hier ter plaats, door andere *bybeltexten* gewettigd wordt.

Ten dien einde merk ik het volgende aan:

Voorceerst: het woord, dat wy hier vinden, *REPHAIM* רפאים (ſchoon niet hetzelfde, als dat in GENESIS gebruikt word, *NEPHILIM* נפלים) is echter blykbaar van dezelfde beteekenis. Men zie NUM. XIII. *vs.* 33. waar de *Kana-*

ni-

nitiſche REUZEN, de eigenlyke REPHAIM, NEPHILIM genoemd worden. — Het is waarſchynlyk, dat het oude woord *NEPHILIM* by de komst van *Israël* in *Kanaän* eerst verouderd, en voorts geheel in onbruik, ja byna onbekend, geraakt zy, toen men het met den, in *Fenicië* en op de grenzen, zoo algemeen aangenomen' geſlachtnaam *REPHAIM* verwisſeld heeft.

Ten tweeden: gelyk niemand zal ontkennen, dat de beteekenis REUZEN de eigenlyke en gemeenſte zy van het woord *REPHAIM*, zoo wil ik ook gaarne toegeven, dat het eenigemalen *dooden, ſchimmen uit het ſchaduwryk*, te kennen geeft; en zelfs zoude ik niet eens het gevoelen van den grooten taalkenner A. SCHULTENS willen verdedigen, die door *Rephaim* overal de *ſchimmen der verdoemden* verſtaan wil hebben. De denkbeelden van *reuzen* en *ſchimmen* zyn zoo verſchillende niet, als zy in den eerſten opſlag ſchynen. De *ſchimmen* op den wand, of de verlengde *ſchaduwen* van den avond, zyn in de daad *reuzen*geſtaltens: het verwondert my zelfs, dat dit denkbeeld den *Hebreeuſchen ety-*

mo-

mologiſten, die met dit woord verlegen zyn, niet in het hoofd gekomen zy. Over deze twee beteekenisſen van REUZEN en *dooden* is derhalve geen verſchil: maar, of het woord die twee beteekenisſen ſomwylen vereenige, en *doode reuzen*; *reuzen uit het doodenryk*; te kennen geve? dit zoude twyfelachtig kunnen ſchynen: — doch, indien ik ook dit bewyzen kan, zal men gaarne deze dubbele beteekenis aan onzen JESAIAS willen verleenen: dewyl zy nergens beter kan te pas komen dan hier.

Dit nu meen ik *ten derden* te kunnen bewyzen, en met twee onbetwistbare plaatſen bevestigen.

De eerſte is SPREUK. XXI. vs. 16. "*Een mensch, die van den weg des verſtands afdwaalt, zal in de* GEMEENTE „ *der* DOODEN (*REPHAIM*) *rusten*". Wil dit zeggen, dat een zedenlooze dwaas ſterven zal? dan is de *zin* zeer krachteloos! — *of* dat hy ſchielyk ſterven zal, en zynen dood verhaast? dan is de *uitdrukking* niet goed, en niets minder dan *ſententieus!* Maar, verſtaat men door *REPHAIM* hier de *oude*

REUZEN; die (in de *Hebreeuſche poëſie*) zelfs nog onder de aarde hun ryk, hunne onderdanen, hunne *gemeente*, hebben, die zy als *tyrannen* beheerſchen: — dan is de *zin* krachtig, en heeft die fraaije eigenſchap eener *puntſpreuk*; de fyne en bedekte *alluſie* op de oude geſchiedenis.

"Die van den weg der deugd af-
„ dwaalt, zal niet ſlechts OP *aarde*
„ geen rust hebben; maar ook niet IN
„ *het toekomende*: — wanneer hy rusten
„ zal in het *graf*, zal hy zich vinden
„ by die oude rustelooze gewelde-
„ naren, en behooren tot hun on-
„ deraardsch koningryk: — hy zal
„ rampzalig zyn *met* en *onder* hen"!

Nog ſterker ſpreekt de tweede plaats, die wy vinden JOB XXVI: 5. waar onze Nederduitſche vertaling byna onverſtaanbaar is: "*de* DOODEN *zul-*
„ *len geboren worden van onder de wa-*
„ *teren, en hare bewoners*". Wy moeten ten minſten lezen, *de dooden krimpen voor hem weg:* want hetzelfde *Hebreeuſche* woord (dat *baren, geboren worden*, beduidt) beteekent ook *bangensweeën gevoelen; wegkrimpen met den angst*

angst eener barende vrouwe. Maar nog zekerder moeten wy het woord DOODEN (*REPHAIM*), zoo wy eenigsins JOB's oogmerk willen treffen, door REUZEN vertalen. De *LXX.* hebben hier γιγαντες: en de *Griekſche* overzetter SYMMACHUS, beide op deze, en de aangehaalde plaats uit de SPREUKEN, Θεομαχοι: *Godbeſtryders.* JOB wil eene allerſterkſte teekening geven van GODS macht en grootheid: waarvan het oogmerk is, om eene even voorgaande ſchildery van GODS MAJESTEIT, door *Bildad* gegeven, ver te overtreffen. Hy begint met het doodenryk, en zegt: "*zelfs de* REUZEN, „ de *tyrannen* der onderaardſche wae„ reld, *krimpen voor hem weg met den* „ *angst eener barende vrouwe*"! In dezen aanhef heerscht het ſtoutſte en verhevenſte gevoelen: dit merkt zelfs de koelzinnigſte lezer: — doch een aandachtige merk tevens, dat dit ſtoute byna geheel afhange van het woord REUZEN.

En deze zin word nog duidelyker bepaald door het byvoegſel *van onder*

de wateren: want hier worden wy terſtond gewezen op de wateren van den zondvloed, waaronder deze geweldenaars begraven liggen; waarmede zy weggeſleept waren naar het hart der aarde, toen deze wateren de oppervlakte des aardbodems weder verlieten. "Voor GODS aangezicht krimpen, in het hart der aarde, de oude „ *reuzen* weg, van onder de wateren „ des grooten afgronds, die eens de „ aarde hebben overdekt: zy, zoo „ wel als hunne medebewoners, hunne geburen en onderdanen, hunne *gemeente* in dit doodenryk"!

Het is dan ontwyfelbaar, dat het woord *REPHAIM* niet ſlechts in 't algemeen SCHIMMEN *uit het doodenryk*; of meer byzonder SCHIMMEN *der verdoemden:* maar dat het ook allerbyzonderst de SCHIMMEN *der oude* REUZEN beteekene. En indien dit waar is, zal men my lichtelyk toeſtemmen, dat die beteekenis ter dezer plaats by JESAIAS het allerbeste vleit: en dat de aanſpraak tot den Koning van *Babylon* aan geene perſoonen beter kan in den mond gelegd worden, dan aan de beruch-

ruchte geweldenaren der oude waereld.

Laat my tot een beſluit komen! — Zyn het deze *perſonaadjes*, die by JESAIAS het woord voeren: zeggen zy, dat de geſneuvelde Vorst *hun* gelyk was geweest; terwyl zy ſpreken van een' *hemelſtorm*, een beſtygen van den *berg der ſamenkomst?* dan meen ik hieruit te mogen opmaken, dat de ongenoemde, maar afgryſelyke, misdaad der *oude* REUZEN eene ſoort van kryg tegen GOD geweest zy, zoo ver die konde plaats hebben: te weten, eene poging om het *Paradys* te herwinnen; en de verſchrikkelyke hoogtens te beſtygen, die het van hunne woningen afzonderden.

Ik meen, dat wy hier een niet onduidelyk ſpoor dier vermetele onderneming ontdekken; gelyk ook van derzelver uitſlag: — dat zy door de ALMACHT, als het ware, uit den *hemel* werden nedergeſtort, en van hier hunnen naam *NEPHILIM*, NEDERGEPLOFTEN, verkregen hebben by het nageſlacht: — eindelyk, dat hieruit de

bekende HEMELSTORM in de Fabelgeſchiedenis *moet* en *kan* opgehelderd worden!

En dit was het oogmerk dezer kleine bydrage tot de GEWYDE *letterkunde*.

AAN-

AANHANGSEL

TOT DE

NIEUWE HANDLEIDING

OM DEN *LOGARITHMUS* VOOR EENIG GEGEVEN GETAL NAAUKEURIG TE VINDEN TOT *VEERTIEN* LETTEREN BOVEN DEN *INDEX*:

DOOR

Mr *K. K. REITZ.*

§ 29. By de *voorgaande* VERHANDELING (geplaatst in het *XI. Deel der* WERKEN *van dit* GENOOTSCHAP, *bl.* 423—454.) en waarop deze tot *vervolg* dient, deed ik toezegging, om nader, zoowel de *gronden* der toen opgegevene NIEUWE *behandeling*; als de *redenen* van de *onvoldoendheid* der GEWONE *manier*, te zullen mededeelen: — gelyk ook, om by die gelegenheid aan te wyzen, hoe van diezelfde *verbetering* gebruik konde worden

den gemaakt, ter naaukeuriger berekening van de hoekmaten of *ſinus*; mitsgaders tot vinding van de natuurlyke getallen voor gegevene *logarithmi*, tot veertien talletteren. Thans voldoe ik aan beide die beloften, door gemeenmaking van dit AANHANGSEL.

§ 30. Hieromtrent zal ik die orde houden: dat by eene *eerſte* AFDEELING (van § 31. tot § 42.) aangetoond worden de REDENEN, *waarom* de *gewone* manier der berekening van gevraagde kunsttallen niet in allen opzichte *voldoende* KUNNE zyn; en dus *gebrekkig* MOETE wezen: by welke gelegenheid de middelen ter verbetering, als van zelve, onder 't oog zullen komen: — terwyl ik, in de *tweede* AFDEELING, (§ 43—§ 60.) een weinig nader denke voor te dragen, den aard en oorſprong der *verbeterde* manier, te voren by my opgegeven. — De *derde* AFDEELING (in § 61—§ 70.) zal het gebruik doen zien van die handelwys, om de hoekmaten, zoo in natuurlyke getallen, als in *logarithmi*, naaukeuriger dan anders te berekenen. — Ein-

de-

delyk ſchikke ik de *vierde* AFDEELING (van § 71—§ 80.) om den weg aan te wyzen, langs welken men (insgelyks door voorafgaande verbetering der *eerſte verſchillen*) voor alle opgegevene *logarithmi* het daartoe behoorende natuurlyke getal vinden kunne, zelfs tot 14. letteren.

EERSTE AFDEELING.

De onvoldoendheid der GEWONE *wys om den* LOGARITHMUS *voor een gegeven getal te vinden, aangetoond.*

§ 31. Hiertoe is alleen noodig, dat ik het kortelyk opgegevene in § 7. der voorgaande *Verhandeling* (*bl.* 431.) alsnu een weinig breeder verklare.

De *gewone* berekening toch berust op eene vooronderſtelling, dat de *logarithmi* der deeltjens, welken men begeert in te voegen tuſſchen de kunsttallen voor n en $n + 1$ (die wy eens vooral L en $L + A$ zullen noemen) even als in de natuurlyke getallen een' *arithmetiſchen* voortgang houden: zoodat men het verſchil der beide *logarithmen*

thmen, of A, ſlechts behoeve te deelen door den noemer der in te lasſchen *proportionélen*; vermeenigende vervolgens dien *quotient* met den teller der breuk.

§ 32. By voorbeeld. Indien men tusſchen n en $n + 1$ negen evenvéráfſtaande getallen (*numeri aequidiſtantes*) wil invoegen; en dus de kunsttallen begeert voor $n + \frac{1}{10} : n + \frac{2}{10} : n + \frac{3}{10}$ enz. tot $n + \frac{9}{10}$: wil men, dat het verſchil A gedeeld worde door 10 — want de afſtand tusſchen de getallen n en $n + 1$. is nu in tienen verdeeld.

Om dan het kunsttal voor $n + \frac{1}{10}$ te vinden, voegt men $\frac{1}{10} A$ by L. Dat voor $n + \frac{3}{10}$ oordeelt men te beſtaan uit L en tweemalen dat tiende van A (of $L + \frac{2}{10} A$) enz. Zulks de *logar.* voor $n + \frac{9}{10}$ zoude zyn $L + \frac{9}{10} A$.

Dus verkrygt men, naar die rekening, in orde deze kunsttallen: $(n + \frac{1}{10}) L + \frac{1}{10} A$: $(n + \frac{2}{10}) L + \frac{2}{10} A$: $(n + \frac{3}{10}) L + \frac{3}{10} A$: $(n + \frac{4}{10}) L + \frac{4}{10} A$ enz. tot $(n + \frac{10}{10}$ of $n + 1) L + \frac{10}{10} A$ dat is $L + A$: alle welken onderling, zoo wel als hunne natuurlyke getallen, evenvér van elkander ſtaan; en dus eene telkundige

reeks

reeks opleveren, welker termen t'elkens een verſchil geven van $\frac{1}{10} A$.

§ 33. Dat evenwel die vooronderſtelling handtastelyk mis zy, moet aanſtonds blyken: zoo men ſlechts op 't oog houdt, dat het verſchil tusſchen twee kunsttallen in de daad zelf een kunsttal zy; en wel van eene oneigenlyke *breuk:* (dat is, die grooter is dan de éénheid:) ontſtaande uit de deeling van het grootſte der gegevene getallen door het kleinere.

§ 34. Stel eens (om door een voorbeeld meerdere duidelykheid te geven) dat $n = 5$ zy; en dus $n + 1 = 6$. tusſchen welken men negen gelykſtaande deeltjes wil voegen: namelyk $5\frac{1}{10}$, $5\frac{2}{10}$, $5\frac{3}{10}$, enz. tot $5\frac{9}{10}$. Nu zal het verſchil tusſchen de *logarithmi* voor 5 (of 5:0) en 5:1 juist het kunsttal wezen van $\frac{51}{50} = 1\frac{1}{50}$. Dat tusſchen 5:1 en 5:2 = *log.* $\frac{52}{51}$ of $1\frac{1}{51}$. Tusſchen 5:2 en 5:3 is 't verſchil gelyk aan den *logar.* voor $\frac{53}{52} = 1\frac{1}{52}$ enz.

Maar, gelyk het zeker is, dat $1\frac{1}{50}$ grooter zy dan $1\frac{1}{51}$: dit wederom meerder

der dan $1\frac{1}{52}$ enz. even zoo moet ook noodwendig de *logarithmus* van dien eerſten breuk (of de *differentie* tuſſchen 50 en 51) grooter zyn, dan die van den tweeden (of 't verſchil voor 51 en 52): deze insgelyks grooter dan het kunsttal des derden (of *diff.* 52 en 53): enz. naardien de *logarithmi* telkens met de natuurlyke getallen, offchoon in eene andere evenredigheid, in waarde ryzen of dalen.

§ 35. Hieruit blykt dan ook van zelve, (en dit was het andere lid der bevorens by my opgegevene reden,) dat deze verſchillen eene ſoort van *afnemende wiskundige reeks* vertoonen: welker termen bygevolg met geene mogelykheid van *gelyke* waarde KUNNEN zyn; maar in den aanvang het *grootſte* MOETEN wezen, en van tyd tot tyd verkleinen. Dierhalve begrypt men ook aanſtonds, dat het verſchil der kunsttallen voor n en $n + \frac{1}{10}$ niet ſlechts zy $\frac{1}{10} A$: maar nog iets daarboven. Dat tuſſchen $n + \frac{1}{10}$ en $n + \frac{2}{10}$ is wederom meer dan $\frac{1}{10} A$: doch niet zooveel als in 't voorgaande: — en

dus

dus t'elkens in 't vervolg altyd minder: zoodat na $1 + \frac{5}{10}$ de eerſte verſchillen reeds beneden $\frac{1}{10}$ *A* worden [*a*].

§ 36. Met andere woorden: de *eerſte* verſchillen hebben gedurig wederom (zoogenoemde) *tweede* verſchillen: die insgelyks aan elkanderen niet gelyk zyn; maar gelegenheid geven tot *derde* verſchillen: — ja, hoe meer men de *logarithmiſche* X^e breuk (of de getallen achter den merkletter ſtaande) begeert uit te ſtrekken; zoo veel meer gelegenheid bekomt men voor *vierde*, *vyfde*, en volgende *differentien*.

Nu ziet men duidelyk, dat het verzuim dier *tweede*, alsmede (daar 't noodig zy) van de *derde* of volgende verſchillen: en bygevolg het niet mederekenen van 't gene elk eerſte verſchil metterdaad grooter is dan $\frac{1}{10}$ *A*: juist veroorzaken moete, dat de kunsttallen, volgens den gewonen weg gevonden wordende, *ſlechts* voor een *zeker getal* letteren NAAUKEURIG zyn;

[*a*] Om dit, met een' opſlag van het oog, te vatten: zie men ſlechts in het *tafeltje*, hierachter § 45. voorgeſteld: of dat in § 50. *kolom T.*

zyn; maar *over 't geheel genomen* noodwendig TE KLEIN moeten wezen.

§ 37. Om nu te bepalen, hoevér zoodanig gevonden kunsttal voldoende zal zyn? merke men vooraf aan: dat, gelyk het *eerſte* verſchil der *logarithmi* voor n en $n + \frac{1}{10}$ (dat ik a zal noemen) iets meer is dan $\frac{1}{10}$ van A (of het 1e. verſchil tusſchen n en $n + 1$) — zoo ook het *tweede* verſchil tusſchen n, $n + \frac{1}{10}$, en $n + \frac{2}{10}$ ('t gene ik b heet) iets grooter zal zyn, [*b*] dan $\frac{1}{100}$ van B (of het 2e. verſchil der *log.* voor n, $n + 1$, en $n + 2$.) Het 3e. verſchil c zal iets meer bedragen, dan $\frac{1}{1000}$ C. En zoo t'elkens by afdaling in tienen: namelyk $d = \frac{1}{10000} D + x$: vervolgens $e = \frac{1}{100000} E + y$: enz.

§ 38. Thans zal elk (zoo ik vertrouwe) al aanſtonds vatten: *eerst:* dat by verwaarloozing van de tweede *differ.* zooals in de gewone manier geſchiedt, het kunsttal niet verder juist kan

[*b*] Men vergelyke hiermede 't gene vervolgens in § 48. zal worden gezegd: als 't welke, voor zoo veel nood, tot opheldering van het hier geſtelde dienen kan.

kan wezen, dan tot op die letter, (ja zelfs, naaukeurig geſproken, nog ééne minder,) waarop het honderdſte gedeelte van het tweede verſchil *B* begint te werken.

§ 39. Men beſpeurt dus ook: *ten tweede:* dat het getal der letteren, welken voldoende zullen zyn, afhange van de plaats, alwaar de tweede *differentie* haren aanvang neemt. Deze nu kan gemakkelyk bepaald worden: zoodra men opmerkt, dat het *eerſte* verſchil DOORGAANS [*c*] beginne op de zooveelſte *cyfer* der *logarithmiſche* Xe breuk; en dat 'er bygevolg zoovéle nullen, min één, moeten voorondergeſteld

[*c*] Ik zeg *doorgaans:* want, ingevalle de voorſte letteren van het natuurlyke getal boven de 434 zyn, krygt de eerſte *differentie* der *logarithmi* reeds zoovéle nullen vóór zich, als het gegevene getal zelf letters heeft.

Ik houde het gezegde in deze §, kortheidshalve, zonder voorafgaand wiskundig betoog, voor eene bewezene waarheid. Twyfelt iemand echter daaraan, hy ſla ſlechts de eene of andere *logarithmus*tafel op, die van eerſte verſchillen voorzien is; het oog zal hem overtuigen: — hy trekke, waar hy wil, twee achtereenvolgende verſchillen van elkander: hy zal by ondervinding ontwaar worden, dat het tweede verſchil, volgens de hier gedane opgaaf, begint: en zoo wyders.

ſteld worden vooraf te gaan; als 'er talletteren zyn in het natuurlyke getal. Het *tweede* verſchil heeft nogmaals zoovéle nullen meer, en dus het dubbeltal, vóór zich. Het *derde* op nieu een gelyk getal nullen daarboven: — en zoo vervolgens.

§ 40. Wanneer men nu van het gegévene getal, welks *logarithmus* gezocht word, *vier* letteren (volgens § 5. der *Verhandeling*) affnydt, om als een heeltal te dienen; zal de eerſte *differentie* tusſchen de kunsttallen, voor dat heeltal en het naastvolgende, beginnen op de 4e; en het tweede verſchil op de 7e of 8e letter. Dus heeft $\frac{1}{100}$ daarvan reeds op de 9e of 10e letter invloed: en bygevolg zyn ſlechts de *acht* of *negen* eerſten naaukeurig.

§ 41. Indien 'er *vyf* letteren afgeſneden worden, heeft het eerſte verſchil 4; het tweede 8 of 9 nullen vóór zich: en $\frac{1}{100}$ hiervan werkt bereids op de 10e of 11e letter: zulks alleen *negen* of ten hoogſte *tien* der eerſten juist zyn: — even als te voren in § 7. was aangemerkt.

§ 42.

§ 42. Ik vleije my, dat niet alleen de *oorzaak*, waarom de *gewone* manier *onvoldoende* is, hieruit genoegſaam blykbaar zy geworden: het VERWAARLOOZEN namelyk der *tweede* verſchillen: — maar dat ook, evendaardoor, een oplettend Lezer lichtelyk zal bevat hebben, hoe het GEBRUIKMAKEN van die *tweede* verſchillen zoodanig *gebrek* verhelpe: — en hiertoe ſtrekt juist de *verbeterde* handelwys.

TWEEDE AFDEELING.

De oorſprong en gronden der VERBETERDE *handelwys opgegeven.*

§ 43. Men herinnere zich, hieromtrent, het gezegde in § 3. der *Verhandeling*: dat die verbeterde manier te houden ware voor eene ontwikkeling en toepaſſing van een' regel, door BRIGGS, in het *voorwerk* zyner *logarithmiſche tafelen*, (onder den naam van *Arithmetica logarithmica* bekend,) *Cap. XII. pag.* 24—26. opgegeven, om de *logarithmi* voor de negen ge-

lykafſtaande natuurlyke [*d*] getallen tuſſchen n en $n + 1$ naaukeurig te vinden tot 14 letteren: — en zulks, zoowél voor allen naar orde achter elkanderen; (welk gedeelte wy voor het tegenwoordige eigenlyk op 't oog hebben;) als voor één van allen op zich zelve, naar believen.

§ 44. Ik diene dus, in de eerſte plaats, dien regel voor te ſtellen: welke hierop uitkomt.

"Neem het verſchil der *logarithmi* „ van twee getallen n en $n + 1$: bene„ vens het middelbare tweede ver„ ſchil: dat is (gelyk wy hiervoren „ meermalen zagen) de helft der ſom „ van de *differentien* tuſſchen het ge„ mel-

[*d*] In de *Franſche* vertaling (door VLACQ te *Gouda* uitgegeven in 't jaar 1628.) is, zoowel dit *XIIe*, als het volgende *XIIIe Hoofdſtuk*, uitgelaten: waarſchynlyk, om dat zy tot het plan, volgens 't welke de *tafelen* alleen tot 10 letteren werden uitgewerkt, en op dien voet de ontbrekende 70000 kunsttallen waren ingevuld, niet zoozeer noodig konden gerekend worden. Evenwel beklaagde BRIGGS zich ſterk, over die en andere verminkingen, in het *voorwerk* zyner *trigonometriſche tafelen*, of de bekende *Trigonometria Britannica* (onder het opzicht van VLACQ zelve gedrukt te *Gouda*: 1633.) *Cap. XII. pag.* 37.

„ melde eerſte verſchil, [*e*] met het
„ naastvoorgaande en naastvolgen-
„ de.

„ Vervolgens *multiplicére* men dat
„ middelbare verſchil, naar
„ orde, met de getallen in
„ het nevensſtaande *tafeltje*
„ vervat.

45	by te voegen
35	
25	
15	
5	
5	af te trekken
15	
25	
35	
45	

„ Na de *drie* achterſte let-
„ ters der uitkomſten afge-
„ ſneden (en dus dezen door
„ 1000 gedeeld) te hebben,
„ moeten de VYF *eerſte* over-
„ ſchotten by $\frac{1}{10}$ der eerſte
„ *differentie* gevoegd; doch de VYF
„ *laatſten* daaraf getrokken worden.

„ Dan zullen, door deze nadere
„ uitkomſten, naar orde aangewezen
„ worden de achtereenvolgende ver-
„ ſchillen der *logarithmi*, voor alle de
„ 10 tusſchentallen van *n* af tot *n* + 1."

§ 45. Dus verre de regel van

[*e*] Dit is echter alleen noodig voor getallen beneden de 20000: om dat alsdan de derde *differentie* te-veel verwaarloosd zoude worden: (zie *hierboven* § 36. *en volg.*) — doch omtrent getallen boven de 90000. zullen de tweede *differentien* zelven der kunsttallen al aanſtonds nagenoeg gelyk zyn; en dus geen merkbaar derde verſchil opleveren.

BRIGGS. Zoo men nu, ingevolge daarvan, het *eerſte* verſchil tuſſchen n en $n + 1$ noemt A; en het middelbare *tweede* verſchil M: vertoonen zich de onderſcheidene EERSTE *differentien* voor de kunsttallen der negen tuſſchendeeltjes, naar orde, als in het volgende *tafeltje*.

tuſſchen	zyn de eerſte verſchillen	
n		
	$\frac{1}{10} A + \frac{45}{1000} M$	
$n + \frac{1}{10}$		
	$\frac{1}{10} A + \frac{35}{1000} M$	
$n + \frac{2}{10}$		
	$\frac{1}{10} A + \frac{25}{1000} M$	
$n + \frac{3}{10}$		
	$\frac{1}{10} A + \frac{15}{1000} M$	dus de *tweede* verſchillen overal $= \frac{1}{100} M$
$n + \frac{4}{10}$		
	$\frac{1}{10} A + \frac{5}{1000} M$	
$n + \frac{5}{10}$		
	$\frac{1}{10} A - \frac{5}{1000} M$	
$n + \frac{6}{10}$		
	$\frac{1}{10} A - \frac{15}{1000} M$	
$n + \frac{7}{10}$		
	$\frac{1}{10} A - \frac{25}{1000} M$	
$n + \frac{8}{10}$		
	$\frac{1}{10} A - \frac{35}{1000} M$	
$n + \frac{9}{10}$		
	$\frac{1}{10} A - \frac{45}{1000} M$	
$n + 1$		

§ 46. Dewyl nu die groote Wiskundige zich vergenoegt met de enkele opgave van den regel, en het bybrengen der noodige voorbeelden; zonder den oorſprong, of (zoo men wil) het bewys daarvan aldaar voor te dragen: — zal ik, alvorens dien regel op myne handelwys toe te paſſen, tot beter verſtand daarvan, het eene en andere laten voorafgaan, nopens de eigenſchappen, en betrekkingen op elkander, van de verſchillen der kunsttallen voor n en $n + 1$: en die voor hunne tusſchendeeltjes $n + \frac{1}{10}$, $n + \frac{2}{10}$ enz. — om dus op eene (mag ik zeggen) *mechaniſche* wyze, en als 't ware by *inductie*, of betoog [*f*] *a poſte-*

[*f*] Het wiskundige betoog *a priori* van dezen regel, zoo het gevergd werd, was anders niet moeilyk; als vloeijende van zelve voort uit de bekende oneindige reeks, door onze latere wiskundigen uitgedacht, om de *differentien* der kunsttallen, welken men tusſchen twee anderen wil invoegen, aan te wyzen: namelyk

$$(A + \frac{1-p}{2} B + \frac{1-p}{2} \times \frac{2-p}{3} C \text{ enz.}) p$$

waarin A, B, C, de *eerſte*, *tweede*, en *derde* verſchillen afbeelden, tusſchen de kunsttallen voor n, $n + 1$, $n + 2$, $n + 3$, enz. — terwyl p beteekent het *proportionéle* deel, of de afſtand in eene tiendebreuk

ſteriori, den regel van BRIGGS, door middel van een (naar goedvinden) aangenomen getal in plaats van *n:* en bygevolg in een bepaald voorſtel: te ontwikkelen en te verklaren; ten einde dezelve, zonder diepzinnig overdenken, door het enkele gezicht blykbaar worde.

§ 47. Men neme dan, uit BRIGGS *tafelen*, het eerſte verſchil *A* tuſſchen de *logarithmi* voor twee getallen (*n* en *n* + 1) boven de 9000. naar believen: — ſtel eens 9877 en 9878 — alsmede die der kunsttallen van het naastvoorgaande en naastvolgende getal, of 9876 en 9879 — voegende daarnevens hunne tweede verſchillen. Van de ſom dier laatſten neme men de helft, om eene

breuk tuſſchen het gegevene getal *n*, en datgene, waarvan men den *logar.* begeert: — en dus 1—*p* deszelfs *complement*.

Doch ik verkies zulks niet: *deels*, dewyl zoodanig betoog voor minkundigen misſchien niet genoegſaam duidelyk zoude zyn; *deels* en *voornamelyk*, om dat ik tevoren de nieuwe of verbeterde manier BEPAALDELYK heb opgegeven, als voortvloeijende *uit*, en ſteunende *op*, eenen regel van BRIGGS: — gelyk ik ook, in de daad, aan de voorgemelde oneindige reeks, by het opſtellen der Verhandeling, niet gedacht heb.

eene *differentia ſecunda media* te erlangen: noemende die *M.*

Insgelyks ſchryve men, alvorens, uit de *tafelen*, de eerſte verſchillen der *logarithmi* voor 10 *n* (hier derhalve 98770) en eenige volgenden; benevens hunne tweede *differentien:* die wy door *b* aanwyzen.

By voorbeeld:

	eerſte differ.	2e. *diff.*
9876		
	4,39725.0871	
$n = 9877$		44.5177
	4,39680.5694 *A*	
$n + 1 = 9878$		44.5090
	4,39636.0604	
9879		
		89.0267
		2
		44.5134 = *M*

	1e. *verſchill.*	2e. *verſch.*
$10\ n = 98770$		
	43970,0601 *a*	
98771		4452 *b*
	43969,6149	
98772		4452 *b*
	43969,1697	
98773		4451 *b*
	43968,7246	
98774		4451 *b*
	43968,2795	
98775		

§. 48. Wanneer men nu beide deze *tafeltjes* met elkander vergelykt, ziet men dadelyk: — niet alleen, dat de tweede verſchillen *b* nagenoeg gelyk zyn, namelyk tusſchen 4451, en 4452: (want de laatſte of 14e. letter is, in BRIGGS *tafelen*, meestal zwevende:) — maar ook dat *b* veilig gerekend moge worden op $\frac{1}{1000}$ van het middelbare verſchil *M*, zynde $4451\frac{1}{3}$.

Dierhalve, het eerſte verſchil tusſchen 98770 en 98771 noemende *a*: zal de volgende eerſte *differentie* tusſchen 98771 en 98772 wezen $a - \frac{1}{1000} M$: — die voor 98772 en 98773 $= a - \frac{2}{1000} M$: enz.

§ 49. Voorts is het zeker, dat de ſom van alle de eerſte verſchillen, die 'er vallen tusſchen de *logarithmi* van 10 *n* tot 10 *n* + 10 (hier 98770 en 98780) juist de *differentie* moete opleveren der kunsttallen voor 98770 en 98780. Maar dit verſchil (gelyk elk weet) is volmaakt hetzelfde met dat tusſchen de *logarithmen* voor *n* en *n* + 1 (of 9877 en 9878) 't gene wy in § 47. noemden *A*.

§ 50.

tot bladz. 553.

R	S	T	V	W	X
			tusſchen	zyn de verſchillen	of
$10n$					
$10n+1$	a	$\frac{1}{10}A+\frac{45}{1000}M$	n en $n+\frac{1}{10}$	$\frac{1}{10}A+\frac{45}{1000}M$	$(A+\frac{45}{100}M)\frac{1}{10}$
$10n+2$	$a-\frac{1}{100}M$	$\frac{1}{10}A+\frac{35}{1000}M$	n en $n+\frac{2}{10}$	$\frac{2}{10}A+\frac{80}{1000}M$	$(A+\frac{40}{100}M)\frac{2}{10}$
$10n+3$	$a-\frac{2}{100}M$	$\frac{1}{10}A+\frac{25}{1000}M$	n en $n+\frac{3}{10}$	$\frac{3}{10}A+\frac{105}{1000}M$	$(A+\frac{15}{100}M)\frac{3}{10}$
$10n+4$	$a-\frac{3}{100}M$	$\frac{1}{10}A+\frac{15}{1000}M$	n en $n+\frac{4}{10}$	$\frac{4}{10}A+\frac{120}{1000}M$	$(A+\frac{10}{100}M)\frac{4}{10}$
$10n+5$	$a-\frac{4}{100}M$	$\frac{1}{10}A+\frac{5}{1000}M$	n en $n+\frac{5}{10}$	$\frac{5}{10}A+\frac{125}{1000}M$	$(A+\frac{25}{100}M)\frac{5}{10}$
$10n+6$	$a-\frac{5}{100}M$	$\frac{1}{10}A-\frac{5}{1000}M$	n en $n+\frac{6}{10}$	$\frac{6}{10}A+\frac{120}{1000}M$	$(A+\frac{30}{100}M)\frac{6}{10}$
$10n+7$	$a-\frac{6}{100}M$	$\frac{1}{10}A-\frac{15}{1000}M$	n en $n+\frac{7}{10}$	$\frac{7}{10}A+\frac{105}{1000}M$	$(A+\frac{15}{100}M)\frac{7}{10}$
$10n+8$	$a-\frac{7}{100}M$	$\frac{1}{10}A-\frac{25}{1000}M$	n en $n+\frac{8}{10}$	$\frac{8}{10}A+\frac{80}{1000}M$	$(A+\frac{10}{100}M)\frac{8}{10}$
$10n+9$	$a-\frac{8}{100}M$	$\frac{1}{10}A-\frac{35}{1000}M$	n en $n+\frac{9}{10}$	$\frac{9}{10}A+\frac{45}{1000}M$	$(A+\frac{5}{100}M)\frac{9}{10}$
$10n+10$	$a-\frac{9}{100}M$	$\frac{1}{10}A-\frac{45}{1000}M$	n en $n+1$	$\frac{10}{10}A$	A
	$10a-\frac{45}{100}M=A$				

of $10a=A+\frac{45}{100}M$. Dus $a=\frac{1}{10}A+\frac{45}{1000}M$.

§ 50. Daar nu de waarde van *A*, alsmede die van *M*, bekend is: vinden wy ook, door eene eenvoudige ſtelkundige vergelyking, de waarde van *a:* blykens het nevenſtaande *tafeltje:* waarin de *kolom S* de eerſte verſchillen bevat der *logarithmi* voor de getallen in *kolom R* ſtaande.

Deze gevondene waarde van *a* in plaats daarvan ſtellende, verkrygen de verſchillen in *kolom S* die gedaante, welke in *kolom T* word voorgeſteld: juist overeenkomſtig met het *tafeltje*, naar den regel van BRIGGS in § 45. opgemaakt.

§ 51. Doch, ingevalle men die *tien* verſchillen niet *afzonderlyk* noodig heeft; en dus *dadelyk* begeert te weten, wat het verſchil zy tuſſchen het bekende kunsttal van 10 *n*, en dat van een der tuſſchengevoegde deelen *p*, welken in *kolom V* daarnevens zyn aangeteekend: behoeft men ſlechts de ſom te nemen van de voorgaande verſchillen, in *kolom T* geplaatst. Deze vindt men in het nevensgevoegde *Tafeltje*, naast *p*, in *kolom W*.

§ 52. De *kolom X.* vertoont diezelfde ſommen, in eene andere gedaante; namelyk gedeeld door *p:* om bepaaldelyk te dienen tot het tegenwoordige oogmerk, en dus den grondſlag der VERBETERDE *handelwys* aan te duiden.

§ 53. Immers, wanneer men het verſchil zoekt tusſchen de *log.* voor 10 *n* en 10 *n* + 1 (of, dat hetzelfde is, tusſchen die voor *n* en *n* + $\frac{1}{10}$) zoodat het *proportionéle* deel zy = $\frac{1}{10}$ of 0:1 zal het *complement* (zie § 9. der *Verhandeling* [*d*] *bl.* 432.) wezen $\frac{9}{10}$ of 0:9. en de helft daarvan $\frac{9}{20} = \frac{45}{100}$ of 0:45. Maar, dit is juist het getal, waarmede, volgens het *tafeltje*, het tweede verſchil *M* vermengd moet worden, eer men het by *A*, of de eerſte *differentie*, voege: welke ſom vervolgens met *p* (hier = $\frac{1}{10}$) vermengd moet worden.

§ 54. Wederom: het *proportionéle* deel ſtellende = $\frac{4}{10}$ is het halve *complement* = $\frac{3}{10}$: en dus 't zelfde getal, waarmede, volgens *kolom X*, het middelbare verſchil *M* is *gemultipliceerd:* terwyl men de uitkomst, by *A* gevoegd, $\frac{4}{10}$ ma-

$\frac{4}{10}$ malen te nemen, of met p te vermengen, hebbe.

§ 55. Nog eens: zoo men den *logar.* wil vinden voor $n + \frac{8}{10}$: wyst de *tafel* in § 50. *kolom X.* aan, dat deszelfs verſchil met dien voor n is $= (A + \frac{5}{100} M) \frac{8}{10}$.

Nu is $\frac{5}{100} = 0{:}05$ niets anders, dan het halve vervulſel van $\frac{9}{10}$ of 0:9, en dit laatſte is wederom $= p$.

§ 56. Gelyk het dan, zoo ik vertrouwe, duidelyk blykt, dat deze *manier* van *berekenen* alleszins voldoende zy, om de verſchillen voor tusſchengevoegde *tiendedeelen* te vinden: evenzoolicht valt het betoog, dat DIEZELFDE *manier* dienſtig zy, om ook de kunsttallen voor *honderdſte*, *duizendſte*, en verdere *deeltjens*, te bepalen.

Want, op gelyke wys als wy, hiervoren, de Xe deelen tusſchen *twee* HEELTALLEN zochten; kan men wederom, tusſchen *twee* dier TIENDEDEELEN, tien *nadere Xe deelen* (die bygevolg, ten opzichte der *heeltallen*, 100ſten zyn) invoegen.

Stel

Stel eens, tusschen $10\,n + 2$ en $10\,n + 3$, dat is $n + \frac{2}{10}$ en $n + \frac{3}{10}$ (of, naar onze tot voorbeeld genomene getallen, 9877:2 en 9877:3) wil men wederom *negen* gelykafstaande *logarithmen* invoegen: namelyk $n + \frac{2}{10} + \frac{1}{100}$ (of $n + \frac{21}{100}$) $n + \frac{2}{10} + \frac{2}{100}$ ($n + \frac{22}{100}$) enz. tot $n + \frac{2}{10} + \frac{10}{100} = n + \frac{30}{100}$ (of $n + \frac{3}{10}$) dus, volgens de voorgestelde natuurlyke getallen, 9877:21 tot 9877:3. Dit verkrygt men op even dezelfde wys.

§ 57. Laat ons, ten dien einde, het *eerste* verschil tusschen $n + \frac{2}{10}$ en $n + \frac{3}{10}$ noemen α, en het *tweede* (want hier is geene middelbare *differentie* noodig; daar zy telkens gelyk is aan $\frac{1}{100} M$) aanduiden met β. Nu zal het verschil der kunsttallen voor $n + \frac{2}{10}$ en $n + \frac{21}{100}$ (of 9877:2 en 9877:21) volgens § 50. *kolom T* wezen $\frac{1}{10}\alpha + \frac{45}{1000}\beta$ of $(\alpha + \frac{45}{100}\beta)\frac{1}{10}$ — dat tusschen 9877:21 en 9877:22 $= (\alpha + \frac{35}{100}\beta)\frac{1}{10}$ enz. Waaruit blykt, dat de rei dier verschillen volmaakt overeenkomt met die in *kolom T* zoo men slechts *A* verandere in α: en *M* in β.

§ 58. Begérende nu den *logarithm.* voor

voor $n + \frac{27}{100}$ (of 9877:27) voege ik alleen by het kunsttal voor $n + \frac{2}{10}$ (of 9877:2) het verſchil tusſchen den *log.* van dat getal en $n + \frac{27}{100}$ (of 9877:27): 't gene ik uit *kolom X.* vinde te zyn $= (\alpha + \frac{15}{100}\beta)\frac{7}{10}$.

Maar α (of 't eerſte verſchil van 10 $n + 2$ en 10 $n + 3 = n + \frac{2}{10}$ en $n + \frac{3}{10}$) was, volgens *kolom* $T = \frac{1}{10}A + \frac{25}{1000}M$: en β, of het tweede verſchil $\frac{1}{100}M$.

Dus $\frac{15}{100}\beta = \frac{15}{10000}M$. Bygevolg $\alpha + \frac{15}{100}\beta = \frac{1}{10}A + \frac{265}{10000}M$: of $(A + \frac{265}{1000}M)\frac{1}{10}$.

En $(\alpha + \frac{15}{100}\beta)\frac{7}{10} = \frac{7}{100}A + \frac{1855}{1000000}M$

hierby de *log.* van
$n + \frac{2}{10}$ of 9877:2
(zie *kolom W.*) $L + \frac{2}{10}A + \frac{80}{1000}M$

komt *log.* 9877:27 $= L + \frac{27}{100}A + \frac{9855}{1000000}M$

zulks het verſchil, tusſchen dit kunsttal, en dat voor 9877 $= L$, wezen zal $\frac{27}{100}A + \frac{9855}{1000000}M = (A + \frac{365}{1000}M)\frac{27}{100}$.

§ 59. Nu is $\frac{365}{1000}$ of 0:365 (met hetwelke M is aangedaan) juist het halve *complement* van het *proportionéle* deel $\frac{27}{100}$ of 0:27 — en men ziet nu duidelyk, dat het onnoodig zy, om eerst het verſchil te zoeken tusſchen de *logarithmi* voor n en $n + \frac{2}{10}$; en daarna op

nieu

nieu dat tusſchen $n + \frac{2}{15}$ en $n + \frac{27}{1000}$: — maar dat men terſtond, in éene en dezelfde berekening, de *differentie* kunne vinden tusſchen den *logarithmus* voor het heeltal n, en dat van $n + p$ (hier 9877 en 9877:27.) door het middelbare *tweede* verſchil M te vermengen met het halve vervulſel des *proportionélen* deels; en die uitkomst, gevoegd zynde by het *eerſte* verſchil A, nader te *multiplicéren* met het evenredige deel p.

§ 60. Deze behandeling ſtemt dus volmaaktelyk overeen met de door my opgegevene *verbeterde manier:* aan welker *gronden* hiermede genoegſaam licht is bygezet: — terwyl het (zoo ik vertrouwe) onnoodig zal zyn, om nogmaals te betogen, dat het gene in § 56. *en volg.* is voorgeſteld omtrent de honderdſte deeltjes, ook evenzoo, op gelyken voet, plaats hebbe ten aanzien der 1000ſte en volgende X^e deeltjes: — daar alles uit dezelfde berekening voortvloeit.

DER-

DERDE AFDEELING.

Het nut der VERBETERDE *handelwys, ook met opzicht tot de berekening der* HOEKMATEN (*SINUS*), *aangewezen.*

§ 61. Het zoude volſtrekt overtollig zyn, wanneer ik (thans) van nieus opgaf: hoe men, door middel der voorhanden zynde *ſinustafelen*, de HOEKMATEN, zoo in *natuurlyke* als *kunsttallen* uitgedrukt, berekenen kunne voor een' gegeven' boog, die niet dadelyk in de *tafelen* gevonden word: — naardien de behandeling volſtrekt gelykſoortig is, als op dezelfde gronden ſteunende, met die, welke te voren, tot vinding der *logarithmi*, is voorgeſteld.

§ 62. Alleen behoef ik te melden, dat men, om hierin eene naaukeuriger berekening te doen, zich bedienen moete van de *grootere* of meer *uitgebreide TAFELEN* van dienzelfden wiskundigen BRIGGS, geplaatst achter zyne *Trigonometria Britannica*, na den dood van BRIGGS uitgegeven door

HENR. GELLIBRAND: te *Gouda* in 't jaar 1633. — in welke tafelen de *graden* NIET verdeeld zyn in 60 *minuten*; MAAR in *honderdſte* deelen; wordende de *radius* of *ſtraal* (anders *ſinus totus*) daarby geſteld, in de *NATUURLYKE getallen*, op de éénheid met 15 nullen achter zich; doch in de *KUNSTTALLEN* alleen op één met *tien* nullen, zynde de merkletter of *index* 10: ſchoon de *logarithmiſche* X^c breuk word uitgeſtrekt tot 14 letteren.

§ 63. Even weinig heb ik noodig, om het *nut* en den *voorrang* der bevorens opgegevene *verbeterde* manier van berekenen, boven de gewone; — ook met betrekking tot de HOEKMATEN of *SINUS:* — breedvoerig aan te wyzen.

Want hiervoren (§ 36. *en volg.*) is betoogd, dat het *gebrek* der *gewone* manier, (het verwaarloozen namelyk der *tweede* verſchillen,) — waardoor geen meerder getal van letteren JUIST is, dan ten hoogſte *twee* boven de plaats, op welke de tweede *differentie* begint, — door deze *verbeterde* handelwys verholpen, en dus eene uitkomst bekomen word, die VOLDOEND

is

is tot *twee* of *drie* plaatſen verder, dan het begin des *derden* verſchils. Hieruit vloeit dan van zelve voort: dat de HOEKMATEN, het zy *natuurlyke*, het zy in *kunsttallen* voorgeſteld, wanneer zy volgens de oude handelwys gezocht worden, naaulyks tot 8 of ten hoogſte tot 9 *cyfers* naaukeurig zullen wezen; — daar die, op de nieuwe manier verkregen, doorgaans tot 12 of 13. ja ſomtyds tot 14. letteren [g] juist zyn.

§ 64. Eenige weinige voorbeelden zullen dierhalve ter opheldering genoeg zyn: in welker voordracht ik, kortheidshalve, (zonder thans de volledige bewerking op te geven) alleen de uitkomſten zal daarſtellen.

[g] Hieromtrent dient men echter, voorzooveel betreft de *hoekmaten* in *kunsttallen*, (of *log. ſinuum*,) op 't oog te houden: dat, vermits in de eerſte *graden*, tot de vierde of vyfde toe, de *differentiae ſecundae* reeds op, ja vóór, de 6e letter; en de *derde* verſchillen op de 8e of 9e (ook vroeger) beginnen: dierhalve de *logarithmus*, op de *gewone* manier gevonden, niet verder voldoende zal zyn, dan tot 6 of minder *cyfers*; en die, naar de *verbeterde* wys, zelfs ten hoogſte tot 10.

Wanneer dus de *log. ſin.* voor zoodanige kleinere boogjes tot eene meerdere juistheid gevorderd word: zoeke men liefst de NATUURLYKE *hoekmaat* naaukeurig; en berekene daaruit, volgens het te voren opgegevene, derzelver KUNSTTAL. Zie hierna § 70.

Eerſte voorbeeld:

§ 65. Men begeert den SINUS, zoo in *natuurlyke* getallen, als in een' *logarithmus* uitgedrukt, voor den boog van 42°:00104. of 42 *graden*, 3 *ſeconden*, 44 *terſen*, 38 *quarten*, en 24 *quinten*.

Eerst zullen wy den *natuurlyken*; dan den *logarithmiſchen*, zoeken.

Voor den eerſten vindt men in de *tafelen* de navolgende verſchillen

ſin. nat.	*eerſte*	*tweede*	
41°:99			
	12,97134.31021		$P =$:104
42°:00		203.82884	*compl.* 896
	12,96930.48137 *A*		$C =$:448
42°:01		203.86834	
	12,96726.61303		
42°:02		407.69718	

2

$M =$ 203.84859 met C vermengd

komt 91.32417

12.96930.48137 $= A$

12,97021.80554 $= D$ met P

geeft - 1,34890.26778

by - 66913,06063.58858 $=$ *ſin.* 42°

dus - 66914,40953.85636 voor *ſin.* 42°:00104

§ 66.

§ 66. Om nu de *logarithmiſche* hoekmaat voor dienzelfden boog te vinden, neme ik uit de *tafelen*

log. ſin.	1e. *diff.*		2e. *diff.*	
41°:99				
	8,41977.4517			*P* en *C* zyn
42°:00			295.4726	alsboven
	8,41681.9791	*A*		
42°:01			295.3581	
	8,41386.6210			
42°:02			590.8307	
			2	
			295.4153	= *M*

en *M* met *C* geeft - - 132.3461 gevoegd by
A = 8,41681.9791

8,41814.3252 = *D* vermengd

met *P* komt - - 87548.6898
hierby - 9:82551,08951.7436 = *log. ſin.* 42°

zoo heeft men 9:82551,96500.4334 voor de gevraagde *logarithmiſche* hoekmaat.

Tweede voorbeeld.

§ 67. "Welke is de HOEKMAAT, in „ *natuurlyke* getallen" (want voor den *logar.* zal, naar ik denk, nu geen nader voorbeeld noodig zyn) "voor „ den boog van 77°:99896. of 77 *gra-*

„ *den*, 59 *minuten*, 56 *ſecunden*, 15
„ *tertſen*, 21 *quarten*, en 36 *quinten*"?

nat. ſin.	*eerſte verſch.*	2*de verſch.*	
77°:98	3,63321.28411	297.94973	*P*:896
77°:99	3,63023.33438 *A*	297.96080	104 *compl.*
78°:00	3,62725.37358	595.91053	*C*:052
78°:01		2	
		297.95526	*M* X *C* = 0:052
	maakt - -	15.49367	
	by	3,63023.33438 = *A*	
	komt *D* =	3,63038.82805	't gene ver-
mengd met *P* uitlevert		3,25282.78993	
voeg by -		97811,12984.00368 = *ſin.* 77°:99	
dus -		97814,38266.79361	voor den *ſin.* 77°:99896

§ 68. Als een *derde voorbeeld*, dat te gelyk ter PROEVE [*b*] kan dienen, voege ik hierby de berekening van den

[*b*] Ik noeme dit *voorbeeld* eene PROEF: omdat, volgens een' bewezen' regel der *driehoeksmeetkunde*, "de *ſom* van twee *natuurlyke* SINUS, welker bogen „ te ſamen juist 60° uitmaken, gelyk moete zyn aan „ den SINUS van een' boog, die zooveel boven de „ 60° beloopt, als een der beide voorgaanden". Zie BRIGGS *Trigon. Brit. Cap. II.* § 6. geplaatst achter *Cap. XIII. pag.* 42.

Hier

den *sinus naturalis*, voor een' boog van 17°:99896. of 17 *graden* met evenzoovele kleinere deelen als in het *II.* voorbeeld.

sin. nat.	*I. diff.*	*II. diff.*	
17°:98	16,60047.89714		*P* en *C* als
17°:99		94.08140	in het
	16,59953.81574 *A*		*tweede*
18°:00		94.13195	voorb.
	16,59859.68379		
18°:01		188.21335	
		2	
		94.10667 = *M*	

dit, met *C* vermengd, geeft 4.89355
by 16,59953.81574 = *A*

16,59958.70929 = *D*
met 0:896 = *P*

komt 14,87323.00352
30885,09989.93373 = *sin.* 17°:99

sin. 17°:99896 = 30899,97312.93725
by *sin.* 42°:00104 = 66914,40953.85636 (zie § 65)
komt (voor
sin. 77°:99896) 97814,38266.79361 (zie § 67)

Hier nu is, in het *eerste* voorbeeld, gevraagd naar de hoekmaat des boogs van - - - 42°:00104
In dit *derde* begeert men die van - - 17°:99896

samen - 60°

Maar een boog van 77°:99896, wiens hoekmaat by het *tweede* voorbeeld was berekend, verschilt juist met den nu opgegeven' 60°, en moet dus gelyk zyn aan de *som* der *sinus* in het *eerste* en *derde* voorbeeld.

§ 69. Tot ſlot, nopens deze *afdeeling*, ſtrekke een

Vierde voorbeeld:

"Om de *hoekmaten*, zoo in na-
„ tuurlyke als kunsttallen, te bere-
„ kenen voor een boogjen van 37 *ſe-*
„ *cunden*, 28 *quinten*, en éene *ſext:* —
„ of 0°:01027,78138.0744"

ſin.nat.	1e *verſch.*	2e	
0°:00			P = :027781380744
	17,45329.24313		
0°:01		5317	:97222 *compl.*
	17,45329.18996		C = :48611
0°:02		10633	
	17,45329.08363		
0°:03		15950	

2

7975 MX $C$is 3877

by 17,45329.18996 = A

17,45329.22873 = D

't gene, met P vermengd, uitlevert

48487.65583

voeg hierby 17,45329.24313 = *ſin.* 0°:01

komt 17,93816.89896 voor den gevraagden: die tot op de 14e letter juist is [*i*]; dewyl het *derde* verſchil eerst met de 12e *cyfer* begint.

§ 70.

[*i*] Tot bewys hiervan kan dienen de berekening dezerzelfde hoekmaat, uit den grond; te weten volgens den regel van KEILL:

SIN. ARC. $a = a - \frac{1}{6} a^3 + \frac{1}{120} a^5$ &c.

Nu

§ 70. Indien men nu voor ditzelfde boogjen de *logarithmiſche* hoekmaat uit de *ſinustafelen* wil berekenen, zal de uitkomst zyn: - - - - 6:25743,70 enz. waarvan reeds de *derde* letter der X^e^-breuk te groot is, uit hoofde van het vroege begin der *differentien*. Dus zoeke ik den naaukeurigen *logarithmus* liever, volgens § 63. *aanteek.* [g], uit den bovengem. natuurlyken *ſinus*:

17,93816.8989

log. van	1^e^. *diff.*	2^e^. *diff.*	
17937			*P*:16899
	2,42115.3907	13.4970	83101 *compl.*
17938			*C*:415505
	2,42101.8937 *A*	13.4955	
17939			
	2,42088.3982	26.9925	
17940		2	
		13.49625	*M X C*

komt 5.5278
by 2,42101.8937 = *A*

dus 2,42107.4215 = *D*: 't gene,

 met

Nu is hier a = 0:00017,93816.90846,79217
dus a^3 = 5772,10656

en $\frac{1}{6} a^3$ = 962,01776
afgetrokken van a = 17,93816.90846,79217

blyft voor den *ſinus* 17,93816.89884,77441

met P vermengd, uitlevert . . 40913.7332
waarby gevoegd *log.* 17938 = 25377,40196.7889

komt . . . . 6:25377,81110.5221 voor
den naaukeurigen *log. fin.* van 0°:01027,78938.0744.

VIERDE AFDEELING.

Voor een gegeven KUNSTTAL *van* 14 *letteren het* NATUURLYKE *getal naaukeurig te vinden.*

§ 71. Die de voorgaande Verhandeling genoegſaam begrypt, zal ook lichtelyk vatten: dat de alsnu te doene bewerking niets anders zy, dan het tegenovergeſtelde met die, van welke men zich bedient, om voor het *natuurlyke* getal deszelfs *logarithmus* te vinden: — en dat (by gevolg) de berekening, welke te voren door *multiplicatie* geſchiedde, hier door *diviſie* word verricht.

§ 72. Want, gelyk men bevorens, het BEKENDE *proportionéle* deel P, van het zoogenaamde heeltal, vermengende met het verbeterde eerſte verſchil D, tot uitkomst verkreeg het *daar* ONBEKENDE verſchil V tuſſchen den

den *logar.* van het heeltal (of *L*) en den gevraagden: — zoo ſpreekt het van zelve, dat wanneer *V* wederom door *D* word *gedivideerd*, de uitkomst geene andere kan zyn, dan het evenredige deel *P:* dat juist in het *tegenwoordige* voorſtel ONBEKEND is.

Of: om dit in eene *ſtelkundige form* voor te dragen: gelyk volgens § 5. (*in 't XIe Deel bl.* 428.) de vier evenredigen waren

$$1 : D :: P : V$$

zoo is ook, by omzetting,

$$D : 1 :: V : P$$

§ 73. Hieruit vloeit van zelve voort deze eenvoudige REGEL:

"Men *ſubtrahére* van den opgegevenen *logarithmus* (zonder ook hier, vooralsnog, deszelfs *index* of merkletter in acht te nemen) den naastkleinſten, welken men in de *tafelen* van BRIGGS vindt".

Laat deze *L*; en het overſchot (of het verſchil, tusſchen 't gegevene, en het in de *tafel* opgeſlagene, kunsttal) *V* genoemd worden.

"Men ſchryve vervolgens (even als

„ by voorgaande bewerkingen) de
„ verſchillen op der kunsttallen L en
„ het volgende; alsmede het naast-
„ voorgaande en naastvolgende. De
„ helft der ſom van de tweede ver-
„ ſchillen $= M$, vermenge men insge-
„ lyks met het halve vervulſel [k] van
„ $P = C$.

„ Dit, gevoegd by het eerſte ver-
„ ſchil A, geeft ons het verbeterde
„ verſchil D: waardoor alsnu het
„ overſchot V moet worden gedeeld.

„ Deze uitkomst zal dan het *pro-*
„ *portionéle* deel, of de volgende let-
„ ters, van het zoogenaamde heel-
„ tal, door den *logarithmus* L uitge-
„ drukt, opleveren".

Alle die talletteren nu, naar orde achter elkanderen geplaatst, vertoonen het gevraagde NATUURLYKE *getal:* — terwyl de *index* van den gege-

[k] Dewyl nu de naaukeurige waarde van P, dat juist hier gezocht word, vooralsnog onbekend is, moet men zich met een nabykomend getal behelpen. „Hiertoe ſnyde men, zoo van V, als van de onver-
„ beterde *differentie* A, zoovele letteren af, dat A
„ vooraan behoude 5 of 6 *cyfers:* — deel hiermede
„ de overgeblevene letteren van V." De uitkomst zal voldoende zyn, om voor P gebruikt te worden.

geven' *logarithm.* doet zien, hoevélen dier *cyfers* als heeltallen aangemerkt; en de overigen als eene X^e breuk derzelven beſchoud moeten worden.

§ 74. Om ook dit met een *voorbeeld* op te helderen, ſtelle men gegeven te zyn het kunsttal

6 : 15546,90691.9351

wiens waarde men begeert te weten in natuurlyke getallen.

De naastbykomende *logarithmus*, welken men uit de *tafelen* vinden kan, is die voor 14271.

of : 15545,44061.3957 Dit afgetrokken
van den gegeven' : 15546,90691.9351

laat tot overſchot 1,46630.5394 = *V*

log. van	1^e *verſch.*		2^e *verſ.*
14270			
	3,04330.2492		
14271			21.3244
	3,04308.9248	*A*	
14272			21.3213
	3,04287.6035		
14273			42.6457

2

M = 21.32285

Nu *A* = 30431
gedeeld
in *V* = 14663
geeft
P = :48185
compl. 51815
C = :259075

Ver-

Vervolgens M vermengende met C verkrygt men

$$\begin{array}{rl} & {\scriptstyle 5.5243} \\ \text{by} \;.\;. & 3{,}04308.9248 = A \\ \hline \text{komt} \;.\; & 3{,}04314.4491 = D \end{array}$$

D in $V = 146630.5394 \left\{ \begin{array}{l} 0{:}4818389 \text{ø ø} \end{array} \right.$

Bygevolg (het afgesnedene zoogenaamde *heeltal* zynde 14271) zal het gevraagde natuurlyke getal van den gegeven' *logarithmus* wezen = 1427148: 18389. De *proef* hiervan kan men halen uit het voorbeeld, te voren in § 11. (*bladz.* 435. *en* 436. *van het XI. Deel*) voorgesteld: daar wy, voor ditzelfde getal, den toebehoorenden *logarithmus* zochten.

§ 75. Die nu de hier gedane berekening slechts wil vergelyken, met de behandeling, in de zoo evengem. § 11. voorkomende: zal aanstonds bemerken, dat de eene en andere volmaakt dezelfden zyn; alleen in eene omgekeerde orde: — zoodat HIER, door *deeling*, gevonden word eene voorgaande uitkomst; welke DAAR, by wyze van *multiplicatie*, verkregen werd.

§ 76. Ondertusschen zoude het gebrek

brek der *logarithmi*, voor de getallen boven de 20000 tot 90000, in de *tafelen* van BRIGGS, evenzoowel in dit voorſtel, als in het voorgaande, (zie *XI. Deel, bl.* 436. § 12.) veroorzaken, dat men niet altoos de kunsttallen voor een heeltal van 5 letteren in die tafels konde vinden.

Doch zulks verhelpe ik, ook in het tegenwoordige onderwerp, door byvoeging van een' *logarithm.* wiens natuurlyk getal bekend is; geſchikt naar de drie eerſte *cyfers* der gegevene *logarithmiſche* X^e breuk.

Dus *addére* ik, by een gegeven kunsttal, wiens eerſte letteren zyn

301	tot	352	*den* LOGAR. van	5
353	—	477	———	4
478	—	653	———	3
654	—	954	———	2

§ 77. Het natuurlyke getal van dezen nieugemaakten *logarithmus* (of *N*) op de bovengem. manier gevonden zynde; ſpreekt het van zelve, dat men (om gelyke reden, als bereids in de voorgaande *Verhandeling*, § 13. *bladz.* 438. *van 't XI. Deel* is voorgeſteld) die uitkomst deelen moete met het getal, wiens *logarithmus* by-

ge-

gevoegd was, om het ware antwoord te verkrygen.

§ 78. Laat my ook, ter opheldering hiervan, een paar voorbeelden nemen: — en wel, *eerst*, het kunsttal 11:84547,03719.3532.

Geen heeltal van *vyf* letteren voor deszelfs X^e breuk in de tafelen vindbaar zynde, voege ik, naar opgave van het vorenstaande *lystje*, daarby den *logar.* voor 2.

dus 11:84547,03719.3532 = gegeven kunsttal
by :30102,99956.6398 = *log.* 2

N = 12:14650,03675.9930
af 14650,01286.4566 = *log.* 14012

2389.5364 = V

	Ie diff.	*IIe diff.*
14011		
	3,09955.7379	
14012		22.1200
	3,09933.6179 A	
14013		22.1168
	3,09911.5011	
14014		44.2368

2

M = 22.1184

A = 30993 in
V = 239

komt P =: 0077
compl. 9923
C =: 49615

M X C geeft 10.9740
by . . 3,09933.6179 A

3,09944.5919 D

D = 30994459:9 in $\left\{ V = 23895364 \left\{ 0{:}00770956 \right. \right.$

By-

Bygevolg is het natuurlyke getal van *log. N.* = 1401200770956 gedeeld door 2 komt . . 700600385478 tot antwoord op den voorgeſtelden.

Vergelyk § 17. der *Verhand. XI. Deel, bl.* 442—443. en § 26. *bl.* 452.

Ander voorbeeld:

§ 79. Men wil het natuurlyke getal weten, 't welke aangeduidt word door den volgenden *logarithmus:*

	g:52322,14189.7008	
by	47712,12547.1966	= *log.* 3
N =	1ø:00034,26736.8974	
af	30,38997.8482	= *log.* 10007
blyft	3,87739.0492	= *V*

	1e *verſch.*	2e *verſ.*	
10006			
	4,34012.3743		*V* door *A* gedeeld,
10007		43.3688	geeft
	4,33969.0055 *A*		*P* = :89347
10008		43.3600	*compl.* 10653
	4,33925.6455	86.7288	*C* = :053265
10009		2	
		M = 43.3644	

M met *C* vermengd, komt . . 2.3098

4,33969.0055 *A*

4,33971.3153 *D*

hiermede gedeeld *V* = 3,87739.0492 verkrygt men tot uitkomst 0:839467.

Dus

Dus is $N = 10007893467$ gedeeld door
3
komt 3335964489

voor het gevraagde natuurlyke getal: — juist hetzelfde, voor 't welke de nu opgegeven *logar.* berekend was § 19. (*XI. Deel, bl.* 445—6) 't gene dus hier tot *proef* kan dienen.

§ 80. Nog gemakkelyker is de berekening, wanneer men gebruik maakt (zoo als hier geschieden kan) van myne breedere tafel, achter de voorgaande *Verhandeling* geplaatst.

Hierin vindt men een kunsttal, zeer naby aan het nieugemaakte N komende, te weten dat voor

$1000789 = :00034,25232.3857$ afgetrokken van
$34,26736.8974 = N$

komt $1504.5117 = V$

Nu behoeft men alleen op de gewone wys (want het *tweede* verschil werkt slechts op de 15. *letter*) dit overschot te deelen door de *differentie* tusschen $10007\frac{89}{93}$

bygevolg $A = 4339.5188$ in $V\{1504.5117\{0:3467$

of, voor uitkomst, $10007893467 = N$ alsboven.

***

BE-

BERICHT

WEGENS EEN MIN BEKEND

INDISCH GENEESMIDDEL

tegen de KOORTS *en* de KOEK *enz.*

DOOR

JACOB CASPER METZLAR.

De kwaal, die men *de* KOEK noemt, is (onder de *militairen* en *zeevarenden*) op *Batavia* vry algemeen. — Uit hoofde van het gevaar in *heete koortſen*, waardoor men, aldaar, ſchielyk word weggeraapt; neemt men in het gemeen, al ſpoedig, den toevlucht tot het gebruik der *kina*: die, de koorts ſtoppende, meermalen de verdrietige en allen moed benemende kwaal, *de* KOEK, veroorzaakt.

Ik heb daartegen, in *Indië*, wel eens hooren voorſchryven het aan-

houdende gebruik van eene goede hoeveelheid *Japanſche sora*: dat echter, naar het gene men my verhaalde, van een zeer onzeker gevolg was.

Beter kwam my (uit hoofde der ondervinding daarvan in anderen) voor, het geneesmiddel, dat ik, by het doen van een reisje in de *Bataviaſche* bovenlanden, toevallig ontdekte op het landgoed *Pondok-Gedé* (a), 60 palen, of *quartieruren* gaans, boven *Batavia*.

De *Europeeſche* opzichter en tuinier aldaar, *Frans Stamkart*, had eenigen tyd met de koorts, als een gevolg van de KOEK, geſukkeld; — een oud inlander, of Javaan, *Bappa Ranbanna* genaamd, vroeg hem, of hy wel iets van hem tegen zyne kwaal wilde gebruiken; onder verzekering, dat de koorts dan niet weder zoude komen. — Hiertoe verklaarde zich de lyder gewillig. — *Bappa Ranbanna* voegde daarby, als men *drie* van de *vruch-*

(a) Op den weg, van BATAVIA tot het ſchoone landgoed BUITENZORG, ſtaan, van quartier- tot quartieruur, houten palen; die van 1 tot 50 genommerd zyn: — 10 palen hooger ligt PONDOK-GEDE'.

vruchten, die hy zoude voorſchryven, in eene maand gebruikte; te weten telkens ééne; dat dan de *koek* zoude minderen: — en, al had iemand ook het water, daarvan ten vollen zoude genezen worden.

Hy gaf, voorts, den lyder *drie* ſtuks van die *vruchten*, waarvan hy ééne gebruikte: met dat gewenschte gevolg, dat hy naderhand van geene *koorts*, of *koek*, meer geweten heeft.

Genoemde *Frans Stamkart* heeft, naderhand, datzelfde geneesmiddel, in dienzelfden omtrek, aan drie andere lyders, zynde twee *Javanen*, en eene *meid*, met het beste *ſucces*, medegedeeld.

De *naam* dezer *vrucht*, waaruit dit geneesmiddel voortkomt, is (in het *Maleidsch* of *Javaansch*) *MARTIE CONDE'*.

Zy word uitgepeld; de korrel fyn gemaakt in een' mortier of vyzel, zonder daarvan iets verloren te laten gaan; naardien men dezelve in eene kleine *quantiteit* krygt, en gebruikt: — dan doet men het in een kopje met ſchoon water: — zoo gebruikt het de lyder; mits wel toeziende, dat tel-

kens maar ééne dier *vruchten* te gelyk gebruikt worde. — Dan wacht men 10 of 12 dagen, en neemt weder, op diezelfde wyze, ééne dier *vruchten:* en zoo voorts, tot *drie* toe. — Waarna de lyder, naar 's mans zeggen, op ondervinding gegrondt, zich volkomen herfteld moet bevinden. — Men behoeft niets na te drinken, daar het van zelve overvloedig werkt: — welke werking, *circa* twee uren na het innemen, zeer natuurlyk, zonder de minfte fnyding, begint.

Ook zeide die man, dat de *bladeren* van dien boom zeer nuttig waren voor kinderen, die de pokjes hebben: — te weten: — men kookt eenige van die bladeren in fchoon water, waarmede men de lyders wascht: dit veroorzaakt, dat geene de minfte nablyvende vlekken, of teekens, gevonden worden.

Ook word de *bast* van dezen boom gebruikt van menfchen, die behebt zyn met de *koorts*, die niet uit de *koek* ontftaat: wanneer men den *bast* van buiten affchrapt, te weten het groene daaraf; en dan van binnen, zoo het

op

op het hout zit, ook op gelyke wyze. — Dan word dezelve op een' ſteen (in het *Maleidſch* of *Javaanſch* *BATO GILLING* genaamd) fyn gemaakt; daarna in een theekopje gedaan, met laauw water; en zoo ingenomen, iedere reis als zich de koorts laat gevoelen, tot drie keeren toe: — deze twee laatſte middelen waren (naar de verzekering van *Bappa Ranbanna*) ook, met de beste uitwerking, gebruikt.

De vorengenoemde *Frans Stamkart* heeft my eenige van die *vruchten* bezorgd. — Zy zullen, door de verre reize, en langdurigheid van tyd, waarſchynlyk hare kracht verloren hebben: doch ik neem echter de vryheid, om dezelven, zoo als die zyn, by deze der Edele MAATSCHAPPY aan te bieden: — zynde ééne ſoort ongepelde; en ééne ſoort gepelde.

Mogelyk, dat door de mededeeling van dit middel aanleiding gegeven worde, dat men het verder onderzoeke, tot nut van het gemeen! — dit was myn oogmerk met dit bericht. — Op *Batavia* heb ik geene gelegenheid

gehad, om dit nader te doen beproeven: wegens myn kort verblyf aldaar, na de ontdekking van dit geneesmiddel.

BEUSICHEM:
den 11. *October* 1786.